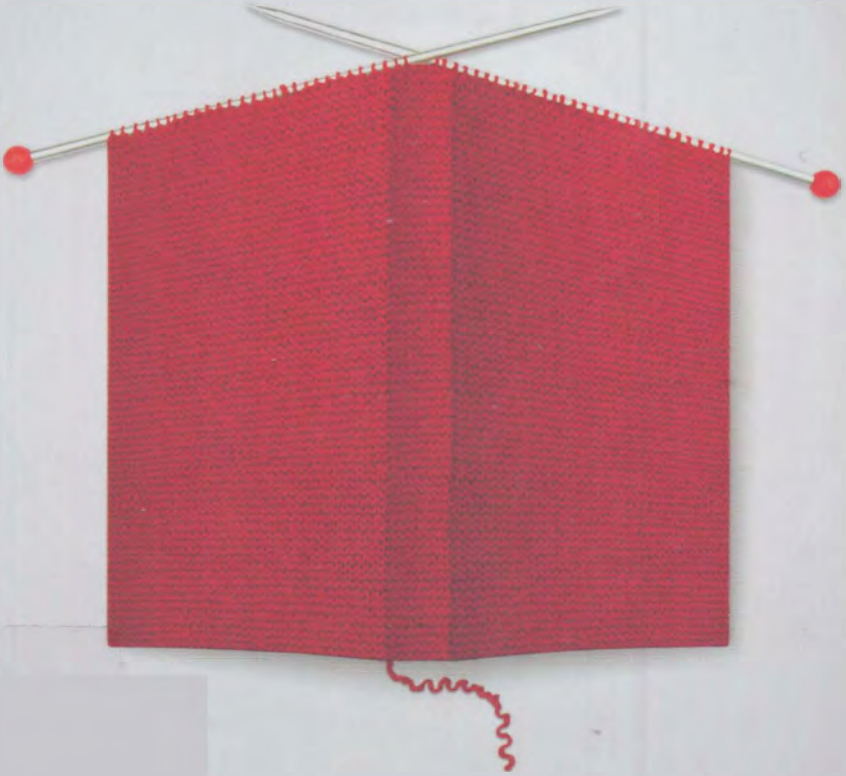
Meltem Gürle

KIRMIZI KAZAK



can
çağdaş

MELTEM GÜRLE

KIRMIZI KAZAK

Can Çağdaş

Kızmızı Kazak, Meltem Gürle
© 2016, Can Sanat Yayınları A.Ş.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2016
3. basım: Şubat 2021, İstanbul
Bu kitabın 3. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Cem Alpan
Editör: Çiğdem Uğurlu
Düzelti: Ebru Aydın, Aylin Samancı Elmasdağ
Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak baskı, iç baskı ve cilt: İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri
Çobançeşme Mah. Altay Sk. No: 8
Yenibosna-Bahçelievler, İstanbul
Sertifika No: 44066

ISBN 978-975-07-3307-9

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza, No: 9/25 Sarıyer/İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 43514

MELTEM GÜRLE

KIRMIZI KAZAK

DENEME

♥can

MELTEM GÜRLE, 1966'da Almanya'da doğdu. Çocukluğu İzmir'de geçmiş olsa da, üniversite yıllarından beri İstanbul'da yaşamaktadı. Felsefe ve edebiyat eğitimi aldı. Oğuz Atay'ın Batı edebiyatının büyük eserleriyle diyaloğunu incelediği *Ölülerle Konuşmak* (2016) adlı bir kitabı ve Türk romanıyla ilgili çok sayıda makalesi vardır. Halen Boğaziçi Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu'nda öğretim üyesi olarak çalışıyor ve karşılaştırmalı edebiyat konusunda araştırmalarını sürdürüyor. Meltem Gürle 2009'dan beri *BirGün* gazetesindeki köşesinde edebiyat yazıları yazmaktadır.

Dedem Kemal (Üren) Usta, araba tamircisiydi.
Bu kitabı ona adıyorum. Birçok konuda olduğu
gibi şunda da haklı çıktı: "Otomobiller ile
romanların iyisi, hızlı ve parlak olanlardan
değil, zamana direnenler arasından çıkıyor."

"[...] bir kitabın parçası haline geldiğinde
eskisi kadar acı vermeyecek."

Marguerite Duras, *Sevgili*

İçindekiler

Önsöz 19

I. LAUREN BACALL VE LASTİK PABUÇLAR

İş Defteri 25
Çokomel, Proust ve İlk Günah 27
Erlkönig 30
Elma 33
Lauren Bacall ve Lastik Pabuçlar 36
İmla 39
Bir Pantolon, Bir Gömlek... 43
Beden Eğitimine Girmeyen Kızlar 46
Ananas 50
Aşk Şiirlerinin Unutulmaz Şairi 54
Sürpriz 57

II. KIRMIZI KAZAK

Kırmızı Kazak 63
Aylaklığa Giriş 66
Beşinci Adam 69
Bir Divanın Üzerinde 72

IIII. MAVİ FENER

Görmek 77

Gerçekleşen Bir Rüya 80
Orta Yaş 84
Mavi Fener 87
Vefa/T 90

IV. İNCELİKLER YÜZÜNDEN

İncelikler Yüzünden 95
Cesaret 98
Delilik 101
Geç Kalmak 104
Hazırlıklı Olmak 107
İnanmak 110
Kesinlik 113
Kıskançlık 116
Gökyüzü 119
Unutmak 122

V. KIRIK KALPLER VE KABUKLULAR

Kırık Kalpler ve Kabuklular 127
Sütsüz Kahve 130
Pembe Çiçekli Bir Meyve Ağacı... 133
Sönmüş Hayaller 136
Lear'ın Gölgesi 139
Fareler ve İnsanlar 142

VI. BİRTAKIM "KIZSAL ŞEYLER"

Birtakım "Kızsal Şeyler" 149
Kadınlar ve Düşmanları 152
Duygusal Serseri 156
Dilenci Kız 159
Masumiyet 163
Pippi'nin Çorabı 166

Sahip Olmanın Dayanılmaz Ağırlığı 169
Charlotte'un Kız Kardeşleri 174

VII. SOKAKLAR, OTOBÜSLER, KAHVELER

Sağda Uygun Bir Yerde... 179
559C 182
Orta Sahanlıkta Karakter Tahlili 185
Düğme 188
Beşiktaş 191
Her Yanık İz Bırakır 194
Kuantum Teyzeler, Süper Güçler ve Diğer Şeyler... 198
"İki Paralar" 201
Hey Jude 204
Maddenin Boşluğu 208
İyi Notlar, Küçük Kardeşler ve Ayak Parmakları... 211
Canım Benim... 214
Direnmenin Adabı 218
Pando'nun Elleri 222
Bir Çeşmenin Akıp Gittiği... 226
Gündüz Gezenler 229

VIII. BAŞKA ŞEHİRLER BAŞKA KITALAR

"Anımsar mısın Toros Ekspresi'nden İnmiştiniz..." 235
"Hakiki Sahte Saatler" 238
Bayram Hediyesi 242
Denize Bakmak 245
Hayalet Ağrı 248
Taşra Yolları Taşlı... 251
Komşu 254

T-Rex İle Öğle Yemeği 257
Ruhumuzun Ayarı 260
Dönüş Yolu 263
Sarı Gömlek, Kenara Çek! 266
Kadınlar Şehri Juchitán 269
Vamos Argentina 276
Dünyanın En Uzak Ucu 280
Büyü Nereden Geliyor? 284
Valiz 288

IX. DUR BİRAZ, ÇOK GÜZELSİN!

Dünyayı Güzellik Kurtaracak... 295
Yaşlı Rus'un Romanı: *Anna Karenina* 300
Burun 305
Dur Biraz, Çok Güzelsin! 308
Üzücü Bir Olay 311
Sirenlerin Sessizliği 314
Albertine'in Öpücüğü 317
"Ah Bartleby! Ah İnsanlık!" 320
Meursault'un Bilinci 323
Özünde İyi Biri... 326
Koskocaman Kanatlı Çok Yaşlı Bir Bey 329
Çay Tepsileri, Fincanlar ve Bir Ev Kazası Olarak Cortázar 333

X. ATEŞİNİZ VAR MI?

Tanpınar Zamanı 339
Ateşiniz Var mı? 342
Yağmurlarla Topraklar 345
Salıncak 349
Cehennem Çiçeği 352

Sinek Isırıklarının Müellifi 356
Bir Minör Edebiyatçı Olarak Murat Uyurkulak 359
Erken Kaybedenler 363
Atmosfer Yaratmak 366
Ozanın Ölümü 369

XI. OKURLAR, KÜTÜPHANELER, EDİTÖRLER

Kurtlar ve Aslanlar 377
Çakal Okuyucular 380
Masalcılar 383
Klasikleri Neden Okumalıyız? 386
Ejderhalara İnanmak 390
Yaşayan Bir Adam... 393
Okuyucunun Bir Dedektif Olarak Portresi 396
Yanlış Okumalar 399
Kitaplarda Ne Buluruz? 402
Faydasız Çabalar Müzesi 406
Tutarsız Biri 409
Ayraç 412
Arka Kapak Yazıları 416
Editörüm, Çok Yaşa! 420

Önsöz

Yazmaya o kadar geç başladım ki, hâlâ çok erkendi. Yazmaktan korkan herkes gibi ben de önümde sonsuz zaman olduğunu düşünüyordum. Bir gün elbette yazacaktım ama henüz gerekli olgunluğa ulaşmamıştım. Sonunda küçük de olsa okunabilir bir metin çıkaracağıma dair inancım tamdı ama belli ki o zaman daha gelmemişti. Şimdilik bir-iki deneme yapabilirdim, nihayetinde esas şeyi yazacaktım nasıl olsa.

Bu sayıklamalar böyle uzayıp giderken, bir akşam arkadaşım Selami (İnce) aradı. O sıralarda *BirGün* gazetesinin genel yayın yönetmeniydi ve bir edebiyat köşesi hazırlamamı öneriyordu. Tamamen özgür olacaktım. İstediğim kitap hakkında yazabilir, konuları kendim seçebilirdim. Edebiyatın hayatla buluştuğu yere yakın, akademik olmayan yazılar hayal ediyordu. Aslında bu öneri hoşuma gitmişti. Fakat onu geri çevirdim. Her hafta düzenli yazma fikri beni ürkütmüştü. Bu böyle tartışmalı bir mevzu olarak devam etti bir süre. Sonunda bir Oğuz Atay yazısı istedi benden. Bir kerelik bir şeydi, telaşlanmaya gerek yoktu, zaten kısa bir yazı yeterdi. Selami, böyle söyledi. Ben de ona inandım. Yazının çıkacağı pazar sabahı çok heyecanlandığımı hatırlıyorum. Nihayet cesaretimi toplayıp gazeteyi açtığımda şu görüntüyle karşılaştım: Gönderdiğim metni elden geçirerek bir köşe yazısı haline getirmiş ve tepesine de internetten bulduğu eski bir fotoğrafımı yerleştirmişti. Köşenin üzerinde "Not Defteri" yazıyordu. Fotoğraftaki ifademe bakılırsa, buna en çok ben şaşırmış gibi görünüyordum. "Artık bir köşen var," dedi Selami bana, "bundan sonra her hafta yazacaksın."

Edebiyat yazıları böyle başladı ve bir zaman sonra hayatımın önemli bir parçası haline geldi. Başında gönülsüzce atıldığım macerayı zevkle ve heyecanla sürdürür oldum. Bu kitabı, 2009-2016 yılları arasında *BirGün* için yazdığım bu denemelerden derleyerek hazırladık. Yazıların tümü tek bir kitaba sığmayacağı için, güncel meselelerle ilgili olanları değil de, daha geniş bir zamana yayılacağını umduğumuz denemeleri bir araya getirdik. Yine aynı nedenle yazıları, gazetede çıktıkları sırayla değil, konularına göre gruplamayı tercih ettik. Böyle yaparak daha bütünlüklü ve akıcı bir metin oluşturmayı hedefledik.

Bu kitabın oluşmasında, beni saklandığım köşeden çekip çıkararak yazmaya zorlayan inatçı arkadaşım Selami İnce kadar, yazdıklarımı hevesle okuyan ve bunu ifade etmekten çekinmeyen *BirGün* okuyucularının da payı var. Bazıları yazıların kitaplaşacağı günü sabırla bekledi, bazıları ise yüreklendirici mektuplar yazdı. Umarım bekleyenleri hayal kırıklığına uğratmayacak bir seçkiyi bir araya getirmeyi başarmışızdır. Can Yayınları Genel Yayın Yönetmeni Sırma Köksal, bu seçkinin mükemmel olması için çaba gösterdi ve daha başından bu kitaba inanarak beni destekledi.

Metnin son halini almasında en büyük teşekkür editörlere gidiyor. Bu kitabın sonundaki "Editörüm Çok Yaşa!" yazısı onlara adanmıştır ve duyduğum minnetin cılız ve yetersiz bir ifadesi olabilir ancak. Başta *BirGün Pazar*'ı hazırlayan Selçuk Özbek, bir süre gönüllü olarak yazılarımı düzelten Nurcan Başer ve en çok da bu kitabın oluşmasını mümkün kılan sevgili Çiğdem Uğurlu olmak üzere bütün editörlere buradan selam gönderir, hatta hızımı alamayıp hepsini yanaklarından öperek tebrik etmek isterim. Onlar olmasaydı okuduğumuz büyük romanların ve güzel yazıların hiçbiri elimize ulaşamayacaktı.

Bu kitaptaki yazılar, başta Beşiktaş'takiler olmak üzere çeşitli kahvelerde, çay bahçelerinde ve pastanelerde yazıldı. Maalesef bu mekânların hiçbiri artık yok. Büyük bir çoğunluğu kentsel dönüşüm projesinin kurbanı oldu, bazıları da büyük yemek şirketlerinin şehri ele geçirmesi nedeniyle zamanından önce kapandı. İstanbul'un bu unutulmaz mekânlarını işleten hatırşinas insanları burada anmak ve onlara teşekkür etmek istiyorum. Onların da bu kitapta emekleri var. Kam-

bur'un Bahçesi'nin bütün garsonları, Laterne Kafe'nin altın kalpli Şeker Teyze'si, huysuz ama biricik kaymakçımız Pando Amca hakkınızı helal edin. Sadece siz değil, Beşiktaş'ın yerinden edilmiş bütün esnafı; şekerciler, baharatçılar, yufkacılar, züccaciyeciler, manifaturacılar, çiçekçiler... Siz gittikten sonra bir daha hiçbir şey aynı olmadı.

Annem, babam, kardeşlerim, beni edebiyatla tanıştıran dedem ve artık sadece rüyalarımda kucaklayabildiğim anneanneme bu kitaptaki yazılarda sık sık rastlayacaksınız. Her birinin hayatımda doldurulamaz bir yeri var. Bazıları artık aramızda değil. Bu denemelerden kimisi, onlarla yeniden buluşmak umuduyla yazıldı. Yazının onarıcı tarafına sığınmak ve gidenleri kısa bir süre için bile olsa geri getirebilmek için. Bu her zaman kolay bir şey değildi. Özellikle de önümü göremeden yürüdüğüm bu yolu benimle birlikte kat etmek zorunda kalan kardeşlerim için. Deniz Gürle Yalçın'ın anlayışı ve şefkati, Güneş Gürle'nin benzersiz mizah duygusu olmasaydı, bu yazıların bazılarını düşünmek bile mümkün olamazdı.

Öğrencilerim ve arkadaşlarım yazıları kestiler sakladılar, birbirlerine yollayıp çeşitli haberler ilettiler, kimi zaman beğenmedikleri yerleri eleştirdiler, bazan da sırtımı sıvazladılar. Yazmanın sorumluluk gerektiren bir iş olduğunu onlar sayesinde öğrendim. Beni daha fazla düşünmeye zorladıkları için öğrencilerime, ilham verici kişilikleriyle bana kuvvet verdikleri için de arkadaşlarıma gönül borcum var. Bu kitabın ismini arkadaşım Ayşen (Ertango) seçti. Böylece birlikte geçirdiğimiz çocukluk yıllarına ve hayata annelerinin ördüğü kazaklarla başlayanlara buradan selam göndermiş oldu.

Öğrencilerim arasında birisi var ki, onu ayrıca anmam gerekiyor: Bundan beş sene kadar önce adı gibi incecik ve zarif bir insan olan Elif (Karakaya), elime küçük bir paket tutuşturdu ve, "Bunu eve gittiğinizde açarsınız, olur mu hocam?" dedi. Eve kadar zor dayandım. Paketi açtığımda, içinden el yapımı küçük bir kitap çıktı. Ebrulu harika bir cildi, kalınca dokulu sayfaları vardı. Üzerine düzgün ve akıcı bir yazıyla ismim yazılmıştı. Kitabı açtım; içinde bu kitapta okuyacağınız denemelerin bazılarıyla karşılaştım: "İncelikler Yüzünden" başta olmak üzere hepsi yine aynı güzel elyazısıyla bir bir kaydedilmişti. Sayfaların arasında bir de mektup buldum. Elif, bu kitabı ha-

zırlamayı uzun süredir planladığını ama cilt yapmayı öğrenmek zaman aldığı için biraz geciktiğini, yine de sonunda tamamlayıp bana ulaştırabildiği için mutlu olduğunu yazıyordu. O kitap bu derlemenin ilk adımı oldu. Böyle bir seçkiyi oluşturma fikri Elif'in güzel sürprizinden doğdu.

Son olarak, en sadık okuyucum ve acımasız eleştirmenim Muhittin Mungan'a teşekkür ederim. Yazdığım her satırı dikkatle okuduğu ve hoşuma gitmeyeceğini bilse de her zaman doğruyu söylediği için. Bu sonuncusu cesaret gerektiren bir işti ama o, bundan da yüzünün akıyla çıktı.

Amerikalı öykücü Lorrie Moore diyor ki, "Hayatta kalkıştığımız her iş, başka bir şeyden değil de sadece kendinden ibaret olmanın hüznünü, duygusal izini taşır içinde." Baskıdan önceki bu son satırları yazarken aynı şeyi düşünüyorum: Bu kitap da yoklukların, eksikliklerin, burada olmayanların gölgesini taşıyor. Tıpkı hayatlarımız gibi.

11 Haziran 2016, İstanbul

I

Lauren Bacall ve Lastik Pabuçlar

İŞ DEFTERİ

Yazma korkum ilkokul birinci sınıfta, yani yazmayı öğrendiğim sene başladı. İş defteri diye bir şey vardı o zamanlar. Sınıfta yazılan şeyler günlük defterde toplanır, sonra eve gidildiğinde iş defterine temize çekilirdi. Bazılarınınki çok düzgün olurdu: önce beyaz kâğıtla sonra yıpranmasın diye ikinci bir kat naylonla kaplanmış, inci gibi yazılarla donatılmış ve çiçekli kenar süsleriyle bezenmiş pırıl pırıl iş defterleri gördüğümü hatırlıyorum.

Benim defterim ise düpedüz berbattı. Yazım zaten bir felaketti, kargacık burgacık bir şeyler çiziktirip duruyordum. Ayrıca satırları bir türlü tutturamıyordum: Harfler hep aşağıya doğru yuvarlanıyor, sayfanın bir köşesinden çıkıp gidecekmiş gibi duruyorlardı. Defterimin kabı sıyrılmış, yaprakları kollarımı sürtüp durduğum için kararıp kıvrılmıştı. Mandal takardık o kıvrılan yerler düzelsin diye.

Bir kere kıvrılan şeyin bir daha asla eskisi gibi olamayacağını da o defter sayesinde öğrendim ya, isterseniz şimdi oraya hiç girmeyelim.

İşte bu defter benim kâbusumdu. Uğraşır dururdum bütün gece bir şeye benzesin diye. Ama bir türlü olmazdı. Öğretmen sıraların arasında dolaşıp iş defterlerini kontrol ederken başımı önüme eğer, mandallardan kurtulur kurtulmaz yeniden kıvrılıveren yaprakları gözucuyla seyrederek hayıflanırdım.

Okulla beraber hayatım değişmişti. Kalemlere asılmaktan hissizleşen parmaklar, dolmak bilmeyen sayfalar ve birbiri üzerine yığılan ödevlerden oluşan bir dünyam vardı artık. İş defteri bunların hepsiydi sanki. Onu düşman bellemiştim. Ta ki kaybedene kadar.

Bir gün kılçık bir oğlan çocuğu defterimi elimden kaptığı gibi kaçırdı. Uzunca bir süre kovalamaca oynadık. Buraya kadar her şey normaldi. Fakat ben tam da, "Eh, artık geri verir herhalde," diye düşünürken, garip bir şey oldu. Onu nasıl kızdırdıysam (çocukken çenemi pek tutamazdım), bir türlü hıncını alamadı ve boynunda asılı duran delikli silgiyi çıkarıp yazdığım her şeyi birer birer silmeye başladı; hem de gözümün içine baka baka. Donup kaldım. O kadar şaşırdım ki, hiçbir şey yapamadım. Bunu yapabileceğini hiç düşünmemiştim.

Nice uykusuz geceye mal olmuş bütün o yazılar, çiziler birer birer uçup gitti. Bir türlü ezberleyemediğim sonbahar şiiri, kim bilir kaç kere yazdığım, "Oya yattı uykuya, haydi sen de yat Kaya" fişi, zorbela yaptığım soru işaretleri, hepsi yok oldu. Bir tek şey kaldı geriye: harflerden kalan soluk izlerin üzerinde pırıl pırıl parlayan kocaman kırmızı bir "Pekiyi"! Nasıl olduysa, bir ara bir "aferin" almıştım. O da tükenmezle yazıldığı için bu felaketten sağ çıkmıştı. Şimdi boş sayfada kötü bir şaka gibi duruyordu.

Yazdıklarımın kalıcı olmadığını fark etmek yeterince acıydı zaten. Yine de esas meselem bu değildi. Diğer sayfaların yeniden yazılabileceğini hissediyordum. Ama ya üzerinde "Pekiyi"! yazan o boş sayfayı nasıl dolduracaktım? Onu hak edecek kadar iyi ne yazabilirdim ki? Bunu düşündükçe, hastalanacak gibi oluyordum.

İşte o kırmızı "Pekiyi"! benim lanetimdir. Korkulardan bir korku seç deseniz, hiç düşünmeden onu seçerim. Tepemde bir kılıç gibi sallanır durur. Bana her, "Yazabilirsin," dendiğinde kafamı kaldırıp o kılıca bakar ve ürperirim.

ÇOKOMEL, PROUST VE İLK GÜNAH

Woody Allen, bence en iyi filmlerinden biri olan, *Zelig*'de girdiği ortamlara dahil olabilmek için sürekli görünüm ve kimlik değiştiren bir adamın hikâyesini anlatır. Leonard Zelig'in bu aman vermez hastalığı şöyle başlar: Okulda arkadaşları *Moby Dick*'e dair konuşurken, bizimki romanı okumamış olduğu halde, okumuş gibi yapıp tartışmaya katılmış ve araya karışıvermiştir. Bu davranışı, onu daha sonra bir sosyal bukalemun haline getirecek ve "kimliksiz" bırakacaktır. Zelig'in hikâyesi, Melville'in bu ünlü romanıyla başlar ve onunla biter: Zelig, ölüm döşeğinde *Moby Dick*'i okumaya teşebbüs edecek ve bütün endişesinin bu uzun romanı bitiremeden ölmek olduğunu söyleyecektir.

Herkesin hayatında böyle belalı bir roman vardır. Benim belalı romanlarımdan biri de Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* adlı görkemli eseridir. Marcel Proust, yaklaşık üç bin sayfadan ve yedi ayrı kitaptan oluşan bu dev romanını, hayatının son on yedi yılında yazmıştır. Ancak, kitabın görkemi yalnızca kütüphanede kapladığı yerden gelmez: *Kayıp Zamanın İzinde*, zamanın kendisini bir karakter haline getirip romanın merkezine koyarak modernist edebiyatın en iyi örneklerinden birini verir.

Proust'un ilk romanında, kitabı okumamış olanların

bile, edebiyat tarihinde kapladığı yer nedeniyle gayet iyi bildiği bir sahne vardır. Anlatıcı, ıhlamura batırdığı küçük madlen kekten yayılan kokuyla geçmişe doğru hareket eder ve roman bu anının üzerinden yayılarak genişler.

Tıpkı Japonların, suyla dolu porselen bir kâseye akıttıkları silik kâğıt parçalarının, suya girer girmez şekillenerek, renklenerek belirginlik kazandığı, somut, şüpheye yer bırakmayan birer çiçek, ev, insan olduğu oyunlarındaki gibi, hem bizim bahçedeki hem M. Swann'ın bahçesindeki bütün çiçekler, Vivonne Nehri'nin nilüferleri, köyün iyi yürekli sakinleri, onların küçük evleri, kilise, bütün Combray ve civarı şekillenip hacim kazandı, bahçeleriyle bütün kent çay fincanımdan dışarı fırladı."[1]

Proust'u okumakta zorlanıyor olmamın sebeplerinden biri de, bu imgeyle ilgili olsa gerek. Yakın zamana dek, bu madlenli "bellek yarılması"nın nasıl bir his olduğunu tam olarak kavrayamamıştım. Oysa, öyle bir Proust'vari an yaşadım ki, sonunda, *Kayıp Zamanın İzinde*'yi okumak için artık tamamen hazırdım.

Çokomel denen çikolata uzun süredir kayıptı. Geçenlerde bir de baktım ki, başka bir isim altında yeniden ortaya çıkmış: "*Üstü çikolata kaplı, içinde kar gibi bir bulut saklı!*" Kantinde otururken, bir tane alıp kahveyle yedim. Önce pek güzel geldi. Sonra bu lezzetin bana hatırlattığı anıların yoğunluğu ile sarsıldım. Proust'un dediği gibi bütün çocukluğum o çikolata kâğıdından fırlayıp karşıma dikildi: Akşamları karanlık yavaş yavaş inerken kızartma kokularıyla dolan sokak aralarında koşuşturan çocuklar, ölü gözü gibi yandığı için kendine bile hayrı olmayan sokak lambaları, çiçekli elbisesinin içinde pencereden sarkarak beni eve çağıran anneannem, aynı pencereden bakınca sokağın köşesinde küçücük görünen

1. Marcel Proust, *Kayıp Zamanın İzinde: Swann'ların Tarafı*, çev. Roza Hakmen, YKY, İstanbul, 2014.

köhne bakkal dükkânı, o bakkalın önünde sabah akşam gazoz içerek önlerinden geçen kızlara göz süzen mahalle delikanlıları, hepsi birer birer sökün ettiler.

Ama Çokomel'le gelenlerden en fenası, ilk günahımla ve onun getirdiği utançla ilgiliydi. Çoğu sokakta büyümüş gözüpek çocukların ataklık konusunda birbirinden rol çaldığı mahallemizde hayat, benim gibi bir muhallebi çocuğu için pek kolay sayılmazdı. Sadece altı yaşındaydım ama kabul görmediğimi anlayacak kadar zamanım olmuştu. Acıyla fark etmiştim ki, kimse bana aldırmıyordu. Ama bakkal vardı, bakkalda bir sürü Çokomel vardı ve daha da önemlisi babamın orada hesabı vardı. Çözüm belliydi: Mahallenin en bıçkın çocuklarını toplayıp onlara Çokomel ısmarladım. Ağalık bu ya, bunu bir ay boyunca her gün yaptım. Bakkal da, halinden memnun olsa gerek ki, babama haber vermedi. Ay sonu geldiğinde, babam anneannemin mutfağında benimle hayatım boyunca unutmayacağım bir konuşma yaptı. Daha sonra başımı her belaya soktuğumda yapacağı gibi, o zaman da bana yumuşacık ve şefkatli davrandı. Bu beni daha da utandırdı. Konuşma boyunca utancımdan kıpırdayamadığım için gözümü dikip bakakaldığım bir köşesi kırık fayansı hâlâ hatırlıyorum. Eviyenin üzerinde eğreti bir şekilde duruyordu. Tıpkı benim, "Bunu bir daha yapmamalısın," diyen babamın karşısında durduğum gibi.

Bu olaydan sadece bir sene sonra okumayı öğrenecek ve dışarıda kalmayı umursamayacaktım ama henüz bunun olacağından haberim yoktu.

Kabul görmek için verdiğim bu tavizi, kendi "Zelig" anımı, Çokomel sayesinde hatırladım.

ERLKÖNIG

Çocukken uyuduğum odada küçük bir gömme dolap vardı. Altta çekmeceler, üstte üç-beş kıyafet asacak kadar bir boşluk. Babam kapağını beyaz yağlıboyayla boyamış, içini kâğıtla kaplamıştı. Neyim var neyim yoksa o dolabın içinde dururdu. Gündüzleri aramız fena sayılmazdı dolapla. Defalarca kapısını açar kapatır, bir şeyler alır koyardım.

Fakat gece olunca her şey renk değiştirir, dünya düşmanlaşırdı. Dolap da tanıdık bir yer olmaktan çıkar, korkutucu bir yer haline gelirdi. Anahtarı kilide tam olarak oturmadığı için kapısı hiç kapanmaz, davetkâr bir şekilde hafifçe aralık dururdu. Gece olup da gölgeler odayı doldurduğunda, gözümü bu aralıktan sızan koyu karanlıktan ayıramazdım. Orada kötücül bir yaratığın yaşadığından adım gibi emindim.

Her gece aynı şey tekrarlanırdı. Annem gelip ışığı söndürür ve iyi geceler dileyip giderdi. Böylece bir dünya biter, bir başka dünya başlardı. Bunu yetişkinlere anlatmanın ihtimali yoktu. Bunu hissedebiliyordum. Onun için, denemiyordum bile. Işık söndükten sonra yorganın altında büzülmüş uyumaya çalışırken, gün içinde dolapla kurduğum ilişkiyi unuturdum. Dolabın tanıdık çekiciliği, çekmecelerden yayılan sabun kokusu gibi dağılıp giderdi.

Gece başka bir zamandı. Her şey gibi onun da ayrı kuralları, farklı bir gerçekliği vardı. Bunda şaşılacak bir şey yoktu. Bana çok doğal görünüyordu. Doğal ama korkunç.

Geceleri yatağımda huzursuzlandığımda yanıma gelen babamın uykusuzluktan şişmiş gözleriyle bana bakarak, korkacak bir şey olmadığını söyleyişi geliyor aklıma: "Bunlar sadece gölge, şimdi gözlerini kapat ve uyumaya çalış."

Dolaptaki canavarı babama anlatamamanın çaresizliği, canavardan daha ürkütücüydü. Bunu çok iyi hatırlıyorum. Kendi dünyamın başkalarına kapalı olduğunu ilk kez böyle fark etmiştim. Kâbuslarımdaki en korkunç şeyleri anlatacak bir dil yoktu. Orası sessizliğin alanıydı ve yalnızca bana aitti. Beni ne kadar seviyor olsalar da, korumak için çırpınsalar da, annem ve babam bile oraya giremezlerdi. Dolaptaki canavarla tek başına yüzleşmek zorundaydım.

Bu bilgi beni sarsmıştı. Tamamen yalnız olduğum bir yer vardı. Ve bundan bahsetmek bile mümkün değildi.

Bu olaydan seneler sonra, Goethe'nin, *Der Erlkönig* adlı baladını okuduğumda beni iliklerime kadar titreten şeyin, çocukluğumun büyük bir kısmını ele geçiren bu çaresizlik hissinin hortlamasıyla ilgili olduğunu düşündüm.

Goethe burada, kucağında hasta çocuğuyla at sırtında ormandan geçen bir babayı anlatır. Adam atını dörtnala sürer çünkü gecenin bir yarısında ateşler içinde yanan çocuğunu eve yetiştirmeye çalışmaktadır. Çocuk ise yüksek ateş yüzünden sanrılar içindedir ve Erlkönig denen gulyabaninin kendisiyle konuştuğuna inanmaktadır. Babanın, çocuğun ve bir ölüm meleği olduğu belli olan Erlkönig'in seslerinin birbirine karışmasıyla ilerleyen şiirin sonlarına doğru hava iyice ağırlaşır. Çocuğun korkusu yavaş yavaş okuyucuya da sirayet eder.

Ancak oğlan ne kadar,"*Baba, babacığım! Duymuyor*

musun?" diye seslense de, babası onu anlamayacak ve gerçek sandığı şeylerin aslında yaprakların hışırtısı, sisin hareketi, gölgelerin oyunu olduğunu söyleyerek çocuğu yatıştırmaya çalışacaktır. Şiirin sonunda baba ve oğul ormandan çıkarlar. Ancak Erlkönig söylediğini yapmış, çocuğu babasının kucağından zorla çekip alarak kendi dünyasının karanlığına katmıştır.

Baba ürperir korkuyla, ve hızlıca sürer atını,
Kollarında tutar inleyen oğlanı.
Büyük zorluklarla ulaşır avluya.
Kucağında ölmüş çocuğuyla.

Kucağında oğlunun cansız bedeniyle kalakalan bu adam acınasıdır elbette. Ama bu şiirde asıl kalbimi kıran oğlanın o incecik ve çaresiz sesidir:

"*Babacığım, babacığım! Orada, görmüyor musun?*" diyen sesi.

Bana öyle gelir ki, bu dünyadaki varlığımız o seste bulur kendini. Bütün insanlık o sesle konuşur. Herkesin bir başına olduğu o ıssız yerde.

ELMA

Belli bir yaşa kadar beni, bizim evin karşısında oturan anneannemle dedem büyüttüğü için, hayatımdaki en önemli insanlar onlardı. Anneanneme bayılırdım. Hafif pudralı kokusu bile onu sevmem için yeterliydi. Ama dedemle ilişkimiz bambaşkaydı.

Onunla o kadar iyi vakit geçiriyordum ki, uzun zaman başka hiç kimseye ihtiyaç duymamıştım. Arkadaş edineyim diye uğraşan annemin önerisiyle beni yollamaya kalktıkları yuvada arıza çıkarınca, derhal okuldan alınmış ve Elçi Sokak'taki mutlu hayatımıza iade edilmiştim. O günü hatırlıyorum. Kırmızı şapkamla küçük bir asker gibi eve girdim. Evet, kapının ziline ancak yetişebiliyordum ama bir zafer kazandığımın da farkındaydım. Koşup dedeme sarıldım ve hemen Kuğulu Park'a gidip birlikte kayık yüzdürdük.

Dedemden ayrılmak düşünülemezdi. Gece yarısı beni uyandırıp, "Çabuk kalk! Büyük yağmur yağıyor. Camdan bakacağız," diyen biri daha yoktu çünkü. Fakat onu bu kadar sevmemin esas nedeni her soruma cevap veriyor olmasıydı. "Neden?" diye başlayan ve herkesi bezdiren sorularımdan yılmayan tek kişi oydu. Sonraları, ben biraz daha büyüyünce, soruların hem türü hem de dozu değişti. Ama dedemin bana yönelik sabrı ve dikkati hep aynı kaldı.

Okul yaşına geldiğimde, artık İzmir'e taşınmıştık. Bir mahalle okuluna gidiyordum. Hep çift dikiş gittikleri için bir türlü mezun olamayan iyice büyük kızlar vardı. Gizli gizli sigara içiyor, nöbetçi öğretmen bakmadığı zaman dışarıda parmaklıklara dayanmış bekleyen oğlanlara öpücük gönderiyorlardı. Büyük teneffüste onları inceliyordum. Bir köşeye gidip, "Kadehinde zehir olsa, ben içerim bana getir" şarkısını söylüyor ve derin derin iç çekiyorlardı.

Bense uzaydan gelmiş gibiydim. Büyümek zaten yeterince zordu. Bir de rujlu kızlar, köşelerde bekleyen oğlanlar, zehir mehir derken iyice kafam karışmıştı.

O sene dedeme önemli bir soru sordum: "Aşk nedir?"

Dedem kalktı, kütüphaneden bir kitap çekti. Sonra o kitapta aradığı yeri buldu ve altı tükenmezkalemle çizilmiş bir bölümü okumaya başladı:

"İnsanlar bir zamanlar çok güçlüymüş. Dört kolları, dört bacakları varmış. O kadar hızlı gidiyorlarmış ki, yeryüzünde hiçbir canlı onlarla başa çıkamıyormuş. Hatta bu kuvvetlerinden cesaret alıp göğe tırmanmaya, tanrılara karşı koymaya bile yeltenmişler.

Tanrılar aralarında görüşmüş, konuşmuşlar ama ne yapacaklarını pek bilememişler. Bir yandan insanları yok etmek istemiyorlarmış, öte yandan da küstahlığın bu derecesine göz yumamayacaklarına karar vermişler. Sonunda, tanrılar tanrısı Zeus, uzun uzun düşündükten sonra, 'Galiba bir çare buldum,' demiş, 'insanlar hem yerlerinde kalsın, hem de kuvvetten düşüp hadlerini bilsinler. İkiye böleceğim onları, böylece hem zayıf düşecekler hem de sayıları artacağı için daha faydalı olacaklar.'[1]

Bunun üzerine, Zeus insanları tutup ikiye bölmüş," diye tekrarladı dedem, "tıpkı bir meyveyi ikiye böler gibi."

1. Platon, *Şölen*, Çev. Cüneyt Çetinkaya, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2003.

Sonrasını ezberden söyledi. Hikâyenin burasını çok sevdiği belliydi: "*İşte o zamandan beri, hepimiz kendi parçamızı arıyoruz. O parçayı gördüğümüzde hissettiğimiz şeye de aşk diyoruz.*"

Dedem, sonradan Platon'un *Şölen*'i olduğunu anlayacağım kitabını kapatıp yanına koydu, masaya uzanıp meyve tabağından bir elma aldı ve onu ortadan ikiye böldü. İki parçayı bana gösterdi, bir daha üstüne basa basa, "Bir bütünün yarısıyız," dedi.

Ama ben öyle kolay kolay pes edecek gibi değildim. Ne de olsa, "kadehinde zehir olsa" kızları ile karşılaşmış ve hayat tecrübesini ilerletmiş biriydim artık. Birden, "Anneanneme âşık mısın?" deyiverdim. Bu yaşlı başlı adamın pili etekli kızlar gibi köşelerde şarkı söyleyecek hali yoktu ya! Ya anneannem, o da ruj sürüp öpücük göndermiş olabilir miydi? Yok, bu kadarı da fazlaydı artık.

"Hay Allah yahu!" dedi dedem. Zorda kaldığı zaman hep böyle söylerdi. Bembeyaz dişlerini göstererek uzun uzun güldü. Sonra da her zamanki iştahıyla, elinde kalan elmayı kütür kütür yiyip bitirdi.

Ertesi gün, elmanın diğer yarısını, mutfakta, bir tabağın içinde gördüm. Kararıp buruşmuştu. Hiç kimsenin kayıp parçası olamazmış gibi görünüyordu.

Halbuki seneler sonra anneanneme baktığımda başka türlü düşünecektim. Dedem ölmüştü. Anneannemin pudralı kokusu dağılmaya yüz tutmuştu.

Onu pencereden dışarı bakarken hatırlıyorum. Oturduğu yerde solup küçülmüştü. Kaybolmuş ve üzgün görünüyordu. Tıpkı yarısı yenmiş ve sonra bir köşede unutulmuş bir elma gibi.

LAUREN BACALL VE LASTİK PABUÇLAR

Geçenlerde bir öğrencim, ilişkilerinde hırpalanan taraf olmaktan sıkıldığını ve bundan sonra aşk hayatına bir *femme fatale* olarak devam etmek istediğini beyan etti.

Öldürücü cazibesiyle meşhur bu kadın tipi, Hollywood usulü suç hikâyelerinin tuzu biberidir. Özel dedektifler, gangsterler, eski püskü barlar ve en lazım oldukları anda patlamayan silahlar nasıl vazgeçilmezse, dayanılmaz çekicilikleriyle esas oğlanı baştan çıkaran bu tehlikeli sarışınlar da bir o kadar gereklidir. Belki de bu nedenle, ne zaman *femme fatale* lafı geçse aklıma hep *Derin Uyku*'daki haliyle Lauren Bacall gelir. *Derin Uyku* birinci sınıf bir "kara film"dir. Elini neye atsa iyi iş çıkaran usta yönetmen Howard Hawks tarafından çekilmiş ve Raymond Chandler'ın aynı isimli romanından William Faulkner tarafından senaryolaştırılıp sinemaya uyarlanmıştır. Başrollerinde de Humphrey Bogart ile Lauren Bacall vardır.

Aslına bakarsanız, *Derin Uyku* sadece bu ikisi arasındaki zekice atışmalar için bile izlenebilir. Baygın gözleri ve buğulu sesiyle sinema tarihinin en çekici kadınlarından biri olan Bacall, film boyunca Dedektif Marlowe'u canlandıran Humphrey Bogart'la çapkınca flörtleşir durur. At yarışlarından söz edilen bir sahnede, "Klas sahibi birisin ama ne kadar ileri gidebilirsin bilmiyorum,"

diye meydan okuyan Marlowe'a, o dumanlı sesiyle, "Eyerde kimin olduğuna bağlı," deyiverir mesela. Vivian Rutledge olarak Bacall'a karşı koyabilecek bir erkeği hayal etmek çok zordur. Bu sahnede Bogart'ın bile rol kesmeyi bırakıp Bacall'a bir kez daha âşık olduğunu düşünürüm.

Her *femme fatale* dendiğinde zihnimde beliren ve sigarasının dumanını suratıma üfleyen Lauren Bacall'dan kendimi zorla koparıp öğrencime geri döndüm. Onu duymadığımı düşünmüş olacak ki, söylediğini tekrarladı. Sonra bir cevap beklermiş gibi suratıma baktı. Ben de onun bütün dünyayı kendisiyle dost olmaya çağıran sevimli yüzüne baktım. Ardından gözüm, yırtık pırtık lastik pabuçlarıyla çizgili pantolonuna takıldı. Daha düşünmeye fırsat kalmadan "Beş yaşında ya oradasındır ya da treni sonsuza kadar kaçırmışsındır," deyiverdim. Öğretmenlik, insanı böyle iddialı laflar etmeye müsait bir ruh haline sokuyor. Övünülecek bir şey değil tabii.

Daha sonra aklım başıma gelip de bu söylediklerime dair düşünürken, çocukluğumdan bir sahne gözümün önüne geldi ve neden böyle dediğimi anladım. Beş değilse bile, en fazla yedi yaşında falan olmalıyım. Anneannemin evinde pencereye tünemiş sokağı seyrediyorum. İzmir'de limonata tadında bir yaz gecesi. Bütün çocuklar sokakta. Bütün kapılar açık. Bir bizim kapı kapalı. Bir ben içerideyim. Bacaklarımı aşağıya sarkıtmış oturuyorum. Başka çocukların neşeli çığlıklar atarak oradan oraya koşturmalarını izliyorum. İçim sıkılıyor.

Bir zaman sonra pencerenin altında bir karaltı beliriyor. Karşı komşumuzun oğlu Sezgin. Elinde bir külah dondurma, orada dikilmiş lastik pabuçlarımın altına bakıyor. Ya da ben öyle zannediyorum. Sonra yaklaşıp bir şey fısıldıyor. Ne dediğini duyamıyorum. Ben ona doğru eğilince bir daha söylüyor: "Seni seviyorum." Kulaklarıma inanamıyorum. Yüzüm kızarıyor. Sezgin hoş bir çocuk.

Arada bir mahallenin diğer çocuklarıyla birlikte, "Domates salça, bu ne biçim kalça!" diye tempo tutmasının dışında kötü bir alışkanlığı yok. Ben de gizli gizli onu beğeniyorum. Belki de sadece utandığım için, bu sefer duymamış gibi yapıyorum: "Efendim, ne dedin?" Biraz daha yaklaşıyor. Dondurması çikolatalı olmalı; dudağının üzerinde koyu renk bir bıyık var. Bıyık ona erkeksi bir hava vermiş. Cesaretini toplayıp yine aynı şeyi söylüyor. Oyun böylece açılıyor. Artık geri dönemem. Sağır numarasını abartıyorum. Ben duymadıkça, o da sesini yükseltiyor. Bir daha bir daha tekrarlıyor. Sonunda sıkılmış olacak ki, avazı çıktığı kadar bağırıyor: "SENİ SEVİYORUM!" Sokakta hareket duruyor, bütün çocuklar dönüp bakıyor. Anneannem arkamda beliriyor. Onu görmüyorum ama varlığını hissedebiliyorum. Bütün pencereler açık. Üst katta birileri gülmeye başlıyor. Sezgin ağladı ağlayacak. Koşarak benden uzaklaşıyor. Sokağın ucunda gözden kaybolup gidiyor.

Küskün küskün içeri girip divana oturuyorum. Gözüm lastik pabuçlarıma takılıyor. Bir tanesinin kenarı yırtılmış. Lacivert kumaşın altında başparmağımı görebiliyorum. Onu oynatıp komik şeyler düşünmeye çalışıyorum. Ama işe yaramıyor. Üzüntüm geçmiyor. Sezgin bir daha benimle konuşmayacak. Böyle olsun istememiştim.

Böylece, bir *femme fatale* olarak kariyerim başladığı yerde bitiyor. Bundan sonra hayatım lastik pabuçlardan, çizgili pantolonlardan ve başkalarını incitmekten deli gibi korktuğum ilişkilerden ibaret olacak. Lauren Bacall olma fırsatını sonsuza kadar kaçırıyorum.

İMLA

İmla bilgim hiçbir zaman mükemmel olmamıştır. Noktalama işaretleriyle de aram iyi sayılmaz. Bugün bile elimden çıkan her türlü metni iyice bir düzeltmek gerekir. Bunu bilmek beni hep biraz tedirgin eder. Yazdığım her satıra şüpheyle bakmama neden olur.

Geçen gün, Taksim-Beşiktaş dolmuşunda giderken, yazıp çizeceklerime dair bir-iki fikri kafamda çevirip duruyordum. Ne yazarsam yazayım, yine bir sürü imla hatası yapacağım diye dertlenmeye başlamıştım ki, araba birden duruverdi. Stadın orada her zamanki gibi trafik sıkışmıştı.

Önce sıkıntı içinde sağa sola doğru baktım. Sonra şoförün telefonda konuştuğunu fark ettim. Çok hızlı konuşuyordu. Tatlı bir aksanı vardı. Bir arkadaşına otomobil vergilerine dair bir şeyler anlatıyordu: "Necati," dedi, "olmaz," dedi, "yarın yatırırsan," dedi, "geç kalırsın," dedi, "sen," dedi, "parayı bankadan çek," dedi, "senin kayınbiradere ver," dedi, "o halleder," dedi, "sonra," dedi, "sen," dedi, "bir hediye," dedi, "bir iyilik," dedi, "artık nasıl istersen," dedi, "bunun karşılığını bir şekilde ödersin," dedi.

Dinledikçe hayretler içinde kaldım. Adam hiç sektirmemiş, bütün virgülleri doğru yere koymuştu. Ben her hafta hangi noktalama işaretini nereye koyacağım

diye terler dökerken, adam bir an bile düşünmeden hepsini tek hamlede yerlerine yerleştirmişti. Bu şoför doğal bir yetenekti. Editörlük yapmayı düşünür müydü acaba?

Bunu soramadan Taksim'e geldik. Dolmuştan inerken bu hafta ne yazacağıma karar vermiştim.

Ortaokula başladığım sene, en sevdiğim ders Türkçeydi. Öğretmenimiz yaşını başını almış, asık suratlı, uzun boylu bir adamdı. Kendi deyimiyle, "prensip sahibi" biriydi. Azıcık da korkuyorduk ondan; ne zaman parlayacağı belli olmuyordu çünkü. Fakat ben yine de onu dinlemeye bayılıyordum. Kalın, güzel bir sesi vardı. Şiirleri yüksek sesle okuduğu zaman, vurguları doğru yerde yapıyor, hiçbir nüansı kaçırmıyor ve dili dolanmadan en zor sözcükleri bile birbiri ardına sıralayıveriyordu.

Okurken sıraların arasında dolaşır, kendi kendine konuşuyormuş gibi bazan mırıldanarak, bazan sesini yükselterek ileri geri yürüyüp dururdu. Elini cebine sokup kürsüye bir yaslanışı vardı ki, o bile başlı başına görülmeye değer bir sahneydi.

Zaten ortaokul daha önce gördüğüm hiçbir şeye benzemiyordu. En fazla belki tiyatroyu andırıyordu. Seyretmeye doyamıyordum. Tek bir endişem vardı. Sınavda ne yapacağımı bilmiyordum. Bizim de kalkıp şiirler falan mı okumamız gerekecekti acaba?

Sınav zamanı gelip de kâğıtlar önümüze konduğunda sevinçle fark ettim ki, sorular korktuğum gibi değildi. En son soruyu görünce, gözlerime inanamadım: "Sevdiğiniz bir masalı yazın." Ben masallara bayılıyordum. Hatta kendim de uyduruyordum bazan. Onlardan birini anlatmaya karar verdim. Fakat kompozisyon için ayrılan yere sığamadım bir türlü. Kâğıt istemek için elimi kaldırdım ama öğretmen çıkmıştı. Ben de sayfada nereyi boş bulursam oraya yazdım. Masalı bitirmeden teslim edecek değildim ya! Hele sonunda büyük bir sürpriz varken.

Sınavın sona ermesine yakın, masalın tümünü yazmayı başarmıştım. Kâğıdı kaldırıp şöyle bir baktım, üzerinde karalanmadık nokta kalmamıştı. Kendimden memnun bir şekilde dalgın dalgın etrafa bakındım bir süre. Sonra gözüm tavana yakın pencerelere ilişti. Koridora açılan bu camların neden bu kadar yükseğe konduğunu düşünüyordum ki, onlardan birinde bir surat belirdi. Tanıdık bir surat. Türkçe öğretmeni tepelere tırmanmış, kopya çeken var mı diye yukarıdan bize bakıyordu. Onu gördüğümü fark edince, kaşlarını iyice çattı ve parmağını dudağına götürüp "sus" işareti yaptı.

Normal koşullarda, korkudan olduğum yere sinip kalırdım herhalde. Ama teksir kâğıdından yükselen ispirto kokusunun da etkisiyle olsa gerek, gülümsedim ona. Utanmasam el sallayacaktım. Aramızda bir bağ kurulduğunu düşünüyordum çünkü. Ben masalımı yazmıştım, o da okuyacaktı. Arkadaş sayılırdık.

Öğretmen sınav kâğıtlarını bir türlü okumadı. Beklerken hep birlikte kurdeşen olduk. En çok da ben. O kadar özenip uzun uzun masalımı yazmıştım. Sonuna da müthiş bir final koymuştum. Herhalde çok iyi bir not alacaktım. Hatta belki öğretmen beni tahtaya çağıracak ve elimi sıkarak tebrik edecekti. Ya da yazdıklarımı yüksek sesle okumamı isteyecekti. İşte o zaman ben de onun yaptığı gibi bir elimi cebime sokacak, önce tahtaya yaslanacak, ardından sıraların arasında dolaşarak yavaş yavaş, tadını çıkara çıkara, her sözcüğün üzerinde durarak okuyacaktım masalımı. Heyecanlıydım. Hem de çok.

Nihayet sonuçlar açıklandığında, kâğıdımı kapıp yerime koştum. Oturur oturmaz notumu gördüm. Öğretmen kompozisyon notu olarak "0" vermişti; çünkü hiçbir imla kuralına dikkat etmemiştim. Yer kaplayacağını düşündüğüm için, hiçbir noktalama işaretini kullanmamıştım. Halbuki, öğretmen masal sorusunu tam da o nedenle

sormuştu: Yani imla kurallarını ne kadar bildiğimizi görmek için. Bu durumda, benim kâğıdım sınıftaki en kötü kâğıttı. Sıfırı alıp oturmuştum.

Eve dönünce uzun uzun ağladım. O gece yatağımda yatarken, bir daha asla imla öğrenmemeye karar verdim. Böylece Türkçe öğretmeninden intikamımı alacaktım. Masalımı okumamıştı bile. Halbuki bir kere okusaydı, ne kadar iyi bir masal olduğunu hemen görecekti. Bundan emindim.

Türkçe derslerini bir daha hiç sevemedim. İmla bilgim de acınacak derecede kötü kaldı. Sonradan ne kadar uğraştıysam da, çocukken doğru yazmayı öğrenmiş birinin rahatlığı ve özgüveniyle yazamadım.

Hâlâ aynı tereddütle yazıyorum. Bir gün foyam ortaya çıkacak diye korkarak. Bir sabah virgülü yanlış bir yere koyacağım ve bütün hikâyeyi mahvedeceğim, diye endişe ederek.

Oysa şimdi sayfayı ne kadar karalarsam karalayayım, herkes sonuna kadar okuyor. Kimse hemen sıfırı basmıyor.

Arkadaşız çünkü.

BİR PANTOLON, BİR GÖMLEK...

Çocukluktan ergenliğe geçtiğim dönemde, sudan karaya geçişini gerçekleştiren bir kurbağa kadar şaşkın ve çirkindim. Bedenim irileşmiş, yüzümü sivilceler basmış, kollarım ve bacaklarım kontrol edilemez bir şekilde uzamıştı. Vücudum bana pek tanıdık gelmiyordu artık. Üstelik bir sakillik gelmişti üzerime, elimi kolumu nereye koyacağımı bilemiyordum.

Aksi gibi görüntümle her zamankinden daha fazla ilgilenir olmuştum. O vakte kadar pejmürde bir halde dolaşırken, birden kılık kıyafeti ciddiye almaya başlamıştım. Saçıma başıma düzen vermeye çalışıyor, aynada sağıma soluma iyice bir bakmadan evden çıkmıyordum. Galiba ömrümün geri kalanında bana yetecek kadar aynaya baktım o dönemde.

Halbuki ondan evvel, evden çıkma vakti geldiğinde kendimi kapının önüne atmaktan başka bir derdim olmazdı. Bizimkiler belki fikir değiştirir diye korktuğum için, izni kopardığım gibi bir nefeste sokağın başını bulmuş olurdum. Ama artık işler değişmişti işte. Hayvanlar âlemi kartlarım ya da kenarlarını uzun uzun yere sürterek düzleştirdiğim kaydırak taşı falan, hepsi gözden düşmüştü. Dürbünlü tüftüfümü bile kaldırıp bir kenara koymuştum. O günler geride kalmıştı şimdi.

Artık rengârenk Converse'ler, kot pantolonlar ve süet ceketler vardı. Bir de yanımızdaki apartmanda yaşayan Yalçın adlı çocuk. Ben onunki gibi güzel göz görmedim bir daha. Gözleri mora çalan bir lacivertti. Bir kere bakkalda karşılaşmıştık. Hayatımda hiç böyle bir renk görmediğim için bir süre aval aval bakmıştım. Yalçın da, "Pardon," deyip yanımdan geçmişti. Çok kibar çocuktu. Almanya'da büyümüştü. "Pardon" demesi ondandı. Aslında tam olarak aktarmak gerekirse, "Pağdon" demişti – "r"leri söylemiyordu.

Mahallenin bütün kızları duvara dizilir onun basketbol antrenmanından dönüşünü beklerdi. Biraz cabbar olanların, o geçerken, "Yalçın kayalıkların göklere yükseliyor..." diye seslendiği bile olurdu. Ben aralarına karışmıyordum. Bakkalda yaşanan bu "pağdon" olayından beri, Yalçın'la özel bir ilişkimiz olduğuna karar vermiştim. Kendime ayrıcalıklı bir yer biçiyordum. Onun için bütün kızların oturduğu duvarda değil, başka bir köşede bir taşın üzerinde tüneyerek bekliyordum onun geçmesini. Hepimiz on üç yaşındaydık ve böyle detaylar bir nedenle çok önemliydi.

Yalçın köşeyi döndüğünde, önce uzun bacakları görünürdü. Kot pantolonunun içinde lacivert olurdu bacakları. Gözlerinin rengine uygun gömlekler de giyerdi. Sırtına kayıtsızca attığı spor çantası ile çok afiliydi. Ama ben en çok kot pantolonunu beğenirdim. Her şeyiyle mükemmeldi. Rengi, duruşu, paçalarının lastik pabuçların üzerinde hafifçe katlanışı. Babası Almanya'dan getirmişti. Orijinaldi belli ki. Yalçın'ın kendisi gibi.

Bütün bir sene boyunca, diğer kızlar gibi ben de Yalçın'ın antrenmandan dönüşünü seyrettim. Onu sadece yürüyüşünden tanıyabilecek kadar ustalaşmıştım. Gelenin o olduğunu anlamak için bedeninin geri kalanını görmem gerekmiyordu artık. Gitgide renk değiştiren

o kot pantolonun içinde hafifçe yaylanarak yürüyen bacakları gördüğüm zaman hemen biliyordum. O senenin yazında, pantolon ağarmaktan neredeyse beyaz olmaya yüz tuttuğunda, babası Yalçın'ı yanına almaya karar verdi. Bütün aile birkaç günde toparlanıp gittiler.

Yalçın'ı seyredip belki bana bir kez daha, "Pağdon," der diye beklediğim o sene de böylece sona erdi. Bu konudaki umudum, Yalçın'ın pantolonu gibi yavaş yavaş ağarmış, ışıltısını ve kuvvetini kaybetmiş ve sonunda bir uçağa binip o zaman benim için akıl almaz derecede uzak bir yer olan Almanya'ya doğru yola çıkmıştı.

Bundan çok sonra ağartılarak satılan kotlar ortaya çıktığında, ilk büyük tutkumun temsili olan bu pantolonu defalarca hatırladım. O kotların hangi koşullarda beyazlatıldığını öğrendiğim zamansa, bunun acı bir şaka gibi olduğunu düşündüm. Anlaşılan artık hayatı kendimiz tecrübe etmek yerine, o tecrübenin izini satın alıyorduk. Hem de başkalarının canı pahasına. Bizimle beraber eskiyip ağaran kotları değil de, başkalarının hayatına mal olanları giyiyorduk.

Kot kumlama işçileri, daha "yaşanmış" görünen pantolonlarımız olsun diye, silikozis hastalığına yakalanıp birer birer öldüler. Hâlâ ölüyorlar.

Bilerek ya da bilmeyerek onların ömrünü üstümüzde taşıdık. Size ağır gelmiyor mu? Bana geliyor.

BEDEN EĞİTİMİNE GİRMEYEN KIZLAR

Ne zaman ortaokuldaki halimi düşünsem, aklıma hep beden eğitimi dersleri geliyor. Herkes bahçede zıplayıp hoplarken, kenarda durduğumu ve elime bir ağaç dalı alıp toprağa bir şeyler çiziktirerek utancımı saklamaya gayret ettiğimi hatırlıyorum. Aslında iki kişiydik. Parasız yatılı ve ben. Onun spor kıyafetleri yoktu. Bense, o kadar beceriksizdim ki, spor lafını duyar duymaz karın ağrılarıyla kıvranmaya başlıyordum. Sonuçta biz, iki kız, beden eğitimi derslerinde cezalı gibi bir köşede duruyorduk. Üç-beş hafta öyle durduktan sonra arkadaş olmaya karar verdik.

Okuldaki ilk arkadaşım o oldu. El ele dolaştık. Birlikte tuvalete gittik. Kitaplarımızı ve öğle yemeğimizi paylaştık. Bir cuma ben eve giderken o, kapıya oturup ağladı. Beni almaya gelmiş olan annem bu duruma dayanamayıp biraz daha kalmama izin verdi. Bir sonraki cuma ise ne yapıp edip bize evci çıkmasını sağladık.

Tunceliliydi. Belirgin bir aksanı ve bembeyaz dişleriyle harika bir gülümsemesi vardı. Bir gün birlikte ders çalışır ve bir yandan da yumurtalı ekmeklerimizi yerken, bana ağabeylerinin hepsinin hapiste olduğunu söyledi. O zamanlar yutarcasına okuduğum macera romanlarının etkisiyle fazlaca gelişmiş hayal gücüm derhal devreye girdi. Ona yeterince iyi bir plan yaparsak ağabeylerini

kurtarabileceğimizi söyledim. Bana inandı. Çünkü ben de kendime inanıyordum.

Bir süre bu planla oyalandık. O hep, "Ne zaman, ne zaman?" diye soruyordu. Ben de, "Plan mükemmel olduğu zaman," diyordum. Sonra yaz tatili oldu ve hepimiz evlerimize dağıldık. Tatil bitip de okula geri döndüğümüzde artık hiçbir şey aynı değildi. Arkadaşım anlam veremediğim bir sessizliğe bürünmüş, benimle konuşmayı reddediyordu. Teneffüslerde diğer sınıflardaki parasız yatılılarla birlikte dolaşıyor ama benim yanıma yaklaşmıyordu. Birkaç kez konuşmaya çalıştım, hatta firar planından söz açmak istedim ama bana güldü. O güzel kaygısız ve dişlek gülümsemesiyle değil, dudak bükerek acı acı güldü. Bana gülünmesi ilk değildi. Kalbim kırıldı.

Beden eğitimi derslerinde bir süre daha konuşmadan yan yana durduk, sonra ona devlet yardımı olan spor kıyafetleri geldi. Ben yine tek başına kalıverdim. Herkes kasadan atlarken, amuda kalkarken ya da bunları yapamayanlara gülerken, ben bir köşeden seyredip o anda ne okuyorsam ona dair hayaller kurdum: Patagonya'da gezgin oldum, balonla seyahate çıktım, arzın merkezine indim, hatta Bermuda Şeytan Üçgeni'nin sırrını bile çözdüm. Bunların hepsinde en akıllı, en çevik olan hep bendim ve kimse bana gülmüyordu.

Aradan yıllar geçti. Biz hep aynı sınıfta kaldık. Bir daha hiçbir zaman birinci sınıftaki kadar kardeşçe bir yakınlık duyamadık birbirimize. Ama zamanla mesafeyi biraz azalttık, yine konuşur, hatta arada bir dertleşir olduk. Artık genç kız sayılırdık. Ben şiir kitaplarına dadanmıştım. O ise daha çok toplumsal romanlar okuyordu. "Sanat sanat için midir, yoksa toplum için mi?" münazarasında karşı takımlarda yer almış ve fikirlerimizi heyecanla savunmuştuk. Bir gün elime bir kitap tutuşturdu: Füruzan'ın *Parasız Yatılı* adlı hikâye kitabıydı bu.

Kitaba adını veren hikâyeyi bulup okudum önce. Onca aşk şiiri ve romantik safsata arasında bıçak gibi keskin bu hikâyeyi koyacak bir yer bulamadım. Ama bir şeyleri anlar gibi oldum. Arkadaşım bana bir şey söylemeye çalışıyordu. Biz rahat yataklarımızda salondan gelen mırıltıları dinleyerek uykuya dalarken, kendisinin sesini duyurmamaya çalışarak ağladığı gecelerden söz etmek istiyordu. Kimi çocukların beslenme çantasından çikolatalar muzlar çıkarken, onun boğazına dizilen helva ekmekleri görmemi istiyordu. Başkalarının anneleri Okul Aile Birliği'nde öğretmenlerle çay kahve içerken, kendi annesinin bütün erkekleri hapiste olan bir aileyi geçindirmek için neler yapıyor olabileceğini düşünmemi istiyordu. Dahası, onun geldiği coğrafyada insanların başka bir dil konuştuğunu ve bu dilin adının bile geçmediği bir eğitimin kendisine pek de bir şey anlatmadığını fark etmemi istiyordu.

Bütün bunları o zaman ne kadar anladım bilmiyorum. Belki bir kısmını bir düzeyde kavradım ama bu yeterli değildi. Sonra mezun olduk, etrafa dağıldık ve birbirimizin izini kaybettik. Ara ara hep aklıma düşse de, ondan bir daha hiç haber alamadım.

Seneler sonra bir yazı dizisi için Tunceli'ye gittiğimde, içimde bir şeyler yerinden oynadı. Şehrin bunaltıcı atmosferinden kurtulup da Munzur'un kıyısında bir çay bahçesine oturunca, zapturapt altında geçen bir beden eğitimi dersini daha kırmış gibi oldum. Bunu düşündüğüm anda, spor hocası geldiğinde başkaları sıraya geçip hiza alırken bankta sessizce oturan o iki kız çocuğunun görüntüsü geldi gözümün önüne: biri uzun boylu ve kambur, öteki çelimsiz ve kavruk. Ve birden anlayıverdim. Benim çocukluğum daha senelerce devam ettiyse de, arkadaşım kendisininkini o sene o bankın üzerinde bırakmıştı.

Her şey, *Parasız Yatılı*'daki annenin söylediği gibiydi: "Benim kızım yıllardır yalnız uyanır sabahları... Hiç şımardığı olmamıştır kimseye. Bir gün bile çatırtısı duyulmamıştır... Sanki o çocuk olmamıştır."

ANANAS

Tecrübe garip şey. Benimki size görünmez. Sizinki de bana. Onun için ortak bir geçmişten gelsek de, kendi tecrübemizin içinde yapayalnız oturuyor olabiliriz.

Hatıralar ise galiba en fenası. Onları her seferinde yeniden yazma, süsleyip püsleme ihtimali var çünkü. Oysa hatırladığımız her ne ise, bazan sadece bir kurgudan ibaret. Başkalarınınkiyle aynı olmayabilir. Hatta gerçekten bizim bile olmayabilir.

Çocukluğumun en çok iz bırakan anılarından biri, ortaokulda hazırlık sınıfını geçip yepyeni bir ders yılına başlamışken, sıra arkadaşımın yanından kaldırılıp sınıfın arkasında bir yere sürgüne yollanmamdı. Bu benim ilk reddediliş hikâyemdi. Daha sonra başka hatıralarla karıştı, harmanlandı, tanınmaz hale geldi. Ama bana hissettirdiklerini hiç unutmadım. Her reddedilişimde saklandığı yerden çıkıp geldi ve batık bir tırnak gibi kendini hatırlattı.

O sene yeni sınıfımla tanışmıştım. Sıra arkadaşım canlı neşeli bir kızdı. Sınıftaki diğer kızlarla da arası iyiydi. Birlikte teneffüse çıkıyor, konuşup gülüşerek bahçede bir ileri bir geri yürüyorlardı. Bazılarında genç kızlara özgü tatlı bir ağırbaşlılık vardı. Benim üzerimdense çocukluğun buğusu henüz kalkmamıştı. Hâlâ *Milliyet Çocuk* dergisini okuyor, hayvan ansiklopedisi için sakızdan

çıkan resimleri biriktiriyor ve bir gün mutlaka uzaya gideceğim hayaliyle oyalanıyordum.

Okuldayken zamanımın büyük bir kısmını, Bermuda Şeytan Üçgeni adlı grubumuzla geçiriyordum. Adından da anlaşılacağı gibi bu grup, (biz ona afili olsun diye "çete" diyorduk) birtakım gizemli olayların sırrını çözmekle uğraşıyordu. Aslında bütün yaptığımız, bir araya gelip hararetli hararetli konuşmak ve portakallara şişler batırarak dünya üzerindeki "simetrik çekim noktaları"nı tespit etmeye çalışmaktı. Bunun kimin fikri olduğu aklımda değil. Ama gruptaki tek kız olarak şişleri getirmek bana düşmüştü, onu hatırlıyorum. Annemin örgü sepetinden çalmıştım. Bunun için de sıkı bir azar işitmiştim. Fakat değmişti doğrusu. Çetedeki itibarım aniden artmıştı.

Sonra bir gün annemi okula çağırdılar. "Hah," dedim kendi kendime, "yine şişler yüzünden fırça yiyeceğim!" Annem döndüğünde suratı asıktı. Ama korktuğum gibi bağırmadı bana. Sadece şöyle dedi: "Sınıf öğretmeninle konuştum. Artık aynı sırada oturmayacaksın." "Neden?" dedim. Önce mırın kırın etti. Sonra anlattı. Sıra arkadaşımın annesi okula gelmiş ve artık kızının yanında oturmamı istemediğini söylemişti. "Neden?" diye üsteledim. "Çünkü hep erkeklerle arkadaşlık ediyormuşsun," dedi annem. "Bermuda Şeytan Üçgeni mi?" dedim. "Ne üçgeniyse artık!" diye söylendi ve sırtını dönüp gitti. Tam olarak anlamamıştım. Ama daha fazla sormadım. Annemin üzerine gidebileceğim durumları bilirdim. Bu, onlardan biri değildi.

Ertesi gün okula gittiğimde, öğretmen beni yerimden kaldırıp arkaya gönderdi. Aslında her şey biraz garipti. Kötü bir şey yapmamıştım. Yine de açıkça cezalandırılıyordum. Arkadaşlarımın şaşkın bakışları altında eşyalarımı toplayıp kalktım. Yerime başka bir öğrenci oturdu. Demek insanın yeri bir başkası tarafından hemen doldu-

rulabiliyordu. Ben de gidip arka sırada bana gösterilen yere geçtim. Yeni sıra arkadaşım bana yer açmak için kibarca kenara çekildi. Güler yüzlü tatlı bir kızdı. Onunla senelerce birlikte oturduk. Ama onu düşündüğümde hep bu ânı hatırlarım. Eteğini toplayıp sıranın üzerinde hafifçe kayışını.

Her şey gibi, o sene de geçip gitti. Bermuda Şeytan Üçgeni grubu dağıldı. Kızlar büyüyüp genç kız oldu. Oğlanlar biraz ayak sürüdü ama sonunda onlar da büyüdü. Ben "çetecilik" faaliyetlerine son verdim. Bir gün bir şiir yazdım. Okul dergisinde basıldı. Ondan sonra oybirliğiyle romantik biri olduğuma karar verildi. Bana her yılbaşında bir şiir defteri hediye edildi. Hayvan ansiklopedisini ve *Milliyet Çocuk* dergilerini kardeşime verdim. Uzaya gitmek istediğimi ise tamamen unuttum. Böylece çocukluğum sona erdi.

Geçenlerde lise arkadaşlarımla yeniden buluştum. Mezuniyetten tam otuz sene sonra. Güzel de oldu. Çocukluğumdan kalan insanları bir arada görmenin iyileştirici bir tarafı vardı. Eski sıra arkadaşım da onların arasındaydı. Kalabalıkta birkaç kez gözucuyla selamlaştık. Onu her gördüğümde, geçmişten kalan bir tedirginlikle irkildim. Sizi istemeyen birine bakmak kolay değildir çünkü. Bu olay çok geride kalmış bile olsa. O artık öyle hissetmiyor bile olsa.

Ayrılmadan önce, bir ara telaşla el salladı. "Gitmeden sana söylemem gereken bir şey var," diye seslendi uzaktan. Bunu duyunca heyecanlandım. Herhalde sonunda bu garip hikâyeyi konuşacağız, diye düşündüm.

Kalabalığın içinde yol açarak birbirimize ulaştık. Arkadaşım hoş ve alımlı bir kadın olmuştu. Hal hatır sorma faslından sonra, sıra asıl meseleye geldi. Koluma hafifçe dokunarak şöyle dedi: "Ne zaman ananas yesem, seni hatırlıyorum." "Nasıl yani?" dedim. Bunun üzerine şu hikâ-

yeyi anlattı. Orta birde olduğumuz o sene, bir sabah okula gelmişim ve daha evvel hiç yemediğim bir meyveyi tattığımdan söz etmişim. Anlaşılan babam bir iş seyahati dönüşü bize ananas getirmiş. Ben de ballandıra ballandıra anlatmışım. Yok efendim, çok harika bir tadı varmış da, başka hiçbir meyveye benzemiyormuş da falan filan. Bunun üzerine, arkadaşım annesine gidip rica etmiş. "Biz de alsak," demiş. Ama bulamamışlar. O dönemde ananas öyle her yerde satılan bir şey değildi. Bizim eve de normal koşullarda sadece elma, armut falan girerdi. Bütün orta halli aileler gibi biz de muzu bile ancak yılbaşında görürdük.

Bu hikâyeyi dinlerken renkten renge girdim. Kimin aklına gelirdi ki? Birinin üzerinde ananas travması yaratabileceğim yani? Hele anneannemin talim ve terbiyesinden geçmişken! Evde ne yediğimizi başkalarına anlattığımı bilse, beni küçük parçalara ayırıp bahçedeki kumrulara yem yapardı muhtemelen. Utandım. Çok utandım. Ne diyeceğimi bilemediğim için saçma sapan bir şeyler geveledim. Sonra da yarım yamalak vedalaşıp ayrıldık.

İlk şoku atlattıktan sonra oturup düşündüm. Tecrübelerimizin bu kadar farklı olabileceği hiç aklıma gelmemişti. Üzülenin sadece ben olduğumu sanıyordum. Anladım ki hayat herkesi bir şekilde yaralıyor. Hele çocukken. Daha kanatlarımız çıkmamış, derimiz kalınlaşmamışken.

"İçinizde anlatılmamış bir hikâyeyi taşımak kadar büyük bir eziyet yoktur," diyor Maya Angelou. Arkadaşım ananas hikâyesini anlatıp kurtuldu. Şimdi daha iyi hissediyordur herhalde. Neden sonra fark ettim ki, ben kendiminkini anlatmamışım. Benim ananasım hâlâ duruyor. Halbuki bunca sene göğsümde taşıdım onu. Küçük bir el bombası gibi. Şimdi yavaşça yere bırakıp uzaklaşıyorum. Hemen burada. İzniniz olursa eğer...

AŞK ŞİİRLERİNİN UNUTULMAZ ŞAİRİ

Orta üçe geçtiğim sene hayatımın bir dönüm noktasıydı. İlk "konuşma teklifi"ni almış ve ilk defa aşk şiiri yazmıştım. Konuşma teklifi tam bir fiyaskoydu. O sıralarda boyu ancak belime kadar gelen bir oğlan, hafta sonu sinemaya gidebileceğimize dair bir şeyler söylemiş ve sonra bunun olanaksızlığına kendisi de ikna olmuş olacak ki, teklifi bir daha tekrarlamamıştı. Bunun üzerine yazdığım aşk şiiri ise düpedüz berbattı. Ama ben onu okul dergisinde yayımlamayı umuyordum.

O sene çocukluğumun sona erdiğini haber veren işaretlerle doluydu.

1980 sonbaharında, herkesin üzerinde asılıymış gibi duran o karanlık hava beni de etkisi altına almıştı. Birdenbire her şey değişmiş, hayatım zorlaşmış, o zamana kadar arada bir esnetilebilen kurallarla örülü dünyamı birtakım yasaklar sarmıştı. Herkes neşesizdi, evde kasvetli bir hava vardı, sürekli "ajans" dinleniyor ve biz çocuklar yattıktan sonra fısıltıyla sabahlara kadar konuşuluyordu.

Okulda ise hayat çekilmez bir hal almıştı. Servis otobüsünde marşlar söyleyen ablalar yok olmuş, dersler boykot edildiği için matematik sınavlarının iptal edilmesi ihtimali tamamen ortadan kalkmış, cuma günleri bayrak töreninde, "Çocuklar, lütfen erik çalmayın, emeğe

saygılı olun," diye tatlı tatlı öğüt veren genç müdürümüz sürgün edilmiş, onun yerini ne olduğunu anlayamadığımız bir şeyler geveleyen silik ve sıkıcı bir adam almıştı. Akla hayale gelmeyecek bir sürü yeni kural getirilmiş ve bunları uygulayamayacağı düşünülen öğretmenlere yol verilmişti. Müdür muavinleri terör estiriyor, yasakları çiğneyenlere arada bir tekme tokat girişiyorlardı. Eskiden olsa "haylaz" diye belki ancak kulağı falan çekilecek çocuklar, en ufak falsoda kendilerini önce bunlardan birinin odasında, sonra da Disiplin Kurulu'nda buluyordu.

Okuldan uzaklaştırılmak işten bile değildi. Mesela, aynı sene benim dönemimden iki çocuk koruda öpüşüp koklaşmaya cesaret ettikleri için, sorgusuz sualsiz okuldan atılmışlardı. Bu nedenle, okulun dillere destan korusu da senelerce cezalı kaldı, öğrencilerin oraya girmesi yasaklandı. Yani biriyle "konuşmak" bayağı ciddi bir işti aslında. Öpüşmek ise, düpedüz suç kapsamında değerlendiriliyordu. Ben ucuz atlatmıştım.

Ayda bir yapılan öğretmen toplantılarına katılarak sıkıntılarımızı idareye ileten son sınıf öğrencilerinden oluşan öğrenci temsilciliği kaldırılmış, her türlü "kültürel faaliyet" askıya alınmıştı. Okul dergisi "sakıncalı" bulunduğu için yayımlanmasına bir sonraki karara kadar ara verilmiş, benim de üyesi olduğum Yayın Kulübü tamamen işlevsizleşmiş, aşk şiirimi bastırma hayallerim de böylece suya düşmüştü.

Etrafımız yasaklarla sarılmıştı. Mutsuzdum. Üstelik galiba boyu ancak belime kadar gelen o oğlana âşık olmuştum. Haliyle, aşk şiirleriyle aram iyiydi. Sabah akşam hepsi birbirinden kötü şiirler yazıyordum. Ama okurken zevkim fena sayılmazdı. Nâzım Hikmet'in rubailerini çok seviyordum. Bizde Nâzım'ın bütün şiirleri vardı. Diğerleri de iyiydi. Ama rubaileri yanımdan ayırmıyordum.

Bir sabah, çantama Nâzım'ın kitabını koyarken an-

neme yakalandım. Daha evvel okula kitap götürmemek gerektiği konusunu konuşmuştuk. Annem bu konuda ciddi bir diskur çekmişti bana. Yasak kitaplar vardı. Onlar evde duracaktı falan filan. Ama aşk şiirlerinin kime ne zararı olabilirdi ki?

Ergenliğin de verdiği küstahlıkla, "Saçmalama anne!" dedim ona ve daha bu ağzımdan çıkar çıkmaz yanlış bir şey söylediğimi anladım. Birdenbire öfkelendi, kontrolünü kaybetti. Hayatımda ilk defa annemden okkalı bir tokat yedim. Hiç beklemiyordum. Gafil avlandım. Biraz da şaşkınlıktan, durduğum yerde şöyle bir sallandığımı hatırlıyorum.

Artık genç kız sayılırdım. Bu tokat bana çok ağır geldi. Hiçbir şey söylemeden kitabı vestiyerin üzerine bıraktım ve evden çıktım.

Bizimkilerin jandarma korkusu yüzünden suratımda patlayan bu tokadın etkisi ilkgençliğim boyunca devam etti. Sonraları olan biteni anladım ve annemi affettim ama maalesef bunu ona söyleme fırsatım olmadı.

Rubaileri de bir zaman elime almadım. Bana hep o sabahı hatırlatıyorlardı.

Ben de, "Darbeci general yargılansın!" diyenlerdenim.

Bir neslin ümidini kırdığı, neşesini yok ettiği ve onları şiirsiz bıraktığı için...

Sadece aldığı canlar için değil, geride kalanların hayatlarına korku saldığı için de...

Yargılansın.

SÜRPRİZ

Bu hafta Şule Gürbüz'ün *Kambur* adlı romanını okurken, beni çok sarsan bir pasajla karşılaştım.

Ne desem, hani olur ya günün birinde, deniz kıyısında kayalık bir yere gitmişsinizdir; elinizde bir şarap şişesi vardır; ayaklarınız çıplaktır; dalgaları seyretmişsinizdir. Ya da böyle bir şeyi hayal etmişsinizdir.

Boş bulunup da –ki başka türlü bir şey anlatılmaz– birine anlatırsanız, en geç iki üç gün sonra "Gel!" der, "sana bir sürprizim var". Hâlâ alık alık bakarsınız, ve ayıptır söylemesi, bu yaşa gelmişsinizdir, hâlâ bir şey bekler, sürpriz bir şey olacak sanırsınız.

(Tüm sürprizlerin!.. sizden çalınanlarla gerçekleştiğini ve yeni bir şey gibi sunulduğunu unutup... – size müstahaktır ya neyse...).

Sizi, sizin kayalığınızdan daha alçak bir kayalığa götürür, elinize daha aşağılık bir şarap verir, ve "Hadi" der, "hadi mutlu ol."[1]

Bu bölümü okuduktan sonra kitabı kapatıp kenara koydum. Sürprizlerle ilgili bildiğim, hatırladığım ne varsa tepeme üşüşmüştü çünkü.

1. Şule Gürbüz, *Kambur*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Sürprizlerden oldum olası çekinirim. Hayal kırıklığı ile karışık bir karın ağrısı yaratır bende çoğunlukla. Aklıma yaşgünleri, yılbaşları, yaz tatilleri gelir ve karşı tarafı üzmeyeyim diye gülümsemeye çalışmaktan çarpılan suratımı hatırladıkça nasıl da karardığım.

Bunda şaşılacak bir şey yok gerçi. Sürprizin iyisi pek olmaz bence. Ama aralarında bir tanesi var ki, onu aklımdan uzun süre söküp atamadım.

Eğitim hayatımın büyük bir bölümünü İzmir'de bir devlet lisesinde geçirdim. Aynı okulda, aynı insanlarla geçirilen upuzun bir yedi seneydi bu. Sonlarına doğru uzaklaşmaktan başka hiçbir şey düşünemez hale geldiğimi hatırlıyorum.

Aslına bakarsanız, hayatımın büyük bir yanlış anlama üzerine kurulu olduğunu fark etmiştim. Bir-iki yakın arkadaşım dışında kimse beni tanımıyordu. Çoğu, boş zamanlarında romantik şiirler yazmaktan hoşlanan biri olduğumu sanıyor ve bana öyle davranıyordu. Bir keresinde, öğle tatilinde bizim blokun bahçeye bakan penceresine dayanmış *Budala*'yı okurken, sınıfın bıçkın oğlanlarından biri suratında çarpık bir sırıtışla yanaşıp, "Tam kendine göre kitabı bulmuşsun," demişti. Bir başkası ne zaman ben konuşsam eliyle keman çalıyormuş gibi yapıyordu.

Bütün bunlar çok yorucuydu. Bir an evvel üniversiteye gitmek ve beni tanımayan insanların arasında olmak için dayanılmaz bir istek duyuyordum. Böylece her şeye başından başlayabilecek ve sonunda tamamen özgür olacaktım.

Son sene yılbaşı yaklaşırken, üzerimdeki ağırlık iyice arttı. Yılbaşlarından özellikle çekinirdim. Çünkü senelerdir sürdürdüğümüz bir gelenek vardı. Her sene toplanır kura çekerdik ve herkes kendine çıkan kişiye küçük bir yılbaşı hediyesi alırdı. Benimki hep aynı olurdu: kapağın-

da el ele tutuşmuş ya da çimlere uzanmış âşıkların fotoğrafının bulunduğu bir şiir defteri.

Yine de umut etmekten tam olarak vazgeçmemiş olmalıyım ki, şunu düşünebildim: Belki bu sene birisi bir eldiven, bir masa oyunu, bir lastik ördek, ne bileyim, herhangi başka bir şey almayı akıl ederdi. Hem bu sene sınıfları karıştırmışlardı. Yeni gelenler, Almancılar, başka sınıflardan insanlar da vardı bizimkilerin arasında. Onun için zayıf da olsa farklı bir hediye almak ihtimali vardı.

Bir gün dersten sonra, yanıma yenilerden bir çocuk yanaştı. Almanya'dan gelenlerden biriydi. Türkçesi kırık döküktü. Biraz da utangaç biriydi galiba. Hep elleri cebinde dolaşıyordu. "Bana sen çıktın," dedi. Bunun üzerine alıcı gözle baktım ona. Hoş çocuktu aslında. Gülünce gamzeleri görünüyordu. Daha evvel fark etmemiştim. Ben bunları düşünürken birden, "Sana bir sürprizim var," deyiverdi. Sonra da sallana sallana yürüdü ve bahçeye çıktı.

Yılbaşına kadar son bir-iki günü büyük bir heyecan içinde geçirdim. Güzel bir sürprizle karşılaşma ihtimali beni sersemletmişti. Acaba ne alacaktı? Her şey olabilirdi. Bunu düşünürken uykularım kaçıyordu.

Sonunda yıl sonu geldi. Herkes sarıldı, birbirini tebrik etti. Ben sıramda yarı heyecandan yarı şaşkınlıktan büzülmüş oturup bekledim. Bizimki tepemde belirip acemice yapılmış bir paketi bana doğru uzattığında, güzel uzun parmaklarını gördüm. Demek elleri varmış, diye düşündüğümü hatırlıyorum.

Hediyeyi alır almaz ne olduğunu anladım ama renk vermedim. Boyu bosu, yumuşak kapağının elimin altında hafifçe gömülen dokusu, hepsi dayanılmaz bir şekilde tanıdıktı. Nasıl olduysa, teşekkür edip gülümsemeyi başardım. "Açmayacak mısın?" dedi. Bunun üzerine paketi açıp defteri çıkardım. Üzerinde yaldızlı harflerle "Şiir

Defteri" yazıyordu. Herhalde ne olduğunu anlayamayacak olanlar içindi bu. Sinirlerim bozulmuştu. "En sevdiğim şey," dedim acı acı, "nereden bildin?" "Arkadaşlar söyledi," dedi gülümseyerek. Sonra da kendinden emin insanların rahatlığıyla geçip yerine oturdu.

Eve gidince, defteri götürüp diğerlerinin yanına yerleştirdim. Ve o sene defalarca yaptığım gibi, "Gelecek sene her şey çok daha iyi olacak," dedim kendi kendime.

Ertesi sene ise artık çok geçti. En iyi sürprizin bile, "bizden çalınanlarla gerçekleştiğini" anlamıştım.

II

Kırmızı Kazak

KIRMIZI KAZAK

Madame Bovary, beklenmedik bir sahneyle açılır. Flaubert, Charles Bovary'nin okuldaki ilk gününü anlatarak girer hikâyeye. Oysa romanın merkezinde duran Emma'dır. Flaubert'in onunla doğrudan ilgisi olmayan bir detayla başlaması ilk anda biraz garip görünebilir. Fakat roman ilerledikçe, yazarın bize hatırlattığı gibi, aslında "bir taşra hikâyesi" ile karşı karşıya olduğumuzu fark ederiz. Böylece ilk sahnenin anlamı netleşir, taşlar yerine oturur.

Charles Bovary, ağırkanlı ve çirkince bir çocuktur. Anası babası onu geç bir yaşta okula gönderebildiği için diğerlerinin yanında biraz iriyarı kalmaktadır. Bu yetmiyormuş gibi, bir de başında yeni alındığı belli olan hayli şekilsiz bir şapka vardır. Flaubert, bu şapkayı uzun uzun tarif etmekten neredeyse hastalıklı bir zevk alır. "Tüylü kasketle kalpak, melon şapka, samur kasket, pamuklu takke arası bir şeydi," der ve hızını alamayarak birkaç paragraf daha devam eder.

Üzerine dar geldiği belli olan ceketi, göğsüne kadar çektiği pantolonu, hatta iyi boyanmamış kaba saba kunduraları bir yana, Charles'ı düşündüğümüzde aklımıza gelen ilk şeyin, bu saçma şapka olması da bundandır. Sarı püskülü, kırmızı şeritleri ve yumurta biçimindeki göv-

desi ile bu çirkin şapka, Charles'ın sakilliğinin ve taşralılığının sembolü haline gelir. Aslında belki de bu şapka sayesinde anlarız ki, Charles gibi bir adam Emma gibi gözünü yukarıya dikmiş hırslı bir kadını asla mutlu edemeyecektir. Daha çocukluğundan bellidir bu.

Flaubert'in, romanın başkişisi olan Emma'nın henüz adını bile geçirmemişken, başka bir karakterin hikâyesinde bizi onun varlığına hazırlayışına hep hayranlık duymuşumdur. Fakat bu şapka meselesinin benim için başka bir anlamı daha vardır. Ne zaman bu sahneyi düşünsem, üniversitede geçirdiğim ilk haftayı hatırlarım.

1984 senesinin Eylül ayında üzerimde, yeni alındığı için iyice sert ve dolayısıyla bedenime oturmayan kot pantalonum, Converse taklidi bez pabuçlarım ve annemin ördüğü kırmızı kazak olmak üzere kendimi Boğaziçi Üniversitesi'nin göbeğinde bulmuştum.

Kayıt günüydü. Ortalık cıvıl cıvıldı. Herkes birbirini tanıyor gibi görünüyordu. İnsanların yürüyüşlerinde bile bir hafiflik vardı sanki. Bundan çok etkilendiğimi hatırlıyorum. Kıyafetleri de aynı rahatlığın ifadesi gibi görünmüştü bana. Rengârenk etekler, gümüş takılar, aldırışsız bir şekilde omuzlara atılmış eşarplar gırla gidiyordu. Halka küpeler takmış ve dalgalı saçlarını köpek başı modeli kestirmiş bir kıza Kırmızı Salon'un nerede olduğunu sordum. Yan yana sıralanmış binalar arasında belirsiz bir yeri işaret etti. Meydanı boydan boya geçerken, sağlı sollu dizilmiş sohbet eden öğrencilerin bana bakıp gülüştükleri hissine kapıldım. Herkes pek güzel pek alımlıydı. Hepsi, o zaman "Orta Saha" dediğimiz o meydanda doğmuş gibi görünüyordu. Oysa benim hafifçe yamuk kesilmiş kâküllerim bile kale arkasından bir yerlerden geldiğimi söylüyordu.

Sonra kayıt bitti, okul başladı. Bütün bir hafta boyunca, hiç tanımadığım insanlarla aynı odada uyudum,

sağını solunu bilmediğim bir binada derslere girdim, başka kızlarla beraber tedirgin bir şekilde banyo sırasında bekledim, hangar gibi bir yerde birbirine çarpan metal tepsilerin gürültüsü içinde, tadı tuzu olmayan yemekler yedim.

Ama okulun ilk haftasında bana en çok koyan şey, annemin ördüğü o kırmızı kazakla ortalıkta dolaşıyor olmaktı. Kimse el örgüsü kazak giymiyordu. Ayrıca benimki o kadar parlak bir kırmızıydı ki, yolda bağırarak yürüsem ancak bu kadar dikkat çekebilirdim.

Bir hafta süren vicdan muhasebesinin sonunda, kırmızı kazağı katlayıp bavula yerleştirdim. Annem onu çok uğraşarak örmüş, hatta ben seviyorum diye saç örgüsü motifi bile koymuştu. Fakat ben de çok zor durumdaydım. Ortalıkta bayrak gibi dolaşmaya daha fazla dayanamayacaktım. Sömestr tatilinde eve döndüğümde, annem yurtta üşüyüp üşümediğimi sordu. Ona kazağımı giydiğimi söyledim. Sesim hiç titremedi. Kendim bile şaşırdım buna.

O kazak hâlâ duruyor. Charles Bovary tecrübemin somut bir kanıtı olarak. Fakat biliyorum ki sadece bu değil, başka şeyler için de tutuyorum onu. Çocukluğun taşrasını geride bıraktığım günleri hatırlattığı için mesela.

Ya da her ayrılığın aslında bir ihanet olduğunu öğrettiği için.

AYLAKLIĞA GİRİŞ

Üniversiteye başladığım sene, Queen'in "I Want to Break Free"[1] şarkısı her tarafı inletiyordu. Şarkıyı her duyduğumda, ben de bağırarak aynı şeyi söylemek istiyordum. Çünkü tam da öyle hissediyordum. Benim kadar bağımsız ruhlu biri için oldukça karanlık geçen lise yıllarının ardından, sonunda özgürlüğe adımımı atmış, nihayet hayata karışabilmiştim. Mutluydum.

Bir süre sonra, özgürlüğün sandığım gibi büyük bir hediye değil, ağır bir yük olduğunu öğrenecektim. Ama bunun için henüz erkendi. O sene aklımda tek bir düşünce vardı: Artık bir yetişkindim ve gönlümce yaşayabilirdim. Evden ayrılıp yurda yerleştiğim gün, bir kelebek gibi hafif, bir arı kadar kararlı hissediyordum. Muhammed Ali gibi bir şeydim yani. Sanki ömrüm boyunca beklediğim maç gelmişti ve bundan daha hazır olamazdım.

"Büyük bir heyecanla okula başladım," demek isterdim; ama öyle olmadı. "Büyük bir heyecanla şehre başladım," demeliyim aslında. İstanbul'da geçirdiğim ilk seneyi tanımlamak için doğru sözcüğü arıyorum, bir türlü bula-

1. Freddie Mercury bu sözü "zincirlerimi kırmak istiyorum" anlamında söylemiş olsa gerek. Ama ben o yaşın heyecanıyla "ipimi koparmak istiyorum" diye anlamış olabilirim.

mıyorum. Herhalde büyükşehir sarhoşluğuydu bu. Günlerim, bıkıp usanmadan sokakları arşınlayarak geçiyordu. Hiç durmadan kilometrelerce yürüyordum. Pabuçlarımın tabanları yavaş yavaş erimeye başlamıştı. Bebek'ten Sultanahmet'e ve oradan da gerisingeriye okula yürüdüğüm bir gün, o zamanlar pek moda olan kauçuk botlarımdan birinin altında bozuk para büyüklüğünde bir delik açıldığını görüp üzüldüğümü hatırlıyorum.

Sonraları, hayatımın ayrılmaz bir parçası haline gelecek bu amaçsızca "yürüme hastalığı" böylece başlamış oldu. Sebebini düşündüğüm zaman bir tür açlık hissi olduğuna karar veriyorum. Bir bakma, görme, kaydetme açlığı. Her şeyi arsızca seyrediyordum: sokakları, evleri, insanları, dükkânları, her şeyi. Kahvelerde oturuyor, gazeteleri karıştırıyor, kimi zaman sadece bir bardak çay içerek saatlerce oyalanıyordum. Dersler, birbiri ardından geçip gidiyordu. Bense sadece yürüyor, yürüyor, yürüyordum. Başka hiçbir şey umrumda değildi. Dilediğim yerde, dilediğim kadar vakit geçirebileceğim fikri hoşuma gidiyor, yeni bulunmuş bu özgürlük başımı döndürüyordu. Düpedüz aylak olmuştum. Şikâyetim yoktu.

Bundan birkaç sene sonra, Walter Benjamin'in Baudelaire üzerine bir yazısını okurken, aylaklığımda yalnız olmadığımı öğrenip sevinecektim. Üstelik o buna çok şık bir de isim veriyordu: *flâneur* (konuşamadığım bir dil olduğu için, Fransızca bana her zaman çok afili gelir).

Benjamin'e göre pasajlar, sokaklar, caddeler *flâneur*'ün evidir. Aylağın kente, sokaklara, o sokaklarda akan kalabalığa ihtiyacı vardır. Bir tür kimliksizlik ya da daha iyi bir tabirle, anonimliktir bu aslında. Aylak, büyükşehrin insanıdır ama kalabalığın içinde yaşamasına ve o kalabalıktan beslenmesine rağmen, onun bir parçası değildir. Kalabalığı her zaman kendi dışında bir şey olarak algılar ve o da kalabalık için hep "öteki" olarak kalır.

Benjamin'in anlattığı bu kentli antikahraman, yine aynı dönemde elime geçen *Aylak Adam*'da da karşıma çıkmıştı. Bu romanın başkişisi, tam anlamıyla bir *flâneur*' dür; yani, kalabalığı seyretmekten başka bir işi olmayan ama kendisini hep o kalabalığın dışında konumlayan biridir. Yusuf Atılgan, herhalde bu anonimliğin işareti olarak bir isim bile vermediği C.ye şunları söyletir mesela: "Çevreme ilgiyle baktım. Erkekler yeni tıraş olmuşlar, kadınlar yeni boyanmışlardı. Yüzleri tasasızdı. Caminin dirseğindeki bacakları kesik dilenci, soğuktan morarmış, çorapsız gazeteci çocuk bile öyleydiler." C., bu aldırışsız kalabalığın içinde sevebileceği kadının da olduğunu hayal eder: "Sanki onu tanıyormuşum, görsem bilecekmişim gibi bakıyordum geçenlere." Ama bu his kısa sürer. Dışarıdaki dünya onun arzularına ve beklentilerine kayıtsızdır: "Sanki bütün dünya konuşuyor, dans ediyor, operaya gidiyordu." Oysa, kendisi olan bitenin içinde yer almaz. Akan hayatın bir parçası olamaz. Aylak adam, sadece bir seyircidir. Üstelik bunun farkındadır: "Yoksa her şey ben olmadığım zaman, benim olmadığım yerlerde mi oluyordu?" diye sorar kendine. [1]

Yapı Kredi Yayınları geçtiğimiz günlerde, Yusuf Atılgan'ın ölümünün yirminci ve romanının ellinci yılını anmak için *Aylak Adam*'ı özel bir baskıyla tekrar yayımladı. Söylemeye gerek yok tabii, yine aylaklık ederek, kahvelerde ve parklarda dolaşarak okumalı edebiyatımızın kilometre taşlarından sayılan bu romanı.

1. Yusuf Atılgan, *Aylak Adam*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

BEŞİNCİ ADAM

Kanadalı yazar Robertson Davies, *Fifth Business* (Beşinci Adam) adlı romanına bu terimi açıklayan bir alıntı ile başlar: "Opera ve kimi eski usul tiyatro oyunlarında, temel roller bellidir; başrolü oynayan kadın ve erkek oyuncuya ek olarak, bir de kadının dert ortağı ve kötü adam tipleri vardır. Fakat kimi zaman bu dördünün dışında, beşinci bir kişi bulunur. Bu karakterin rolü belki diğerleri kadar ön planda değildir, ama taşıdığı bilgi nedeniyle düğümün çözülmesini sağlayan ve oyunu nihayetine erdiren de odur. Bu rollere genellikle 'beşinci adam' adı verilir."

İlk bakışta önemsiz bir karakter gibi görünmesine rağmen, "beşinci adam", algımızda bir kırılma yarattığı için oyunun gidişatında kilit rol oynar. Onun sayesinde her şeyi bambaşka bir ışık altında görürüz. Bir kader elçisi gibidir. Ya gizli bir bilgiye sahiptir ya da sadece varlığıyla sürprizli bir gelişmeye yol açacaktır. Kimi zaman dışarıdan gelen ve olayların yönünü tamamen değiştiren bir yabancıdır. Kimi zaman, hep orada duran ama daha önce varlığının farkına varmadığımız biridir. Bir gün bir yerde ortaya çıkar ve hayatın akışını değiştirecek bir şey yapar. Sonra da geldiği gibi yok olur.

Benim hayatımda da elbet kahramanlar, antikahra-

manlar, kader arkadaşları, dert ortakları ve kötü adamlar var. Fakat ben, özel tarihimde kapladığı kısacık süreye rağmen, yaşantımın akışını değiştiren birinden, yani hayatımın "beşinci adamı"ndan söz etmek istiyorum.

Benim beşinci adamım silik biriydi. Ya da öyle değildi de, öyle görünmeyi yeğliyordu diyelim. Hani şu hep bir köşede sessizce durup izleyenlerden. Çok düşünceli bir adamdı aslında. Yeni tanıştığımız dönemde bir kere kantinde karşılaşmıştık. Hafızam her zamanki gibi beni yine yarı yolda bırakmış ve ismini hatırlayamamıştım. Ben bunu düşünüp renkten renge girerken, o annesinin kendisine seslenişiyle ilgili komik bir olayı anlatma bahanesiyle bana ismini hatırlatmış ve zarif bir şekilde beni bu tatsız durumdan kurtarmıştı.

Sonra sıkça görüşmeye başladık. O hekimdi ama bir yandan da felsefe okuyordu. Bir kıza âşıktı, biliyordum. Fakat bu konuda pek konuşmuyordu. Aslında herhangi bir konuda pek konuşmuyordu. Akşamüstleri gelip benim divana kurulur, çay içerken sessiz sessiz otururdu. Bazan usulcacık bir sesle Kierkegaard'dan bahsederdi. Ona göre en büyük düşünür oydu.

Hisar'da, yarı beline kadar yerin altında kalmış küçük bir dairede yaşıyordum. Ev, yarısı mutfak olan tek bir odadan oluşuyordu. İçeride sürekli kaynayan çayın buharı camları buğulandırmadığı zamanlarda pencereden insanların bacaklarını seyreder eğlenirdik. Kimi zaman bacaklara not verir, kimi zaman da bacağı böyle olan bir adamın acaba üstü nasıldır diye bahse girerdik. Sonucu görmek için hemen yan pencereden bakmak yetiyordu: Yokuştan inenleri arkalarından seyredebiliyorduk. Bu bahisleri genellikle o kazanırdı.

O sene, bütün bir kış boyunca bana gelip gitti. Varlığımı rahatlatıcı bulduğunu düşünüyordum. Benim de bir itirazım yoktu. Çok zeki ve incelikleri olan bir adam-

dı. Benim görmediğim şeyleri fark edebiliyordu. Onunla konuşmaktan büyük keyif alıyordum. Ama aslında kendimle uğraştığım bir seneydi. Kafam karmakarışıktı. Ne yapmak istediğimi bilmiyordum. Yanlış insanlara âşık oluyor, yanlış hedeflere koşuyor, bir türlü peşimi bırakmayan bir huzursuzluk içinde yaşıyordum. Hep anlamadığım bir şeyler vardı. Hep bir şeyleri çözmem gerekiyordu. Telaşlı, sabırsız ve hırçındım. Şimdi geriye baktığımda fark ediyorum ki, sadece kendimden bahsediyor ve sadece kendimle ilgileniyordum.

O ise hep dinliyordu. Her zaman sakin ve huzurlu görünüyordu. Çaylar, kahveler ve içkiler içtik, bir sürü akşamüstü ile geceyi aynı şekilde geçirdik. O, divanda sessiz ve ağır. Ben odanın içinde oradan oraya yürüyüp konuşarak, anlatarak, söylenerek ve hatta kimi zaman ağlayarak.

Bir öğleden sonra pencerede bir tıkırtı duydum. Kafamı kaldırıp baktım, oydu. Bacaklarından tanıdım, ince uzun, örümcek adam bacaklarından. Eğilip gülümsedi. "Bugün biraz dolaşacağım, yarın uğrarım," dedi. Bahar gelmişti. Dışarıda güzel bir hava vardı. Yandaki pencereye koşup arkasından baktım. Vücudunun geri kalanı ince bacaklarına hiç benzemiyordu. O kadar uzun boylu biri için, çok dengeli yürüyordu. Dimdik yokuşu garip bir güvenle, hiç sallanmadan iniyordu.

Bu onu son görüşüm oldu.

Ölümünün ardından hep aynı şeyi düşündüm: Ona dair bildiğim ne vardı? Bu dünyada benden başka birilerinin de olduğunun ayırdında mıydım? Kimdi onlar? Ne düşünür, ne hissederlerdi?

Beşinci Adam, geldiği gibi birdenbire hayatımdan çıkıp gitti. Bir daha hiçbir şey eskisi gibi olmadı.

BİR DİVANIN ÜZERİNDE

Kimi kitapların bende hatırası vardır. Onları ne zaman görsem bir insanı, bende iz bırakmış bir görüntüyü ya da bazan koca bir dönemi hatırlarım.

Paul Auster'ın *Ay Sarayı* da bu kitaplardan biridir. Bana yalnızca öğrenciliğimin biraz sıkıntılı ama yine de güzel geçen ilk yıllarını değil, sevgili arkadaşım Orhan'ı, onun Hisar'daki ışıklı evini ve hemen hepsini bir divanın üzerinde çay içip sohbet ederek tükettiğimiz öğleden sonralarını hatırlatır. *Ay Sarayı*'nın kapağını bile uzaktan görsem, o güzelim ev bütün detaylarıyla zihnimde canlanır: Üst kata doğru çıkan ahşap basamakları, sigara dumanından bunalıp pencereyi açtığımız zaman rüzgârda uçuşan kâğıtları ve her bahar bahçede nazlı nazlı sallanan asırlık manolyayı görür gibi olurum. Kulaklarımda Orhan'ın beslediği kanaryaların sesi yankılanır durur.

Orhan'ı ilk gördüğümde, uyuduğum yatak odasının penceresinde bir hayalet gibi duruyordu. Aslında iyi huylu bir hayalet demeliyim; çünkü –sonradan pek sevip "derviş gülücüğü" adını takacağım– suratını aydınlatan o parlak gülümseme, dudaklarından yüzünün geri kalanına doğru dalgalar halinde yayılıyordu. Saçı sakalı uzundu. Üzerindeki gömlek terden vücuduna yapışmış, uzun süredir giyilmekten buruş buruş olmuştu. Blucini kirden

meşin halini almıştı. Bir elinde küçük bir çanta, öteki elinde içinde vahşi bir şahin bulunan kafes vardı. İncecik vücuduyla camın önünde dikilmiş, öylece duruyordu. Uyku sersemliği içinde perdeyi açtığımda o meşhur gülümsemesiyle karşılaştım.

Kaldığım ev Beşiktaş'ta bir bodrum katıydı. O yaz, Yıldız Sarayı'nın devasa duvarlarına bakan o küçücük ve karanlık evde erkek arkadaşım, ben, bir köpek, bir su kaplumbağası, rutubetten ve içtiğimiz onca sigara yüzünden astım olmuş bir kanarya arada bir dövüşerek yaşıyorduk. Aramıza birinin daha katılması pek bir şey değiştirmeyecekti.

Orhan eve gelir gelmez salondaki divana yerleşti ve orada yaşamaya başladı. (Şahini de kanaryadan uzak bir yere yerleştirdik.) Sabahları işe gidiyordum. Eve döndüğümde, Orhan'ı divanında kitap okurken buluyordum. Genellikle, dönüş saatimi hesaplar ve bana yetişecek şekilde çay demlerdi. Çayımızı içerken bana okuduklarını anlatırdı. Beni bir sürü yeni yazarla tanıştırdı. Kitaplar ortak keyfimizdi.

Orhan bizimle bir müddet yaşadıktan sonra, bir gün eşyalarını toplayıp Hisar'a, uzun yıllar pansiyoner olarak kalacağı ahşap eve yerleşti. Böylece, daha önce o bizim divanımızda yaşarken, fırsat buldukça ben onun divanında vakit geçirir hale geldim. Boğaz manzaralı evde, çay ve pötibör bisküvi ile geçirdiğimiz günler de böylece başlamış oldu. (Paramız olduğu zaman rakı da içerdik ama bu nadiren olurdu.)

Orhan'ın odası kitaplarla dolup taştığı için sürekli şekil değiştiriyordu. Sonunda bu kadar kitapla baş edemeyip sahaflığa başladı. Fakat bu durum, kitapların azalmasına değil çoğalmasına yol açtı. Öyle bir hale geldi ki, Orhan kitapların üzerinde yatıp kalkıyor ve o günkü ihtiyaca göre kitaplardan yatak, komodin, tabure falan yapı-

yordu. Bir gün okul çıkışı ona uğradığımda, neşe içinde elime bir kitap tutuşturdu ve bana aramızda artık bir şaka haline gelen şu lafı etti: "Kullanım hakkı senin, mülkiyet hakkı benim." Bana verdiği kitap, *Ay Sarayı*'ydı. Auster'ın başkişisi Marco Fogg şaşırtıcı bir şekilde Orhan'a benziyordu; o da Orhan gibi kitapların üzerinde yaşıyor ve parası bittikçe kitaplardan bir kısmını satarak geçiniyordu.

Ay Sarayı'nı hemen oracıkta, kırık bacağı kitaplarla desteklendiği için bir tekne gibi hafifçe sallanan divana kıvrılarak okudum. Daha romanın başından, Orhan'ın bu kitabı neden bu kadar sevdiğini anlar gibi oldum; çünkü Auster, tamamen durağan bir örgüden yola çıkarak bir yol hikâyesi anlatıyordu. Rastlantılarla örülmüş bu hikâye aslında, "hareketsizlik" teması üzerine kurulu bir macera romanıydı.

Yaşıtlarımız çantalarını sırtlarına vurmuş dünyayı falan gezerken, bizim Orhan'la bütün maceralarımızı bir divan üzerinde yaşıyor olduğumuzu düşününce, bu tema bana hiç de yabancı gelmiyordu. Divanda okurken ya da okuduklarımız hakkında konuşurken dünya yansa umurumuzda değildi. Öğrenciydik, hayalperesttik ve aslında hepimiz aynı tatlı kayıtsızlık içinde yaşıyorduk. Biz divanda oturanlar için, elektrik faturalarını ödemeyip sayacın sökülmesini beklemek ya da suyu kesmeye gelenleri atalet içinde seyretmek vaka-i adiyeden sayılırdı. Telefonumuz zaten yoktu, hat kesilemezdi. Karnımız tok olduğu sürece iyiydik. Bunun dışında nadiren bir şey isterdik.

O ağır ağır solan öğleden sonralarını, Hisar'daki evin bir türlü kapanmayan pencerelerinden içeriye dolan rüzgârları ve Orhan'la birlikte hayatıma giren sevecen yavaşlığı ne kadar özlüyorum.

Ben hayata karıştım sonra. Ahşap ev ise çoktan yıkıldı. Yerine çirkin bir villa yapıldı. Neyse ki, Orhan hep aynı. Hâlâ bir divanın üzerinde okuyor. Onun için, onu ne zaman görsem, kendimi eve dönmüşüm gibi hissediyorum.

III

Mavi Fener

GÖRMEK

Uruguaylı yazar Eduardo Galeano, *Ateş Anıları* üçlemesinin son kitabı olan *Rüzgârın Yüzyılı*'nda, Amerikalı romancı James Baldwin ile ilgili bir hikâye anlatır:

Öğle saatleridir ve James Baldwin bir arkadaşı ile birlikte Manhattan'ın caddelerinden birinde yürümektedir. Kırmızı ışıkta dururlar.

"Bak," der arkadaşı kaldırımı göstererek.

Baldwin bakar. Hiçbir şey göremez.

"Bak, bak!"

Bir daha bakar. Kaldırımda bulanık bir su birikintisinden başka hiçbir şey yoktur.

Arkadaşı ısrar eder. "Bak! Görüyor musun?"

O zaman Baldwin dikkatlice bakar ve bu sefer görür: Su birikintisinin üzerinde yayılmakta olan bir yağ lekesi vardır. Sonra ayrıntılar ortaya çıkar. O yağ lekesinin ortasında beliren gökkuşağını, birikintinin biraz daha aşağısında hareket eden caddeyi, caddede yürüyen insanları: talihsizleri, delileri, büyücüleri, sürekli bir devinim içindeki dünyayı. Baldwin görür. Hayatında ilk kez.

Yazabilmek için öncelikle görmek gerekir. Hiç şüphe yoktur ki, Baldwin bu beceriden kendine düşen payı almıştır. Bütün iyi yazarlar gibi o da, dünyayı yepyeni bir

ışık altında görmüş ve onu bize anlatacak cesareti kendinde bulmuştur.

Biz sıradan insanlar ise, çoğu kez o çamurlu su birikintisinin karanlığında yaşarız. Hayatı dinlemeye kalktığımızda duyduğumuz şey genellikle yoğun bir statik sesidir. Esas şey, o tekdüze sesin altındadır. Fakat onu bir türlü duyamayız. Hayatımız, bildik tempoda akar gider. Her gün aynı yollardan geçerek döneriz eve. Aynı otobüslere biner, aynı insanlara selam verir, aynı apartman dairesine gireriz. Aynı tavana bakarak uyuruz geceleri.

Bu durum aylarca, hatta senelerce böyle devam edebilir. Ta ki algımızda bir delik açılana kadar. Böylece daha önce görmediğimiz şeyleri fark eder oluruz. Bu farkındalık için mutlaka kuvvetli bir duygu gerekmez. Çoğu kez hafifçe yer değiştirmek bile yeterlidir.

İşte ancak o zaman, o bulanık suyun içinde bir yerlerde bambaşka bir hayat olduğunu fark ederiz. Parazitin arkasındaki sesi duyar gibi oluruz. Nesneler şekil değiştirir. Ya da bize öyle gelir. Belki sadece ışığın açısı değişir. Ama sonuçta bunun bir önemi yoktur. Önemli olan, daha önce görmediğimiz bir dünyaya bakıyor olduğumuzdur.

Geçenlerde, eve dönerken yine trafik sıkışıktı. Otobüsün camına başımı dayayıp senelerdir teptiğim okul yolundan kim bilir kaç kez gidip geldiğimi düşündüm. Sonra da bu düşüncenin aynı yoldan geçerken kim bilir kaç kez aklımdan geçtiğini. Ardından da bunu düşündüğümü, kaç kez düşünmüş olabileceğimi... "Yaşlanıyorum," dedim kendi kendime, "yaşlı biri gibi listeler yapıyor, kayıt tutuyor, dünyanın envanterini çıkarmaya çalışıyorum."

Trafik açılacak gibi görünmüyordu. Bunun üzerine, küçük bir oyun oynamaya karar verdim. Bir sonraki duraktaki detayları bir bir hatırlamaya çalıştım. Sonra onları zihnimde evirip çevirdim ve sokakta olmaları gereken köşelere yerleştirdim. Durağın arkasında küçük bir büfe

var, köşede içerlek bir yerde kuaför, onun yanında renkli lambalar satan mağaza, karşıda da şu eski pastane. Bunun gibi bir şeyler işte.

Zaman geçmek bilmiyordu. Otobüs akşam trafiğinde adım adım ilerledi. Durağa yaklaştıkça her şeyi yerli yerinde bulacak mıyım diye meraklandım. Olduğum yerde kıpırdanmaya başladım.

Huzursuz bir şekilde sağa sola bakarken, şoförün yanındaki aynadan yansıyan görüntüler ilişti gözüme. Onların arasından bir kadını seçer gibi oldum. Saçlarını ensesinde üstünkörü toplayıvermiş, ellerini kucağındaki çantasının üzerinde birleştirmiş, gömleğinin bir yakası kazağından dışarı fırlamış orta yaşlı bir kadındı bu. "Hayat ona iyi davranmamış," diye düşündüm önce, "ne derbeder bir kadın!"

Başımı biraz daha çevirince, kadınla göz göze geldik. Aynadan bana bakan büyük yorgun gözleri tanıyınca nefesimi tuttum. Hayretle geri çekildim. Kadın da geri çekildi. Sonra ikimiz de durup yakamızı kazağımızın içine soktuk. Sanki bu her şeyi düzeltecekmiş gibi.

Hiçbir şeyi düzeltmedi.

Demek bu yorgun bakışlı kadın bendim. Ne zamandan beri, diye sordum kendi kendime. Bir cevap gelmedi.

Başımı cama dayadım. Pencereden dışarıya baktım. Durağa gelmeye daha çok vardı. Zaten artık ne fark ederdi ki? Ben göreceğimi görmüştüm. Derken statik yeniden başladı. Belki motorun sesiydi. Ya da şehrin uğultusu. "İki istasyon arasındayım," diye düşündüm, "radyodaki gibi."

Sonra da bütün gördüklerimi unuttum.

GERÇEKLEŞEN BİR RÜYA

Çocukluktan kalma bir anım var. Bir anı mı yoksa bir rüya mı onu bile bilmiyorum. Ama yıllardır zihnimin bir köşesinde duruyor.

Güneşli bir öğle sonrasında denize bakan bir evin bahçesinde uyukluyorum. Anneannem beni sedire yatırmış. Böcekler yüzümü gözümü ısırmasın diye de üzerime tülbent örtmüş. Bahçeden kadınların konuşmaları duyuluyor. Belki sebze ayıklıyorlar, belki kahve içiyorlar. Gülüşmeleri dalgaların sesine karışıyor. Uyur uyanık onları dinliyorum. Saz damdan sızan güneş ışıkları üzerimde oynaşıyor. Yüzümdeki tülbent, nefesimle inip kalkıyor. Kendimi çok mutlu hissediyorum. Mutlu da değil de başka bir şey gibi. Sanki her şeyin neden olduğu gibi, olması gerektiğini biliyormuşum gibi. Yağmur neden yağar, taş niye serttir, tırtıllar nasıl düşmeden yapraklara tırmanır, hepsini tek ve bölünmez bir anda kavrayıvermişim gibi. Bunun verdiği güvenle gülümsüyorum. Her şey yerli yerinde ve ben de onların ortasındayım. Kimse dokunamaz bana.

Geçenlerde yine Uruguaylı bir yazar Juan Carlos Onetti'nin *Los Adioses* (Vedalar) adlı öykü kitabını okudum. Onetti çok acayip yazıyor. Yazdıkları bilincimizden ziyade, bilinçaltının karanlık yerlerine doğru gidiyor.

Damardan alınmış bir ilaç gibi, bizi iki dakikada bambaşka bir ruh haline sokuyor. Göğsümüzdeki sıkışmadan anlıyoruz artık kanımıza karıştığını.

Kitaptaki öykülerden biri beni fena çarptı. "Un sueño realizado" (Gerçekleşen Bir Rüya) adlı bu öykü, başarısız bir rejisörün ağzından anlatılıyor. Aslında aktör arkadaşı Blanes'in sandığı gibi, "*Hamlet*'i halka en iyi şekilde sunabilmek" gibi bir derdi olmayan anlatıcı, borç batağındaki tiyatrosunu kurtarmak için herhangi bir oyunu sahneye koymaya hazır. Ama Blanes onun, yüksek idealleri yüzünden mahvolduğuna inanmış bir kere. Tiyatronun bütün çalışanları çoktan Buenos Aires'e kaçmış. Bir tek bu ikisi kalmışlar geride: kötü bir oyuncu ve çulsuz bir rejisör. Onlar da hep aynı şeyleri konuşup duruyorlar. Ta ki önlerine gelen bir teklifle öykünün yönü değişene kadar.

Bir gün tuhaf giyimli bir kadın, anlatıcıyı görmeye geliyor. Elli yaşlarında görünen ama çocuksu bir utangaçlıkla davranan bir kadın bu. Eski püskü bir elbise giymiş. "Bir zamanlar, kim bilir belki bir yüzyıl önce, bir çocuğun giyebileceği türden bir şeydi," diyor anlatıcı bize. Gülüşünde duruşunda neredeyse zamansız bir hal var: "Sanki uyumuş da sonra birden uyanıvermiş gibi, saçı başı karmakarışık, neredeyse hiç yaşlanmamış, ama her an yaşlanıp sessizce dağılıverecekmiş gibi." "Kadın, rejisörden birkaç perdelik bir oyunu değil, sadece tek bir şeyi sahneye koymasını istiyor; bir zamanlar gördüğü basit bir rüyayı: Bir araba yolda ilerliyor, bir adam karşıdan karşıya geçiyor, orada genç bir kadının kendisine sunduğu sürahiden bira içiyor. Sonra yeniden caddeyi aşarak geri dönüyor ve kaldırımda uzanmakta olan yaşlı kadının (yani rüyayı görenin) başını küçük bir kızı severmiş gibi okşuyor da okşuyor. Daha sonra bu sahneyi canlandıracak Blanes'den öğrendiğimize göre, kadının bu rüya-

ya dönmek istemesinin sebebi, onda çok derin bir anlam bulması falan değil, sadece "uyurken ve bu rüyayı görürken çok mutluymuş – hayır, mutlu tam olarak doğru sözcük değil, sanki başka bir şey. Onun için hepsini yeniden yaşamak istiyor."

Öykü bu noktadan sonra iyice garipleşiyor ve bu başarısız kumpanyanın yaşlı kadının rüyasını sahneye koymaya çalışmasını anlatarak devam ediyor.

Kafka öyküleri gibi, Onetti'ninkiler de insanın midesine yumruk gibi iniyor. İlk darbeden sonra afallıyorsunuz ama esas acısı sonradan çıkıyor. Çok derinlerde kalmış bir yerlere dokunan ve her zaman bilinç düzeyinde anlaşılır olmayan öyküler bunlar. Metindeki boşluklar da bununla bağlantılı aslında. Onetti, dilden kaçanı anlatıyor çünkü. Dile gelmesi mümkün olmayanı yazmaya çalışıyor. Onun için, bu öykülere bambaşka bir yerden bağlanıyoruz: "Aynı çocuklukta öğrenilen ve hiç unutulmayan şeyler gibi."

"Gerçekleşen Bir Rüya"yı okuyunca bana da öyle oldu. Önce neye uğradığımı anlayamadım. Birkaç gün içimde bir sıkıntıyla dolaştım durdum. Hani neye sıkıldığınızı tamamen unutursunuz ama içinizin daralması devam eder. İşte onun gibi bir şey. Sonra fark ettim ki, bu kadının duruşunda, giyinişinde, uykudan uyanmış gibi şaşkın halinde bana çok tanıdık gelen bir şeyler vardı. Ellerini kucağında birleştirerek oturması, gülümseyişindeki utangaçlık, rüyasını yeniden görmek konusundaki inadı... Hepsi en mahrem anılarım kadar aşina göründü bana.

Bunların peşinden çocukluğumdaki o öğle uykusunun anısı çıktı geldi. Sedire başımı koyuşum, nefes aldıkça yüzüme inip kalkan incecik tülbent, ardından her şeyin tamam olduğunu hissedişim ve gözlerimi kapatıp uykuya dalışım. Derken birden anladım ki, bu uzun uykudan ancak şimdi uyanabilmiştim. Onetti'nin hikâyesi

sayesinde kalkmıştım o tahta sedirden. Kendimi burada ve bu anda bulmuştum işte! Artık yaşını başını almış bir kadın olarak ve aynı rüyaya geri dönmenin imkânsızlığı içinde. Kot pantolonum, lastik pabuçlarım ve çizgili gömleğime şöyle bir baktım ve yaşamımın büyük bir kısmının geride kaldığını anladım.

Taşınması zor bir bilgi oldu bu. Yine de düşündüm ki, Onetti'nin beni götürdüğü yerde yalnız değilimdir belki. Benim gibi başkaları da olacaktır orada. Ayrı yumrukla sarsılmış başka okuyucular mesela.

Sonuçta hepimiz çocukluğun uzun uykusundan birer ihtiyar olarak uyanmıyor muyuz? Her birimiz o çok mutlu –yok, mutlu da değil, daha çok eksiksiz ve tamam– hissettiğimiz âna geri dönmek istemiyor muyuz? Ve en nihayetinde, nefesimiz kesilip yere uzandığımızda, şefkatli bir el tarafından o büyük uykunun affedici kucağına bırakılmanın hayalini kurmuyor muyuz?

ORTA YAŞ

Üniversitedeki ilk öğrencilerim artık otuzlu yaşlara geldiler. Otuz yaşında olmak zordur. Bir ipi bırakıp bir başkasını tutmak gibidir bazan. Her zaman dengede kalamaz insan.

Benim öğrencilerden bazıları da havada kalmış olsalar gerek ki, şu aralar göçmen kuşlar gibi etrafımda uçuşuyorlar. Biri geçen gün bana şöyle dedi: "Hocam, kendimi bir roman karakteri gibi hissediyorum." "İyi ya!" diyecek oldum, susturdu beni. "Yok öyle değil," diye atladı hemen. "Ben başarısız bir roman karakteriyim. Kitabın ortasına geldik, hâlâ bir numara yok." Kendinden ne tür bir numara bekliyorsa artık, bir müddet sessizce oturdu. Sonra da fırlayıp gitti.

Aynı hafta içinde, kendine has karakteriyle beni hep gülümsetmiş olan bir başkası şunu söyledi: "Siz beni harika biri zannediyorsunuz ama öyle değilim. Sizi bile hayal kırıklığına uğrattım." Bunun üzerine oturup bir güzel ağladı. Ağlayana hiç dayanamam. Hele sevdiğim biriyse. Dolayısıyla, ikinci kupleden sonra ben de ona eşlik ettim.

Bir diğeri de beni ziyaret etmek için okula kadar gelip, "Hepimiz öleceğiz!" dedi ve gözlerini açıp bana uzun uzun baktı. "Bir çay daha ister misin?" dedim ben de.

Gençliğin sona ermesi hüzünlüdür. Bu konuda ben-

den beklenen kılavuzluğu yapabiliyor muyum, emin değilim. Üstelik kendi gençliğimle daha yeni yeni vedalaşabilmişken. Yine de her birini gönülden sevdiğim bu genç insanların bana anlatmaya çalıştıkları şeyi anladığımı düşünüyorum.

Gençken sınırsız olasılıklarla dolu bir dünyada yaşadığımıza inanırız. Gitmediğimiz bütün yollar hâlâ açık bir şekilde önümüzde durmaktadır. Hayat sürprizlerle doludur ve bizi beklemektedir. Ancak öyle bir gün gelir ki, bir şeylerin ortasında olduğumuzu hissederiz. Artık olayların başladığı yerde değilizdir. Sonsuz zamanımız yoktur. Seçmediğimiz olasılıkların silikleşip yok olduğunu, gitmediğimiz yolları bir daha asla yürüyemeyeceğimizi anlarız. Önümüzde daha önce farkına varmadığımız bir ufuk çizgisi belirir. Bunu düşündükçe irkiliriz.

Kendi sonluluğumuzla yüzleştiğimiz andır bu. *Somewhere I Have Never Travelled: The Hero's Journey* (Hiç Gitmediğim Yer: Kahramanın Yolculuğu) adlı kitabında Thomas Van Nortwick, Gılgamış'a olanın tam da bu olduğunu söyler. Efsaneye göre, Uruk Kralı Gılgamış, yakın dostu ve kardeşi saydığı Enkidu'nun ölümüyle derinden sarsılır. Günlerce arkadaşının ölüsünün başında bekleyip onun kendisiyle konuşmasını bekler. Ancak Enkidu karanlığa karışmıştır, bir daha geri dönmeyecektir. Sayısız zaferler kazanmış, tanrılara kafa tutmuş ve o âna kadar sonsuz olduğunu düşündüğü gücünün tadını çıkarmış olan bu büyük kahraman, böylece "sınır"la tanışmış olur. Enkidu'yu geri getirmek mümkün değildir. Üstelik, ölüm denen bu felaket belli ki onun da başına gelecektir. Bunun üzerine, Gılgamış sahip olduğu her şeyi bir kenara bırakır, ölümsüzlüğün sırrını aramak üzere sonunu kestiremediği bir yolculuğa çıkar.

İşte bu yolculuğa orta yaş krizi diyoruz. Yani bir açıdan bakınca öyle.

Yolculuğun sonunda ölümsüzlük yoktur. O, bize verilmemiştir. Onun yerine teselli ödülü olarak elimize tutuşturulan şudur: Hayatın ortasına geldiğimizde, sınırlarımızı görmüş, neyi yapıp neyi yapamayacağımızı daha iyi anlar olmuşuzdur. Artık kim olduğumuza dair bir fikrimiz vardır. Yirmili yaşların sersemliği ve bulanıklığı dağılmış, görüş mesafesi artmıştır. Böylece yepyeni bir farkındalık kazanırız.

Nortwick bunun için şöyle diyor: "Artık neysek oyuzdur; ne yapabileceksek sadece onu yaparız. Kendimizi ya da başkalarını, eksik kalmış tanrılar gibi görmek yerine, kusurlu ama gerçek insanlar olarak algılarız."[1]

Bu kabulleniş, acı verici olsa bile, duygusal olgunluğa ulaşmak için gereklidir. Çünkü bunun gerçekleşmediği koşulda, kendimizi asla olduğumuz gibi bilemeyiz. Bundan sonra yürüyeceğimiz yolları seçemeyiz.

Halbuki bir şeyin ortasına geldiyseniz eğer, daha gidilecek yollar var demektir. Hâlâ birtakım olasılıklar durur önümüzde. Bunlardan seçip ayıklayıp hayatımızın geri kalanını ortaya çıkarmamız gerekir.

O zaman bu bilgiye kucak açmakta fayda vardır. Ölümsüzlükle boy ölçüşemez belki. Ama yine de işe yarayabilir.

1. Thomas Van Nortwick, *Somewhere I Have Never Travelled.* The Second Self and the Hero's Journey in Ancient Epic, Oxford University Press, New York, 1992.

MAVİ FENER

Geçenlerde kafeteryada yemek sırasında beklerken eski bir öğrencimle karşılaştım. Birlikte yemeye karar verdik. Biraz o anlattı, biraz ben söyledim. Sonra laf lafı açtı ve kitaplardan konuşmaya başladık. Bana sevdiği bir Rus yazarı önerdi: Victor Pelevin. Onun kimi öykülerinden, romanlarından söz etti. *Mavi Fener*'deki öykülerden birini, en büyük hayali bir bisiklete dönüşmek olan kulübenin hikâyesini anlatışını dinlerken, birden bu konuşmayı daha önce yaptığımız hissine kapıldım. Aynı diyaloğu kelime kelime tekrar ediyor gibiydik. Bunu ona söyledim. "Hayır; bunu daha önce konuşmadık, öyle olsaydı mutlaka hatırlardım," dedi ve genç bir insanın hafızasına duyduğu güvenle ekledi, "ben hiçbir şeyi unutmam."

Onunla vedalaştıktan sonra, aklımda Pelevin ve bu garip konuşma olmak üzere kütüphaneye doğru yürüdüm. Hafızam, hayatımın hiçbir döneminde parlak olmamıştır. Ama şu aralar iyice kötüledi, diye düşündüm. Artık olup biteni unutmakla kalmayıp yalancı hatıralar da mı üretmeye başlamıştım acaba? Bu konuşmayı daha evvel yaptığımızdan neredeyse emindim. O zaman kütüphaneye gidip *Mavi Fener*'i aramış mıydım? Hatırlayamadım. Ama bu sefer mutlaka bakacaktım.

Kütüphaneye girince sakinleşir gibi oldum. Boğaz-

içi'nin kütüphanesi evim gibidir. Orada kendimi güvende hissederim. Öğrenciliğimden beri düzenli bir şekilde gidip geldiğim için, hangi kitap nerededir üç aşağı beş yukarı bilirim. Hatta artık kimi rafları ezberlediğimden, bazı kitapları numaralarına bile bakmadan elimle koymuş gibi bulurum. Rus edebiyatının yerini biliyordum. Kataloğa bakmak zahmetine katlanmadan, büyük bir güvenle üst kata tırmanıp kitapların arasında dolaşmaya başladım.

Ama bir gariplik vardı. Raflardaki kitaplar tanıdık gelmiyordu. Elimde olmadan ürperdim. Hiçbir şey aynı değil gibiydi. Bilgisayarın başına geçip *Mavi Fener*'in kodunu not ettim. Tamam, her şey hatırladığım gibiydi. Rus edebiyatı rafında olmalıydı. Bir daha baktım; ama Rus edebiyatının yerinde yeller esiyordu! Onun yerini birtakım mühendislik kitapları almıştı. Tedirginliğim iyice arttı. Endişe içinde en iyi bildiğim raflara doğru seyirttim: İngiliz edebiyatı, felsefe... Hiçbiri yerinde yoktu. Gözlerime inanamadığım için dönüp dolaşıp aynı yerlere bir daha bir daha baktım.

Neredeyse ağlamaklı bir halde kütüphane masalarından birine çökmek üzereydim ki, halimi fark eden memurlardan biri yanıma yanaştı ve kütüphanenin yenilendiğini, kitapların yavaş yavaş üst kata taşındığını söyledi. "Rafları etiketleme işlemini henüz tamamlayamadık ama aradığınız kitabı yukarıda bulabilirsiniz," dedi. Onu dinlerken, geçen hafta posta kutuma düşen ve kütüphanede yeni bir bölümün açıldığını duyuran mesajı hatırlayıverdim. Evet, bu her şeyi açıklıyordu. Kitapların yeri değişiyordu, hepsi buydu. Rus edebiyatı havaya uçmamıştı, İngilizlere halel gelmemişti, felsefe bölümünde de Hegel ve Schopenhauer birbirlerine dudak bükerek hâlâ aynı rafta yan yana duruyorlardı. Bunda insanın içini rahatlatan bir şey vardı.

Kütüphaneden elim boş çıktım. *Mavi Fener* kütüphanede kayıtlıydı ama anlaşılan biri benden önce davranıp almıştı. Telaş içinde bunu fark etmemiştim. Yine de bunun keyfimi bozmasına izin veremezdim. Nasıl olsa her şey yoluna girmişti artık.

Kantinde çayımı içerken, kitapları yerinde bulamayınca verdiğim tepkinin şiddetini düşündüm. Yıllardır aynı işi yaptığı için hiç tereddüt etmeden alıştığı raflara doğru yürüyen bedenimin başka kitaplarla karşılaşınca uğradığı şaşkınlığı. Birkaç adım gerileyip raflara yeniden bakışımı. Gözlerime inanamayarak bir daha bir daha kontrol edişimi. Ve olan bitene anlam veremediğim için duyduğum kaygıyı.

Birden gözümün önüne yaşlılıktan buğulanmış yeşil gözleri ile, bana tanımadan bakan anneannem geldi. Hep şaşkındı son zamanlarında. Hep sorar gibi bakıyordu. Ölümünden kısa bir süre önce, hastanede birlikteydik. Bir ara bana döndü, hafızasını delik deşik eden Alzheimer'ın zerre kadar etkileyemediği kibarlığıyla "Sizi çıkaramadım. İsminiz nedir?" diye sordu. Boğazıma bir şey oturdu. Ama onu cevapsız bırakamazdım. Boğazımı temizleyip ismimi söyledim. Bu tesadüfe inanamayarak o güzel gözlerini açmış: "Benim torunumun da ismi aynı," demişti.

O şaşkınlık. O kaybolmuşluk hissi. Aynı rafa yeniden ve yeniden bakmanın boşunalığı. Hiçbir şeyi ait olduğu yerde bulamamanın yarattığı düş kırıklığı.

Bir an için anlar gibi oldum.

Anneannem, kendi "Mavi Fener"ini sonsuza dek kaybetmişti.

VEFA/T

Kitaplığımın en değerli bölümünde bir ansiklopedi duruyor. Aslında serinin tek bir cildi: *Gökkuşağı Ansiklopedisi*'nin "Mitoloji ve Efsaneler" adlı bölümü.

Bu kitapla aramda çocukluktan kalma bir bağ var. Okumayı yazmayı onun sayesinde öğrenmiştim. Babam bu ansiklopediyi alıp getirdiğinde, bir süre mitoloji cildini karıştırıp durdum. İçindeki çizimler çok güzeldi çünkü. Sonunda hikâyeleri o kadar merak ettim ki, ıkına sıkına okumayı söktüm. Ardından evdeki bütün ansiklopedileri birer birer okudum.

Fakat evde geceleri sıkıyönetim olduğu için, saat sekiz dedin mi annem gelip odamın ışığını kapatıyordu. Ben de herkes uyuyana kadar bekliyor, sonra kalkıp sessizce sâlona gidiyor ve okuma lambasını açıp kaldığım yerden devam ediyordum. Birkaç saat sonra yine usulca yatağıma dönüyordum. Zor bir hayattı ama uzunca süre böyle idare ettim. Ne var ki, bir keresinde sabaha karşı uyuyakalınca, annem beni yakaladı. Salondaki gece hayatım da böylece sona ermiş oldu.

Mitoloji ansiklopedisi ile böyle bir ilişkimiz var yani. Onun için atamıyorum da satamıyorum da. Öyle tek başına bir köşede duruyor. Geçenlerde bizde yatıya kalan yeğenime oradan bir-iki hikâye okumaya kalkmasaydım, kapağını yeniden açacağım da yoktu aslında.

Şimdi ansiklopedi bir kez daha kıymetli oldu. Defne bize geldiğinde, onu kapıp odaya kapanıyor. Çocukluğumda benim de yaptığım gibi. Onun kitabın üzerine eğilmiş meraklı yüzünü seyredenken, hiçbir şeyin değişmediği hissine kapılıyorum.

Halbuki zaman geçiyor. Hem de hızlı bir şekilde. Tıpkı benim o kitapta okuyup sevdiğim efsanelerden birinde olduğu gibi.

Efsaneye göre, Şafak Tanrıçası Eos çok güzel bir kadındır. En hoş tarafı da pespembe parmaklarıdır. Eos bu parmaklarla, gecenin perdesini aralar, gün ışığının bize ulaşmasını sağlar.

Troya prensi genç Tithonos'un Eos'a âşık olmasının nedeni de güzel elleri olabilir belki. Sonuçta bu ikisi birbirlerini sever, hatta Habeşistan'a kadar kaçarak orada yaşamaya başlarlar. Birlikte çok mutludurlar. Fakat sevgilisinin ölümlü oluşu Eos'u korkutmaktadır. Onun da kendisi gibi sonsuza kadar yaşamasını ister. Bunun için Zeus'a gider. Tanrılar tanrısından sevgilisini ölümsüz kılmasını ister. Zeus da şafak tanrıçasının bu dileğini yerine getirir.

Ancak bir sorun vardır. Eos sevgilisi için sonsuz hayat talep etmiş ama sürekli gençlik istemeyi unutmuştur. Onun için, Tithonos günden güne yaşlanır. Zamanla yerinden kıpırdayamayan, ne dediği anlaşılmayan bir ihtiyar haline gelir. Ne kadar ölmek istese de bir türlü ölemez; çünkü ona sonsuz hayat bağışlanmıştır. Sonunda Tithonos'u daha fazla görmeye dayanamayan Eos, onu bir çekirgeye çevirerek kapısı bronzdan bir odaya kapatır.

O bronz kapılı oda herhalde cehennemin ta kendisidir. İnsanların sonsuza kadar kapatıldıkları ve ölümün saadeti ile kutsanmadıkları yer.

Çocuk aklımla bu kadarını düşünememiştim elbette. Ama bu hikâye, o zamana kadar boğazıma çöken ölüm korkusuna pek iyi geldi. O yaşlardayken, geceleri uyku-

mu kaçıran sadece okuma aşkı değildi çünkü. Ailedeki bir ölümün ardından oldukça sarsılmıştım. Galiba sonlu varlıklar olduğumuzu da kavrar gibi olmuştum. Ben de ölecek miyim, diye sordum anneme. "Evet ama daha değil," dedi. "Mecbur muyum," diye üstelediğimde de, bunun tutmamız gereken bir söz gibi olduğunu söyledi.

Bunun üzerine, geceleri yatağımda oturup beklemeye başlamıştım. Öleceğim günün ne zaman geleceğine dair pek bir fikrim yoktu. Annem daha çok zamanım olduğunu söylemişti ama ben işimi sağlama almak istiyordum. Oyuncaklarımla vedalaşmış, kaydırak taşımı anneannemin bahçesine gömmüş (onu kimseye vermeye kıyamamıştım) ve kendimi kaderin eline bırakmıştım. İşte mitoloji ansiklopedisi tam da böyle bir anda imdadıma yetişmişti.

Annem, beni salonda yakalayıp yatağa yolladığı geceden sonra uykularımın yeniden düzene girmesini olayları kontrol altına almasına bağlıyordu. Neticede, sadece gündüz saatlerinde okumama izin vardı artık. Geceleri hayalet gibi ortalıkta dolaşmıyordum. Oysa onun bilmediği şey şuydu: *Mitoloji Ansiklopedisi* varoluşsal meselelere ilaç gibi geliyordu.

Tithonos'un hikâyesi, esas korkunç olanın ölüm değil, ölememek olduğunu göstermişti bana. İnsanlar yaşlanır ve ölürdü. Çünkü anlaşma böyleydi. Asıl tahammül edilmez olan, sonsuza kadar yaşamak fikriydi. Tanrılar için hediye olan ölümsüzlük, insanlar için ancak bir lanet olabilirdi.

Bu olaydan seneler sonra, "vefat" sözcüğünün "vefa" ile aynı kökten geldiğini öğrendiğimde bütün taşlar yerine oturmuş oldu. Annem haklıydı. Sözümüzü tutmamız gerekiyordu. Vefa borcumuzu ödemek için ölüyorduk.

Hayatta olmanın bedeli buydu.

IV

İncelikler Yüzünden

İNCELİKLER YÜZÜNDEN

Karamazov Kardeşler çok büyük bir romandır. Hatta belki de en büyüğüdür. Dostoyevski bu romanın içine dünyaları sığdırmıştır. Onun için, "Bir Roman, Bir Sahne" oyunu oynuyor olsak, bu romanı anlatacak kişinin en iyi sahneyi seçebilmek için saatlerce düşünmesi gerekir. Bunu kabul etmekle beraber, hiç tereddüt etmeden en sevdiğim sahneyi söyleyebilirim: Babasını öldürdüğü suçlamasıyla yargılanan Dimitri Karamazov, saatlerce süren sorguda yorgun düşüp uyuyakalır. Uyandığında başının altına bir yastık konduğunu fark eder. O vakte kadar canla başla suçsuzluğunu kanıtlamaya çalışan Dimitri'nin gözleri dolar, yüzü aydınlanır. Minnet dolu bir sesle, "Başımın altına yastığı kim koydu? Kimdir o iyi yürekli insan?" diye sorar. O kişi ortaya çıkmaz ama Dimitri değişmiştir; suçsuz olmasına rağmen kürsüye yaklaşır ve her şeyi imzalamaya hazır olduğunu söyler. Bu küçücük şefkat anı çözülmesine neden olmuş, başka her şeyi önemsizleştirmiştir.

Bizi mahvedenin kabalıklar olduğunu zannederiz. Oysa, asıl incelikler yıkar hepimizi. Kabalık, içinde yaşadığımız, kendimizi hazırladığımız, hatta bir dereceye kadar baş etmeyi öğrendiğimiz bir şeydir. Dünya iyi bir yer değildir. Hayat acımasız, insanlar hoyrat, mutluluk-

lar geçicidir. Bunu beş yaşında falan öğreniriz. Sonrası üç aşağı beş yukarı hep aynı teranedir.

Başta, karşımızdaki insanların duyguları olmak üzere hayatta bir sürü şeyi kontrol edemediğimizi fark ederiz. Üstelik görürüz ki, bu hiç de az bir bilgi değildir aslında. "Öteki", cehennemin ta kendisidir. Sartre, başka birçok şeyde olduğu gibi, bu konuda da haklıdır.

Böylece zaman geçer. Yavaş yavaş katılaşırız. Hayata karşı donanmış, kötülüklere karşı zırhlanmış olduğumuzu düşünmek isteriz. Beklentilerimizi düşük tutar, her şeye hazırlıklı olmaya çalışarak yaşar gideriz.

Sonra birden, hiç beklemediğimiz bir yerden, bizi hiç tanımayan birinden bir incelik görürüz. İşte bu darmadağın eder bizi. Buna hazırlıklı değilizdir çünkü.

Kırk yaşına girdiğim gün hayatımın en kötü günlerinden biriydi. Neredeyse bir ay boyunca her gün yaptığım gibi, hastaneye annemi görmeye gitmiştim. Annem komadaydı. Yoğun bakımdaydı. Bizi yine içeri almadılar. Bir kez daha, "her şeye hazırlıklı" olmamızı söylediler. Babam, kardeşim ve ben hastanenin bahçesinde yine sessizce oturduk.

Eve dönerken, bir daha hiçbir doğum günümde mutlu olamayacağımı biliyordum.

Ruhumla beraber bedenim de katılaşmış gibiydi. Her adım için düşünmem gerekiyordu. Bir robot gibi ilerleyerek dolmuşa bindim. Biri bana dokunursa paramparça olacağımdan korktuğum için öne, şoförün yanındaki koltuğa oturdum.

Güzel bir yaz günüydü. Haziran güneşi ön camda patlayıp dağılıyor, her şey fazla parlak, fazla canlı, fazla renkli görünüyordu. Işık öyle kuvvetliydi ki, canımı acıtıyordu. Dayanamayıp gözlerimi kıstım.

Bunun üzerine yanımdaki koltukta bir hareket hissettim. Yaşlıca bir adam olan şoför bana doğru uzandı,

önümdeki güneşliği indirip gözlerimin hizasına gelecek şekilde ayarladı. Sonra hiçbir şey söylemeden işine döndü ve gözlerini yola çevirdi.

Güneşliğin üzerindeki aynada kendimi gördüm. Kızarmış ve kısık gözlerimi. Şoföre teşekkür etmek için ağzımı açtım. Ama sesim çıkmadı.

İşte o zaman ağlamaya başladım.

Her şeye hazırlıklı olduğumuzu zannederiz. Ama bir gün bir şey olur. Kırılırız.

İncelikler yüzünden.

CESARET

Cesaretin ne olduğunu en iyi korkaklar bilir. Cesur olanlar bunu düşünmez bile. Onlar zaten yüreklidir. Korkuyu akıllarına getirmezler. Onların işi düşünmek değil davranmaktır. Zamanı geldiğinde bir an bile tereddüt etmeyecek ve kendilerini ateşe atacaklardır.

Korkakların hayatı ise büyük bir tereddütten ibarettir. Cesur olma zamanı geldiğinde ne yapacaklarını bilememenin ağırlığını taşırlar. Yürüyecekler midir, yoksa dönüp kaçacaklar mıdır? Bu şüphe boyunlarında bir değirmen taşı gibi asılı durur.

Ne zaman cesaretten söz edilse, Troya'nın genç prensi Paris gelir aklıma. *İlyada*'nın en korkak karakteri odur çünkü. Homeros, onu yetişkin bir erkekten çok, çocuk gibi çizer. Güzeldir Paris. Çekicidir. Kadınların gözdesidir. Ama başına buyruk ve sorumsuzdur da aynı zamanda. Güzeller güzeli Helene'yi kocası Menelaos'un elinden kaçırarak yalnızca kendini değil, bütün Troya'yı tehlikeye atar. Üstelik bununla kalmayıp Helene'yi geri almak üzere gelen Akhalar'a karşı savaşacak cesareti de gösteremez.

Troyalı askerler, Paris'i bu nedenle hakir görürler. Onu ne kadar küçümsüyorlarsa, ağabeyi Hektor'a da bir o kadar hayranlık ve saygı duyarlar. Çünkü Hektor tam

bir kahramandır. Bunu başından beri biliriz. Harekete geçmekte hiçbir zaman tereddüt etmeyecek ve Akhalar'a karşı zafer kazanmak için çok sevdiği ailesini bile feda edecektir. Paris korkup kaçarken, Hektor karısı ile gerçek bir asker gibi vedalaşır ve soluğu savaş meydanında alır.

Yine de Paris, *İlyada*'nın en ilginç karakteridir benim için. Bir roman kişisinin nüvesini görürüm onda. Diğer karakterler gibi düz değildir. Duraksamasında bir derinliğin olasılığı saklıdır. Hemen harekete geçemediği için herkes yüklenir ona. Helene bile, kollarında küçük bir çocuk gibi yatan sevgilisinin zayıflığından utanır ve savaş alanına geri dönüp eski kocası Menelaos ile çarpışmasını ister ondan. Ama Paris tereddüt eder. Onun hikâyesinin güzelliği de, bu tereddütün üzerinden açılmasından gelir.

İlyada'da beni etkileyen sahnelerden biri, Paris'le Hektor'un yüzleştikleri andır. Metnin bir yerinde, savaşçı Hektor bir hışımla kardeşinin yanına gider. Homeros, haşmetini anlatmak için, "Zeus'un sevdiği Hektor," der ona. "On bir dirsek boyundaki kargısıyla" dört bir yana ışıklar saçarak girer Paris'in odasına. Kardeşinin yanında bir dev gibidir sanki. Onu yatağına oturmuş, kalkanıyla zırhını parlatırken bulur. Hüzünlü bir sahnedir bu. Paris'in bu çaresiz hali içimizi burkar. Anlarız ki, savaşacak cesareti gösterebileceği ânın gelmesini beklemektedir. Silahlarını temizleyerek oyalanmakta, bu kararı geciktirmeye çalışmaktadır. Hektor ona küçümseyerek bakar. Paris de bu tanrısal adamın karşısında en insan haliyle durur ve ezilir.

Bu sahnede her zaman Paris'ten yana hissederim kendimi. Evet, korkaktır Paris. Ama ona kızamam. Hayatta kalmak ister çünkü. Gençtir daha. Üstelik mutludur. Vazgeçmek için daha erken olduğunu düşünür. Bu haliyle, "Bütün mesele hazır olmakta," diyen Hamlet'i

hatırlatır bana. O da Hamlet gibi ikirciklidir. Onun gibi doğru zamanın gelmesini beklemektedir.

Sonunda o zaman gelip de, savaş meydanına adım attığında, Paris'i Hektor'dan daha fazla severiz. Bize daha çok benzer çünkü. Tanrısal güçlerle donanmış bir kahraman değildir o. Tereddütleriyle, zaaflarıyla, geride bıraktığı hayata duyduğu özlemle, hepimiz gibi biridir.

Paris, ilk defa çayırlara çıkmış bir tay gibi girer savaş alanına. Başı diktir, omuzlarına dökülmüştür saçları.

Priamos'un oğlu Paris de öylece
Pergamos Kalesi'nden aşağı iniyordu taşa taşa,
silahlarıyla parlıyordu güneş gibi.[1]

Böyle der Homeros. Onun da Paris'i beğendiği bellidir. Çünkü genç prens, her şeye rağmen cesurca davranmayı tercih etmiştir. Onun cesareti Hektor'unkinden bile değerlidir.

Dedim ya, cesaretin ne olduğunu en iyi korkaklar bilir.

1. Homeros, *İlyada*, çev. Azra Erhat/A. Kadir, Can Yayınları, 1993, İstanbul.

DELİLİK

Çocukluğumda bizim mahalleye gelip giden bir deli vardı. Yaz akşamları kapı kapı dolaşır, popüler şarkılardan tutun da reklam müziklerine kadar aklına ne gelirse bağıra çağıra söylerdi.

Sesi berbattı aslında. Ama sevimli bir adamdı. Çocuklarla şakalaşır oynardı. Oğlanlara oradan buradan topladığı bilyeleri verirdi bazan. Tamamen zararsız göründüğü için kimse ilişmezdi ona. Hatta balkondan uzanıp bozuk para atarlardı. Arada bir, kötü niyetli kişilerin para yerine düğme ya da gazoz kapağı attığı da olurdu. Bizimki hepsini aynı güler yüzle toplar, itinayla cebine yerleştirirdi. Belli ki arada pek bir fark gözetmiyordu.

Bir gün onu bakkalda alışveriş yaparken gördüm. Ekmek arası helva yaptırmış, parasını ödemeye çalışıyordu. Tezgâha bir avuç düğme bıraktı ve kendinden emin bir şekilde yürüyüp çıktı. Bakkal önce ne diyeceğini bilemedi. Peşinden koşsun mu koşmasın mı karar veremedi. Dükkânın önünde oturan gençler, "Allahın delisi işte!" dediler. Bakkal da, "Hep bizi bulur!" diye söylendi biraz. Sonra da boş verdi gitti.

Geçen gün kantinde kahve alırken cüzdanımdan bozuk para yerine dalgınlıkla bir düğme çıkarıp kasaya uzatınca kasadaki çocuk gülümsedi. Paltomun düğmesini utanç içinde cebime koydum.

Kahvemi alıp sınıfa yürürken, birden mahallenin delisini hatırladım. Onu yıllardır hiç düşünmemiştim halbuki. Güneşten rengi iyice açılmış kumral saçları, yüzünü sildikten sonra cebine tıkıştırdığı mendili ve hatta ayağını yere vurup tempo tutarak söylediği reklam cıngılına kadar her şeycanlandı: "*Ekiz zeytinyağları / Ekiz zeytinyağları / Hem nefistir hem leziz / Ekiz zeytinyağları.*"

Delilik bu mu acaba, diye düşündüm sonra. Düğmeyle kahve almaya çalışmak mı mesela? Yani insan bir gün bir şeyi yanlış yapar ve bir daha geri dönemeyeceği bir yola mı girer? Belki de sadece incecik bir iplik vardır bizi toplumsal hayata bağlayan, iç dünyamızı onunla uyumlu kılan. Ve bir gün istemeden de olsa o bağı koparabiliriz.

Düğme ile kahve almaya kalktığıma göre, belki ben de o adamla aynı kategoriye giriyordum. Benim de onun gibi deli olmadığımın kanıtı ne olabilirdi? Kantindeki maceramı makul ve kabul edilebilir kılan, sonradan özür dileyip düğmeyi cebime koymuş olmam mıydı mesela? Kantinci çocukla karşılıklı gülüşmemiz miydi yoksa? Peki, o düğmeyi kabul edip bana kahve verseydi ne olacaktı?

Daha önemlisi, düğme karşılığında kahve almaya çalışmanın aynı şeyi bir kâğıt parçası uzatarak yapmaktan farkı neydi? Geçerliliği konusunda fikir birliğine vardığımız kimi toplumsal kabuller mi? Ya da bu toplumsal kabullerin kurumsallaşmış ve devlet tarafından güvence altına alınmış olması mı?

Altın Defter'de Doris Lessing, bizi delilikten alıkoyanın sadece toplumsal hayata değil, varlığımıza dair de bir ön kabul olduğunu söyler. Ona göre akıl sağlığımız sadece, "ayağımızın altındaki halının kaba dokusunu hissetmenin, tenimizde güneşin sıcaklığını duymanın, dimdik durabilmenin ve kemiklerin kaslarımızın altında kolayca hareket ettiğini bilmenin iyi bir şey olduğuna dair kanaatimize" bağlıdır.

Bunu söyleyerek, güzel olduğu kabul edilen bütün bu hislerin aksinin de mümkün olduğunu ve farklı bir algıda bunların hepsinin cehennem azabına dönüşebileceğini ima eder, Lessing. Varlığımıza dair en dolaysız tecrübemizi soruya açmış olur böylece.

Haklıdır bunu hatırlatmakta. Çünkü aklımızı kaybetsek de, insan olmanın akıldan ziyade, duyularla ilgili olduğunu düşündüğümüz bu yanına hep sahip olacağımıza inanmak isteriz. Benliğimizin hazza dayalı olan kısmının deliliğin tehditine açık olduğu hiç gelmez hatırımıza.

Güneşin herkesi aynı şekilde ısıttığını, çimenlerin hepimizin ayağını aynı şekilde gıdıkladığını, rüzgârın saçlarımızı hep aynı şekilde dağıtacağını düşünürüz.

Oysa bütün bunların hiçbir garantisi yoktur. Güneşin bizi kavurmayacağının, çimenlerin birer yılan olup ayağımıza dolaşmayacağının sözünü veremez bize kimse. Bir gün rüzgârın kulağımıza delice sözler fısıldayıp fısıldamayacağını bugünden kestiremeyiz.

Şimdilik güvendeyiz elbette. Ama ötesini kim bilebilir. Belki de sonrası varsa yoksa "Ekiz Zeytinyağları"

GEÇ KALMAK

Bazan gecenin bir saatinde uyanıp yatakta doğruluyorum. İçimde garip bir his oluyor. Sanki çok önemli bir şey olmuş da, kaçırmışım gibi. Belli bir saatte uyanmam gerekiyormuş da, uyanamamışım gibi. Çocukluğumda gece yarısı yolculuğa çıkan, gitmeden önce beni uyandıracağına dair söz verip sonra da kıyamadığı için uykudayken öpüp giden babamı hatırlatıyor bu bana. Ya da Muhammed Ali maçlarını seyretmek için sabaha karşı ayağa dikilenlerin sesleriyle uyanıp yataktan fırlayışımı ve bütün eğlenceyi kaçırdığımı fark ettiğimde ağlayarak yastığa kapanışımı.

Gecenin bir yerinde uyanıyorum ve anlıyorum ki hayatım boyunca hep geç kalmaktan korkmuşum.

Bütün hayatımı bu endişe üzerinden yaşıyorum. Nereye gidecek olursam olayım evden saatler öncesinden çıkmam, yollardan koşarak geçmem, her türlü buluşma yerine erken varmam hep bundan. Artık istesem bile hiçbir yere geç kalamıyorum.

Bazan utanıyorum bundan. Aklıma kokteyllere, partilere, çok kişinin katılacağı toplantılara makul bir şekilde geç gidilmesini öngören o saçma kural geliyor. Bunun bana ilk kez anlatıldığı günü kızararak hatırlıyorum. Yine geç kalacağım korkusuyla, kendimi yarım saat öncesin-

den bir parti evinin kapısında bulduğumda, patavatsız biri güzelce bir ayar vermişti.

O partinin (daha nice partilerin) kasvetli anısı üzerime yapışmış duruyor. Bunu düşününce, Dostoyevski'nin *Yeraltından Notlar*'ından bir sahne geliyor aklıma. Yeraltı Adamı'nın arkadaşlarıyla buluşmaya geç gidebilmek için çılgınca uğraştığı ama yine herkesten önce gidip diğerlerini beklemek zorunda kaldığı sahne bu.

Acıklı bir sahne aslında. Yeraltı Adamı seneler sonra uzun süredir görmediği okul arkadaşlarıyla buluşacaktır. Onların yanında kendini kenarda köşede kalmış, başkalarının ilgisine mazhar olamamış, anlaşılmamış biri gibi hissetmektedir. Beğenilme arzusu ile kibir birbirine karışmış, onu bu buluşmayı en ince ayrıntısına kadar planlamaya itmiştir. Hesaplarına göre salona herkesten sonra girecek, aldırışsız tavırlarıyla diğerlerinin beğenisini kazanacak ve onlara kim olduğunu sonunda gösterecektir.

Oysa olaylar hiç de böyle gelişmez. Gerçi Yeraltı Adamı bu buluşmayı büyük bir heyecanla beklemesine rağmen, kendini tutar ve salona planladığı gibi biraz geç gitmeyi başarır. Ancak bilmediği bir şey vardır. Planlar değişmiş, arkadaşları bir saat sonra buluşmaya karar vermiştir. Kimse tenezzül edip de onu aramayı düşünmediği için, bizimki yine erkenden gitmiş, bir koltukta bekliyor bulur kendini. Bunun üzerine bütün dengesi bozulur, ardı ardına içkiler yuvarlayıp sarhoş olur ve geceyi feci bir şekilde tamamlar. Ne kadar ince ince hesaplamış olsa da, arkadaşlarına hak ettikleri dersi verememiş, onlar üzerinde istediği etkiyi yaratamamıştır.

Yeraltı Adamı'nın çabası boşunadır aslında. O asla geç gidenlerden biri olamayacaktır. Bunun için önce aldırmaktan vazgeçmesi gerekir. Aldırmıyormuş gibi yapmakla olmaz, gerçekten aldırmamak gerekir. Geç kalmaktan korkmamak ancak böyle mümkün olabilir.

Dünya ikiye ayrılır: geç kalanlar ve erken davrananlar.

Geç kalmaktan korkmayanlar dünyanın hâkimidir. Onlar ilişkilerin ağır tarafı, davulların tokmağı, halayların başıdır. Sahneye en son çıkarlar. Başköşeye oturup erken gelenleri şöyle bir süzer, sonra da salına salına yürüyüp giderler. Endişeleri yoktur. Aslına bakarsanız, kollarında saatleri bile yoktur. Etraflarını saran tatlı bir zamansızlıkta yaşarlar.

Biz erken davrananlar ise dehşetle izleriz onları. Yaptıkları akıl alır gibi değildir. Biz ki, geceleri uykumuzdan uyanıp acaba şimdi neye geç kaldık, diye düşünürüz. Not defterleri alıp yapacaklarımızı yazarız bir bir. Sabahları zamanında kalkabilmek için saat kurarız. Sonra ona güvenemeyip ikincisini de kurarız. Telefona hatırlatma mesajı kaydeder, arada bir kontrol ederiz. Bizi tanımak hiç zor değildir. Geç kalma korkusuyla adımlarımızı sıklaştırır, gerekmese bile koşar adım yürürüz her zaman.

Ne var ki, hayat yine de uçar elimizden. Trenler kaçar, uçaklar kalkar, otobüsler geçip gider. Çocuklar büyür, mevsimler değişir, sevdiklerimiz ölür. Onların ardından bakakalırız. Hani birlikte sahile inip taş toplayacaktık? Lunaparka gidecektik bir gün? Hani hasta arkadaşımızı son bir kez ziyaret edecektik? Olmadı. Yetişemedik.

Oysa biz böyle olsun istemezdik.

HAZIRLIKLI OLMAK

"Yargı" Kafka'nın ilk öyküsüdür. Buna inanmak zordur gerçi. Acemilik karalamalarından çok, bir olgunluk dönemi eserine benzer çünkü. Yazarın mektuplarından öğrendiğimize göre, uykusuz bir gecede bir oturuşta yazılıp tamamlanmıştır.

Bu kısa öykü, birçok açıdan Kafka'nın edebî kariyerinin nüvesidir. "Yazdıklarım yazacaklarımın teminatıdır," der gibidir sanki. Başka metinlerde de benzer temaları, imgeleri kullanır mesela. Fakat en önemlisi, bir zaman sonra alametifarikası haline gelecek bir karakterle ilk kez burada tanıştırır bizi: ihtiyatlı adam.

Bu öyküden sonra, *Dönüşüm*'ün Gregor Samsa'sından *Dava*'nın Jozef K.sına kadar bütün Kafka kahramanları, kendi hayatlarına sahip çıkmak, olayların gidişatına yön vermek isteyen; ama bunu başaramayan karakterler olarak çıkacaktır karşımıza. Hepsi hastalık derecesinde tedbirlidir halbuki. Her şeyin kaydını tutar, bütün detayları zihinlerinde kaydetmeye çalışır, günlerini tamamen öngörülebilir bir düzen içinde yaşamaya gayret ederler.

Onun içindir ki, Gregor Samsa bir sabah uyanıp dev bir böceğe dönüştüğünü gördükten sonra bile, ceketini giyip işe gitmenin yolunu arar. Onu en çok rahatsız eden,

düzeninin bozulmuş olmasıdır çünkü. Jozef K. da, odasında beliren adamlar tarafından tutuklandıktan sonra, gündelik hayatını her zaman olduğu gibi devam ettirmeye çalışır. Umutsuzca tabii.

Yine de Kafka karakterleri ümit etmekten vazgeçmezler. Her biri hayatını istediği gibi yönlendirebileceğine inanır. Hem de son âna kadar. Onları trajik kılan da budur zaten. "Yargı"nın ölçülü ve dikkatli karakteri Georg Bendemann da farklı değildir. Hiçbir işi şansa bırakmaz, her zaman her şeye hazırlıklı olmak ister. Fakat uzun süredir ihmal ettiği yaşlı ve hasta babasının odasına girdiğinde, onu bir değil, birkaç sürpriz beklemektedir. Önce hayranlıkla bağlı olduğu babasının çocuklaşıp bunadığını fark eder. Ardından bu yaşlı adam son bir gayretle ayağa dikilip oğlunu dünyada kendisine ait olan yeri çalmakla itham eder. İşte o zaman, bir duvara sırtını verip oracığa büzülür Georg. Bunu öngörememiştir.

"Georg bir köşede, babasından mümkün olduğu kadar uzakta, duruyordu. Çok uzun zaman önce, her şeyi yakından gözlemlemeye karar vermişti. Böylece sağdan soldan ya da belki arkasından gelecek her türlü sürprize hazırlıklı olacak ve hiçbir şeye şaşırmayacaktı. İşte şimdi, çoktan unuttuğu bu kararı yeniden hatırlamış ve hemen unutmuştu – tıpkı kısacık bir ipliğin iğne deliğinden kurtuluvermesi gibi."

Unutulmaz bir sahnedir bu. Özellikle de her şeye hazırlıklı olmak isteyenler için.

Ben onlardan biriyim. Hastalık derecesinde ihtiyatlı olanlardan yani. Benim gibi çok insan var biliyorum. Onlara kardeşim gözüyle bakıyorum. Eve üç sokak kala çantada anahtarını arayanlar, durağa varmadan akbilini çıkarıp hazırlayanlar, misafir gelmeden saatlerce önce sofrayı kurup beklemeye başlayanlar, evden çıkmadan ocağı birkaç kez kontrol edenler ve sonra apartmanın kapısından

geri dönüp bir daha kontrol edenler. Elinizi görüyorum ve yükseltiyorum. Eve tanımadığınız birileri geleceği zaman sıkıntıdan isilik döküyor musunuz? Ya seyahatler? Bu gerilime dayanamayıp hastalandığınız oluyor mu? Taşınmanın fikrine bile tahammül edebilenler bizden değildir. Bütün bunlar sizi de hırpalıyor olabilir. Ama korkmayın, yalnız değilsiniz. Dünya bizim gibilerle dolu.

Her şey kontrol altında olsun istiyorsunuz. Ne güzel. Oluyor mu bari? Bir arkadaşım var, onun durumu daha vahim, bana bir keresinde şöyle demişti: "Ben bir şeyleri oldurabiliyorum. Çok uğraşınca oluyor." İçimden geçen, "Hadi ya!" demekti ama yukarıda sözünü ettiğim kardeşlik hissinden dolayı ağzımdan, "Tabii ya!" çıktı.

Biz ihtiyatlı insanlar, her şeye hazırlıklı olmak isteriz. Böylece hayatı kontrol edebildiğimiz rüyası içinde yaşarız. Oysa, esas olan her şeye hazırlıklı olmak değil, tek bir şeye hazır olmaktır. Sevdiğim bir başka ihtiyatlı karakterin söylediği gibi, "Hazır olmak her şeydir!" Bunun böyle olduğunu, bir hastanın başında boynu bükük beklerken bize, hazırlıklı olmamız gerektiği söylendiğinde anlarız. Neye hazırlık? Ölüme mi? İçimizden delice bir gülme gelir. Yutkunur kalırız.

Sonra hayat yine ele geçirir bizi. Küçük dertlerimizin hayhuyu içinde, unuturuz esas şeyi. Bir de bakarız ki, zihnimizden sıyrılıp gidivermiş – "tıpkı kısacık bir ipliğin iğne deliğinden kurtuluvermesi gibi"

İNANMAK

İncil'i bir roman olarak okumaya kalkarsak, hikâyenin düğüm noktası herhalde İsa'nın çarmıha gerildikten sonra hayal kırıklığı içinde yüzünü Tanrı'ya çevirdiği ve, "Baba, baba! Neden beni terk ettin?" dediği yerdir.

Kutsal kitaplar konusunda uzman sayılmam. Ama bütün anlatılar içinde bana en çok dokunan sahnelerden biri budur. İsa'nın kutsallığından sıyrıldığı ve tamamen insanlaştığı durumu görmemizi sağladığı için olsa gerek. Herkes gibi o da inancının sarsıldığı zayıf bir âna gelmiş kendisiyle boğuşuyor gibidir.

İnanç biraz da böyle bir şeydir. Kırılabilen bir şeydir yani. Onu asla kaybetmeyecek olsak, hiçbir anlamı kalmaz. İnsan olmamız, inanabiliyor olduğumuz kadar, inancımızı yitirebiliyor olmamızla da ilgili bir şeydir. Gerçekten inançlı olanlar bunu hiç unutmazlar mesela. Her zaman bu ihtimalin gölgesinde yürür, onun bilgisiyle ilerlerler. Kolay bir iş değildir.

Ama daha zoru da vardır. Kimileri içinse hayat, zil çalıp bütün çocuklar dağıldıktan sonra tek başına ortada kalmak gibi bir şeydir. Sorsanız tam da bunu söyleyeceklerdir size. Diyeceklerdir ki, sizi okulda unutmuş bir babayı beklemekten farkı yoktur insan olmanın. En kötüsü de budur. Kimsenin gelmeyeceğini bilseniz de kapıdan bir türlü ayrılamazsınız.

Bu dünyadaki varlığımıza dair düşündüğümde, ben de bazan kendimi o çocuğun yorgun bekleyişinde bulurum.

İyiliğin sonunda galip geleceğine, yoksulların karnının doyacağına, biz sıcak evlerimizde otururken, dışarıda kimsesizlerin soğuktan donmadığı bir dünyanın mümkün olduğuna dair inancım zayıflar, yok olmaya yüz tutar. Ama yine de beklemeyi bırakamam. Ne olursa olsun, o kapının önünden ayrılamam.

Küçük de olsa bir umut vardır çünkü. Belki biri çıkar gelir bir köşeden. Gözünde bir ışıkla. Belki bir gün birisi öyle bir şey yapacaktır ki, iyiliğe dair inancım tazelenecek, dünya gözüme yeniden mutlu olasılıklarla dolu bir yer gibi görünecektir. Belki birçok insan bir araya gelip bir haksızlığa son verecektir. Kim bilir, diğerleri de bundan ilham alıp başka cesurca işler yapacaktır belki.

İnanç böyle bir şeydir. Kolay kolay tükenmez. Yokluğunda bile gücünü hissettirir insana. En derinden inananların, inançsızlar olması hiç de tesadüf değildir.

Bu nedenle inanç konusunda ahkâm kesmek istemem. Bilirim ki, varlığı da yokluğu da göründüğü kadar basit değildir. Anlaşılan herkes benim gibi düşünmüyor. Kimin inançlı kimin inançsız olduğuna kolayca karar verildiği gibi, herkese inancıyla ne yapacağı da söyleniyor. Devletin kişisel olanın alanına girmesine alışığız. Dindar nesiller yetiştireceğini söylediği zaman da bunu pek yadırgamıyoruz.

Aslında bunun inançsızlardan çok, inançlı olanları rahatsız etmesi beklenir. İnançsızlar bunu zaten eşyanın tabiatı olarak görecektir. Taş serttir, su boğar, ateş yakar. Her türlü iktidar da kendi ideolojisini yaymak ister. Toplumsal dinamiklerin doğal neticelerinden biridir bu. Halbuki dindarlar için durum böyle değildir. Dindar nesiller yaratmaktan söz eden bir devlet, onların en mah-

rem alanlarına göz dikmiş, en değerli varlıkları hakkında karar verebilecek hale gelmiş demektir.

Dahası, kurumsal olanın kişisel olana müdahale ettiği en hassas yerlerden biridir bu.

Devlet bunu söylerken, inançlı inançsız hepimize ait olan varoluşsal bir alanı tehdit ettiği gibi, kendine de bir kutsallık atfetmektedir. Kutsal devlet baba, bir süre sonra inancın alanını tanımlayacak ve bize nasıl yaşamamız gerektiğini söyleyecektir.

İnanç toplumsal bir performans haline gelecek, hayat hiç olmadığı kadar dünyevileşecektir.

Halbuki inanç devletle ilgili bir şey değildir. Onun kurumları ve kişilerine de tabi olamaz. Çünkü inanç sessizdir. Kapının önünde bekleyen o çocuk gibi. Kendimizden emin olduğumuz için değil, ölümlü olduğumuz için inanırız. O eşikte sessizce durur ve bekleriz. Bizi anlayış ve şefkatle karşılayacak bir sonsuzluğun umuduyla.

İnanmak bizim en insan olduğumuz yerdir. Varlığı da yokluğu da sadece bizimle ilgilidir.

KESİNLİK

Her dönem finaller yaklaşınca "kesinlik" konulu garip konuşmalar yaparken bulurum kendimi. Bu dönem ders vermeyeceğim için bir eksiklik hissettim. Buymuş meğer.

Öğrencilerimin bazıları, bütün dönemi hayhuyla geçirdikten sonra tam bu aralar kapımda boy göstermeye başlarlar. Notlarını düzeltmek için fikir almak isterler. Ben de genellikle daha önce yazdıkları şeylerin üzerinden geçer, hatalarını göstermeye çalışırım. Hatta bazan daha iyi yazmış olanların kâğıtlarından örnekler de veririm. Sonunda korktuğum soru gelir: "Hocam, böyle yazsam garanti iyi not alırım, di mi?"

Ben bu "garanti" lafından her zaman biraz irkilirim. Böyle şaşmaz bir durumun söz konusu olmadığını anlatmaya çalışırım her seferinde. Hayatta böyle bir kesinlik var mıdır ki, bu dersten de aynısını bekliyorlardır? Bunu anlatmaya çalışırım. Ama çok gençtir benim öğrencilerim. Hayatı bir at gibi diledikleri yöne doğru sürebileceklerini düşünecek kadar toydur çoğu. Aksilikleri ve belirsizlikleri dikkate almak istemezler.

Geçenlerde *Malte Laurids Brigge'nin Notları*'nı karıştırırken, onların kesinlik konusundaki bu ısrarını hatırladım.

Rainer Maria Rilke, daha çok bir şair olarak tanınır. *Malte Laurids Brigge'nin Notları*, onun tek romanıdır. Bir tane daha yazmasına da gerek kalmamıştır zaten. Bunu kitaptan bir-iki sayfa okuduktan sonra hemen anlarsınız. Roman, yüzyılın başında Paris'te yaşayan Malte'nin ağzından aktarılan bir güncedir aslında. Bize çocukluğunu, korkularını, kadınlarla tanışmasını ve en çok da, "Hepimiz onu içimizde taşırız, tıpkı bir meyvenin çekirdeğini taşıması gibi," diye tarif ettiği ölümün değişik yüzlerini anlatır.

Bunlardan biri de babasının cenazesiyle ilgilidir. Mesafeli bir dille anlatılmış, çılgın bir sahne. Defin töreni başlamadan önce Malte, garip bir uygulamaya şahit olur. Kapıda peydahlanan iki hekim, vasiyette de belirtildiği gibi, son bir görevi yerine getirmek üzere geldiklerini söyler ve odaya girip ölünün kalbini metal bir cisimle delerler. Anlaşılan, 19. yüzyılda kalbin sivri bir cisimle delinmesi, benim sandığım gibi bir tür vampir çıkarma ayini değil, o dönemde birinin canlı olarak gömülmediğinden emin olmak için izlenen yollardan biridir – ikisi de aynı kapıya çıkmıyorsa tabii. Her halükârda, kati netice isteyenler için bulunmaz bir yöntem.

"Kalbin Delinmesi" adlı bu garip bölümün sonunda Malte, babasının hayatı boyunca arayıp da bulamadığı kesinliğe böylece kavuştuğunu söyler.

Bu sadece onu değil, kitabın okuyucuları olarak bizi de yakından ilgilendiren bir meseledir aslında. Hepimiz hayatımızın büyük bir kısmını bu kesinliği talep ederek geçirmez miyiz? Her dönem sonunda kapımı çalan öğrenciler gibi, sağlam yollardan gitmeyi, garantisi olan işler yapmayı, her zaman netice alacağımızdan emin olmayı istemez miyiz?

En çok da bilmek isteriz aslında. Her şeyi. Hoşlandığımız kişinin bizi sevip sevmediğini, bir işi alıp alamaya-

cağımızı, ertesi gün evimize sağ salim dönüp dönemeyeceğimizi. Her zaman bilmek isteriz. Ama elimizden gelen, çaba göstermek ve beklemek olur genellikle. Bazan da inanmak ve umut etmek.

Malte'nin babasına gelince, roman boyunca katılığının izlerini sürdüğümüz bu sert yaradılışlı askerin, belirsizliklerden nefret ediyor olması şaşırtmaz bizi. Yaşadığı sürece peşinde koştuğu kesinliği, ancak ölümde bulmuş olması acıklıdır elbette.

Yine de asıl dokunaklı olan, onu bulduğunda bilemeyecek durumda olması değil midir? Malte'nin babasının hikâyesinde bizi asıl etkileyen budur belki de. Kendi ölümüne bile sahip çıkmak isteyen bu adam, kesinliği hiçbir zaman tecrübe edememiştir aslında. Çünkü ölüm geldiğinde, yani kesin olan sahneye çıktığında, o sahneyi çoktan terk etmiştir yazık ki.

Garip olduğu kadar etkili. Unutulacak bir hikâye değil.

Bu bölümü okurken, bir kez daha düşündüm: Acaba öğrencilerime bundan bahsetsem nasıl olur? Yani mesela final zamanı kapımı çalanlara ya da dönem başında dersin geçme garantisi olup olmadığını soranlara doğrudan "Malte Laurids"i ve kalbin delinmesi hikâyesini anlatsam?

İçimde netice alabileceğime dair bir his var. Sadece bir his.

KISKANÇLIK

Kıskançlık sinsi bir hayvan gibidir. İnsanın karnında bir yerde saklanır. Muhtemelen bağırsak kıvrımlarından birinde. Orada olduğu aklınıza bile gelmez. Ta ki bir gün kafasını kaldırıp tırnaklarını birer diken gibi böğrünüze geçirene kadar.

O an geldiğinde, içinizde küçük bir el bombası patlamış gibi olur. Piminin ne zaman çekildiğini fark etmediniz. Üzülmeyin. Hep böyledir bu. Anlamazsınız. Önce acıdan gözleriniz kararır. Oysa daha bir-iki dakika önce gülüyordunuz. Bir çocuk gibi kaygısızdınız belki. Ama işte artık çok geç. Şimdi dünyanın bütünlüğü bozuldu. Görüntüler paramparça oldu. Artık anların sürekliliği yok. Bundan sonra hiçbir şeye güvenemezsiniz.

"Yeni Roman" anlayışının öncülerinden biri olan Alain Robbe-Grillet'nin romanı *Kıskançlık* böyle bir kırılmayı anlatır. Roman, karısının kendisini aldattığından şüphelenen bir adamın ağzından yazılmıştır. Zihninin yansımalarından kurtulup nesneleri (ve dolayısıyla da olayları) "gerçekten oldukları gibi" görmek isteyen bir adamın hikâyesidir bu bir bakıma.

Fakat adamın kendisi bu resmin neresindedir? İşte tam bu noktada yazar garip bir şey yapar, karakterini gizlemeye karar verir. Onun duygu ve düşüncelerine dair

pek bir şey söylemez bize. Öyle ki, anlatıcı hiçbir zaman kendinden bahsetmez, hatta "ben" bile demez. Böylece asıl duymak istediğimiz şey, yani esas adamın duygu dünyası, hikâyeden çıkarılmış olur. Romanın merkezi, bir kişi olmaktan ziyade, bir "boşluk" haline gelir.

Bu, romancılık adına bir devrim sayılır elbette. Modern romanın karakter merkezli hikâyesi gitmiş, onun yerini tamamen dışarısı üzerine kurulu bu garip anlatı almıştır. Özneden çok, nesneye yüzünü dönmüş bir anlatı yani.

Bu çok önemli bir gelişme olabilir. Fakat bizi asıl ilgilendiren, her zaman karakterin iç dünyasına odaklanarak anlatılan kıskançlık hikâyesinin, burada romanın neredeyse "yok olan" başkişisi üzerinden aktarılmasıdır.

Robbe-Grillet'nin romanı, kıskanç insanın kocaman bir boşluk, hatta bir "kara delik" olarak takdimidir.

Kıskançlık sizi ele geçirdiği zaman içiniz boşalır. Bütün hücreleriniz dışarıya doğru döner. Neden? Çünkü bir kanıt arıyorsunuz. Karşınızdakinin size ihanet ettiğinin bir işaretini bulmaya çalışıyorsunuz. O zaman bakmalısınız. Daha dikkatli bakmalısınız. Hiçbir şeyi kaçırmamalısınız. Ne pahasına olursa olsun şüphelerinizin delilini bulmalısınız.

Acıklı olan, bakmaya bu kadar odaklanan birinin meselenin "aslını" göremeyecek olduğudur. "Şey"lerin yüzeyini görebilir ancak. Masanın üzerindeki tozları, duvardaki lekeleri, içki bardağına uzanan bir çift dudağı ya da beklenmedik bir anda yüze dökülen saçları. Bütün bunları bir bir kaydeder. Ama bu detayları birbirine bağlayan hikâyeyi illa ki kaçıracaktır. Daha da beteri, her bir ayrıntıyı yakalamak isterken kendini gözden çıkaracaktır.

Bütün bakan-bakılan hikâyelerinde görülen denklem, kıskançlık söz konusu olduğunda tamamen tersine döner. Burada iktidar bakanın elinde değildir artık. Tam

tersine güç bakılanın elindedir. Bakan ise içeriden dışarıya doğru dönen bir bakıştır artık. Bedeni olmayan bir bakış.

Robbe-Grillet'nin anlatısının ismindeki anıştırma bu noktada önem kazanır. Romanın adı, kıskançlık olduğu kadar "jaluzi" anlamına da gelir. İçeriden görülmeksizin dışarıyı görmeyi sağlayan, şerit biçiminde levhalardan yapılmış bir tür pencere kapama düzeneğidir bu. İşte *La Jalousie*, sıradanmış gibi görünen bir kıskançlık hikâyesini böyle bir benzetme üzerinden anlatır. Kendisi tamamen karanlıkta kalan kahramanı, abartılmış detaylarıyla tehditkâr bir hal alıp düşmanlaşan dünyanın karşısına yerleştirir.

"Kıskançlık" nesnelerin değişik açılardan görüntülerini birbirine ekleyerek gerçeğe ulaşabileceğini sanan birinin acıklı hikâyesidir aslında. Jaluzinin arkasından bakar gibi fragmanları kaydeden birinin yaptığı uzun ve sıkıcı bir envanterdir. Sonuçta öyle bir noktaya geliriz ki, anlatıcı her detayda bir ihanetin izini görmeye başlar. Muz ağaçlarının konumu, duvarın dökülen boyası, sandalyelerin ahşap tutamakları... Hepsi aynı şeyi söylemektedir. Karısı onu komşusu ile aldatıyordur. Bütün bunlar onun kanıtıdır.

Kıskanç adamın trajedisi, gerçeği talep etmesidir. Ancak, gerçeğe ulaşma takıntısı taşıdığı ölçüde gerçeklikten uzaklaşır. Ayrıntıların tümünü bilmek ister. Meseleyi her açıdan görebilmesi lazımdır. Onun için durmadan bakmaya devam eder. Bütün açılara hâkim olduğunda bir yargıda bulunabileceğini düşünür. Böylece sarsılan dünyasını yeniden kurabilecek, onun üzerinde hak iddia edebilecektir.

Oysa dünya büyük, açılar sonsuzdur. Kıskanç adamdan ise geriye yalnızca bir göz kalmıştır. Jaluzinin arkasından dışarı bakan bir çift göz. Ondan ötesi kocaman bir boşluktur.

GÖKYÜZÜ

Savaş ve Barış'ın en güzel sahnelerinden biri, Prens Andrey'in savaş meydanında yaralanıp yere devrildiği andır. "Ne oldu bana? Yoksa düşüyor muyum? Bacaklarım tutmuyor!" diye geçirir aklından ve aldığı yaranın darbesiyle sırtüstü düşüverir. Ama aklı Napoléon'un ordusuna karşı savaşan askerlerinde kalır. Çarpışmanın nasıl devam ettiğini, korumak için onca uğraştıkları havan topunun Fransızların eline geçip geçmediğini öğrenmek için gözlerini açar ama düşüp kaldığı yerde, üzerindeki uçsuz bucaksız gökyüzünden başka hiçbir şey göremez. Savaşın kargaşasının içinde, kül rengi bulutların ağır ağır kayarak ilerlediği bu dingin gökyüzüyle karşılaşmak afallatır onu: "'Ne kadar sessiz! Ne kadar dingin! Ne kadar yüce!' diye düşündü Prens Andrey. 'Hiç de koştuğum sırada olduğu gibi değil!' dedi kendi kendine. 'Hiç de koştuğumuz, bağırdığımız ve çarpıştığımız zamanki gibi değil; öfkeli ve korkulu yüzlerle topun tomarını çekiştiren o Fransızla o topçunun yaptıkları gibi değil... Bu yüksek, bu uçsuz bucaksız gökyüzünden bulutlar hiç de böyle geçmiyor. Ama nasıl oluyor da, bu yüksek gökyüzünü daha önce görmedim? Sonunda var olduğunu öğrendiğim için de ne kadar mutluyum. Evet, her şey boş! Her şey yalan! Bu uçsuz bucaksız gökten başka her şey.

Ondan başka hiçbir şey yok, hiçbir şey. Hatta belki o da yok, hiçbir şey yok, sessizlikten ve dinginlikten başka hiçbir şey... Tanrı'ya şükürler olsun!'"[1]

* * *

Geçenlerde gündelik koşuşturmamın içinde kısacık bir an da olsa oturup nefes alacak kadar vaktim oldu. Dersten sonra azıcık dinleneyim dedim. Ceketimi çimlere serdim, üzerine kuruldum. Yanımda kitabım vardı ama canım bir şey okumak istemedi. Bir süre etrafa bakarak zaman geçirdim. Meydan, benim gibi güneşten faydalanmak isteyenlerle doluydu. Herkes çayını kahvesini almış çimenlerin üzerine yayılmıştı. Bir süre oyalandıktan sonra sırtüstü uzanıp ellerimi başımın altında birleştirdim. Hava böyle yatmak için biraz serindi aslında. Ama aldırmadım. Tepemde bulutsuz masmavi bir gökyüzü vardı. Ellerimden birini başımın altından kurtardım, onu gözüme siper edip bir kez daha baktım.

Bu tekdüze mavilikten tuhaf bir güç yayılıyordu. O kadar azametli o kadar yoğundu ki, bir süre sonra dışarıdan gelen sesleri duymaz oldum. İçimde sürekli bir o yana bir bu yana sallanan ve bana yapmam gereken işleri hatırlatan sarkaç da nasıl olduysa durdu. Zamansız bir anda buldum kendimi. Sanki bütün dünya altımdan yok olmuş, havada asılı kalmış gibiydim. Bunu hiç yadırgamadım. Tam tersine kendimi tamamen bu hisse bıraktım. Gözlerimi kapattım ve mavi gökyüzünün ben ona baksam da bakmasam da hep orada olacağını düşündüm. Bunda insanı garip bir şekilde rahatlatan bir şey vardı. Bir devamlılık hissi. Ben burada olmasam bile, başka şey-

1. Lev Tolstoy, *Savaş ve Barış*, çev. Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1982.

lerin devam edeceğini bilmekten gelen bir genişlik duygusu.

Gözlerimi yeniden açtığımda, yanımda okulun köpeklerinden biri burnunu sırt çantama sokmuş aranıyordu. İstediği şeyi bulamayınca hayal kırıklığıyla içini çekti. Ama kafasını çantamdan çıkarmadı. Ona yiyecek bir şeyler vermezsem, kitabımı yiyecekmiş gibi duruyordu. *Anna Karenina*'yı, her ne kadar saygıdeğer biri gibi görünse de, bir köpeğe yâr edemezdim. Kalkıp kantine gittim ve bir sandviç aldım. Yarısını sarkık cılız sakalları ve uzun suratıyla yaşlı bir Çinliye benzeyen bu köpeğe verdim. Öteki yarısını da ben yedim.

Sandviçimi kemirirken, kim bilir ne zamandır kafamı kaldırıp gökyüzüne bakmamış olduğumu düşündüm. Oysa bir zamanlar bunun neredeyse mesaisini yapardım. Günlük telaşımın içinde baharın geldiğini bile fark etmemiştim. Etrafıma bu sefer alıcı gözle baktım. Ortalık yemyeşildi. Çimlerin arasında böcekler dolaşıyor, topraktan hoş bir sıcaklık yayılıyordu. "Ne güzel bi gün be!" dedim kendi kendime. Ve bunu der demez içim minnetle doluverdi.

Kendimi E.E. Cummings'in bir şiirini okurken buldum. Onu da öğrenciliğimden beri hiç düşünmemiştim.

> teşekkür ederim Sana Tanrım bu en bi şaşırtıcı
> gün için: ağaçların sıçrayan yemyeşil cıvıltıları
> için
> ve gökyüzünün apaçık gerçek düşü için; her bi
> şey için.

UNUTMAK

Hafızamın pek parlak olmayışı eskiden beni üzerdi. Sonra anladım ki, unutkanlık o kadar da kötü bir şey değil. Öyle ki, buna bir hediye gözüyle bile bakabiliriz aslında. Gündelik hayatı kimi zaman içinden çıkılmaz hale getirse bile, şanslı bir durum olarak görebiliriz.

Unutkanlığımın derecesini bilen ve bunu dehşetle karşılayan bir arkadaşım vardı. Her şeyi hatırladığı için kendisiyle gurur duyardı. Ona bunun aslında sevinilecek bir şey olmadığını söyleyememiştim. Benim gözümde onunki kadar kuvvetli bir hafızası olan biri düpedüz lanetli sayılırdı.

"Geçmişin gücüne benim kadar duyarlı biri daha yoktur. Mutlu ya da acı her hatıra gelip kalbime bir bıçak gibi saplanır, hep aynı hisleri uyandırır. Böyle saçma biriyim ben işte: Hiçbir şeyi unutmam – ama hiçbir şeyi!"[1]

Lermontov, *Zamanımızın Bir Kahramanı*'nda Peçorin'e bunları söyletirken, aynı lanetten söz eder. Şunu der gibidir: "Hatırlamak belalı bir şeydir."

Yüzbaşı Peçorin de öyledir. Belalı yani. Lermontov'un karakteri, roman âleminin en zor kişilerinden biridir. Kuş-

1. Mihail Luryeviç Lermontov, *Zamanımızın Bir Kahramanı*, çev. Ergin Altay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

kucu ve inançsızdır bir defa. Kadınları birbiri ardına baştan çıkarırken, kendisi asla teslim olmaz. Çünkü ne mutluluğa ne de geleceğe dair bir inancı vardır. Kendisinin ya da başkalarının duygularının gerçekliğine ikna olmaya en yaklaştığı anlarda bile, dünyaya bakışı değişmez: Hayat sıkıcı, varoluş anlamsız, ölüm kaçınılmazdır. O zaman, herhangi bir şeyin peşinden koşmanın ne anlamı vardır? Peçorin, başka şeyler gibi, bunu da unutmaz.

Sonu benzemesin, benim arkadaş da Peçorin'den izler taşıyordu. Kimseye güvenmezdi. Galiba kendisine bile. Çok zekiydi. İnsanları bazan onların kendilerini anladıklarından daha iyi kavrar, en karmaşık durumları bütün inceliklerine kadar görürdü. İkimizin de şahit olduğu bir sahneyi bir de onun ağzından dinlemeye bayılırdım. Farkına bile varmadığım bir sürü ayrıntıyı çıkarıp gösterirdi. Ve tabii hiçbir şeyi unutmazdı. Her olayı en küçük detayına kadar zihnine kaydeder, yeri gelip de hatırlanması gerektiğinde upuzun bir konuşmayı eksiksiz bir şekilde tekrar edebilirdi.

Uzun bir arkadaşlıktı bizimki. Fakat zamanla uzaklaştık, görüşmez olduk. Neden, diye düşündüm geçenlerde. Eskiden bu kadar keyif aldığım bir arkadaşlık, bana neden aynı tadı vermiyor artık? Oysa hiçbir şey değişmedi, dedim kendi kendime. Sonra fark ettim ki, sorun da bu zaten. Değişen hiçbir şey yok. Hep aynı şeyleri konuşuyoruz. Aynı hikâyeleri tekrar edip duruyoruz. Çünkü o hiçbir şeyi unutmuyor, geride bırakmıyor. Kalp kırıklıkları, sevecenlikler, hatalar ve güzellikler, hepsi onun zihninde yaşandıkları ilk andaki kadar canlı bir şekilde duruyor. Oysa bu şekilde mumyalanıp saklandığı zaman, yaşantılar tecrübeye dönüşmüyor. Hayat ilerlemiyor. Aksine, bütün kapıların aynı odaya açıldığı bir döngü haline geliyor.

Ünlü roman kuramcısı Franco Moretti, her zamanki

muzipliğiyle Peçorin'in durumunu andıran bu tıkanmaya "kronolojik kısa devre" adını veriyor. Üstesinden gelinemeyen tecrübenin zamanda bir tür katlanma yarattığını ima ediyor. Bu karakterler için hayatın kendisi bir travma gibi sanki. Öyle bir tekrarlama, ileri gidememe hali içindeler.

Yine de asıl ilginç olan, Moretti'nin hafızayı değil de unutkanlığı öğrenmenin esası olarak görmesidir. İlk anda çelişik görünse de doğrudur bu. İleri gitmek, yani bir andan diğerine geçmek için, zamanı tarihsel bir süreç olarak algılamak gerekir. Unutmayan biri içinse zaman "tarih" haline gelmez, bir noktada durur. Böyle birinin tecrübesi asla "geçmiş"in bir parçası olmaz, sonsuz bir "şimdi"de sıkışıp kalır.

Korkutucu olan da budur aslında. Çünkü tecrübenin kendisi ne kadar iyi olursa olsun, yeniden ve yeniden yaşandığı zaman bir felaket haline gelebilir.

Öyleyse, deneyimden bir şey öğrenmenin yolu, onu önce tutup sonra bırakmaktır. Hem de çok bekletmeden. Eğer geçmişin izlerinin üzerinde dönüp durmak istemiyorsanız tabii.

V

Kırık Kalpler ve Kabuklular

KIRIK KALPLER VE KABUKLULAR

Partilerden, toplaşmalardan, kalabalık yemeklerden korkarım. Buluşmalarda sayı üç-dört kişiyi geçtiği zaman sersemleyen, her eğlentiden sonra eve gidip saklanarak yeniden insan içine çıkmak için gereken gücü toplamaya çalışan biri için kalabalık bir partiyi hayal etmek bile yorucudur. Yılbaşı, eğlenilmesi gereken gecelerin başında gelir. Ondan özellikle çekinirim.

Ne yılbaşı gecelerim var, hepsi unutulsalar yeridir. Herhalde en güzeli, lisedeyken gitmeyi çok istememe rağmen kaçırdığım yeni yıl partisiydi. O partiyi zihnimde öyle allayıp pullamışım ki, bir tek ondan vazgeçemiyorum. Diğerleri ise hep aynı: yorgunluktan çocuk odalarında uyuyakaldığım ya da kuytu bir köşede gizlenip sigara içerek dakikaları saydığım hepsi birbirine benzeyen geceler.

Geçen hafta, bir yılbaşı partisine davet edildiğimizde, bütün bunları hatırlayarak endişeyle titredim. Eyvah, dedim kendi kendime, yine bir köşede huysuz huysuz duracağım, yanlış insanlarla konuşmaya çalışacağım, birileri sarhoş olup üzerime içkisini boca edecek ya da daha kötüsü ben aynısını bir başkasına yapacağım. Fakat reddetmek mümkün değildi. Söylene söylene parti evine doğru yürürken, en azından bu kez hayal kırıklığı olma-

yacak, diye düşündüm çünkü neyle karşılaşacağımı biliyorum.

Yanılmamışım. Hep aynı küçük konuşmalar, "ne iş yapıyorsunuz"lar, "elbisenize bayıldım"lar, tabağını ikinci kez doldurmalar, buna dair şakalar yapmalar, tatlı ortaya çıkınca atılan çığlıklar, ev sahibine övgüler, tabak çanak şıkırtıları, gitgide yükselen sesler, "birisi müzik koysun"lar, "halıyı kaldıralım"lar...

Bir süre diğer konuklar arasında dolaşıp konuşulanları dinledikten sonra, onlara katılmanın olanaksızlığına ikna olup bir köşeye çekildim. Azıcık sağa sola bakındım. Sonra yanı başımdaki kitaplığa gözüm ilişti. Bir de fark ettim ki, orada eski bir dostum duruyordu. Biraz yıpranmış, biraz yaşlanmış, üstü başı hırpalanmış ama tanınmayacak halde değil. İşte o eski günlerden bildiğim sevdiğim, senelerce çantamda taşıdığım Pablo Neruda. Yabancı bir sürü kitabın arasına sıkışıp kalmış. İncecik ve zarif.

Etrafa şöyle bir göz attım, kimse yokluğumu fark etmemiş gibi görünüyordu. Herkes konuşmaya dalmış, içkilerini yudumluyor, yemek odasından gelen sesler arada bir kahkahalarla bölünüyordu. Kitabı yerinden oynattım. Kolayca sıyrılıp geldi elime. Bir süre sevinçle avucumda tuttum onu. Farklı bir baskıydı bu. Ama oydu işte: *Yirmi Aşk Şiiri ve Umutsuz Bir Şarkı*. Hangi sırada hangi şiirin beni karşılayacağını bilmenin rahatlığıyla okumaya başladım.

Aslında şiirden çok anlamam ben. Aşk şiirlerine de özel bir düşkünlüğüm yoktur. Hatta birçoğunu sıkıcı ve yavan bulurum. Ama Neruda başkadır. Daha ilk sayfadan beni ele geçirdi yine. Yirminci şiire gelene kadar durmadım. Kitabı tanıyanlar, bu son şiirin benim diyen şiir düşmanını bile dize getirebilecek kadar dokunaklı bir ayrılık hikâyesi olduğunu bilir. "*Bu gece en hüzünlü şiiri yazabilirim*," diye başlar Neruda, "*sevdim ben onu, o da beni sevdi bir ara.*"

"Bir ara sevmek" nasıl bir şeydir acaba, diye düşündüm. Bir an bile ayrı kalmaya dayanamazken, bir gün nasıl olup da yürüyüp gidebiliyorduk? Aynı insan olmaktan vazgeçiyorduk belki. Sevdiğimiz birini geride bırakmaya karar verdiğimizde, başka biri olmaya razı oluyorduk aslında. Yalnızca onun gözünde değil. Kendimiz için de başka biri oluyorduk artık. "Aynı gece ağartıyor aynı ağaçları / bizler, ah, o zamanki bizler değiliz ama," diyordu Neruda.

Geride bıraktığım senelere bir de buradan baktım. Arkada kalan kırık kalplerden olduğum zamanları hatırladığım gibi, kabuklulardan biri haline geldiğim ve arkama bakmadan yürüyüp gittiğim anları da düşündüm. Her dönemeçte başka bir "ben" duruyordu. Hiçbiri bana benzemiyordu. Çünkü bütün gücümü onları unutmak için harcamıştım.

Yine şiire döndüm. O meşhur dize sayfanın sonuna yakın bir yerden bana bakıyordu: *es tan corto el amor, y es tan largo el olvido.*[1] Bu kadar basit bir şekilde dile getirildiği için mi, yoksa tamamen doğru olduğu için mi bilmiyorum, her zamanki gibi yerini buldu.

Sığındığım köşeden beni çağırdılar. Kitabı kapatıp kalktım. Aklımda Neruda'nın şiiri kalabalığa karıştım.

1. (İsp.) Ne uzundur unutuş, ah ne kısadır sevda.

SÜTSÜZ KAHVE

Üniversitede bir arkadaşım, kızın birine sırılsıklam âşık olmuştu. Kendi sınıfından olmayan birine vurulanların yaşayacağı kırgınlıkla karışık hayranlığı taşıyordu ona karşı. Kızı arada bir kantinde görüyorduk. Uzun sarı saçlarını savurarak önümüzden geçiyor ve biz çaylarımızı bezgin bezgin yudumlarken, kasaya yaklaşıp kahvesini alıyordu.

Çok alımlı, çok güzeldi gerçekten. Hayatta hiç yokluk çekmemiş olanların özgüveniyle yürüyordu. Kalçasına dayayarak taşıdığı kitapları, yarı inik gözkapaklarının altından kayıtsızca bakan gözleri ve o dönemde bir fetiş nesnesi sayılan şık süet montuyla kusursuz görünüyordu. O, kahvesi elinde salınarak çıkıp giderken biz arkasından bakakalıyorduk.

"Sütsüz içiyor," diyordu arkadaşım içini çekerek. "Bu kızlar böyledir. Sade kahve içerler."

Sonra oturup "bu kızlar"a dair konuşuyorduk. Arkadaşımın bu konuda bir teorisi vardı. Kimi insanlar o kadar tamdılar ki, hiçbir şeyin eksikliği onları etkilemiyordu. Daha baştan tam yaratılmıştı onlar. Doğru yere doğmuşlardı. Bir de hayata bir şeyin eksikliği ile adım atmış olanlar vardı –bu noktada "yani bizim gibi" deyip bana manalı manalı bakıyordu– işte onları bütünlemek asla

mümkün olmuyordu. Kendilerini ne kadar tamamlamaya çalışırlarsa çalışsınlar, her zaman biraz eksik, biraz güdük kalıyorlardı. Onun için bizim bu kızın "sade kahve"li varoluşuna ulaşmamız olanaksızdı. O kız tanım olarak "tamam" olduğu için, asla bir şeyin yoksunluğunu duymayacaktı. Biz ise ne zaman sade kahve içsek, onun "sütsüz" olduğunu düşünerek kendimizi bu eksiklik üzerinden tanımlayacaktık. Asla gerçek bir "sade kahve insanı" olamayacak, her zaman gizli gizli sütlü kahvenin daha iyi olabileceğini düşünecektik.

Her şey çok basitti. Aradaki fark buydu. "Bu kızlar" tam da bu nedenle ulaşılmazdı.

Seneler sonra, Žižek'in kitabı, *Hiçten Az: Hegel ve Diyalektik Materyalizmin Gölgesi*[1] elime geçtiğinde, yukarıda anlattığım hikâyeyi yeniden hatırladım. Acı bir gülümsemeyle hem de. Çünkü Žižek'in bu kitapta değindiği diyalektik tanımı, arkadaşımın varlığımızı "eksiklikler" üzerinden anlatma gayreti ile birebir örtüşüyordu. Hem de verdiği örneğe kadar.

Žižek bu kitapta, olumlayan bir şey olarak düşünülmesi gereken "yokluk" kavramı üzerinde duruyor. Hegel'in diyalektik anlayışının bu kavrama dayalı olduğunu anlatırken de, Lubitsch'in *Ninotchka* adlı filmindeki bir sahneye gönderme yapıyor.

Ninotchka'nın bir yerinde, filmin kahramanı, bir türlü güldüremediği Greta Garbo'ya şu hikâyeyi anlatır: "Adamın biri garsona şunu söylemiş, 'Kahve istiyorum. Kremasız olsun, lütfen!' Garson da öteden seslenmiş: 'Kusura bakmayın! Kremamız kalmadı. Sütsüz olsa olur mu?'"

"Bu basit şakanın altında önemli bir gerçek vardır,"

1. Bu denemeyi yazdığımda Žižek'in kitabı henüz Türkçeye çevrilmemişti. Kitabın Türkçe çevirisi 2016'da çıktı. Bkz. Slavoj Žižek, *Hiçten Az: Hegel ve Diyalektik Materyalizmin Gölgesi*, çev. Erkal Ünal, Encore Yayınları, İstanbul, 2016.

der Žižek. "Bu adam her iki koşulda da kahvesini sade içecektir. Ancak, kahveyi neyin eksikliğinin tanımladığı önemlidir. Biri kremanın yokluğu üzerinden tanımlanmışken, öteki sütün eksikliği ile belirlenmiştir. Ve bu ikisi asla aynı şey değildir. Çünkü farklı yoklukların izini taşırlar."

Yukarıdaki örnek, yokluğun varlığı tanımlıyor olduğunu anlatması açısından ilginçtir. Žižek haklıdır. Diyalektik süreci anlamanın yolu, olumsuzluğun bu süreçteki rolünü kavramaktan geçer. Kişi kendini tanımlayan yoksunluk/eksiklik üzerinden büyür, dönüşür ve şekillenir. Hiçbir eksiği olmayan –ya da bunun olmadığı hissiyle yaşayan– şahıs ise, olsa olsa kerameti kendinden menkul biri olarak hep aynı yanılsamanın içinde kalacaktır.

Arkadaşımın anısını tazelemek adına, "bu kızlar" hikâyesine geri dönersek, onların hayatta pek de bir yol kat etmediklerini söyleyebiliriz. Muhtemelen hâlâ bir kafeteryanın köşesinde, bir ellerinde sade kahve, öbür ellerinde kalçalarına yasladıkları birer laptop'la salınıp durmaktadırlar. Elbette hâlâ alımlı hâlâ güzeldirler. Hayat dokunmaz böylelerine. Her türlü yoksunluğun varlığından habersiz, bu bilginin yaratacağı bütün gerilimlerden uzak ve yine onun sağlayacağı bütün gelişmelerden muaf yaşayıp giderler.

Arkadaşım maalesef artık hayatta değil. Mümkün olsaydı, ona Žižek'in kitabını hediye ederdim. Bir de elbette şunu sormak isterdim:

Sütün eksikliğini hiç duymamış birinin, sade kahve içmesinin bir kıymeti olabilir mi?

PEMBE ÇİÇEKLİ BİR MEYVE AĞACI...

Deniz Feneri bence Virginia Woolf'un en dokunaklı romanıdır. Bu romanda Woolf, İngiliz dilinde yazılan en güzel metinlerden birini ortaya çıkarmakla kalmamış, yepyeni bir zaman algısı yaratarak annesinin ölümüyle birdenbire sona eren çocukluğunu da geri getirmek istemiştir.

Romanın ortalarında bir yerde, annesini örnek alarak yarattığı ve yoğun bir şefkatle sevdiği karakteri Mrs. Ramsey'in ölümünü, okuyucuya tek bir cümleyle haber verir:

"Mr. Ramsey, bir karanlık gece, koridorda tökezleyerek kollarını uzattı, ama Mrs Ramsey bir gece önce ansızın öldüğü için, uzatılmış oldukları halde, kolları boş kaldı."[1]

Bu sahne bana hep dokunmuştur. Woolf, eşlerden birinin ölümünü diğerinin duyduğu eksiklik hissi üzerinden anlatmayı tercih eder. Tek bir cümle ile ifade edilmiş olsa bile, Mr. Ramsey'in çektiği acıya kayıtsız kalmak mümkün değildir. Karısı olmadan ayakta bile duramayan, onun yokluğunda hayatı sonsuz bir tökezleme hali-

1. Virginia Woolf, *Deniz Feneri*, çev. Naciye Akseki Öncül, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

ne gelecek olan bir adamın resmidir bu. Oysa o âna kadar Mr. Ramsey'e sempati duymamızı gerektirecek bir durum yoktur. Sert, bencil ve hatta anlayışsız bir adama benzer daha çok. Ancak karısının ölümünden sonraki çaresizliğinde sevmeye başlayabiliriz onu. Acı çekerken gözümüzde daha evvel hiç olmadığı kadar insanlaşmıştır çünkü.

Ne zaman birbirine bağlı bir çift görsem, aklıma hep Mr. Ramsey'in koridorda karanlığı kucakladığı sahne gelir. Korkuyla ürperirim.

Herkes bilir ki, birine bağlanmak dünyanın en tehlikeli işidir. Sadece o kişiye hayatınızı açtığınız, en derin yaralarınızı gösterdiğiniz ya da onun tarafından sevilmeye olduğu kadar incitilmeye de açık olduğunuz için değil.

Sevmek tehlikelidir çünkü kaybetmeyi göze almak demektir.

Çok sevdiğim bir çocukluk arkadaşım var. Ayrı şehirlerde yaşadığımız için istediğim sıklıkta göremiyorum onu. Oysa günde bir saat görsem, bir ay neşemi koruyabilirim. Öyle güzel bir insandır. Onunla vakit geçirdiğiniz zaman, nedenini bilmediğiniz bir mutlulukla dolar, eve döndüğünüzde şarkı falan söylemek istersiniz. Işığı bir süre yanınızda kalır, elinizi tutar ve sizi bırakmaz.

İşte o arkadaşım bu hafta büyük bir acı yaşadı. Uzun bir hastalığın ertesinde hayat arkadaşını kaybetti. Halbuki kısa bir süre önce telefonda konuşurken ne kadar umutlu olduğunu anlatmıştı. Bahçesinde açan şeftali ağacının fotoğraflarını çekip yollamıştı. Küçük pembe çiçekleri vardı ağacın.

Onu yeniden arama cesaretini bulduğumda şunu sordu bana: "Kitaplar böyle zamanlarda işe yarıyor mu? Onların bu acıya çare olacak gücü var mı?"

Buna verecek cevabım yoktu. Onunla birlikte ağlamaktan başka. Oturup ağladık biz de.

Arkadaşımın sesi günlerdir kulağımdan gitmiyor. Başka zaman olsa, karanlıkta tökezleyerek yürüyen ve boşluğa kollarını açan Mr. Ramsey'den bahsederdim. Ne var ki, onun için artık bunun hükmü yok. O kendi koridorunda kendi karanlığı ile baş etmeye çalışıyor şimdi. Keşke elini tutabilsem. Ama belli ki o koridorda tek başına yürünüyor.

Evet, edebiyat çok güçlü bir araçtır. Hayatı anlamayı kolaylaştırır. Kimi zaman acıları da hafifletebilir. Ama o bile gidenleri geri getiremez.

Halbuki Woolf, *Deniz Feneri*'nde tam da bunu yapmaya çalışmıştır. Yazının gücünü kullanarak zamanı tersine çevirmeye ve bir ölüyü diriltmeye teşebbüs etmiştir. Annesinin imgesinde yarattığı Mrs. Ramsey, sonsuz iyi niyeti ve içten gelen ışığı ile o kadar gerçektir ki, kız kardeşi Vanessa Bell, romanı okurken fenalaştığını söyleyecektir. Çünkü annelerinin ölümden döndüğü hissine kapılmış ve heyecanlanmıştır.

Bizim içinse, bütün dillerde yaratılmış en güzel ruhlu karakterlerden biridir Mrs. Ramsey. Küçük oğlu James'in söylediğine bakarsak "pembe çiçekli bir meyve ağacı"na benzer. Sevgisini kimseden sakınmayan, herkesin birbirini anlamasını kolaylaştıran, uzlaştırıcı ve cömert bir kadındır. Duygularında sahici ve içtendir. Hayatta da edebiyatta da tamamen hakiki olan çok az insandan biridir.

Benim arkadaşım da öyledir. Pembe çiçekli bir meyve ağacı. Ağaçların meyve verdiği kadar kolaylıkla verir etrafına. Hiçbir duygusunu sakınmaz. Aynı doğallıkla sever ve acı çeker.

Soğuk bir rüzgâr bütün çiçeklerini döktü şimdi. İnanıyorum ki, bir gün yeniden açacaktır. Kırık dalı koynunda. Hep koynunda.

SÖNMÜŞ HAYALLER

Berkeley'de en çok sevdiğim şey tuvalet yazılarını okumaktı. Hiç sektirmeden duvar gazetesi okur gibi takip ederdim. Bazıları günlük olaylara işaret ederken, bazıları da daha geniş bir zamana yayılır, hayat dersi verirdi. Bir tanesini hiç unutmuyorum. Birisi tuvaletin kapısına kocaman kırmızı harflerle "*BÜYÜK UMUTLAR*" yazmıştı Dickens'ın romanına istinaden, başka biri de kurşunkalemle altına silik soluk bir *Sönmüş Hayaller*[1] iliştirmişti.

Bu zekice şaka oluşum romanlarının[2] mükemmel bir özeti gibi görünmüştü bana. Evet, böyle olmaz mıydı her zaman? Bu romanlardaki karakterler mutlaka büyük hayaller kurarlar ve sonra bu hayallerin peşinde koşarken büyük hatalara düşerlerdi. 19. yüzyılda yazılmış Fransız romanları özellikle bu hayallerin gümbür gümbür yıkıldığı noktayı işaret etmez miydi! Tuvalet kapısında metin analizi yapan o kızın yazdığı gibi, *Sönmüş Hayaller* bu tarz hikâyelerin en önemlisi sayılırdı aslında.

1. Honoré de Balzac'ın *Sönmüş Hayaller: İki Şair, Taşralı Bir Büyük Adam Paris'te* ve *Bir Yaratıcının Çektikleri*'nden oluşan üçlemesinin ismi.

2. Oluşum Romanı (*Bildungsroman*), ilk örnekleri 18. yüzyıl Alman edebiyatında ortaya çıkan ve bireyin çocuktuktan yetişkinliğe doğru olgunlaşma ve toplumsallaşma serüvenini konu alan roman türüdür.

Balzac'ın meşhur üçlemesinin, *Taşralı Bir Büyük Adam Paris'te* adlı ikinci kitabında, genç ve yetenekli bir şair olan Lucien, bir gazeteci olarak Paris sosyetesinde kendine yer edinmeye çalışır. Önce, annesinden kalan ve soylu bir çağrışımı olan de Rubempré soyadını alır. Sonra kendi konumunda bulunan herkesin yaptığı gibi, şehrin kalbi sayılan varyetelerden aktris bir sevgili edinir. Paris'te görünür olmak için belli ki bu gereklidir. Muhalif basından iş çıkmayacağını anlayınca, saf değiştirip kraliyet yanlısı bir gazetede yazmaya başlar ve hükümeti destekleyen bir dil tutturur. Ardından birtakım sahtekârlıklara karışır ve gitgide yozlaşır.

Böylece, özlemlerle dolu bu karakterin bütünlüğünü yitirip parçalanışını izlerken buluruz kendimizi. Lucien, romanın başında hayal ettiği yüksek değerleri birer birer kaybeder. Aşkını, edebiyatını, hayatını tümüyle pazarlamış, en kıymetli şeylerini satışa çıkarmıştır. Üstelik bunun tamamen farkındadır. Kardeşine gönderdiği 15 bin franka eklediği mektuba şunları yazar: "Kendimi öldürmek yerine hayatımı sattım."

Yoksulken olduğundan çok daha mutsuzdur şimdi. Sonunda aldığı şekle dayanamaz hale gelir ve intihar eder.

"Hayatımın en büyük trajedilerinden biri Lucien de Rubempré'nin ölümüdür," demiştir Oscar Wilde.

Romanı okuduğunuz zaman, Wilde'ın bir roman kahramanının ölümünden neden bu kadar derinden etkilendiğini anlarsınız. Lucien'in ölümü, sanatçının ölümü anlamına gelir çünkü. Onun romanda yaptığı anlaşma, Faust'vari bir ruhunu satma hamlesidir. Wilde'a acı gelen de herhalde budur.

Şimdilerde Lucien'i sık sık düşünürken buluyorum kendimi. Türkiye hiçbir dönemde sanat ve sanatçıyı el üstünde tutan bir ülke olmadı. Sanat ya da edebiyat için elverişli koşulların yaratıldığı, genç insanların bu yönde

teşvik edildiği bir coğrafyada yaşamıyoruz. Ama işlerin bu kadar berbat olduğu bir dönem daha yaşadığımızı da hatırlamıyorum.

Tiyatroların, konser salonlarının birbiri ardından kapatıldığı, adam gibi kitaplar basan yayınevlerinin zorla ayakta kaldığı, muhalif gazetelerin yöneticilerinin ve yazarlarının hapse atıldığı bir zamanda yaşıyoruz.

Bu durumda, yazıp çizmek isteyen, edebiyat ya da sanatla uğraşmayı hayal eden insanların şansı ne olabilir?

En başta büyük hayallerle taşradan büyükşehre gelenler olmak üzere, yetenekli ve akıllı bunca genç insan. Hepsi başka başka alanlarda kendini göstermek umudunu taşıyor. Genç şairler, yazarlar, ressamlar, aktörler.

Bütün bu yetenekli insanlar birkaç sene sonra acaba nerede olacaklar? Hükümeti destekleyen gazetelerin birinde köşe mi tutacaklar? Reklam panoları mı tasarlayacaklar? Televizyon için muhafazakâr komediler mi yazacaklar? Yoksa o dizilerde hepsi birbirini tekrar eden roller oynayarak körelip gidecekler mi?

Böyle düşününce, ortalık Lucien'lerle dolacak gibi geliyor bana. Üzülüyorum.

LEAR'IN GÖLGESİ

Shakespeare'in *Kral Lear* adlı oyununda, kralın gücünü tamamen yitirdiğini anladığı sahne çok dokunaklıdır. Topraklarını iki büyük kızı arasında bölüştüren Lear, iktidarını bütünüyle kaybeder ve reddedip sürgüne gönderdiği küçük kızı Cordelia hariç çocuklarından kötü muamele görür. Bu durum ona öyle çok acı verir ki, önce evlatlarından birinin öz çocuğu olduğundan emin olamaz, sonra da kendinden şüphe duyar: "Beni tanıyan kimse var mı burada? Ben Lear değilim herhalde. Lear böyle mi yürür? Böyle mi konuşur? Gözleri nerede? Lear ya bunadı, ya beyni uyuştu da anlayışı kalmadı. Uyanık mıyım ben? Olamaz... Biriniz söyleyemez mi bana, ben kimim?"[1]

Lear'e cevap verme cesaretini gösteren yalnızca soytarısı olacaktır. Her zamanki hazırcevaplığıyla yine lafı gediğine koyar: "Lear'ın gölgesi."

Kral Lear, ilk bakışta yaşlanan ve iktidarını kaybeden bir adamın trajedisini anlatır. Fakat aslında bir ihanetin öyküsüdür. Shakespeare bu sahnede, ihanete uğradığımızda varlığımızın sarsıldığını söyler bize. Güvendiğimiz

1. William Shakespeare, *Kral Lear*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

biri tarafından aldatıldığımız zaman, aslında kendimizi de yitiririz. Kim olduğumuzu unutur, bir gölge haline geliriz.

İhanetin türlü türlü halleri vardır. Lear, çocuklarının ihaneti ile sarsılır. Othello, Desdemona'nın kendisine sadık kalmadığından şüphe eder. Hamlet, amcasının elinde oyuncak olan arkadaşları Rosencrantz ve Guildenstern tarafından aldatılır.

Bana sorarsanız, en fenası bir dostun ihanetidir. Çocuğunu affedebilir insan, sevgilisini terk edebilir. Ama dostuna ikisini de yapamaz. Bazan ne tümüyle affetmek mümkün olur ne de terk edip gitmek. Bir de bakarsınız ki, gitgide solarak rengini kaybetmiş bir ilişkinin içinde kalakalmışsınız.

Her zaman dramatik sahneler yaşanmaz. Hatta çoğu kez yaşanmaz. Çarpılan kapılar, açık edilen sırlar ya da ağır laflar gerekmez. Kimi dostlar yavaş yavaş gider insanın hayatından. Telefonlar kesilir. Görüşmelerin arası açılır. Bir araya gelindiği zaman küçük anlamsız konuşmalar yapılır. Sonra bir gün ilk kez onun yanında sıkıldığınızı fark edersiniz. Eve döndüğünüzde ağır bir his olur içinizde. Söylenmesi gereken şeyler söylenmediği için değil, söylenecek bir şey kalmadığı için olur bu.

Gözlerine baktığınız zaman, artık o sessiz anlaşmayı göremezsiniz. Kalabalık bir masada birbirinizden uzak köşelerde otur duğunuzda, bakışlarınızla birbirinizi yakalayıp kucakladığınız, bir süre havada tutup sonra hafifçe yere bıraktığınız anları geçirirsiniz aklınızdan. Ya da aynı şeyi düşünüp güleceğinizi bildiğiniz için göz göze gelmekten kaçındığınız zamanları. En çok da hiç konuşmadan oturduğunuz ve o anlayış dolu sessizlik bölünmesin diye kıpırdamaya bile cesaret edemediğiniz geceleri.

Yalnızca ikinizin bildiği sözcükler kullanılmadıkları için yok olmuş, sadece size ait olan dil, çoktan tarihe karışmıştır. Neye güleceğinizi bilemezsiniz. Neye üzülüyor-

sanız yalnızca sizin derdinizdir o artık. Bir yabancılık hissi gelir ve gitmek bilmez. Aranızda öylece durur. Sağır bir camın ardından bakar gibi izlersiniz onu. Kaybedilen şeyin büyüklüğü iki kez vurur sizi: hem kendi tarafınızdan hem de onun tarafından. Onunla beraberken hep iki kişilik düşünmeye alışmışsınızdır çünkü. Her şeyi düzeltecek bir şey söylemek ister gibi yutkunur durursunuz. Ama olanaksızdır bu. O sıcaklık yok olmuş, ilişki tavsamıştır.

Halbuki gerçek bir dost, varlığımızın teyididir. Onun aynasında kendimizi göremez olduğumuzda, biz de yok oluruz aslında. Dünya yabancı bir yer haline gelir. Bedenimiz bile bizim olmaktan çıkar. Bildiğimiz alıştığımız haliyle hissedemeyiz onu. Kralın umutsuzluk içinde, "Lear böyle mi yürür? Böyle mi konuşur? Gözleri nerede?" demesi bundandır.

Gitgide sesler kısılır, ışık azalır. Sınırlarımız belirsizleşir, hatlarımız silikleşir. Hayatımız üzerindeki gücümüzü kaybederiz ve artık kimse bize kim olduğumuzu hatırlatmayacağı için varlığımıza dair şüphe duymaya başlarız.

En fenası bir dostun ihanetidir. Kapıyı çarpıp gitse de sessizce uzaklaşıp yok olsa da böyledir bu.

FARELER VE İNSANLAR

Bundan on beş yıl kadar önce, bahar döneminde, İstanbul'da bir lisede öğretmenlik yaptım. Geçici bir işti bu. İngilizce edebiyat dersini veren hoca hastalanmış, sınıf da bir dönem için öğretmensiz kalmıştı.

Öğrenciler için de benim için de zor bir süreçti. Onlar bir üniversite hocasının getirdiği serbestiye alışık değillerdi. Ben de tahtaya bir şeyler yazmak için sırtımı döndüğümde, arkamda fırtınalı bir okyanus gibi dalgalanan bir sınıfa dayanamıyordum.

Üstelik bir de sınıf öğretmeni olmuştum. Arada bir, ders dışı kimi faaliyetlere de katılmak zorundaydım. Bir keresinde, bana verilen talimat üzerine, sınıfı tiyatroya götürdüm. On beş yaşında otuz kadar çocuk. Koltuklara bir bir yerleştirdim onları. Hepsi yerine oturduğunda derin bir nefes aldığımı hatırlıyorum. Fakat bir başka görevim de olduğu için, oyunu onlarla birlikte izleyemedim. Telaş içinde çıktım ve nefes nefese otobüse atladım. Yola çıktığımda bir de ne göreyim! Bütün sınıf, caddenin bir tarafına dizilmiş bana el sallıyordu. Tiyatrodan kaçacak kadar hayta ama beni yolcu edecek kadar da naziktiler.

İşte ben bu çocuklarla dönemin ikinci yarısında, *Fareler ve İnsanlar*'ı okumak durumundaydım.

Romana el attığımız andan itibaren ciddi bir dirençle

karşılaştım. Tiyatrodan hoşlanmadıkları gibi, edebiyatla ilgili "safsata"lara da kapalıydılar. Steinbeck'in çarpıcı imgelerinden, romanın sade ama dokunaklı dilinden hiç etkilenmiyorlardı. Salinas Nehri, Salinas Vadisi'ne akıyordu. Eee, ne olmuştu yani? Konular da zaten bir garipti. Büyük Buhran'mış, çiftlikten çiftliğe dolaşıp iş arayan mevsimlik işçilermiş, yersiz yurtsuz olmakmış, yoksullukmuş, hiçbiri ilgilerini çekmiyordu. Hepsine yabancıydılar.

Son bir umutla onlara, George'un Lennie ile dostluğundan bahsettiği meşhur tiradı okudum:

"Biz onlar gibi değiliz. Bizim bir geleceğimiz var. Derdimizi paylaşacak, bizi seven biri var. Başımızı sokacak yer bulamadık diye barlara dalıp paramızı son kuruşuna kadar harcayanlardan değiliz biz. Öyleleri hapse girse, kimsenin umurunda olmaz. Ama biz öyle değiliz."[1]

Bana mısın demediler! Tamamen çaresiz hissettiğimi hatırlıyorum. Elimde tuttuğum kitap en saf haliyle edebiyattı. Ama onda güzel olan şeyi bu çocuklara aktarmayı başaramıyordum. Steinbeck'in romanı, dostluk ve sadakat üzerine yazılmış en iyi romanlardan biriydi. Belki de en iyisiydi. Ama bunu anlatamadıktan sonra ne faydası vardı?

Dönem böylece ilerledi. Aramızdaki mücadele derinleşti. Bu arada, bir lise öğretmeni olamayacağıma çoktan karar vermiş ve kararımı birkaç kez yineletecek malzemeyi biriktirmiştim. Dönemin ortasına geldiğimizde, çocuklar büyük bir haytalık daha yaptılar. Sınavdan bir gün önce, matematik hocasının çantasından soruları çaldılar. Çalışkan olanlar problemleri çözdü. O kadar akıllıydılar ki, sınavda hepsi kendine yetecek kadar soruyu cevapladı ve farklı farklı notlar aldılar. Ancak, planlar bir

1. John Steinbeck, *Fareler ve İnsanlar*, çev. Ayşegül Çetin Tekçe, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

noktada yattı; çünkü matematikçi, matematikçiydi. Kâğıtları sayarak numaralamış ve birinin eksik olduğunu hemen anlamıştı. Böylece bizimkiler de kendilerini sınıfça disiplin kurulunda buldular.

O pazartesi okula gittiğimde, sınıfta yas havası esiyordu. Hafta sonunda olaylar patlamış, öğrenciler önce gruplar halinde, sonra teker teker sorguya çekilmiş ve sonunda bu işi kimin yaptığı ortaya çıkmıştı. Kâğıdı çalan, iriyarı sevimli bir oğlandı. Notları çok kötüydü. Ders dinlediğine de pek şahit olmamıştım. Gizli gizli sigara içerken birkaç kez yakalanmıştı. Suç defteri hayli kabarıktı. Ama sınıfın en sevilen kişilerinden biriydi.

Onu ele vermeyeceklerini düşünmüştüm. Sınıf bu eylemi hep beraber planlamış ve gerçekleştirmişti. Hep birlikte kopya çekmişler ve yakalanmışlardı. Sonuçlarıyla da birlikte yüzleşeceklerini tahmin etmiştim. Ancak öyle olmadığı aynı gün ortaya çıktı. Sorgulamalarda birisi kâğıdı kimin çaldığını söylemişti. O çocuk uzaklaştırma cezası aldı. Diğerleri de disipline gitti ama bu işten cezasız kurtuldular.

Uzaklaştırma cezası tamamlanıp da okula döndüğünde, eski neşesi kalmamış gibiydi. Bir gün onu bahçede duvara dayanmış, etrafı seyrederken gördüm. Artık yaz gelmişti. Okulun son günleriydi. Etrafta bunun izleri görülüyordu. Kızların etekleri kısalmış, oğlanların kravatları gevşemişti. O sabah, her şeyin üzerinde neşeyle oynaşan ışıklar vardı. Ama o, gölgede duruyordu. Bütün bunlardan uzakta. Beni görünce farkında olmadan elini ceket cebine attı. Sigarasını orada sakladığını biliyordum. Gülümsedim. Bir şey yapmayacağımı anlayınca rahatladı. O da gülümsedi.

Dönem ortasında olanlardan bahsettik. Uzaklaştırma cezasından konuştuk. "Babam beni bu okuldan alacak," dedi. Sesinde üzüntüden çok, şaşkınlık var gibiydi.

Bunun üzerine, uzun süredir merak ettiğim şeyi sordum ona. "Planlayan kimdi?" dedim. Sıra arkadaşının adını söyledi. Ufak tefek, cin gibi bir oğlandı o çocuk. Her zaman suyun üzerinde kalacaklardan biri. "Neden daha önce söylemedin?" dedim. "Kim olduğunu neden anlatmadın? Bu kadar ağır bir ceza almanı engelleyebilirdi."

Bunun üzerine gözlerini kaldırıp bana baktı. Yine şaşkınlık içinde. Sonra George'un laflarından birini söyledi. Derste defalarca tekrar ettiğim ve onun hiç duymadığını sandığım bir sözdü bu:

"Çünkü tanıdığın biriyle gezmek, yalnız olmaktan çok daha iyi."

VI

Birtakım “Kızsal Şeyler”

BİRTAKIM "KIZSAL ŞEYLER"

Geçen gün bir arkadaşım, "Yazdıklarını beğeniyorum,"dedi. Tam sevinecek gibi oldum ki, hemen ekledi, "Ama bazan çok kızsal şeyler yazıyorsun. Ne o tuvalette ağlayan kız çocukları falan?" "Eee, küçükken kızdım ben," deyiverdim.

Sonra düşündüm, öyle miydim gerçekten? Hayır, değildim aslında. Küçükken erkektim ben. En son istediğim şey kız olmaktı. Kız olmak itilip kakılmak, ciddiye alınmamak ve vaktinin çoğunu başka kızlarla sınıfın arkasında fısıldaşıp gülüşerek geçirmek anlamına geliyordu. Bunda ilgimi çeken bir şey yoktu. Erkeklerinki daha heyecanlı bir dünyaydı. Yukarı mahalleye açılacak savaşın detaylarını konuşabilir, bir sonraki *Uzay Yolu* oyununda "Kaptan Körk" olabilir (kızlar sadece Teğmen Uhura ya da Uzay Canavarı olabiliyordu ki, hangisi daha kötüydü bilmiyorum) ve kim daha uzağa tükürecek yarışması yapabilirdin. Aslında bu dünyaya kabul edilme ihtimalim düşüktü ve "kim daha uzağa" yarışmaları tükürmekle sınırlı kalmadığı için, çoğu kez beni aşıyordu. Ama yine de denedim. Hem de uzunca bir süre.

Cinsel kimlik üzerine yazılmış en iyi kitaplardan biri olan, *Karanlığın Sol Eli*'ni okurken, çocukluğu aşıp ergenliğin sonuna kadar başıma bela olan bu "erkek kız"

dönemimi düşünüp durmuştum. Ursula K. Le Guin bu romanı, benim gibi kadınlığa geçerken, yerleşik cinsiyet rolleriyle karşılaşıp bocalayan kız çocuklarından ilham alarak yazmış olabilir mi, diye merak etmiştim. Hatta aramızda bir bağ olması ihtimalinden hoşlandığım için, belki kendisi de bu çocuklardan biri olmuştur diye ummuştum.

Ursula K. Le Guin'in "yakışıklı ve yetişkin" bir kitap diye tarif ettiği bu romanıyla akran sayılırız. İlk kez 1969'da basılan *Karanlığın Sol Eli*, bu sene 40. yaşını kutluyor. "Bilimkurgu"nun en önemli iki ödülü olan Hugo ve Nebula'yı kazanarak kısa zamanda türünün klasikleri arasına giren bu roman, dünyayı andıran "Kış" adlı bir gezegende geçer. Bu gezegende yılın en sıcak zamanlarında bile yarı-kutup iklimi yaşanır ve tüm sakinleri çift cinsiyetlidir. Ayın büyük bir kısmını cinsiyetsiz olarak geçirirler ama her ay birkaç gün boyunca cinsel aktivitenin yaşandığı *kemmer* adlı dönüşüm dönemine girer ve geçici olarak iki cinsiyetten birine sahip olurlar. Dolayısıyla Gethen'liler, yani Kış Gezegeni'nin sakinleri, aslında ne erkek ne de kadındırlar. Bu nedenle geleneksel anlamda cinsiyet rollerine de sahip değillerdir.

Le Guin bu romanı tam da bu nedenle yazmıştır aslında. İnsanları cinsiyet rollerinden bağımsız hayal etmek mümkün müdür, bunu denemek istemiştir. *Karanlığın Sol Eli* yalnızca bir düşünce egzersizi değildir. Bu romanda Le Guin, anarşist bir ütopyanın mümkün olup olamayacağını tartıştığı *Mülksüzler*'de de yaptığı gibi bir deneye girişir: Yerleşik cinsiyetlere sahip olmayan bir halkın, kalıplaşmış kadın ve erkek rollerinin dışına çıkıp çıkamayacağını tartışmanın yanı sıra, cinsel kimliğin bir iktidar aracı olarak kullanılmadığı bir dünyanın da olabileceğini hayal edebilmek ister. Gethen'lileri bunun üzerine yaratır.

Asıl ilginç olan, hikâyenin, galaksiler arası federasyonun temsilcisi olarak Kış Gezegeni'ne gelen ve Gethen'lilerin arasına karışarak onlarla senelerce yaşayan bir "Dünyalı"nın gözünden anlatılmasıdır. Le Guin'e göre hikâye, anlatıcısıyla beraber gelmiştir:

"İsminin Genly Ai olduğunu söylemişti bana. Hikâyeyi anlatmaya başladı; ben de yazdım."

Genly Ai, Kış Gezegeni'nin çift cinsiyetli ve cinsel rollerden arınmış dünyasını bir türlü kavrayamaz. Beraberinde getirdiği "cinsiyetçi" bakış açısı yüzünden, Gethen'de kişiler arasındaki ilişkilerin, aile içi paylaşımların, siyasi yapılanmaların ve işleyişin doğasını anlamakta zorlanır. Gethen'lileri, erkek olmak için fazla "efemine", kadın olmak içinse, çok "erkeksi" bulur. Cinsler arası gerginlik olmadığı için, rekabet de yoktur. Her şey inanılmaz bir yavaşlıkta işler. Genly Ai, buna da akıl sır erdiremez. Peki ya rekabetin olmadığı yerde ilerleme nasıl olacaktır? Ama en büyük şaşkınlığını, Karhide kralının hamile olduğu haberi kendisine ulaştığında yaşar. O, kralı hep "erkek" olarak düşünmüştür.

Kendisiyle yapılan bir söyleşide, Ursula K. Le Guin bu romanı yalnızca "kral hamile" cümlesini kurabilmek için yazdığını söyler, şakayla karışık. Çocukluğumda hayal ettiğim gibi, kraliçeyi en uzağa "tüküren" yapmak yerine, kralı hamile bırakması hep hoşuma gitmiştir.

KADINLAR VE DÜŞMANLARI

Anton Çehov, "Küçük Köpekli Kadın" adlı öyküsünün başında, kırkına yakın bir çapkın olan Gurov'u şöyle tarif eder:

"Uzun zamandan beri karısına sadakatsizlik etmeye başlamıştı ve muhtemelen bu yüzden kadınlardan hep kötü biçimde söz ederdi. Ve kadınlar hakkında konuşurken onlardan 'ikinci sınıf cins' diye bahsederdi."[1]

Gurov'a öyle gelir ki, kadınlardan yana çok çekmiştir. Onları yüzeysel, kaprisli ve güvenilmez bulur. Ama yine de "ikinci sınıf cins"ten iki gün bile uzak kalamaz. Onunla karşılaştığımızda, gençliğini, birbirine benzeyen geçici ilişkilerle harcamış, canı sıkılmış ve yorgun bir adamdır. Moskovalı zenginlerin kaçamak ilişkiler için uğradıkları Yalta'ya yine "avlanmaya" gelmiştir. Kadınlar olmadan bir hayat düşünemez çünkü. Sadece erkeklerden oluşan bir cemiyette sıkılır ve suskunlaşır. Ama etrafında tek bir kadın bile olsa, birden canlanır ve onu etkilemek için değişik oyunlara girişir:

"Görünüşünde, karakterinde, tüm tabiatında kadınları cezbeden ve sıkılınca onları başından savan çekici bir

1. Anton Çehov, *Küçük Köpekli Kadın Bütün Öyküleri-8 (1895-1900)*, çev. Mehmet Özgül, Everest Yayınları, İstanbul, 2012.

şeyler vardı, bunu biliyordu ve bir güç sanki onu da kadınlara doğru çekiyordu."

Gurov'un kişiliğinde kadın düşmanlarının çok incelikli bir tarifini buluruz. Bu karakter, birçok kadına tanıdık gelecektir. Kadınların "aşağılık bir cins" olduğuna inanan, onlardan gizli gizli nefret eden ama ancak bu ilişki içinde var olabilen erkekler sanıldığı kadar nadir bir tür değildir. Üstelik çoğu kez kaba saba adamlar da olmazlar. Çehov, her zamanki ince görüşü ile şu gözlemini dile getirir:

"Kadın düşmanları aslında çekici adamlardır. Flörtçüdürler. Tatlı dillidirler. Hatta bazıları Gurov gibi kendilerini bu konuda uzman addeder. Kadınların etrafında fır döner, onları iltifatlara ve hediyelere boğarlar. Bu da kadınlara çekici gelir. Böylece kendilerini, karşılarına çıkan erkeğin arıza derecesi ile orantılı olarak, küçük düşürülmekten öldürülmeye kadar uzanan bir felaketler zincirinin içinde bulurlar."

Geçtiğimiz hafta gazetelerde korkunç bir haber okuduk. Muğla'da genç bir kadın, nişanlısı tarafından sokak ortasında dövülerek öldürüldü. Olaya tanık olanların ifadesine göre, yolda yürürlerken, adam kadını birdenbire dövmeye başlamış, "tekme ve yumrukla saldırmış" ve kadın yere düştükten sonra hırsını alamayıp başını defalarca kaldırıma vurmuştu. Gazetedeki haber, genç kadının çevredekilerin müdahalesiyle hastaneye kaldırıldığı ama bütün çabalara rağmen kurtarılamadığı bilgisiyle sona eriyordu. Bir de fotoğraf vardı. Altında "mutlu günlerinde" yazmıyordu. Ama yazabilirdi pekâlâ. Çünkü gülümseyen bir adam ve kadın birlikte objektife bakıyorlardı.

Fotoğrafa uzun uzun baktım. Adamın suratında cani olduğuna dair bir iz aradım. Bulamadım. O genç kadın da bulamamıştı muhtemelen. Kafasını kaldırıma çarparak parçalayacak adamı görmemişti bu yüze baktığında. Kendisini seven, sahiplenen, belki biraz fazla talepkâr, belki

biraz asabi (kavga kıskançlık yüzünden çıkmıştı) ama, "özünde iyi biri"ni görmüştü. Ne kadar yanılmıştı!

Bütün kadınlar yanılır. En az bir kere. Bu genç kadının korkunç hikâyesini okuyup burun kıvıranlar, tedbirsiz davrandığı için başına gelenleri hak ettiğini düşünenler, "Bu psikopatı nasıl olmuş da hayatına sokmuş?" diyenler oldu. Sosyal medyada ve gündelik konuşmalarda bunun örneklerine şahit oldum. Bunları söyleyen kadınlara, geçmiş tecrübelerini gözden geçirmelerini öneririm. Böyle bir felaketle sonuçlanmamış olsa da, kendi hikâyelerinde benzeri bir şiddetin işaretlerini bulacaklardır. Hayatlarına temas etmiş irili ufaklı kadın düşmanlarını hatırlayacaklardır. Çünkü şişkin egoları, kafa karıştırıcı duygusal git gelleri, akıl almaz talepleri ve "yüksek idealleri" ile bu adamlar her yerdedir. Hepsi canınıza kastetmez belki. Ama mutlaka sakatlarlar. Kimi zaman bedeninizi, kimi zaman da ruhunuzu.

Kadın düşmanlarını tanımak o kadar da zor değildir halbuki. Kendilerini hemen ele verirler. Bir kadın düşmanı, sizi baştan çıkarmak için elinden geleni yapacaktır. Yanınızdan bir dakika bile ayrılmayacak, elinizi tutup gözlerinizin içine bakacak ve size dair büyük planları olduğunu hissettirecektir. Bunca kadın arasından sizi seçmiştir. Bundan mutluluk duymanız ve onun ilgisine layık olmanız gerekir. Fazla düşünmenize, o "küçük kafanızı yormanıza" gerek yoktur. O zaten sizin her şeyinizle ilgilenecek, neyi nasıl yapmanız gerektiğini söyleyecek, bütün hayatınızı tanzim edecektir. Hangi kıyafetleri giyebilirsiniz, kimlerle görüşebilirsiniz, nasıl yaşayabilirsiniz, bunları size o söyler. Siz de yaparsınız. Onun büyük aşkına karşılık bu kadarcık fedakârlık nedir ki?

Bir kadın düşmanı size asla güvenmez. Ona olan sevginizi her gün hayatınızın başka bir köşesinden vazgeçerek kanıtlamanızı bekleyecektir. Fazla parlamanıza, dikkat çekmenize, başkalarının ilgisine mazhar olmanıza

tahammül edemez. İşler istediği gibi gitmezse, bir çocuk gibi surat asabilir. Daha ileri aşamalarda olay çıkarır, sizi toplum içinde rezil etmekle tehdit eder, hatta rezil eder de. Kadın düşmanları, yanlarındaki kadını aşağılamaktan büyük keyif duyarlar. Sadece yanlarındaki kadını değil, bütün kadınları her fırsatta küçük düşürmekten hoşlanırlar. Trafikte kadınlara saldırgan davrananlar, her fırsatta kadınlar hakkında ucuz şakalar yapanlar, başarılı kadınları özellikle hedef göstererek konuşanlar onlardır.

Mağdurdurlar. Hep mağdurdurlar. Bütün dünya onlara karşıdır. İstekleri hiçbir zaman yerine gelmemiş, beklentileri karşılanmamış, başarılar hep başkalarının olmuştur. Sizden onları hemen toparlamanızı, onarmanızı, sağaltıp düzeltip yeniden dünyaya salmanızı beklerler. Sadakatsizdirler. Değillerse bile, ilişkinin kontrolünü ele alabilmek ya da kaybetmemek için öyle oldukları hissini yaratırlar. Belirsizlik kadınları tedirgin eder. Onlar da bu tedirginlikten beslenirler. Gözünüzün önünde başka kadınlarla flört etmeye kalkmaları bundandır. Sorumluluk almazlar, davranışlarının neticelerini kabul etmezler, asla özür dilemezler. Katil bile olsalar "kader kurbanı"dırlar. İki kadının canına kıydıktan sonra üçüncü kurbanlarını aramak için bir evlilik programına çıkabilirler. Karılarını, "her zamanki kadar dövmüş"ler, o gün oracıkta ölüvereceğini akıllarından geçirmemişlerdir. Onların suçu yoktur. Hiç olmamıştır. Masumdurlar.

Kadın düşmanları her yerdedir. Herhangi birimizin koynunda, evinde, işyerinde olabilirler. Hepsi Çehov'un karakteri kadar karmaşık ve derin değildir elbette. Gurov, öykü içinde değişir, dönüşür ve kendinin farkına varan bir adam haline gelir. Kadın düşmanlarının çoğu bunun yakınından bile geçemez. Genellikle size cepheden saldırıp kinlerini üzerinize boşaltmaya kalkacaklardır. Kiminin elinde sopa vardır, kiminin kalem. Dikkatlice bakarsanız en iyi gizlenmiş olanları bile tanıyabilirsiniz.

DUYGUSAL SERSERİ

Roman tarihi, değişik şekillerde okunabilir. "Önce serseriler vardı," diyerek başlayabiliriz mesela. Önce serseriler vardı ve her şey yerli yerindeydi. Çünkü serseriler sadece serseriydi. İyiler ve kötüler belliydi. Hayat kolaydı. Baş ağrısı yoktu. Olsa bile ilacı vardı. Kalp ağrısının da. Aspirin alıyordunuz ya da düştüğünüz ıssız adada bir-iki turluyordunuz, bir şeyciğiniz kalmıyordu. Her şeyin biraz oyun olduğu, hiçbir şeyin sahiden acıtmadığı zamanlardı.

Pikaresk de denen ve adını İspanyolca "serseri" anlamına gelen *picaro* sözcüğünden alan roman türü, üç aşağı beş yukarı böyle bir dünyayı anlatır. Bu romanların kahramanları, genelde kanun kaçakları ya da bir nedenle toplumdışı kalmış insanlardır. Maceradan maceraya koşarken birçok badire atlatsalar da bunlardan duygusal yara almadan sıyrılıp çıkarlar. Roman kişisi olarak pek bir derinlikleri yoktur. Sevimli ve eğlenceli olanları vardır. Daha pratik ve hesapçı olanları vardır. Ama hepsi neticede yalınkat karakterlerdir. Çünkü esas olan, onların kim olduğu değil, maceranın kendisidir.

Roman bir edebî biçim olarak yerleştikçe, bu karakterler de boyutlanır ve değişir. İşte işleri içinden çıkılmaz hale getiren de budur. Oysa bu vakte kadar, roman kişi-

leri de biz okuyucular da neyin ne olduğunu bilerek gelmişizdir. Karakterin duygularına dair pek bir derdimiz olmamıştır. Neyle karşı karşıya olduğumuzu biliriz: Athos, Porthos ya da Aramis,[1] varoluşa dair endişeleriyle kafamızı ütülemeyecek, Moll Flanders[2] birden duygusallaşıp sahtekârlıktan vazgeçmeyecek, Tom Jones[3] ise, yol boyunca karşılaştığı kadınlarla cilveleşirken sevgilisini aklına getirmeyecektir.

Ama buradan sonra yavaş yavaş başka bir roman biçimine geçilir. Karakterler gitgide duygusal bir boyut edinirler. Maceralar birer içsel yolculuğa dönüşür, olaylardan çok, kişiler önem kazanır ve karakterlerin gelişimi öykünün merkezi haline gelir.

Böylece başka birçok yenilikle birlikte, edebiyat tarihinin en büyük klişelerinden biri olan "duygusal serseri" efsanesi de doğmuş olur. *Picaro* sahneyi terk etmemiştir. Fakat şimdi bilinen bütün özelliklerinin yanı sıra, bir de içsel derinlik edinmiştir. Serseri olmasına serseridir yine ama artık gizli bir duygusallığın ihtimalini ufak ufak sezdirir olmuştur.

Duygusal serseri, kadınların düşünmekten hoşlandıkları şekliyle, Çokomel gibi bir şeydir: dışı sert kabuk kaplı, içinde pırıl pırıl bir "yürek" saklı! Kimi zaman soğuk ve aldırışsız, kimi zaman oyuncu ve numaracıdır. Yani hem Alain Delon hem de Jean-Paul Belmondo'dur. Üstüne bir de gizli bir romantiktir.

Bu imge o kadar çekicidir ki, kadınlarda bir tür akıl tutulması yaratır.

Duygusal serseri tiplemesinin gücü, tamamen hayal ürünü olmasından gelir. Sonsuz bir mutlulukta, ahenkle

1. Alexandre Dumas'nın *Üç Silahşörler* kitabındaki karakterler.
2. Daniel Defoe'nün *Moll Flanders* kitabındaki karakter.
3. Henry Fielding'in *Tom Jones* kitabındaki karakter.

salınan Hollywood aileleri gibi, bu tipleme de şiirsel bir olanaksızlığın ifadesidir: Arzu nesnesinin üzerimizdeki gücünü kaybetmeden bize teslim olduğu bir durumu anlatır. Efendinin dize gelip köleliği kabul ettiği ânın resmidir bu. Hem de efendiliğine halel gelmeden.

Hemen her kadın, bu fanteziye teslim olur, ele avuca gelmez belalı bir adamı kendine bağlayıp ehlileştirme fikriyle bir zaman oyalanır. Herkes er geç dersini alır. Ancak en fenası, romanların, filmlerin ve şarkıların hiç usanmadan yeniden ürettiği bu bildik hikâyeden yola çıkarak yanındaki adama bir derinlik atfetmek isteyenlerdir. O adam, çoğu kez bir gözleme kadar düzdür halbuki. Ama bu, sonucu pek değiştirmez.

Kocalarının saldırganlığını, "Seviyor da ondan," diyerek geçiştirenler gibi, çocuklarına, "Baban sana vurdu ama sonra odaya gidip ağladı," diye yalan söyleyenler de maalesef bu gruba girer. Babaları onları uykudayken sevmiştir. Sevgilileri aslında canlarını yakmak istememiştir. Özür de dilemiştir zaten. Oğulları hassas ince ruhlu bir çocuktur, o kıza tecavüz etmiş olamaz. Belli ki bir yanlış anlama vardır ortada.

Oysa gerçek, çoğu kez bu kadar karmaşık değildir. Gerçek, kıskanç adamların zorba olduğu, uykuda seven babaların uyanıkken dövdüğü, egoları anneleri tarafından besiye çekilmiş genç erkeklerin suç işleyebildiğidir.

Duygusallaştırdığımız adam, aslında serserinin tekidir. Ama buna inanmak istemeyiz.

Çünkü efsane, gerçekten daha etkilidir.

DİLENCİ KIZ

Bazı kişilere erken maruz kalır insan. Kıymetini bilemez onların. Bazan da hayatınıza öyle biri girer ki, oturup hayıflanırsınız bunca senedir neredeydi diye. Aynı kural yazarlar için de geçerlidir. Kimi yazarları erken yaşta okuduğunuz için üzülürsünüz çünkü pek bir şey anlamamışsınızdır. Kimileriyle de bu vakte kadar neden karşılaşmadığınıza şaşarsınız. Hayatınıza daha önce girseler her şey daha farklı olacakmış gibi gelir size.

2013 Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Kanadalı öykücü Alice Munro benim için ikinci gruba giriyor.

Munro, edebiyat sahnesinin alçakgönüllü yıldızlarından biri. Küçük bir çiftlikte büyümüş, daha çocukken, hasta annesinin sorumluluğunu almak zorunda kalmış. Sonra da genç yaşta evlenip bir eş ve anne olmuş. Kendisiyle yapılan bir söyleşide, önceleri öykülerini çocuklar uyurken ya da iki alışveriş arasında yazdığını anlatıyor. Bunu söylerken o kadar rahat görünüyor ki, insan öykülerin kendi kendine yazıldığı hissine kapılıyor. Ama bu hissin sizi yanıltmasına izin vermemelisiniz. Alice Munro, incelikli tahlilleri, derin karakterleri ve en dramatik olayları hiç "drama" yaratmadan anlatabilme becerisiyle çok özel bir yazar.

Munro'nun, hayatın içinde bocalayan ama bir şekil-

de ayakta kalmayı başaran kadın karakterleriyle karşılaşınca, keşke bu öyküleri daha önce okusaydım diye hayıflanmaktan kendinizi alamıyorsunuz. Yirmili yaşlarda kafası karışık bir genç kadınken, otuzlara geldiğinizde duygusal yükünü almış ve kendinizi biraz tanımaya başlamışken, bu yazar hayatınıza girmiş olsaydı, ne iyi olurdu diye düşünüyorsunuz. Gerçi artık kırklarınıza vardıysanız da geç kalmış sayılmazsınız. Munro, çocukların yuvadan uçtuğu, anne babanın elden ayaktan düştüğü ve pişmanlıkların umutlardan daha fazla olduğu bu yaşlarda da size pek güzel eşlik edecektir.

Sevdiğim yazarlara dadanmak âdetinde olduğum için, Munro'nun kitaplarını da arka arkaya okudum. Aralarında en çok beğendiğim *The Beggar Maid: Stories of Flo and Rose* (Dilenci Kız: Flo ve Rose'un Hikâyeleri) adlı öykü derlemesi oldu. Birbirine bağlı öykülerden oluşan bu kitapta olaylar, Rose ve Flo adlı iki karakterin etrafında dönüyor. Bu iki kadının hayatlarından bazı kesitleri önümüze sererken, Munro, bir yandan da hepimize çok tanıdık gelecek büyüme, yetişme ve kimlik hikâyeleri anlatıyor.

Kitaba adını veren öyküde, bunların hepsini bir arada görüyoruz. Öykünün ana karakteri Rose, diğer kasabalı kızlar gibi biraz oyalanıp evlenmek yerine şehre gelmiş ve üniversiteye başlamıştır. Okula başlar başlamaz, hayatının çok da kolay olmayacağını anlar. Burslu bir öğrencidir o. Boş zamanlarında kütüphanede çalışması, pek de hoşlanmadığı yaşlı Dr. Henshawe'un yanında pansiyoner olarak kalması ve bütün bunlar için minnet duyması gerekecektir. Öykü boyunca kendini hep biraz aç hisseder Rose. Yatağının altında kurabiyeler, kekler, bisküviler saklar. Ne zaman yalnız kalsa, onları kemirip durur.

Rose'dan hoşlanan bir genç adam vardır. Patrick, varlıklı bir aileden gelen, tutuk, renksiz ve biraz da eski moda

bir adamdır. Rose'a, idealize ettiği şövalyece hislerle bağlıdır; ama taşralı alışkanlıklarından dolayı, onu sürekli eleştirmekten de geri durmaz. Kendini hem sınıfsal olarak hem de entelektüel açıdan Rose'dan üstün görür. Onun arkadaşlarını, davranışlarını, kullandığı sözcükleri ve giyinişini beğenmez. Mümkün olduğunca bunları "düzeltmeye" çalışır. Patrick kendi kafasında yarattığı bir ideal kadını sevmektedir. Sevgilisini *Kral ve Dilenci Kız* adlı tablodaki mağrur ve sessiz genç kıza benzetir. Kendini de onun kurtarıcısı olarak hayal etmekten hoşlanır. Rose'un yüksek sesli neşesi ve hayata duyduğu iştah ona itici ve anlaşılmaz gelir.

Öykünün bir yerinde, Rose sevgilisini ailesiyle tanıştırmak üzere Hanratty'deki çiftliğe götürür. Babası ve üvey annesi Flo, ellerinden geleni yapmış ve bu özel konuk için hazırlayabildikleri en iyi sofrayı kurmuşlardır. Sofrada patates ve sosisten oluşan basit bir yemek vardır. Masanın üzerinde her zamanki muşamba örtüye ek olarak, kuğu şeklinde tasarlanmış plastik bir peçetelik bile koymuşlardır. Herkes diline dikkat etmeye çalışır, küfretmeden konuşmayı başarırlar ama aksanlarını saklayamazlar. Patrick önündeki yemeğe dokunmaz bile. Ailesinin bu başarısız teşebbüsü kadar, Patrick'in çaba göstermiyor olması da Rose'u utandırır.

"Rose bir konuşma başlatmaya çalıştı, neşeli ve hafif bir sohbet. Ama sesi yerel bir çiftle söyleşi yapmaya gelmiş bir gazetecininki gibi çıkıyordu. Düşünebileceğinden çok daha fazla derecede utanç duyuyordu. Yemekten, kuğudan ve muşamba masa örtüsünden dolayı da utanç içindeydi. Patrick adına ayrıca utanıyordu. Suratsız züppenin biriydi o! Flo'nun uzattığı kürdan kutusunu alırken, suratında beliren çarpık sırıtışı görmüştü. Flo için de ayrıca utanıyordu. Yabaniliği, riyakârlığı ve sahte kibarlığı dayanılır gibi değildi. Ama en çok kendisi için

utanıyordu. Doğal konuşmayı, iki laf etmeyi bile becerememişti. Flo'nun, Billy Pope'un Hanratty aksanı şimdi onun da kulaklarını tırmalıyordu... Onları Patrick'in gözleriyle görmek, onun kulaklarıyla duymak, Rose'u da hayretler içinde bırakmıştı."

Bu olay, Rose'a artık aynı insan olmadığını hissettirir. İki ayrı Rose var gibidir sanki: biri Patrick ile pastanelerde ve şık lokantalarda dolaşan Rose, diğeri ise küçük çiftlik evinde büyümüş Rose. Bu ziyaretten sonra Rose anlar ki, artık eve geri dönmek mümkün değildir. Ama Patrick'le devam etmek de mümkün değildir. Onunla kaldığı müddetçe, Hanratty'deki o aile yemeğini, Patrick'in yüzündeki çarpık gülücüğü ve şehre dönerken aldırışsız bir şekilde söylediği şu cümleyi hatırlayacaktır: "Haklıymışsın, burası tam bir çöplük. Kurtulduğun için mutlu olmalısın."

Rose bunları anlayacak kadar akıllı, kendine itiraf edecek kadar dürüst ve yoluna devam edecek kadar güçlüdür. O bir Munro kadınıdır çünkü.

Kısa hikâyeleriyle tanınan Alice Munro'ya "Kanada'nın Çehov'u" diyorlarmış. Bence hata ediyorlar. İnsan ilişkilerinin en karanlık taraflarını dengeli bir şekilde anlatmak becerisi ve neredeyse rahatsız edici açıksözlülüğü ile Munro, dikkat çekici bir yazar. Bu haliyle kendinden başka kimseye benzemiyor.

Bir-iki kitabını okuduktan sonra siz de onun elinden çıkan bir öyküyü daha ilk satırdan tanır hale geleceksiniz. Bütün büyük yazarlarda olduğu gibi.

MASUMİYET

Masumiyet Çağı'nda, kendisini umutsuz bir aşk hikâyesi içinde bulan Ellen Olenska sevgilisine şöyle der: "Senden vazgeçmezsem, seni sevmeye devam edemem." Amerika'nın yüzyıl başındaki önemli yazarlarından biri olan Edith Wharton, Ellen'a bunu söyleterek, yepyeni bir masumiyet tanımı yapar.

Bu yeni tanıma göre masumiyet, verili olan ve zamanla yitirdiğimiz bir özellik değil, bilinçli olarak seçtiğimiz ve sahip çıktığımız bir şeydir.

Kontes Olenska, düştüğü durum itibarıyla, Anna Karenina ve Madam Bovary ile kader arkadaşıdır. Bu kadınların hepsi kendilerini yasak ilişkilerin içinde bulurlar. Emma Bovary boş hayallere kapıldığı için mahvolur. Anna ise, o kadar Rus'tur ki, felaketine hiç tereddüt etmeden kucak açar. Oysa, Ellen ikisinden de farklıdır. Onlardan daha derin bir karakter değildir belki. Ama kesinlikle daha cesurdur. İkiyüzlü New York sosyetesinin içine düştüğünde, etrafında dalgalar halinde yayılan bir etki bırakır. Çünkü toplum kuralları yerine, hayatın kendisini ciddiye alır. Halbuki bu tutum, çıkar ilişkileri üzerine kurulu ve yeni yeni palazlanmakta olan Amerikan burjuvazisi için kabul edilebilir bir şey değildir. Newland Archer işte tam da bu nedenle âşık olur ona. Talihsiz olan şudur

ki, sosyetenin gözde bekârlarından biri olan Archer, yine ileri gelen ailelerden birinin kızı olan May Welland ile evlenmek üzeredir. May masum mu masum, Pamuk Prenses tadında bir kızdır. Ellen ise, Archer dışında herkesin gözünde, düpedüz düşkün bir kadındır. Avrupa'dan arkasında skandallar bırakarak gelmiş, kocasını terk ettiği için toplum içindeki ayrıcalıklı yerini kaybetmiştir. Üstelik, New York'lu burjuvaların soyluluk taslamasını gülünç bulduğunu saklamaz ve bildiği gibi yaşar.

Anna gibi Ellen da âşık olmaya cesaret ettiği için dışlanır. Gizli tutulduğu sürece, toplumun evlilik dışı ilişkilerle bir derdi yoktur çünkü. Bunu zaten herkes yapmaktadır. Oysa aşk, yüzyılın sonunda ne Petersburg'da ne de New York'ta üst sınıfın kabul edebileceği bir şeydir. Arzu ettikleri, toplumsal düzeni bozmayan, kuralları sarsmayan ilişkilerdir. Esas olan, görüntüyü kurtarmak ve düzeni devam ettirmektir. Wharton bunu dile getirerek bir sonraki yüzyılı belirleyecek burjuva davranışının tanımını da yapmış olur.

Ellen'a duyduğu aşka rağmen, Newland Archer da böyle davranır. Romanın dönüm noktası, Ellen'a metresi olmasını teklif ettiği ve yukarıda alıntıladığım yanıtı aldığı andır. Sonuçta Ellen uzaklaşır. Newland ise hayatı boyunca mutsuz olacağı bir evliliğe hapsolur. Romanın sonunda, May'in başından beri her şeyi bildiğini ama kocasını elinde tutabilmek ve itibarını kurtarabilmek için aşksız bir evliliğe razı olduğunu öğreniriz. Böylece romanın diyalektik örgüsü de tamamlanmış olur. *Masumiyet Çağı*, ilk bakışta Newland Archer'ın mutsuz aşkının öyküsüymüş gibi görünürken, aslında bize anlatılanın, iki kadının bir erkekle ilişkileri üzerinden yer değiştirmelerinin hikâyesi olduğunu fark ederiz..

Masumiyet, romanın başında el değmemiş bir taze olarak karşımıza çıkarılan May'in tekelindedir. Oysa ro-

manın sonunda, Ellen'ın seçiminin ifadesi haline gelir. May'in sınanmamış masumiyeti, hayat kapıyı çaldığında dağılıp gidecek, yerini insanın tüylerini ürperten bir hesapçılığa bırakacaktır. Roman boyunca, kocasını hapsetmekteki becerisiyle yavaş yavaş bir gardiyan haline gelişini izleriz. O, aşkının değil, düzenin koruyucusudur artık. Ellen ise, gitmesi gereken yerde giderek, Newland'la olan ilişkisini değilse bile, ona duyduğu aşkın masumiyetini korumayı başarmıştır. Kendisine sunulan sessizlik rolünü benimsemeyi reddetmiş, toplumsal olanı değil, kişisel ahlakını ön planda tutarak davranmıştır. Belki de bu nedenle Newland onu sevmekten hiç vazgeçmez.

Romanın sonunda Archer'ı yaşlı bir adam olarak Ellen'ın evinin önünde otururken görürüz. Onun kapısını yeniden çalmaya cesaret edemez bir türlü. Böyle bir kadının kapısını çalmak için yürekli olmak gerekir çünkü. Eleştirmenler ağız birliği etmiş gibi, onun bu tereddütünü, Ellen'ı hafızasında kaldığı haliyle korumak istemesine bağlarlar. Onlara göre, geçmişteki anılar değerlidir ve oldukları gibi korunmaları gerekir.

Bense, bunun, "geç kalmış" olmakla ilgili olduğunu düşünürüm hep. Hani o şarkıdaki gibi, "*Kimdir giden? Kimdir kalan?*" Bununla ilgili olduğunu düşünürüm.

Newland kaybeder. Çünkü sevdiği kadına geç kalmıştır. Birçok erkeğin yaptığı gibi.

PİPPİ'NİN ÇORABI

¿Kadınsanız hep haddinizi bildirirler. Çocukluktan başlar bu. Neyi giyip neyi giymeyeceğiniz, hangi oyunları oynayıp hangilerini oynayamayacağınız, neleri söyleyip söyleyemeyeceğiniz hep hatırlatılır size. Sürekli bir talim terbiyeye tabi tutulursunuz. Yavaş yavaş ruhunuz örselenir, renginiz solar, ışığınız söner. Bir kız çocuğuysanız eğer, büyümek sürekli bir geri çekilme hali, sonu gelmeyen bir yenilgidir. Herkes size, kabul edilebilir olmak istiyorsanız, kendinizden vazgeçmeniz gerektiğini söyler durur.>

Küçükken, ideal bir kız çocuğu olmadığım bana sık sık hatırlatıldı. Üzerimden çıkarmadığım portakal rengi şortum, yara bere içindeki dizlerim ve "kabul edilemez" davranışlarımla, rugan pabuçlu, dantel çoraplı sessiz kızlar dünyasından oldukça uzağa düşüyordum. Kabul edilemez davranışlarım arasında, mahallenin bütün çocuklarını etrafıma toplayıp "Bebek nasıl yapılır?" konulu bir konferans vermiş olmam da vardı. Bunun üzerine bir kısım anneler toplanıp bizim evi basmışlar ve bizimkilere hesap sormayı bir vatandaşlık görevi saymışlardı. Daha yedi yaşındayken, "mahallenin namusu"na leke sürmeyi başardığım için, kendimle hâlâ övünürüm. Ama asıl mesele bu değildi sanırım. Esas konu, bizim evde esen eşitlikçi hava nedeniyle, diğer kızlar kadar ayar almamış olmamdı.

Ama her zaman bunu yapacak birileri çıkar. Ben büyüdükçe, eş dost akraba komşu kim varsa, birer birer bana haddimi bildirmeye başladılar. Kızlar yüksek sesle konuşmaz, bacaklarını açarak oturmaz, oğlanlarla ağız dalaşına girmez, tükürme yarışı yapmaz ve ıslık çalmazdı. Her şey sorun olmaya başlamış, rahatım iyice kaçmıştı. Ellerimi nereye koyacağımı bilemediğim için cebime sokuyordum, bilmemne amca,"Bu böyle olmaz," diyordu. Büyük adımlarla yürüyordum, bilmemne teyze,"Kızlar böyle at gibi koşmaz," diyordu. Ve tamamen kadınlardan oluşan bir koro, sürekli, "Dik dur, dik dur," diye tempo tutarak şarkı söylüyordu. İyice kafam karışmıştı. Büyümek istediğimden bile pek emin değildim artık.

İşte tam bu sırada, Pippi imdadıma yetişti.

Pippi Uzunçorap, benim için hâlâ en feminist kitaptır. Pippi, yani kendisinin söylemekten hoşlandığı haliyle Pippilotta Viktualia Storperde Testinanesi, kimselere benzemeyen 9 yaşında bir kızdır. Kasabanın sonundaki villada tek başına yaşar; ama yalnız değildir. Evini atı ve maymunuyla paylaşır. Başına buyruk ve maceracıdır. Çok da hazırcevaptır üstelik. "Seni bir çocuk evine yerleştirmek gerek," diyen işgüzar Bayan Prysselius'a aynen şöyle cevap verir: "Ben bir çocuğum. Burası da benim evim. Eh, burada büyükler de olmadığına göre, bir 'çocuk evi'nde yaşadığım söylenebilir."

Yetişkinlerin koyduğu kurallarla acımasızca dalga geçer Pippi. Düpedüz anarşisttir. Geleneksel cinsiyet rollerini de tersyüz eder aslında. Çok kuvvetlidir mesela. Tam "on polis gücünde"dir hatta. Atını hop diye kaldırıp sokaktan verandaya taşıyabilir. Başkalarının ne düşündüğüne hiç mi hiç aldırmaz. Kimsenin beğenmediği çillerini güneşlendirmek için pikniğe gider arada bir. Adaletsizliğe ise asla dayanamaz. Kendisinden çok daha büyük bir erkek çocuğa hiç korkmadan kafa tutar ve tuttuğu

gibi bir ağacın dalına asıverir onu. Üstelik müthiş eğlencelidir. Kendine özgü diliyle yeni sözcükler yaratır ve onları kullanarak akıl almaz hikâyeler anlatır.

Pippi Uzunçorap, bütün dünya, "Yapamazsın," derken, sınırsızca hayal kurabileceğimi ve istediğim her şeyi olabileceğimi söyledi bana. Bunun için ona hep minnet duydum. Kitabın sonunda sanki bana sesleniyor gibi gelmişti: "Ben büyüyünce korsan olacağım. Ya sen?"

Pippi'nin sorusunu ciddiye almaktan hiç vazgeçmedim. Üstelik bu konuda yalnız olmadığımı biliyorum. Astrid Lindgren'in 1940'larda hasta yatağındaki kızını eğlendirmek için yarattığı *Pippi Uzunçorap* artık 60 yaşını geçti. Kim bilir kaç neslin çocukları Pippi ile büyüdüler. Sıkıcı ve dar görüşlü amcalarla teyzeler tarafından "düzeltilmekten" içleri daraldığında, odalarına koşup bu kitaba sarıldılar. Ve büyüdüklerinde bağımsız kadınlar oldular.

Bunun içindir ki, Danimarkalı feminist yazar Susanne Broger, "Hepimiz Pippi'nin çorabından çıktık," der. Haklıdır da.

SAHİP OLMANIN DAYANILMAZ AĞIRLIĞI

İyi dostlar gibi iyi yazarlar da acı söyler bazan. Çok sevdiğim İngiliz romancı Iris Murdoch da lafı dolandırmayı sevmeyenlerdendir. Karakterlerinden birine şunu söyletmiştir mesela: "Erkekler var olur, kadınlar ise sahip olur."

Bunu okuduktan sonra bir süre kendime gelemediğimi hatırlıyorum. Hatta bu laf bana o kadar ağır geldi ki, Murdoch'a düpedüz darıldım. Kitaplarına elimi sürmedim, kütüphanede onun romanlarının bulunduğu rafın yakınından bile geçmedim. Halbuki bu sıra dışı kadın, benim aşkla bağlı olduğum yazarlardan biriydi. Hem felsefeci hem edebiyatçıydı. Zihin açıcı diyaloglar yazıyor, akıl almaz canlılıkta karakterler yaratıyor, kimsenin dokunamayacağı ahlaki meselelere el atıyordu. Onunla ilk karşılaştığımda yaşadığım heyecanı bugün bile hatırlıyorum: Dostoyevski'nin ruhunun gittiği yer her neresiyse, oradan dönmüş ve orta sınıf bir İngiliz kadının bedenine girerek bizimle konuşmaya başlamış gibi gelmişti bana.

Ama işte ne olduysa bir laf yüzünden oldu. O zaman yirmili yaşlarımın ortasındaydım. Benim için zor bir dönemdi. Dünyanın üzerime kapanmak üzere olduğunu hissediyordum. Dünya benden rutin bir işe, dü-

zenli bir hayata ve bir aileye sahip olmamı bekliyordu. Bunların başıma gelmesinin an meselesi olduğunu hissediyordum. Zayıf bir ânımda hepsi birden gerçekleşebilirdi. Halbuki ben bunları istediğimden emin değildim. Kafam karışık, göğsüm bir sürü lafla doluydu. Boş bulduğum her yere, Janis Joplin'in meşhur şarkısından şu satırı yazıyordum: "*Özgürlük kaybedecek hiçbir şeyinin kalmamış olmasıdır.*"[1] Hal böyleyken, bana sahip olmaktan başka bir çıkış yolu göstermeyen bir yazarı sevmeye nasıl devam edebilirdim? "Bu yapmayacaktın Iris," dedim ona. O zamana kadar hayranlıkla okuduğum bir yazar olmasına rağmen ona mesafe aldım ve uzaklaştım. Kırgınlıkla karışık.

Onun da çok umurundaydı zaten. Alzheimer oldu bir-iki sene sonra. Ardından da öldü gitti. Küs ayrıldık sayılır.

Şimdi biliyorum ki, Iris Murdoch bu konuda kendi karakteri ile aynı fikirde değildi. Kadınların var olamayacağını söylemiyordu. Sadece bir durum tespiti yapıyordu. Karakterine bunu söyletiyordu; çünkü kadınların kendilerine dayatılan yaşam biçiminin farkında olmalarını istiyordu. Gençliğin hırçın telaşı içinde onu yanlış anlamıştım. Yanlış anlamalarımın ilki değildi. Ne yazık ki sonuncusu da olmadı.

Sonraları ben de dahil birçok eğitimli kadının ilişkilerde ve hayatın diğer alanlarında var olmaya cesaret edemeyip sadece sahip olmakla yetindiğini, bizim kadar şanslı olmayan başka kadınların zaten başından buna mahkûm edildiğini görüp irkildiğimde, Murdoch'un bu lafını hatırladım. Her geri çekildiğimde, ayak sürüdüğümde, karşıma çıkan olasılıkları görmezden geldiğimde,

1. "Me And Bobby McGee" (1969).

onu düşündüm. Bu laftan çok etkilenmiştim; çünkü gerçekti. Kadınlar, eğer hayatlarının kontrolünü ellerine almayı başaramazlarsa, sadece sahip olmakla yetinmek zorunda kalacakları bir hayata doğru sürükleniyorlardı.

Bir kadın için var olmanın bedeli yüksektir. Daha erken yaşlarda mutlu olmanın çok büyük bir lüks olduğunu öğrenirsiniz. Önemli olan sevdiğiniz şeyleri yapmanız değildir. Önemli olan görevlerinizi eksiksiz yerine getirmenizdir. Sessiz olacaksınız, itaat edeceksiniz ve sizden beklenenleri yapacaksınız. Eğer bu kurala uyarsanız, bir köşede yaşamanıza ve bazı şeyleri "elde etmenize" izin verilir. Yetişkinlikte de durum farklı değildir. "Uslu" olursanız, sadece çanak çömlek, kılık kıyafet, koltuk takımı ve yatak odası mobilyasına değil, koşulların elverdiği ölçüde unvan ve pozisyonlara da "sahip" olabilirsiniz. Ama umutlarınız, arzularınız, beklentileriniz varsa, işte o zaman işler sarpa sarabilir.

Eğer evlilik sizin için bir evin mülkiyetini ya da hâkimiyetini edinmekten fazlası ise, bir erkeğin "kullanım hakları"nı üzerinize geçirmekle değil de, onunla yan yana var olmakla ilgileniyorsanız ya da aileyi sahip olunacak değil de, ait olunacak bir şey olarak görüyorsanız, durumunuz zorlaşır. Hatta bazan işler içinden çıkılmayacak bir hal alır. İşyerinde arka planda kalmak sizi rahatsız ediyorsa, size gösterilen sınırları inandırıcı bulmuyorsanız ya da sadece doğru bulmadığınız için bazı şeylere, "Hayır," diyorsanız, hayatınız başkalarınınki kadar kolay olmayacaktır. Böyle yaşamayı tercih ediyorsanız, birisi (bu bazan rolünü fazla benimsemiş bir kadın bile olabilir) önünüze dikilecek ve sahip olduklarınızla yetinmeniz gerektiğini söyleyecektir size. "Neyine yetmiyor?" diye soracaktır, "Elindekiler neyine yetmiyor?"

Bunun üzerine hâlâ var olmakta ısrar ederseniz, o zaman sahip olduklarınızı kaybedebileceğinizi hatırlatacak-

lardır size. Evinizi, işinizi, çevrenizi kaybedebileceğiniz söylenecektir. Bir erkeğe kolayca tanınan hakları elde etmek için, sizin büyük bedeller ödemeniz gerektiği hissettirilecektir. Âşık mı oldunuz? Eh, inşallah "evlilik malzemesi" olabilecek bir hikâyeniz vardır. Yoksa toplumun kara listesine girebilir, aileniz ve arkadaşlarınız tarafından hor görülebilirsiniz. Anna Karenina'nın başına gelenleri unutmayın! Kariyer mi yapmak istiyorsunuz? Kadınlara uygun bir iş seçtiğinizden emin misiniz? Sonuçta bir aile "sahibi" olacaksınız. Bununla uyumlu bir mesleğinizin olması beklenir. Bilim yapacaksanız, uçak uçuracaksanız ya da (ne bileyim) kaya tırmanıcısı falan olacaksanız, bunlara hoş gözle bakılmaz. Belli ki tutkuyla yaptığınız şeylerdir bunlar. Ama kadınların tutkulu olması kabul edilebilir bir şey değildir. Tutkulu olmak ve arzularının peşinde koşmak ancak erkeklere yakıştırılır. Kadınlar bunu yaptıklarında bir nefret nesnesi haline dönüşür ve erkekler tarafından lanetlenirler. Çünkü sessiz bir anlaşmayı bozmuş ve kendilerine yasak olan bir alana el atmışlardır.

Ama belki siz bunu da istemiyorsunuz. Haklısınız. Büyük tutkular gerekmez her zaman. Hayat, küçük mutluluklar üzerine de kurulabilir. Siz belki de sadece saçlarınızı tarayıp rüzgârda durmak istediniz ya da bir akşamüstü kalabalık bir caddede yürümek. Ellerinizi cebinize sokup bir şarkı mırıldanabilir misiniz? Islık çalarak yürümeyi canınız çekse mesela? Ya da yorulduğunuzda kaldırıma oturup bir sigara yakabilir misiniz? Sağa sola baksanız biraz, gelip geçenleri seyre dalsanız? Rahat bırakırlar mı sizi? Aklınıza esse mesela, bir otobüse atlayıp uzak bir şehirde yaşayan arkadaşınızın yanında alabilir misiniz soluğu? Her şeyi geride bırakıp gidebilir misiniz? İkiniz bir sofranın başında otursanız. Biraz yorgun biraz uykulu sabaha kadar konuşsanız. Sokaktan atlı arabalar geçse, eskiciler ve belki yoğurtçular... Sonra sesler kesil-

se, herkesin çoktan uyuduğu bir saatte balkonda sessizce sigara içseniz birlikte... Bir yıldızlar, bir de izmaritlerin ateşi olsa görünen...

Bunları yapabilir misiniz? Birçok kadın yapamaz.

Halbuki insanın var olduğunu hissetmesi için çoğu kez bunun gibi şeyler yeterlidir aslında. Basit şeyler. Kimsenin kimseye sahip olmayı aklından bile geçirmediği, yan yana huzurla durabildiği anlar gibi şeyler. Ama sadece bunun için bile kadınlar öldürülür bizim ülkemizde. Sokağa çıkıp yürümeye cesaret ettikleri için, bir-iki saat saçlarını rüzgâra verip durmak istedikleri için ya da tek bir geceyi evden uzakta geçirmeyi göze aldıkları için. Av hayvanları gibi takip edip vururlar onları, saklandıkları yerlerden çıkarıp linç ederler, kalabalıklar önünde teşhir ederler. Böyle yaparlar ki, başka kadınlara ibret olsun. Onların da gözleri korksun ve bir daha var olmaya teşebbüs etmesinler. Önlerine atılan birkaç parça eşya ve yarım yamalak iki sevgi sözcüğü ile idare etsinler. Hepsi birer mahpus gibi, dantelli perdelerle sıkı sıkı örtülmüş pencerelerin ardında yaşayıp gitsinler. Yetenekleri körelsin, ışıkları sönsün, umutları kararsın. Ta ki her şey için çok geç olduğunu fark edene kadar.

Evet, Iris Murdoch haklıdır: "Erkekler var olur, kadınlar sahip olur." Bu tespitin bir okuması kadınların iyi birer tüketiciye dönüştürülüp etkisiz hale getirildiği ise, diğer okuması da yukarıdaki gibidir. Doğrudur, kadınlar var olmaktan çok, sahip olarak tamamlarlar hayatlarını. Susturulmuş arzuların, gerçekleşmemiş hayallerin, kanserleşmiş mutsuzlukların sahibidir onlar. Erken kaybedilmiş çocuklukların yasını taşır, kaybedilmiş umutların çetelesini tutarlar. Sabır sahibi olurlar, sinir sahibi olurlar, dert sahibi olurlar. Yaşadıkları evlerin koridorlarında sessiz hayaletler gibi dolaşırlar. Kapının onlar için çalmasını bekleyerek... Bir gün...

CHARLOTTE'UN KIZ KARDEŞLERİ

On dokuzuncu yüzyılın ortaları. İngiltere'de Yorkshire yakınlarında Haworth adlı bir küçük kasaba. Bu kasabada İrlandalı bir rahip olan babası ile yaşayan otuzlarında bir kadın. Soğuk ve nemli bir kış gecesi. Genç kadın, ocağın başında oturmuş ayaklarını ısıtmaya çalışan babasının eline bir kitap tutuşturuyor. Bir roman yazmış. Adam sanki hayatında ilk kez bir kitap görmüş gibi elinde evirip çeviriyor romanı. Ardından okumaya başlıyor. Bir zaman sonra oturma odasında içi içini yiyen kızının yanına gidiyor ve şöyle diyor: "Çok daha kötü olacağını düşünmüştüm."

O kadın Charlotte Brontë'dir. Babasına verdiği roman ise *Jane Eyre*'dir. Yani o dönemde İngiltere'nin en çok satan kitabı.

Charlotte'un romanına dair babasından duyacağı tek yorum bu olacaktır. Mektuplarından anladığımız kadarıyla bu onu incitmiş olmalı. Halbuki, Brontë ailesinin altı çocuğundan üçüncüsü olan Charlotte Brontë tam bir çetin cevizdir. Daha çok bir şair olarak tanınan Anne Brontë ve en az kız kardeşi kadar iyi bir romancı olan Emily Brontë gibi, Charlotte da hayatının neredeyse tümünü yazarak geçirir. Ailenin duygusal merkezini oluşturan erkek kardeş Branwell de dahil olmak üzere, bü-

tün kardeşlerini aynı sene içinde veremden kaybeder. 1849'a gelindiğinde aileden geriye sadece Charlotte ve babası kalmıştır.

Patrick Brontë, sinirlendiği zaman verandaya çıkıp karanlığa doğru bir-iki el ateş eden ve kadınları terbiye etmek için arada bir şiddete başvurmanın kaçınılmaz olduğuna inanan bir adamdır. Charlotte, babasının bütün kaprislerini sabırla çeker. Hatta hayatının sonuna doğru evlenmeye karar verdiğinde, düğün günü kiliseye gelmek yerine kasabanın meyhanesinde arkadaşlarıyla içki içmeyi tercih ettiği için ona gönüllenmez bile.

Jane Eyre 1847'de basıldığında ülkenin en çok satan romanı haline gelir. Ama Charlotte da kız kardeşleri gibi, romanını bir mahlas kullanarak yayımlamıştır. Bir erkek ismi seçmiştir kendine: Currer Bell. Yani hiç kimse yazarın kim olduğunun, daha da fenası, bir kadın olduğunun farkında değildir. Sonunda belki babasının da "cesaretlendirmesi" ile ortaya çıkmaya karar verir Charlotte. Bundan sonra da başına gelmedik kalmaz. O vakte kadar, eleştirmenlerin övgüsüne mazhar olan roman, bir kadının elinden çıktığı anlaşılınca yerden yere vurulur. Ne konunun kabalığı kalır ne de karakterin basiretsizliği. Dönemin önemli edebiyat dergilerinden biri olan *Rambler*'da romanın, "insanın aşağılık ve hayvani duyguları"na hitap ettiği ve düşük bir ahlakın temsilcisi olduğu yazılır.

Charlotte Brontë, 1855 senesinde 38 yaşındayken tifodan ve muhtemelen biraz da hayal kırıklığından ölür. Dokuz ay karnında taşıyıp doğuramadığı bebeğini ve yazamadığı kim bilir kaç romanı da yanında götürerek.

Charlotte Brontë'nin yaşamı, bir kadının yazabilmek için kaç erkeğin iradesini hiçe sayması gerektiğinin öyküsü gibi gelir bana hep. Eğer bir kadınsanız ve yazmak istiyorsanız, babanızdan başlayarak, hayatınıza giren erkeklerle birer birer hesaplaşmanız gerekecektir.

"Kadından şair olmaz," diyeceklerdir size. Demeseler bile hissettireceklerdir. Felsefeciyseniz, kadın filozofların kıtlığından dem vuracaklardır. Mizah yapıyorsanız, en iyi ihtimalle gülümsetebilirsiniz insanları. Kahkahalarla güldürmek "uygunsuz" kaçacaktır. Roman yazıyorsanız, romandaki erkek karakterleri yeterince iyi temsil edip etmediğinize bakılacaktır hemen. Kadınların, kendilerinden başka kimseyi anlatamadığı ve sadece kadın hikâyeleri yazabildikleri düşünülür çünkü.

Kötüyseniz, hiç acımadan yerden yere vururlar. İyiyseniz, ağızlarının içinde yuvarlayarak, "kadın romancı" derler. İyi romancı deseler yetecektir halbuki.

Erkeklerin hâkim olduğu her yere desturla gireceksiniz, oranın esas sahibi olmadığınızı hiçbir zaman unutmayacaksınız, tartışmalarda mümkün olduğu kadar sessiz kalacaksınız ve asla büyük meselelere el atmayıp önünüze konan kırıntılarla oyalanmayı bileceksinizdir. Neyinize yetmez?

Ama bazı kadınlar yazmaya devam eder. Bazan küçük ama unutulmaz bir öykü, bazan jilet keskinliğinde bir şiir, bazan da insanın yüreğine oturan bir roman. Bazan Füruzan, bazan Birhan Keskin, bazan da Tezer Özlü olurlar.

VII

Sokaklar, Otobüsler, Kahveler

SAĞDA UYGUN BİR YERDE...

Bir pazar gecesi feci bir yağmurun altında Tünel'den Taksim'e doğru yürüyordum. Şimşekler çakıyor, uzun süredir gördüğüm en büyük yağmur yağıyordu. İstiklal Caddesi neredeyse bomboştu. Anlaşılan, herkes bir yere sığınmış yağmurun dinmesini bekliyordu. Ben de bir yandan böyle bir havada dışarı çıkma gafletinde bulunduğum için kendime kızıyor, bir yandan da şemsiyemin kontrolünü kaybetmemeye çalışıyordum. Onu iki elimle sıkı sıkı tutmuş yüzümde patlayan rüzgâra karşı bir silah gibi doğrultmuştum. Önümü falan gördüğüm yoktu. Körlemesine ilerliyordum.

Sonra birden sancak tarafımda ufak tefek bir adam peydah oldu. İki eliyle kapişonunu tutarak şemsiyemin altına giriverdi. "Çok ıslandık. Biraz böyle gelsek," dedi dili biraz dolaşarak. Böyle çoğul konuşunca gayriihtiyari yanında başka biri var mı, diye baktım. Sonra anladım ki, arkadaş İngiltere kralları gibi kendinden "biz" diye söz edenlerden. Ondan uzaklaşabilmek için, bir-iki zikzak yaptım. Nafile. Bana mısın demedi. Adımlarını benimkine uydurup şemsiyemin altında yürümeye devam etti. Bu adam sarhoş falan olabilirdi ama asla aptal değildi. Ben gözlerimi açıp, "Hayırdır?" deyince omuzlarını silkti ve, "Dolmuş değil mi? Ücreti neyse veririz," dedi. Gül-

düğümü görmesin diye kafamı çevirdim. Adımlarımı iyice hızlandırdım. Böyle bir müddet yürüdük. Sonra baktım olmuyor, "Ben sizi sağda müsait bir yerde bırakayım," dedim. Pek memnun olmadı. Ama dolmuş değil mi? Kaptanın dediği olur. Gönülsüzce şemsiyenin altından çıkıp uzaklaştı.

Eve gelip saçımı başımı kuruttuktan sonra oturup düşünmeye başladım. Böyle şeyler neden hep benim başıma gelir? Neden bütün sarhoşlarla deliler beni bulur? Bir keresinde Beşiktaş'ta bir meczup, "Bir atkım bile yok," diye bağırarak üstüme yürümüş ve bir öğrencimin benim için ördüğü kaşkolumu kapıp götürmüştü. Vermiştim tabii. Direnmenin anlamı yoktu. O, atkı istemek için gözüne beni kestirmişti. Tıpkı yağmur altında otostop yapmak için benim şemsiyemi seçen o adam gibi.

Kediler ve mendilci çocuklar da (ki bu ikisi tamamen aynı prensibe göre işler) önce bana gelirler. Eskiden Ankara'da Sakarya'da bir gözlemeci vardı. Önü hep sokak çocuklarıyla dolu olurdu. Ne zaman gözleme alacak olsam, bunlardan bir tanesi fırlayıp önüme dikilir, elimdekini isterdi. Onu verir, bir tane daha alırdım. Bir çocuk daha peydah olur, tamamen aynı sahne tekrarlanırdı. Bir keresinde, artık canıma tak etmiş olacak ki, "Vermeyeceğim," dedim. O zaman bu çocuklardan biri, bana doğru uzandı ve kirli elleriyle gözlememi iyice bir mıncıkladı, "Yiyesin o zaman şimdi," dedi. Yüzüne bakınca, ona karşı hiçbir şansım olmadığını anladım. Gözlemeyi bankın üzerine bırakıp uzaklaştım.

Bunları yazarken, aklıma *Tutunamayanlar*'daki bir bölüm geliyor: hani Selim'in "kitabî" biri olduğunu kabul ettiği şu meşhur tiradı:

"Bana kitap kurdu, boş hayaller kumkuması, hayatın cılız gölgesi gibi sıfatlar yakıştırılabilir. Kitaplardan, yaşantılarım için yararlanamadığımı da yüzüme vurabi-

lirsiniz. Ne yapabilirim? Kitap okumakla, manavın beni aldatmasına engel olamıyorum bir türlü. Manava inanmadığım halde beni aldatıyor namussuz."[1]

Bu böyledir gerçekten de, manavlar hemen anlar yüzünüzden uyanık biri olup olmadığınızı. Ve her ne görüyorlarsa suratınızda, dolduruverirler çürük çarık domatesleri, elmaları, şeftalileri kesekâğıdının içine. Sizin manava inanıp inanmamanız hiç önemli değildir. Manav sizi bilir. Üç kilometre öteden tanır ve ona göre davranır.

Çünkü siz hayatı kitaplardan öğrenmişsinizdir. Başkalarını incitmekten korkarsınız. Onun için hep biraz ürkek bakarsınız. Efendimli, lütfenli konuşursunuz. Bir şey isterken, "Rica ederim," dersiniz. Özür dilersiniz. Üstelik bazan gerekmediği halde yaparsınız bunu. Dalkavukluktan, ricacılıktan ya da kibarlık budalalığından değildir bu tavrınız. Öylesinizdir. Diğer çocuklar sokakta oynarken, siz evde o kitapları okuya okuya böyle olmuşsunuzdur. Ona göre davranırsınız.

Oğuz Atay'ın dediği gibi, kitap okumanız manavın sizi aldatmasını engellemez. Hatta bunu gerektirir. Ama bu iş çürük sebze meyveyle bitmez. Kimsenin fark etmediği şeyleri görür olursunuz. Başkaları için görünmez olanlar size görünür.

İşte o zaman şehrin hayaletleri peşinize takılır; sarhoşlarla deliler, kedilerle mendilci çocuklar gelip sizi bulur. Zamanla buna alışır, yaşar gidersiniz.

1. Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.

559C

Öğrenciliğimden beri aynı otobüse biniyorum. 559C Taksim-Hisarüstü otobüsü, okuldan ayrı kaldığım birkaç seneyi saymazsak neredeyse yirmi beş senedir beni bu iki nokta arasında taşıyıp duruyor. 559C'nin hayatımda özel bir yeri var. Bu otobüsü beklerken geçirdiğim zamanları uç uca eklesek, uzunluk açısından dört-beş yaşlarındaki bir çocuğun ömrüne, yoğunluk açısından da Werther'in Lotte'ye duyduğu aşka falan denk gelir, diye düşünüyorum. Bir de üzerimdeki etkisi var tabii. Başka hiçbir şeyle karşılaştırılamaz. Onu nerede görürsem göreyim binmek isterim mesela, o anda ne yaptığım nereye gittiğim tamamen önemsizleşir. Derhal otobüse atlayıp pencere kenarında bir yer kapmak ve kitabımı açıp koltuğa gömülerek okumak isterim.

559C, İstanbul'daki birçok hattın aksine, insanların bolca okuduğu bir otobüstür. Neredeyse tümüyle öğrencilerle dolu olduğu için, hemen herkesin elinde bir kitap görebilirsiniz. Arada bir, sevdiğim romanlardan biri gözüme ilişir. Romanı sanki ben yazmışım gibi sevinirim. Bir süre okuyanın yüzündeki değişiklikleri izlerim. Sıkılmış mı, beğenmiş mi, heyecan mı duyuyor anlamaya çalışırım. Bazan hangi bölüme kadar geldiğini görebilmek için uzanıp okuduğu sayfaya şöyle bir göz atmak isterim.

Başkasının kitabını okumaya çalışırken defalarca yakalanıp utandığım vakidir.

Yine de 559C ile seyahat etmenin en keyifli tarafı budur çünkü sürprizlerle dolu bir otobüstür. Orada her türlü kitaba rastlamak mümkündür. Onun için, otobüste yanımda oturanın ne okuduğuna her zaman bakarım. Onun elindeki kitabın ne olduğuna bağlı olarak, kimi zaman hayal kırıklığıyla kendi romanıma geri dönerken, kimi zaman da için için sevinirim. Nadiren de olsa, biri elinde öyle bir kitap tutuyordur ki, yıllardır görmediğim eski bir dostumla karşılaşmış gibi olurum. Boynuna atlayıp onu kucaklayasım gelir.

Böyle garip bir âdetimin olmasını yadırgayanlar olacaktır. Ama ben bunu meraktan çok duygudaşlığa bağlıyorum. Hayatınızı değiştirmiş, size yön vermiş, dünyayı başka bir gözle görmenizi sağlamış bir kitabı okuyan birini gördüğünüzde hissettiğiniz şey tam da bu değil midir? Onu senelerdir tanıyor gibi hissetmez misiniz? Öyledir de gerçekten. Tanıyorsunuzdur aslında. Aynı kitapları seven insanlar kardeş sayılırlar çünkü. Bir tür harf kardeşliğidir bu.

Ama bütün kardeşlikler gibi bunun da kendine göre incelikleri vardır. Öncelikle kardeşleri hoş tutmak gerekir. Yani, kitabına göre bir okuyucu hayal etmek ve ona göre davranmak lazım gelir.

Romanlarındaki gerilimli atmosferi arzu edilmeyen yakınlıklar üzerinden kuran Patricia Highsmith'i okuyan birine, "Merhaba, ben de bu yazarı çok severim, onun için tanışmamız gerektiğini düşündüm," diyerek yaklaşırsanız, muhtemelen sizi densizliğinizle baş başa bırakacak ve dudağının kenarında müstehzi bir gülücükle romanına geri dönecektir. Highsmith okuyan biri, yabancılarla asla konuşulmaması gerektiğini bilir. Dostoyevski okuyan birini yeri geldiğinde kucaklayabilirsiniz. Oysa,

elinde *Varlık ve Zaman*'ı tutan birine elbette destursuz yaklaşamazsınız. Hatta uzak dursanız iyi olur. O kitapla otobüse binecek cesareti gösterdiyse, herhalde gerçekten okumaya niyetlidir. Birisi, *Savaş ve Barış*'ı okuyorsa, o uyuyakalmadan, siz başının altına bir kazağı yastık yapıp yerleştirmek isteyebilirsiniz. Tolstoy iyidir ama yazmaya başladığında durmak bilmez.

Kurt Vonnegut okurken gülmeyen biri düpedüz deli sayılabileceği gibi, Thomas Hardy okurken gülen birine de şüpheyle yaklaşmak gerekir. Hardy büyük bir yazardır ama mizah duygusuyla ünlü değildir. (Otobüsteki komşunuza gelince, bir kez daha dikkatle baktığınızda göreceksiniz, elinde *Tess*'i tutuyor olabilir ama büyük ihtimalle onun arasına *Şampiyonların Kahvaltısı*'nı yerleştirmiş, onu okuyordur. Gülüp durması bundandır.)

Thomas Bernhard okuyana dokunmayın, cümlesini bölmek istemezsiniz. Bilge Karasu okuyan birine manalı manalı bakmanız yeterli olacaktır. O sizin ne demek istediğinizi anlar. Sadık Hidayet okuyana aynısını yapmanızı önermem. O sizi anlamayacaktır. İkiniz de *Kör Baykuş*'u okuyor olabilirsiniz ama bu en iyi ihtimalle Hidayet'i anlayacağınız anlamına gelir, birbirinizi değil.

Eğer *Ulysses* okuyan birini gördüyseniz, o zaman 559C'nin koyu kırmızı koltuklarından birinde uyuyakaldınız demektir. Çünkü belediye otobüsünde bu kitabı okuyan olsa olsa Oğuz Atay'dır ve rüyanızda size muzipçe göz kırpmaktadır.

ORTA SAHANLIKTA KARAKTER TAHLİLİ

Ne yalan söyleyeyim, okulla beraber hayatıma neşe geliyor. Bu kadar uzun bir aradan sonra derslere yeniden başlayınca keyfim yerine geldi.

Derslerden birinde edebî metinleri incelerken kullanabileceğimiz araçlardan söz ediyorum. Bu tür mevzulara genelde "Karakter nedir?" sorusuna cevap arayarak girilir. Ben de öyle yaptım. Değişik roman ve öykü kişilerinden örnekler vererek bir karakteri nasıl derinlikli bir şekilde kavrayabileceğimizi anlatmaya çalıştım.

Ders eğlenceli geçti. En azından benim için. Yeni bir sınıfla karşılaşmak her zaman heyecanlı bir şeydir. Fakat Raskolnikov'dan, Anna Karenina'dan, Çehov öykülerindeki kişilerden falan bahsederken, nasıl oldu da birden Örümcek Adam'a karakter analizi yapmaya başladık, orasını anlayamadım. Dersin sonunda *Örümcek Adam 3*'ten örnek veren çocukla, *Batman*'in bir karton karakter olmadığı konusunda ısrarcı olan başka bir öğrenci uzunca bir tartışmaya giriştiler. Benim dışımda herkes konuya hâkim gibi görünüyordu. Kendimi çok yalnız hissettim.

Daha çok film seyretmeliyim. Bu Batman'lerle Örümcek Adam'lardan toplam kaç tane var acaba?

Neyse, işin esas eğlenceli tarafı biraz eşeleyince ortaya çıktı. Öğrencilerin bir kısmı, öykü denen şeyi hızlıca

akan ve biraz da entrika barındıran olaylar bütününden ibaret görüyor ve karakter derinliğini tamamen gereksiz buluyordu. Onlara göre, hikâyenin kahramanı diye biri olurdu, o da kahraman biri olurdu. İşte o kadardı.

Her sene işim biraz daha zorlaşıyor. Ama ben kolay yılacak biri değilim. Hele böyle bir meselede. Önce biraz afalladım gerçi. Fakat kendimi hemen toparladım ve aralarından birine, her gün otobüste karşılaştığı kişilerin nasıl insanlar olduklarını merak edip etmediğini sordum. Önce ne gerek var ki, der gibi baktı. Sonra yüzüne bakınca anlaşılır, diye kestirip attı.

Oysa karakter tahlili, otobüste kendine yer bulmak isteyen biri için bulunmaz bir araçtır. Çok da incelikli bir iştir üstelik. Birinin yüzüne bakıp geçmekle işin içinden çıkamazsınız. Otobüsün tümüne hâkim olabileceğiniz bir yerde, tercihen orta sahanlıkta, bir köşeye çekilip uzun uzun etrafı incelemeniz gerekir.

Bazıları sportif ve enerjiktir. Herkesten önce koşup otobüste yer kaparlar. Bazıları da uyanık ve hoyrattır. Arkada olsalar bile öne geçmenin bir yolunu bulurlar. Benim gibi yavaş ve dalgın biriyseniz, hayatta kalmak için karakter tahlilinden başka hiçbir şansınız yoktur. Yoksa hep ayakta seyahat edersiniz. Belediye otobüslerinde ayakta gitmekse çok üstün atletik beceriler gerektirir.

Siz de otobüsün diğer sakinlerini göz hapsine alır, ufak tefek ipuçlarını değerlendirerek bir sonuca varmaya çalışırsınız. Neden? Çünkü kimin önce kalkacağını, hangi koltuğun daha evvel boşalacağını anlamaya çalışıyorsunuz. Buna göre o koltuğa yakın bir yere konuşlanacak ve sizden çok daha hızlı ve çevik olan rakiplerinize karşı avantaj kazanacaksınız.

Yüzüne bakıp anlarmışız. Yok öyle yağma! Keşke hayat o kadar basit olsaydı. Evet doğru, bazısı ineceği durağa yaklaşınca kapıya doğru bakmaya başlar. Hatta kimileri

bütün bedenleri ile kalkacaklarının işaretini verirler. Torba hışırdatanlar, çanta kucaklayanlar, boyunlarını birer kaz gibi pencereye doğru uzatıp hangi durakta ineceklerini kestirmeye çalışanlar. Bunlar çocuk oyuncağıdır. Ama hepsi böyle olmaz ki!

Geçen gün 559C'de bir sabah yolculuğu yaptım, bütün otobüs poker suratlılarla doluydu. Hiçbir yüzde tek bir umut ışığı yoktu. Herkes son durak yolcusu gibi görünüyordu. Muhtemelen birçoğu öyleydi. Ama işte ustalık tam da bu noktada başlar. Biri mutlaka Beşiktaş'ta inecektir. Hadi bilemediniz Levent'te. Fakat Beşiktaş'ta inecek olanla Levent'te inecek olan bir olur mu hiç? Tam bu noktada, başka detaylar devreye girer. Kılık kıyafet, topuğu yenmiş pabuç, yarım yamalak yapılmış makyaj, elde evirilip çevrilen cep telefonu ya da belki kitap, hatta kemirilmiş tırnaklar ile dana yalamış gibi taranmış saçlar bile birer ipucu olabilir.

Göz hapsine aldığınız kişi, plazalara kadar gidecek bir ofis insanı mıdır, Beşiktaş'ta inecek bir memur mudur, yoksa son durağa kadar devam edecek bir öğrenci midir?

Orta sahanlıkta karakter tahlili yapmadan bunu bilemezsiniz. Bunu bilemezseniz de hep ayakta kalırsınız. Otobüste ve hayatta.

DÜĞME

Hayatta zor anlar vardır. Geçen hafta düğmemin koptuğu an da bunlardan biriydi. Dikiş dikmeyi beceremem. Hiç öğrenemedim. Üstelik meret bu sefer en olmayacak yerde, en olmayacak şekilde koptu. Öyle kalabalık bir otobüsteydim ki, nereye uçtuğunu bile göremedim.

Neyse ki Beşiktaş kara suları içindeydim. Beşiktaş'ta biliyorsunuz denizaltı bile arasanız var. Öyle bir semtimizdir yani. Bence yasaklanmalı. Çünkü insanı her derde çare bulunabileceği yolunda yanlış fikirlere sevk ediyor.

Bu sefer çareyi nerede bulabileceğime dair bir fikrim vardı. Ne aradığını bilen insanların kararlılığı ile yürümem beklenirdi aslında. Ama elbisemin düğmesi çok biçimsiz bir yerden kopmuştu. Onun için sırtımı duvara vererek mesleğe o gün başlamış bir gizli ajan edasıyla hedefe doğru sinsi sinsi ilerledim.

Tuhafiyecide beni tuhaf bir kadın karşıladı. "İnsan işine ancak bu kadar yakışır," diye düşündüğümü hatırlıyorum. "Düğmeniz kopmuş," dedi makyajla irileştirilmiş gözlerini daha da açarak. Bir şeye baktığında önce eksikleri fark eden insanlara pek güvenmem. Bilgisi gözle görünen şeylerle sınırlı pratik kişilerdir bunlar. Bu kadın da öyle birine benziyordu. Kopmuş düğme meselesine parmak bastıktan sonra, "Bacaklarınız çarpık, saç kesiminiz

berbat, ha bir de kaşlarınız birbirine fazla yakın," demesini bekledim.

Ama o hızla birtakım kutuları raflardan indirmeye başladı. Onları bir süre dalgın dalgın karıştırdıktan sonra, bana bir düğme uzattı. Evet, belki bir teorisyen sayılmazdı ama işinin ehli olduğunu teslim etmek gerekiyordu. Düğmeyi eliyle koymuş gibi bulmuştu. Çünkü muhtemelen eliyle koymuştu.

Neyse, sonuçta önemli olan düğmenin bulunmuş olmasıydı. Dükkân fazla kalabalıktı. Çıkmak için can atıyordum. Hemen oracıkta düğmemi dikmek istedim. "Soyunmadan olmaz," dedi kadın yine gözlerini açarak. Bu sefer gerçekten korkmuş gibi görünüyordu.

Telaşımdan en basit şeyi akıl edememiştim. İlik öyle ters bir yerdeydi ki, elbiseyi çıkarmadan düğmeyi dikmem mümkün değildi. Çinli bir jimnastikçi olsaydım belki. Ama değildim. Tuhafiyeci kadın da bunun farkındaydı. Sürmeli gözler kısılıp beni küçümseyerek süzdü. "Teori falan bir yere kadar," der gibiydiler. İnsanın pratik zekâsı olmayınca böyle apışıp kalırdı işte. Ben kendimi ne zannediyordum?

Yaptığım aptallıktan öyle utanmıştım ki, çengelliiğne istemek bile aklıma gelmedi. Düğmeyi cebime koydum. Yenilmiştim. Kabul etmek gerekiyordu. Parayı tezgâhın üzerine bırakıp kapıya doğru yürüdüm.

Fakat tam o sırada, kırlaşmış saçlarını *à la garçonne* modeli kestirmiş bir teyze beni kemerimden yakalayıverdi. Ne olduğumu anlayamadan kendimi neredeyse kadının kucağında buldum. "Dur gitme, ben dikerim," dedi bana. Sesinde kıdemli bir subayın otoritesi vardı. Tuhafiyeci de bunu hissetmiş olacak ki, isteksizce de olsa iğneyi ipliği hazırlayıp kadının eline tutuşturdu.

Birkaç dakika sonra düğmem dikilmiş, kriz çözülmüş, hayat yeniden normale dönmüştü.

Otobüste yeni dikilmiş düğmeyi elimle yoklarken, bu küçük olaydan etkilendiğimi fark ettim. Dalgacı halim uçup gitmişti. Hatta bir yavaşlık gelmişti üzerime. İnsanın beyni yüksek devirde çalışmaya başlayınca bazan olur bu. Hareketleriniz ağırlaşır.

Ben de derinlerdeki kimi anılara ulaşmaya çalışıyordum. Teyzenin buyurgan sesinde, düğmeyi dikerken beni evirip çevirmesinde, kıpırdanmamam için ikaz edişinde tanıdık bir şey vardı. Unuttuğumu sandığım bir yakınlıktı bu. Çocukken pantolonumun dizi yırtıldığında, astarım söküldüğünde ya da cebim delindiğinde (hep tıka basa doldurduğum için bu sonuncusu çok sık olurdu) annem ya da anneannemin beni önlerine oturtup sökülen yeri nasıl onardıklarını hatırladım.

Annem bu alışkanlığı ben yetişkin bir kadın olduktan sonra da sürdürdü. Direnir gibi yapsam da, bu dikiş teranesi aslında hoşuma giderdi. Anneme fiziksel olarak yakın olabildiğim nadir anlardan biriydi. İşi bittikten sonra o sırtımı okşayarak, "Hadi bitti, kalk bakalım," derdi, ben de bazan lafı uzatır onun dizinin dibinde azıcık daha oyalanırdım. Artık kaybedilmiş bir çocukluğun sıcaklığında biraz daha durabilmek için.

Çocukluk denen şey en nihayetinde anne hasreti değil midir?

Anneme duyduğum özlem tuhafiyecideki teyzenin temasıyla uyanıp başını kaldırmıştı. Düğmem dikilirken belli ki başka dikişler açılmıştı. Çoktan unuttuğumu sandığım dikişlerdi bunlar.

Ancak annemin tamir edebileceği dikişler. Burada olsaydı eğer.

BEŞİKTAŞ

Beşiktaş'ı çok sevdiğimi hep söylerim ama bu sevginin nasıl başladığını anlatmamış olabilirim.

Üniversitedeki ilk senemdi. Beşiktaşlı bir oğlana âşık olmuştum. Onun benim varlığımdan haberi bile yoktu. Ama bu önemli değildi. Beşiktaş'ta oturduğunu bildiğim için, arada bir gidip orada vakit geçiriyordum. Kamburun Bahçesi'ni keşfedişim de aynı zamana rastlar. Ne zaman fırsat bulsam, okuldan kaçar oraya giderdim. Belki gelir de görürüm umuduyla değil, daha çok ona yakın bir yerlerde olmanın tadını çıkarmak için. Param varsa Yedi-Sekiz Hasanpaşa Fırını'ndan saç örgülü kurabiye alıp çaya batırır, onun gamzeli çenesini ve zeki ışıltılarla dolu gözlerini düşünerek yerdim. Bunu o kadar uzun süre yaptım ki, sonraları o çocukla her karşılaştığımızda burnuma kurabiye kokusu geldi.

Her şey gibi bu da dağılıp gitti bir zaman sonra. Araya bir sürü şey girdi. Ben o oğlandan vazgeçtim. Sonra daha nelerden nelerden vazgeçtim. Ama Beşiktaş sevgisi baki kaldı.

Onun içindir ki, okuduğum kitaplarda Beşiktaş lafı geçince çocuk gibi sevinirim. Hatta karakterlerin yolu Beşiktaş'a düşerse daha da hoşuma gider. Mesela Celil Oker'in dedektif karakteri Remzi Ünal, sık sık Beşiktaş

İskelesi'ne gidip Üsküdar'a geçer. Oralarda dolaştığı için bir gün karşılaşıverecekmişiz gibi gelir, daha da bir ısınırım ona.

Alper Canıgüz'ün *Tatlı Rüyalar*'ı da Beşiktaşlı bir romandır. Onu bir öğrencim getirip elime tutuşturmuştu. Çok da iyi yapmıştı. Romanda bolca Beşiktaş vardı. Hatta ondan ötesi de vardı. Fakat öyle bir döneme rast geldi ki, hikâye ne zaman gelip Balık Pazarı'na dayansa, o aralar bende kalan bir arkadaşımla beraber soluğu orada alıp bir masaya kurulduk. Onun için okunması zaman aldı.

Mehmet Açar'ın romanı, *Çok Uzaklarda Bir Yaz*'ın kahramanı da Beşiktaş'ta yaşıyor:

"Bu satırları iki binli yıllarda, Beşiktaş'ın arka sokaklarındaki ucuz, güneş görmez bir bodrum katının rutubetli duvarlarının arasında emektar ve külüstür bir PC'de yazıyorum. İşsiz, borçlu ve yalnız biriyim. (...) Aslında çok da mutsuz olduğum söylenemez. Bazan Abbasağa Parkı'nda köpekleri, kedileri severken ya da sahilde balıkçıların yanında Boğaz'ın sularını seyrederken, var olmaktan keyif aldığımı düşünüyor, kendimi iyi hissediyorum."[1]

Beşiktaş'ın böyle onarıcı bir tarafı vardır gerçekten. İşsiz ve parasız bile olsanız, insaflı davranır size. Parklarda oturup simit yiyebilir, seyyar kahveden bir bardak çay alıp sahilde oyalanabilirsiniz. Ya da iyice içiniz sıkılıyorsa vapura atlar karşıya geçip geri dönersiniz. Beşiktaş, kim olursanız olun size mutlu olmak için bir şans tanır.

Geçenlerde bir arkadaşıma, çarşıdan ayrılmanın benim için ne kadar zor olduğunu anlatıyordum. Ben bu simitler, kahveler, vapurlar tiradını attıktan sonra, bana ne dese beğenirsiniz? "Sen Beşiktaş milliyetçisi olmuşsun, haberin yok!" Çok bozuldum. Sonra düşündüm, "Varsın

1. Mehmet Açar, *Çok Uzaklarda Bir Yaz*, Turkuvaz Kitap, İstanbul, 2009.

öyle olsun," dedim kendi kendime. Bir semtin "milliyetçisi" olacaksam, o Beşiktaş olsun.

Beşiktaş kalender bir semttir çünkü. Orada herkese yer vardır. Kimse kimseye yan bakmaz, afra tafra yapmaz. Travestiler, başörtülü eczacıdan alışveriş eder. Muhafazakâr lokantacı ekmeğini Kürt bakkaldan alır. Emekli ilkokul öğretmeni, köşede çiçek satan kıza okuma yazma öğretir. Yaşını başını almış esnaf, sen yoldan geçerken saygısından ayağa kalkar. Öğretmensin diye yapar bunu. Utanır yerin dibine girersin. Kamburun Bahçesi'nde garson, duble çayını şekersiz içtiğini bilir ve sormadan getirir. Yaşlı teyzeler sokakta kalmış çoluk çocuğu ve meczubu itinayla besler. Yaz gelince, herkes kapısının önüne su koyar ki, sokak köpekleri susuzluktan helak olmasın. (Kimi esnaf zaten yaz kış dükkânın önünden kedi mamasını eksik etmez.) Çocuklar, komşulara ya da bakkala bırakılmış anahtarı alıp girerler evlerine. Cüzdanını bir yerlerde unuttuysan, pastanedekiler cebine poğaça tıkıştırmakla kalmayıp bir de yol parası için borç vermeyi teklif eder. Filipinlisinden Afrikalısına kadar yetmiş iki milletin insanı sokaklarında dolaşır.

İşte gönül rahatlığıyla söylüyorum: Keşke bütün Türkiye Beşiktaş olsa! Bütün farklılıklara rağmen anlayış içinde dostça yaşasak.

HER YANIK İZ BIRAKIR

Partileri, büyük buluşmaları, kalabalık toplantıları sevmiyorum. Onları sevmememin bir sebebi, hepsinden illa ki bir şeyler kaybederek çıkıyor olmamdır. Böyle ne eldivenler ne şapkalar gitti. Zaten dalgın insanım. Üstüne bir de kalabalığın yarattığı sersemlik eklenince, bir türlü toparlanamıyorum anlaşılan. Peki ya yırtılıp delinenler? Sigara yanıklarıyla zalimce işkence görenler? Bunlar da başımdan eksik olmuyor.

Geçen gün yine böyle kalabalık bir toplantıdan sonra eve geldiğimde, paltomun sırtında bozuk para büyüklüğünde bir delik olduğunu fark ettim. Eve doğru yürürken arkadan arkadan bir serinlik geliyordu. Demek bu yüzdenmiş! Bir ara paltoyu vestiyere asmıştım, o zaman mı delinmişti? Biraz daha dikkatli bakınca bunun bir yanık olduğunu fark ettim. Evet, birisi sigarasına hâkim olamamıştı. Hatta sonra birkaç kez daha hâkim olamamış olmalıydı ki, delik büyümüş ve bozuk para boyutlarına ulaşmıştı.

Bunun çaresi var mıdır, diye düşünürken, Beşiktaş'ta bir ara gözüme ilişen "ÖRÜCÜ" tabelasını hatırladım. Ertesi gün dükkânı elimle koymuş gibi buldum. Nur yüzlü yaşlıca bir adam en fazla üç metre kare kadar bir odacıkta oturuyordu. Paltomu çıkarıp gösterdim. O da bana oda-

nın içindeki ikinci iskemleyi gösterdi. "Otur, üşüme!" dedi. İkimiz birden oturunca oda tamamen doldu zaten. Sürgülü kapıyı itip kapattı. Böylece iki iskemle, bir elektrikli radyatör ve askıda tamir edilmeyi bekleyen bir-iki kıyafetten oluşan dekorun parçası haline geldim.

Paltoyu bir süre inceledikten sonra, "Nasıl yaktın bunu?" diye sordu. "Ben yapmadım," dedim. "Sen yapmışsın işte, hanım abla," dedi, "buraya böyle getirdiğine göre." Sonra da muzip muzip güldü. Alışkın hareketlerle arkaya doğru uzandı, bir yerlerden bir makas çıkardı. Paltonun eteğinden astarını biraz kesti. Oradan bir-iki iplik söktü. Sökerken de azıcık söylendi. "Sentetik bunların hepsi," dedi. "Artık hiçbir şeyin doğrusunu yapmıyorlar. Onun için böyle çıra gibi yanmışsın."

Burhan Amca (konuşurken ismini de öğrenmiş oldum) paltomu onarırken, ben de onu seyrettim. Ellerimi kucağımda bitiştirip kibar biri gibi oturdum. Dükkânın içinde elimi kolumu oynatacak kadar yer yoktu çünkü. "Kendi ipliği ile örmek lazım. Yoksa belli olur," dedi. "Şimdi belli olmayacak mı peki?" diye sordum. "Eskisi gibi olmaz tabii," diye cevap verdi, "her yanık iz bırakır."

Bu lafın ağırlığı altında susmak zorunda kaldım. Bir süre sessizce oturduk. O çalıştı. Bense uzun uzun pabuçlarımı inceledim.

İşi bitince paltoyu bana uzattı. Delik tamamen kapanmıştı. Uzaktan bakıldığında yandığını anlamak mümkün değildi. "Neredeydi ki?" diye sordum. "Bak, burası," diye gösterdi. Elimi paltonun sırtında gezdirdim. Eskiden yanığın olduğu yerde kumaş kalınlaşmış pütür pütür olmuştu. "Başkası göremez, yalnız sen bileceksin," dedi bana. Yine aynı muziplikle güldü. Teşekkür edip parasını ödedim. Sürgü kapıyı açtı. Ben toparlanıp çıkarken, "Bir daha yakma," diye seslendi, "tamiri zor oluyor."

Onu küçük dükkânında bırakıp çıktım. Ayrılırken

arkamdan el salladı. Örgü iğnesini, bir şövalye gibi göğsüne çaprazlama takmıştı.

Dükkândan çıktıktan sonra, ne yapacağımı bilemeden dalgın dalgın yürüdüm bir süre. Paltoyu kurtardığıma seviniyor olmam lazımdı. Ama pek de öyle sevinçli sayılmazdım. Burhan Amca paltoyu onarmasına onarmış ama bunu yaparken başka şeyleri yerinden oynatmıştı. Hayatımın pürüzlü yerleri görünür hale gelmişti birden. Hepsi birbiri ardından gözümün önünden geçiyordu.

Bunların ilkinde, ilkokulda beslenme saatinde elimde yemek çantası ile sıramda duruyorum. Öğretmen çantalarımızı açmamızı söylüyor. Önümdeki sırada, dalgalı kumral saçlarıyla çok güzel bir oğlan çocuğu oturuyor. O saçlarla aynı Küçük Prens'e benziyor. Çantamdan bir sandviçle bir de portakal çıkıyor. Portakalı ona uzatıyorum. Yanındaki arkadaşı dürtüp beni gösteriyor. Çocuk dönüp bakıyor. Bahçedeki köpek pisliklerine bakar gibi. Belki de arkadaşının yanında onu utandırdığım için kızgın bana. Elinin tersi ile itiyor portakalı. Yanındaki oğlanla itişip gülüşüyorlar. Küçük Prens bunu yapmazdı. Çocuk, gözümden düşüyor. Ama bana bakışını unutamıyorum. Bu kadar güzel biri nasıl böyle zalim olabilir? Anlayamıyorum.

Bir diğerinde, zihnime kazınmış bir veda sahnesi var. Çocuk değilim artık, yetişkin biriyim. Otobüs garında genç bir adama sarılmışım. O bana sarılmıyor. Ellerini cebine sokmuş, öylece duruyor. Çünkü biliyor, belki de bir daha görmeyecek beni. Biraz sonra otobüse binip gidecek. Ben zaten çoktan gitmişim. İlişkimiz biteli bayağı bir zaman olmuş. Ama genç olduğumuz için bunu anlayamamışız. Bir süre öyle duruyoruz. Sonra, "Ben gideyim," diyor. Sesi uzun zaman hasta yatmış biri gibi çatallı çıkıyor. Şoför çoktan koltuğuna atlamış, "Ankara yolcusu kalmasın!" diye bağırıyor. Otobüse binerken gömleğimin yakasının sırılsıklam olduğunu fark ediyorum. Ağlamış.

Hiç ağlamaz halbuki. O anda dünyanın en zalim insanı benim artık. Platformda kaskatı duruyorum. Otobüs yavaş yavaş manevra yapıyor. El sallamak istiyorum. Ama kollarım kalkmıyor. Daha fazla orada duramayacağım. Arkamı dönüp gidiyorum.

Bunları düşünerek daha ne kadar yürüdüm bilmiyorum. Dolmuş durağına geldiğimde, aklımda en son bu sahne vardı. "Küçük Prens bunu da yapmazdı," dedim kendi kendime, "asla yapmazdı."

Akşam trafiğinde ortalık karışmış, Beşiktaş yine cehennem yerine dönmüştü. Dolmuş durağındaki sıra ip gibi uzamıştı. Uzunca bir bekleyişten sonra bir araba geldi ve bindim. Eve doğru giderken, elimle paltodaki pütürlü yeri şöyle bir yokladım. Evet, Burhan Amca iyi iş çıkarmıştı. Dışarıdan hiç fark edilmiyordu. Üstü örtülmüş, izleri mümkün olduğu kadar gizlenmişti. Ama ben biliyordum. Yanık orada duruyordu. Ruhumdaki diğer bütün yanıklar gibi.

KUANTUM TEYZELER, SÜPER GÜÇLER VE DİĞER ŞEYLER...

Geçen gün bir arkadaşım anlattı, ATM'lerin önünde sıraya girmek istemiş. Birine yanaşmış ama yanındaki teyze, "Sıradayım," deyip yolunu kesmiş. O böyle deyince bizimki çekilip öbür makineye doğru yönelmiş. Ama teyze hızlı bir vücut çalımıyla yine önüne geçmiş ve, "Burada da sıradayım," demiş.

"Bu kadar kararlıysa, pek şansım yok, diye düşünüp yol verdim," dedi arkadaşım. "Aynı anda iki ayrı yerde olamayacağını söyleyebilirdin," dedim ben de öğretmen sesimle.

Fakat biraz konuştuktan sonra bunun ancak bizim gibi sıradan insanları bağlayan bir kanun olabileceğine karar verdik. Bu hikâyedeki teyze ve hayatta kalma becerisine sahip diğerleri bambaşka yasalara göre işliyorlardı. Onlar bütün olasılıkların peşindeydiler. Hem de aynı anda.

Gözümün önüne senelerce önce bir gazetenin arka sayfasında gördüğüm bir fotoğraf geldi. Siyah beyaz bu karede, iki elinde pazar torbaları olan yaşlıca başörtülü bir kadın, Beşiktaş'tan Üsküdar'a giden motorlardan birine doğru atlıyordu. Motor sahilden iyice uzaklaşmıştı. Teyze motorla iskele arasında havadaydı. Suratında kararlı bir ifade vardı. Bacakları gergin, sırtı düzdü. Elindeki torbalar kanat görevi görecek şekilde iki yana açılmış-

tı. Dengesi şaşırtıcı derecede mükemmeldi. Olanaksız gibi görünse bile, sağ salim motora ineceği havadaki duruşundan belliydi.

"Kuantum teyzeler," diye mırıldandım kendi kendime. Arkadaşım gülmeye başladı. "Gülme," dedim, "onlar başka bir boyutta, anlamıyorsun."

Sıralarda önünüze geçmeye çalışan, otobüste üzerinizi düzeltmek için poponuzu koltuktan kaldırdığınız anda yerinize çöreklenen ya da çantasını ve pazar torbasını teklifsizce kucağınıza bırakıveren bu kadınları bilirsiniz. İlk anda itici göründüklerini biliyorum. Ben de çoğu kez onlara tahammül edemiyorum.

Fakat biraz dikkatli bakarsanız, her gün sokaklarda rastlayabileceğiniz bu kadınların aslında süper güçlerle donanmış olduğunu fark edeceksiniz. Kimi görünmez olup resmî binaların kapısından süzülebiliyor, kimi bu hikâyedeki teyze gibi aynı anda iki ayrı yerde olabiliyor, kimi ise aşılmaz gibi görünen mesafeleri kısa sürede kat edebiliyor.

Belli ki bunlar, İstanbul'da hayatta kalmayı başarmış üstün becerileri olan insanlar.

Mesela Avcılar'dan kalkıp Sarıyer'deki kaynını görmeye gelen ve aynı gün içinde geri dönmeye teşebbüs eden kadın, olsa olsa zamanı büküyordur, diye düşünüyorum. Bükmese de güzelce katlayıp kenara falan koyuyordur, ne bileyim! Ben İstanbul standartlarında iki adım sayılacak okul yolunu gidip gelirken helak olduğuma göre, bu dünyada tanımlı uzay-zaman ilişkilerini bozup değiştirmeden o kadar mesafeyi aşmak ancak böyle mümkün olabilir.

Bu bir şey mi? Daha neler var! Mesela Beşiktaş Halk Pazarı'nda domates tezgâhında önümde duran ve aynı anda iki leğeni birden doldurabilen kadın sekiz kollu olabilir mi? Bakıyorum. O kadar hızlı hareket ediyor ki, sa-

yamıyorum. Bu arada kadın üçüncü leğene geçiyor. Benim böyle bir rekabette şansım yok. Ağlayarak eve dönmek istiyorum.

Peki ya, 250 gram kıyma ile bir kilo köfte yapıp yedi çocuğunu doyuran anneye ne demeli? Hiçbir şey yoktan var olmaz diyen Yunan filozofları halt etmiş. Bal gibi oluyor işte. Üstelik bence süper güçlerin en şahanesi bu. Buyrun, buradan yiyin! Karşınızda, köfteleri çoğaltma mucizesi. İstanbul'un yoksul semtlerinde her gün yeniden gerçekleşiyor.

Sonuçta kuantum teyzeler hep yakınlarda bir yerde. Olağanüstü becerilere sahip bu kadınlar her köşede karşımıza çıkabiliyor. Onlar nesiller boyu elenerek hayatta kalmış nadide bir cinsin örneklerini oluşturuyorlar.

ATM sırasında beklerken arkadaşımın önüne dikilen kadın bunlardan biri miydi bilmiyorum. Belki de sadece sinir bozucu bir şahıstı. Ama ya öyle değilse? İşte buna dikkat etmek lazım. Yoksa gündüz gözü şehrin göbeğinde kendinizi bir süper kahramanla çarpışırken bulabilirsiniz. Yazık olur gençliğinize.

"İKİ PARALAR"

Bir öğrencimle Beşiktaş'ta çay bahçesinde oturuyorduk. Yan masaya da tatlı bir kız geldi, telaşla oturdu. Önünde defterler kitaplar. Bir çay söyledi ve ders notlarına benzeyen kitabını açıp okumaya başladı.

Biraz sonra kız sandalyesinde kaykıldığında, biz de şortunun cebinden aşağıya doğru kayan iki lirayı gördük. Birbirinin üzerine güzelce yaslanmış yavaş yavaş ilerleyen iki metal para. Kızcağız hafifçe kıpırdandı. Belki de üzerine diktiğimiz bakışları hissettiği için. O öyle yapınca, paralar da cebin ucuna kadar geldi. Düştü düşecek, öyle garip bir dengede durdular. İkimiz de elimizde olmadan nefesimizi tuttuk.

Öğrencim bu gerilime dayanamamış olacak ki, kızı dürtüp, "Pardon bağyan, paralarınız düşecek," demeyi teklif etti. Bense bu iki lirayı kendi haline bırakmaktan yanaydım. İşin heyecanı buradaydı. "Zaten dönüşü olmayan noktaya geldiler baksana," dedim bilmiş bilmiş, "yere inmeleri an meselesi."

Ben bunları söylerken, hoş gülüşlü genç bir adam masaya yaklaştı. Kız da adamı gördüğüne memnun olmuş olmalı ki, onunla selamlaşmak için fırlayıp ayağa kalktı. O kalkınca, paralar da "hop" diye cebe geri girdi

Hayretle birbirimize baktık. Olacak şey değildi. O iki

liranın yere düşmesi gerekiyordu. Ama düşmemişlerdi işte. Bunun üzerine sinirli sinirli gülmeye başladık. Fizik yasalarının ihlal edilmesi her zaman insanın sinirini bozar. Oysa kız hiçbir şeyin farkında değildi. Olanlardan tümüyle habersiz gülüp söylüyordu. Biz hâlâ şaşkın şaşkın bakıyorken, onlar sarılıp vedalaştılar. Ardından adam çıktı gitti.

Az sonra bu ânın büyüsü dağıldı. Dünya normale döndü. Sanki paralar hiç yere doğru meyletmemişler, biz heyecanlanmamışız, kızcağız birden ayağa fırlamamış, bütün bunlar hiç yaşanmamış gibi oldu. Olan bitenin tek şahidi olan biz bile başka konulara daldık gittik.

"İki paralar" adını verip bir süre eğlendiğimiz bu hikâyeyi eve dönerken yeniden hatırladım. Hayatta ne çok şeyin biz fark etmeden kendiliğinden olup bittiğini düşündüm. Kimi felaketler gerçekleşmeden dağılıp yok olduğu gibi, bazı güzellikler de biz onları göremeden önümüzden geçip gidiyordu.

Senelerce yan sokakta oturup hiç tanışmadan yaşadığımız insanlar. Bunların arasında tanısak belki çok seveceğimiz bazıları. Okulda aynı sıraları paylaşıp hiç yüz vermediklerimiz. Bir nedenle dikkatimizden kaçanlar. Belki de başka bir yöne baktığımız için görmediklerimiz.

Biz onları yakalayıp tutamadan yok olup giden olasılıklar. Hepsi küçücük detaylara gömülü. Çoğu kaçırılmış olan. Binilmemiş bir otobüste, girilememiş bir derste, gidilmemiş bir arkadaş toplantısında bizi uzun uzun beklemiş, sonra solup gitmiş fırsatlar.

Ya da dibimize kadar gelip bize dokunmadan geçmiş felaketler. Uzun sürmüş ama sonunda atlatılmış bir hastalık. Biz geçtikten hemen sonra düşen bir tuğla, çatıdan sarkan bir buz parçası ya da çürüyüp içi boşalmış bir ağaç dalı. Anlık kararlarda gizlenen kurtuluşlar. "O sabah işe gitmedim"ler, "bunların olacağını nereden bilebilirdim"ler, "aslında uçağı kaçırdığıma üzülmüştüm"ler...

Tesadüfler, tesadüfler, tesadüfler...

Bunlar bana bir Woody Allen filmini hatırlattı. Sevdiğim nadir filmlerinden biri. *Match Point (Maç Sayısı)* adlı bu filmin açılış sahnesinde, bir tenis oyunu görürüz. Oyunun finalinde top nete çarpar ve havalanır. Sahanın hangi tarafına düşeceğini kestirmek mümkün değildir. Sonradan ana karakterin sesi olduğunu anlayacağımız bir dış ses bize şunları söyler:

"İyi olacağıma şanslı olayım, diyen adam hayatın sırrını çözmüştür. İnsanlar hayatın ne kadar büyük bir kısmının şans tarafından belirlendiğini teslim etmekten çekinirler. Bu kadar çok şeyin kontrolümüzün dışında olduğunu kabul etmek korkutucudur çünkü. Bir oyunda öyle anlar vardır ki, top nete çarpar ve saniyenin onda biri kadar bir zamanda havada asılı kalır. Bu anda ileri de, geri de düşebilir. Biraz şansınız varsa ileriye düşer ve kazanırsınız. Ya da belki de düşmez ve kaybedersiniz."

Anladım ki, "iki paralar" olayı da bu prensibe göre işlemiştir. Hayat berbat, kayıplar kaçınılmaz, insanlar çoğu kez acımasızdır. Ama bazan top sizden yana düşer ve kazanırsınız.

Hatta bazan öyle olur ki, siz dönüşü olmayan bir noktaya geldiğinizi düşünseniz bile, hoş gülüşlü biri çıkıp gelebilir ve dünya ışıkla dolabilir.

HEY JUDE

Öğrenciliğimden beri kahvelerde vakit geçirmeyi severim. Kahve derken şu yeni usul kafelerden bahsetmiyorum. Dev fincanlarda sunulan sulu kahveleri, üniformalı çalışanları ve fabrikadan çıkma pastaları ile hepsi birbirine benzeyen bu mekânlardan pek hoşlanmıyorum. Benim sözünü ettiğim, amaçsız bir şekilde dolaşan âşıkların mola vermek için uğradığı, öğrencilerin sözleşmiş gibi her gün aynı masada buluştuğu ve rate yazarlarla şairlerin bir fincan kahve eşliğinde saatler geçirdiği basit ama güzel yerler.

İstanbul'da onlardan çok azı hayatta kaldı. Çay bahçeleri gibi şehrin kahveleri de yavaş yavaş tarihe karışıyor.

Bir yerin müdavimi olmak duygusunu ilk kez Hisar Kahve'de tatmıştım. Öğrenciyken zamanımın çoğunu geçirdiğim Ali Baba'nın kahvesinde genellikle kalabalıklar halinde oturulur, uzun uzun konuşulur ve kalın su bardaklarıyla çay içilirdi. Okkalı sade kahveyi tercih etmediyseniz tabii. Her zaman oturup konuşmak zorunda değildiniz elbette. Ama herkes birbirini tanırdı. Onlarla uzun uzun sohbet etmiyor olsanız bile, tanıdığınız insanlarla çevrili bir mekânda oturmakta rahatlatıcı bir şeyler vardı. Eve misafir geldiğinde konuşmaları dinleyerek divanda uyuyakalan çocukların huzuru olurdu insa-

nın üzerinde. Her gün gidip aynı masaya yerleşir, bazan isimlerini bile bilmediğiniz kişilerle gözucuyla selamlaşırdınız. Sonra da denize bakarak düşüncelere dalabilirdiniz. Hem de saatlerce.

Boğaz'a bakmanın bedava olduğu yıllardı.

Ali Baba'da tek başına oturanlara kimse ilişmezdi. Ama dörtlü beşli masalar kahvenin değişmez manzarasıydı. Kimi zaman bu gruplar büyür, sesler yükselirdi. O zaman Ali Baba duvara dayadığı sandalyesinden kalkar, gönülsüzce ayar verirdi. Onu dikkate almamak mümkün değildi. Son dönemde akıllara durgunluk verecek boyutlara ulaşmış göbeği, her an düşebilirmiş gibi duran bol pantolonu ve hafifçe sararmış atleti ile ikinci sınıf bir suç filminin bıçkın karakterlerinden biri gibiydi. Konuşması bile öyleydi sanki. Masaların arasında dolaşıp, "Hadi, çaya pasif kalmayalım," diye seslenişi hâlâ kulağımda.

Kahvenin yerinde artık yeller esiyor. Önce el değiştirdi, ardından da tamamen kapandı. Zaten Ali Baba memleketine döneli çok olmuş, kahve kahvelikten çıkmıştı. Sonraları iyice sevimsiz bir yer oldu. Şimdi kapısında lüks arabalar park ediyor. Yazları ferahlayasınız diye sizi arada bir spreyle ıslatıyorlar. Çok garip bir âdet. Kendinizi ot gibi hissediyorsunuz. O mekâna gidiyorsanız muhtemelen öylesiniz zaten.

Neyse, kahve yok artık. Çok canımı sıkıyor bu durum. Önünden geçerken bile başka tarafa bakıyorum.

Fakat kahvesiz yaşamak mümkün değil tabii. Ben de kendime yeni bir yer buldum. Birkaç senedir gittiğim bu kahveyi, Calamity Jane dobralığı ile Adile Naşit anaçlığı arasında gidip gelen orta yaşlı bir kadın işletiyor. Kahvenin çalışanları da müşterileri de genellikle öğrencilerden oluşuyor. Eski çay bahçeleri ile yarışamaz belki. Ama kendine göre bir sevimliliği ve canlılığı var. Arka planda-

ki çatal bıçak takırtısı, insan sesi ve müzikten oluşan karışım tam olması gerektiği gibi. Ne dikkati dağıtacak kadar yüksek ne de insana kendini yalnız hissettirecek kadar cılız. Üstelik kahvesi lezzetli, çayı demli, hatta ev yemeği bile var. Şehrin en kalabalık noktalarından birinde gerçek bir vaha yani.

Geçen gün yine orada çalışıyordum. Arkada hafif hafif bir şeyler çalıyordu. Galiba eski şarkıları çalan bir radyo kanalını açmışlardı. Bir ara dikkatim dağıldı, başımı kaldırıp etrafımdakilere şöyle bir baktım. Neredeyse bütün masalarda tek başına oturan insanlar vardı. Ben de dahil olmak üzere herkes önündeki bilgisayara bakıyordu. Arkadaki köşeye genç bir çift yerleşmişti. Onlar da birbiriyle konuşmuyordu. Geriye doğru kaykılmış, ellerindeki telefonlara kitlenmişlerdi.

Hisar Kahve'deki kalabalık masalar, kahkahalarla bölünen konuşmalar, birbirine sarılarak girip çıkan insanlar geldi gözümün önüne. Oradan buraya nasıl ve ne zaman gelmiştik acaba? Bu kadar büyük bir değişikliğin kendisine mi şaşayım, yoksa bunun bir parçası olmama mı hayret edeyim bilemedim. Bu yalnızlık bile değildi artık. Daha çok öksüzlük gibi bir şeydi. Hepimiz birer makineye sarılmış, oturuyorduk. Ne acayip şeydi aslında! Benim dizüstü bilgisayarı kordonundan çekiştirdim bir süre. Bir tepki vermesini bekler gibi. Sonra bu görüntünün garipliğini unutup yeniden işe daldım.

Bir daha kafamı kaldırdığımda, tabak çanak seslerinin üzerine radyoda çalan "Hey Jude" eklenmişti. Bir Beatles şarkısı eksikti şimdi, diye düşündüm. Bari duruma uygun bir şey çalsalardı. Bu kadar yalnız insana, "Eleanor Rigby" iyi giderdi mesela. Ama işte Paul McCartney'in çok şekerli iyimserliği ile baş başaydık. "Hey Jude"un habire gaz veren sözlerine kulak verdim. McCartney yıllardır yaptığı gibi yine aynı şeyleri söylüyordu. "Moralini

bozma," diyordu, "düzeltebilirsin," diyordu, "sana yakın olmasına izin ver," diyordu.

"Nah düzeltirsin!" dedim kendi kendime. Şuraya bak! Sevgililer bile birbirinin yüzüne bakmıyor. Sokakta kimse kimseye gülümsemiyor. Komşularımı tanımıyorum, benimle aynı katta çalışan insanların isimlerini bilmiyorum ve işte ben de diğerleri gibi burada yapayalnız oturuyorum. Durup dururken hüzünlendim. Omuzlarım hafifçe çöktü.

Ben bunları düşünürken, şarkının finalindeki nakarat kısmına geldik. Aaa, bir de ne göreyim! Herkes elindeki telefonu, İPad'i falan bırakmış, bir ağızdan, "*Nah nah nah nah nah, nah nah nah, hey Jude!*" diye bağırıyor. Önümde ders çalışan çocuk eliyle masada tempo tutuyor. Bir-iki kişi bulunduğu yerde sallanıyor. Ben bile hafif hafif mırıldanıyorum. Şarkı bitince, köşedeki çiftin oğlanı kollarını kaldırıp, "Hey Jude!" dedi. Karşısındaki kız da onun komikliğine güldü biraz.

Ben de kendimi gülümserken buldum. Belki de düzeltebilirdik gerçekten. Hüzünlü bir şarkıyı alıp her şeyi daha iyi hale getirebilirdik. Kısa bir süre için buna inandım. Bütün dünya "Hey Jude" oldu.

Ama biraz sonra içerideki ışık değişti. Garson çocuk dolaşıp çay dağıttı. Dışarıdan korna sesleri geldi. Bir adam diğerine ağız dolusu küfretti. Kahvede başlar birer birer eğildi. İnsanlar bilgisayarlarına geri döndüler.

MADDENİN BOŞLUĞU

Taksim civarlarında genellikle öğrencilerin gittiği sevimli bir kafe var. Ben de arada bir kâğıt okumak ya da bir şeyler yazıp çizmek için uğruyorum. Geçen gün yine uzun uzun oturdum orada. Zamanın nasıl geçtiğini anlamadım bile. O sırada sokaktan insanlar gelip geçti. Güneş yükselip alçaldı. Kafenin içindeki ışık solar gibi oldu, renkler değişti.

Bir ara kâğıtlardan başımı kaldırdığımda, yanımdaki masada yeni bir çift oturuyordu. Simsiyah giyinmiş asık suratlı bir oğlan ile, sarışın ufak tefek bir kız.

Az sonra o taraftan sesler yükselince, konuşmalarına kulak kabarttım. "Hiç Nietzsche okudun mu?" diye soruyordu oğlan. Fakat kız galiba pek ilgilenmiyordu. Bıkkın bir şekilde sağa sola baktı. O cevap vermeyince oğlan devam etti: "Peki sence, maddede boşluk var mı?" Konuşma iyice ilginç bir hal almıştı. Buraya nasıl geldiğini anlayamasam da, bundan sonra nereye gideceğini çok merak ediyordum. Ama kız hiç yardım etmiyordu. Gözucuyla baktım: İlk kez görmüş gibi elini inceliyordu. Bunun üzerine oğlana döndüm. Maddenin sürekliliğine dair bir tirat bekliyordum ondan. Ya da en az bir-iki paragraflık bir durum analizi.

Ancak oğlan ikisini de yapmadı. Onun yerine, masa-

nın üzerinden uzandı, kızın elini tuttu ve şöyle dedi: "İşte sen benim içimdeki boşluğu dolduruyorsun, aşkım."

Böyle zamanlarda ümitsizliğe kapılıyorum. Her şeyin hızla değiştiği bu dünyada, neden bazı şeyler inatla aynı kalıyor? Kendine çok derin biriymiş süsü vererek kadınları baştan çıkarmaya çalışan bu adamların üretildiği bir yer mi var? Her gün yeni modeller mi sürüyorlar piyasaya?

Bu adamları görünce aklıma hep *Tutunamayanlar*'daki Metin geliyor. Ucuz aşk romanları ve tangolarla kendinden geçen Metin. Bayat klişelerin, eprimiş duyguların Metin'i. Turgut Özben, her sözünün arkasında manalı sessizlikler bırakan bu adamı tek kelimeyle tahammül edilmez bulur. Onun bu çiğ romantizminin, sahte hüznünün altındaki bencilliği görür:

"Sıcak olduğu halde koyu lacivert elbisesini giymiş. Siyah elbisesi olsaydı onu giyerdi. Üzülme ölmezsin. Seksen yaşını bulursun bu ıstırapla sen Metin Bey. Karını bile gömersin de, üzüntüden bir daha evlenmiş bulursun kendini. Kendinden daha basit kadınlar bulursun evlenmek için, foyan meydana çıkmasın diye. Limonata-pasta-komparsita düğünü yaparak evlendin; bir önceki unutulmaz aşkının elemini bir sonraki kızın kollarında unuttun ve Allah kahretsin, belki de bu kelimelerle anlattın durumunu kıza evlenme teklif ederken."[1]

Yıldız Ecevit'in pek güzel anlattığı gibi, Metin Kutbay bayağılıkların, zevksizliklerin, yozlukların vücut bulmuş halidir. Sicim gibi kravatından tutun da, altın şövalye yüzüğüne kadar bir çirkinlik abidesidir. Yaptığı zevzeklikler ise ayrıca sayfalar doldurur. Turgut'la geçirdiği uzun gecenin sonunda, birden ayağa fırlar Metin:

1. Oğuz Atay, *Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.

"'Ben,' dedi, bir an ayakta durdu, sonra bir şey hatırlamak istermiş gibi elini alnına götürdü. 'Fakat aşk...' dedi. Ellerini havaya kaldırdı, dengesini kaybeder gibi oldu. 'Bir dakika geliyorum,' diyerek uzaklaştı."

Oğuz Atay'ın, Metin'i sohbetin tam da bu noktasında helaya göndermesi tesadüf değildir. Bunu yaparak böyle adamların en fazla oraya layık olduklarını söyler gibidir.

Metinler ilk anda size de çekici gelebilir. Ama biraz dikkat ederseniz ezberden konuştuklarını görürsünüz. Bu adamlar ki, eninde sonunda, "Fakat aşk..." diyecekler ve içlerindeki bunca kokmuş laf, bağırsaklarını bozduğu için koşarak mekânı terk edeceklerdir.

"Maddenin boşluğu" belki de sadece böyle bir şeydir.

İYİ NOTLAR, KÜÇÜK KARDEŞLER VE AYAK PARMAKLARI...

Çocuklardan çekinirim. Aksi gibi onlar da nerede olsam gelip bulurlar beni. Onca insanın arasından beni seçerler. Muhtemelen onlardan sakındığımı sezdikleri için.

Geçen gün, Taksim'de bir kafede oturmuş sınav kâğıtlarını okumaya uğraşıyordum. Mekân tıklım tıklım doluydu. Gürültülüydü de üstelik. Ben de iyice huysuzdum. Sene sonu okulla ilgili işler çok sıkışır. Bu sefer de öyle olmuştu. Öğrenciler kâğıtları geç teslim etmişler, not verme işleri sarkmış, benim de canım iyice sıkılmıştı. Ayrıca kâğıtları okumaya başlayınca görmüştüm ki, hepsi umduğum kadar iyi değildi. Yine de askerce bir görev duygusu ile dev kâğıt yığınına el attım ve yavaş yavaş okumaya giriştim.

Başında her şey yolundaydı. Pencere kenarındaki yerime yerleşip kahvemi söyledikten sonra gürültüyü bile duymaz olmuştum. Ama bir ara kafamı kaldırdığımda en çok korktuğum şeylerden birinin gerçekleşmekte olduğunu fark ettim. Bir çocuk gözünü dikmiş bana bakıyordu. Sonra Boğaz vapuru gibi ileri geri gidip gelmeye başladı. Arada bir sağlı sollu masalara yanaşıyor, insanlar da ona kurabiye falan veriyordu. Beni görmesin diye kâğıtların arasına iyice gömüldüm. Belli mi olurdu?

Köşede iki öğrenci oturuyordu. Güler yüzlü ve cana yakın görünüyorlardı. Belki onlara giderdi.

Bunları düşünürken bir daha kâğıtlara dalmışım. Az sonra yanı başımda çınlayan neşeli bir sesle kendime geldim: "Ne yazıyorsun?" Kafamı kaldırıp baktım. Annesinin özene bezene toplayıp tokalarla tutturduğu saçları açılmış, yüzüne gözüne dökülmüştü. Elinde sıkıp hamur haline getirdiği bir elmalı kurabiye tutuyordu. Üzerindeki pembe tişörtte bir bebek resmi vardı, altında da, "Ben abla olacağım," yazıyordu.

"Mektup yazıyorum," dedim. "Kime?" diye sordu hemen. "Yılbaşı hediyesi isteyen çocuklara," diye cevap verdim. Elimdeki kâğıttan okur gibi yaptım: "Bu sene size Minişler Karavanı'nı yollayamayız çünkü hiç uslu durmadınız. Lütfen kusura bakmayın!" Hayretle yüzüme baktı. Sonra hiç tereddüt etmeden karşımdaki koltuğa tırmandı. Bir güzel yerleşip bacaklarını aşağıya sallandırdı. Ayaklarının yere değmesi için daha temiz bir yedi-sekiz sene vardı.

İlgilenmezsem gideceğini düşünerek kâğıtlara geri döndüm. Bir yandan da gözucuyla ne yaptığını izliyordum. Bir süre pencerenin kenarında sessizce duran örümceği inceledi. Parmağıyla onu hareket etmeye zorladı. Ama örümceğin kıpırdamaya niyeti yoktu. Galiba o da benim gibi korkudan donakalmıştı. Ardından pudra şekerine bulanmış elleriyle ceketimi çekiştirdi. Cevap niyetine hafifçe inledim. Tepki verdiğimi görünce, "Noel Baba'nın sakalı var," dedi. Meseleyi çözdüğü için rahatlamış görünüyordu.

Anlaşılan bu iş sandığım kadar basit değildi. Gözlüğümü çıkarıp masaya koydum. Kollarımı kavuşturdum. "Hediye işlerine artık biz bakıyoruz," dedim sesime ciddi bir hava vermeye çalışarak, "mesela bu sene bazı çocuklara hediye veremiyoruz, onun yerine kardeş geliyor." Sonra özel güçlerimi fark etmesi için zaman verdim ona.

Gözlerini açıp bana bir daha baktı. Şaşkınlığı o kadar sevimliydi ki, neredeyse yelkenleri suya indirecektim. "Örümceklerin sekiz bacağı olur," dedi birden, "öğretmenim söyledi." Bu bilgiyle gurur duyduğu belliydi. Ama o kadar kolay pes edecek biri değildim. "Kardeşlerin on parmağı olur," dedim karşılık olarak, "ayrıca ben de öğretmenim." Şah ve mat. Sevimlilik falan bir yere kadardı.

Uzun uzun düşündü. Bu darbenin ağırlığını sindirmek ister gibiydi. "Benim kardeşim olacak," dedi sonunda. "Biliyorum," dedim. Gülümsedim. Önce ne yapacağını bilemedi. Sonra o da gülümsedi.

"Meliiiis!" diye seslendi annesi arkalardan bir yerden, "Teyzeyi rahatsız etme!" Fakat Melis'in gitmeye niyeti yoktu. Zaten kardeşi olacaktı. Derdi başından aşkındı. Ama benim de okunması gereken kâğıtlarım vardı. Onu annesine götürmek için harekete geçtim. "Ne kadar uzun boylusun!" dedi ayağa kalkınca. "Ne sandıydın?" diye böbürlendim.

Annesine teslim edip geri dönerken, "İyi seneler, Melis!" dedim ona, "Umarım bu sene güzel hediyeler alırsın." "Ayak parmakları da var," dedi. "Kimin?" diye sordum. "Kardeşimin," dedi.

Gitmeden önce, annesi ona üzerinde geyik işlemeleri olan bir bere giydirdi. Boynuna da bir atkı doladı. Sıkıca giyinip kapıya doğru ilerlediler. Ayrılmadan önce bana uzaktan şöyle bir baktı. "El salla teyzeye!" dedi annesi. Ama Melis el sallamadı. Ben de sallamadım. Sanıyorum ikimiz de bunu bir tür hafiflik olarak gördük.

Masama dönüp kâğıtları okudum. İyi notlar vermeye çalıştım. Ne de olsa yeni yıl geliyordu. İnsan her zaman istediği hediyeleri alamayabilirdi belki. Yine de ufak tefek şeyler fena olmayabilirdi. İyi notlar, küçük kardeşler ve ayak parmakları gibi...

CANIM BENİM...

Her zaman gittiğim kahvede yine kâğıt okumaya çalışıyorum. Sabahın erken saatleri olduğu için kahve bomboş. Üzerime baharın ilk güneşi vuruyor. Sessizliğin tadını çıkarıyorum.

Biraz sonra yanımdaki masaya genç bir kadın oturuyor. Üzerinde rahat bir kıyafet var. Belki de spordan geliyordur, diyorum kendi kendime. Kahvenin sahibini tanıyor olmalı. Herkesle selamlaşıyor. Tatlı tatlı hal hatır soruyor. Sonra siparişini verip masasına geri dönüyor. Sipariş verirken hep rica ediyor, teşekkür ediyor, zahmet verdiği için özür diliyor. Pek kibar biri olduğunu düşünüyorum.

Masaya oturduktan sonra telefonunu çıkarıyor ve numaraları çevirmeye başlıyor. İlk numara bir arkadaşının olmalı. "Canım benim," diyor ona, "nasılsın, canım benim?" Arkadaşı başka bir şehirde. Uzun süredir görüşmemişler. Hatta bir zamandır telefonlaşmamışlar belli ki. Hal hatır kısmı geçtikten sonra ortak bir tanıdıklarına dair uzun uzun konuşuyorlar.

Benim dikkatim çoktan dağıldı. Kahvede başka kimse olmadığı için ortalık tamamen sessiz. O saatte daha müziği bile açmamışlar. Bu kadın da gelip hemen yanıma oturdu. Bütün konuşmayı duyuyorum. Duymak da ne kelime! Sesler kafamda patlıyor. Çaresiz bir şekilde

sağıma soluma bakıyorum. Yapacak bir şey yok. Eninde sonunda bir telefon diye kendimi teselli ediyorum. Bir ara bitecek nasıl olsa!

Hakikaten kadın biraz sonra telefonu kapatıyor. Ama o da ne? Hemen yeni bir numara çeviriyor. Bir başka arkadaşını aradı. "Canım benim," diyor ona. "Biraz önce bilmemkim ile konuştum. Anlattıklarını duysan inanamazsın!" Bu sefer bir önceki telefon konuşması üzerine bir konuşma başlıyor. Kız daha önce benim de duyduğum hikâyeyi bir bir yeniden anlatıyor. Bu arada çayı geliyor. Garsona teşekkür üzerine teşekkür ediyor. Ona da, "Canım benim!" diyor. Karşılıklı gülüşüyorlar.

Ben hafiften tırnaklarımı kemirmeye başlıyorum. Önümdeki kâğıtta yazanlara bir daha bakıyorum. Ama okuduğumu anlamıyorum. Sözcükler görüyorum sadece: "süreç", "distopya", "gelecek", "kurgu"

Karar verdim. Beklemeye devam edeceğim. Bir insan, sabahın bu saatinde kaç konuşma yapabilir?

Biraz sonra bu sorunun cevabını öğreneceğim. Bu genç kadın, kimi uzun kimi kısa, tam yedi telefon konuşması yapıyor. Aradığı herkese (arkadaşları, temizlikçi kadın, komşusu ve sevgilisi) tatlı tatlı hal hatır soruyor. Hepsine bir diğerinden duyduğu şeyleri anlatıyor, haberler veriyor. Hatta galiba temizlikçiye yeni bir iş bile buluyor. En son telefonda sevgilisiyle konuşurken sesi biraz daha yüksek perdeden çıkıyor. "Canım benim," diyor ona da, "sabah telefonlarımı etmek için evden çıkıyorum biliyorsun. Evde konuşursam, kedi rahat vermiyor. Ne zaman telefonu elime alsam, hop diye üzerime atlıyor."

Kediyi anlıyorum. Aslında ben de aynı şeyi yapmak istiyorum. Galiba kadın da bunun farkında. Bana bakıp sesini biraz kısıyor, "Kusura bakma, rahat konuşamıyorum," diyor sevgilisine, "burası bugün biraz sessiz de."

Garson gelip çayımı tazeliyor. "İyi misiniz?" diyor

fincanı bırakırken. Ufaktan inlemeye başlamışım. O sorunca fark ediyorum. "İyiyim, sorun yok," diyorum. Sesim biraz tiz çıkıyor.

"Canım benim" biraz sonra kalkıyor. Aslında daha otururdu ama muhtemelen benim inlemelerime dayanamadı. Giderken herkese tek tek veda ediyor. İyi günler diliyor, yakında görüşeceklerinin sözünü veriyor, hatta kahvenin sahibi ile kucaklaşıp öyle ayrılıyor. Bana da uzaktan bir gülücük fırlatıyor. Biraz özür diler gibi.

O kadar "şeker" biri ki, ona kızamıyorlar. Ben bile neredeyse düşündüklerimden dolayı suçluluk duyacağım. "O kadar da kötü biri değildi," diyorum. Sadece konuşmaya ihtiyacı vardı. Bir yandan da, bütün bunlarda çok tanıdık bir şey olduğunu hissediyorum. Bana bir yerden aşina geliyor. Ama bir türlü çıkaramıyorum. Bir süre yerimde huzursuz bir şekilde kıpırdanıp duruyorum.

Sonra birden her şey çözülüyor. Anlıyorum ki, bir kez daha hayat edebiyatı taklit ediyor. İşte yine karşıma çok iyi bildiğim bir karakteri çıkardı ve benim ruhum bile duymadı. "Yazıklar olsun sana," diyorum kendi kendime. "40 yıllık Olenka'yı tanımadın!"

Anton Çehov'un 1899'da yayımlanmış "Tatlım" adlı öyküsünün kahramanı Olga Semyonovna ya da öyküde sıkça geçen ismiyle Olenka, edebiyatta karşılaşacağınız en iyi yürekli karakterlerden biridir. Yardımseverdir, kibar ve sevimlidir. Karşılaştığı herkeste şefkatle karışık sevecenlik uyandırır. Rusçada "tatlım, canım cicim" anlamına gelen *duşeçka* lafını çok sık kullandığı için, ona da öyle derler. "Merhabalar Olga Semyonovna! Nasılsınız tatlım?" diye selamlarlar onu. Olenka da, "Ah canım," der onlara, "biliyor musunuz ki, tiyatro dünyanın en zor işi!" Sonra oturup bir gezici kumpanyanın sahibi olan kocasının söylediklerini kelimesi kelimesine tekrar eder: Hayatta en önemli şey tiyatrodur ama kimse gerçek sanattan anlama-

maktadır. Halbuki kısa bir süre sonra kocasını kaybedip başka bir adamla evlendiğinde, bunun tam tersini söyleyecektir Olenka. Çünkü yeni kocası Pustovalov dindar bir kerestecidir ve her türlü eğlenceyi bir tür hafiflik olarak görür. Böylece, Olenka artık tiyatronun lafını etmez olur. Onun yeni sohbet konusu kereste alım satımı, odun fiyatları, depolama ücreti falan filandır. Yani bu sefer de Putovalov'un hikâyelerini anlatmaya başlamıştır.

Bundan sonrası acıklı bir hikâyedir aslında. Etrafındaki kişiler azaldıkça, Olenka kendi ruhunun ıssızlığı ile baş başa kalır. Çarşıya pazara çıktığında konuşacak bir şey bulamaz olur. Çünkü aslında konuşacak bir şeyi yoktur. Yavaş yavaş anlar ki, hiçbir zaman kendine ait düşünceleri olmamıştır. Bunca zaman etrafındakilerin söylediği şeyleri tekrar ederek yaşamıştır. Bunu anladığı ölçüde acılaşır ve sessizleşir. Belli ki Çehov'un fark etmemizi istediği şey de budur: Yaşamını başka insanların hikâyeleri üzerine kuran kadınlar, bir gün hikâyesiz kalırlar. Yaşlandıkça yalnızlaşırlar. Hayatlarının sonunda "pelin otunun acılığı" gibi bir tat kalır ağızlarında.

Tolstoy, bu öykü üzerine yazdığı bir denemede, Çehov'un Rus toplumundaki geleneksel kadınlık rollerine dair bir eleştiriyi dile getirmek isterken, elinde olmadan çok sevilesi bir karakter yarattığını söyler. Ona göre, sevimliliği ve kibarlığı ile Olenka herkesin kalbini çalacak ve nesiller boyu okuyucular tarafından iyi hislerle hatırlanacaktır.

Tolstoy haklı mıdır bilmem. Ama bütün bunları düşünürken, biraz önce hissettiğim kızgınlık buharlaşıp yok oldu. Anladım ki, "canım benim" de bir gün Olenka gibi yaşlanacaktır. Belki o da bir gün pencerenin önünde oturacak ve kendine ait bir hikâyesi olup olmadığını soracaktır.

Hepimizin bazan sorduğumuz gibi.

DİRENMENİN ADABI

Geçen gün yine bir kafede oturmuş kâğıt okurken, annesiyle gelen küçük bir kız dikkatimi çekti. Kapkara bukleleri ve pembe yanaklarıyla çok güzel bir çocuktu bu. En fazla üç-dört yaşında olmalıydı. Ama iri siyah gözlerinden düşünceli bir ağırbaşlılık akıyordu. Benim ilgimi çeken de buydu zaten.

Kafenin sahibi ve çalışanları bu anne-kızı tanıyorlardı belli ki. Hemen etraflarını sardılar. Küçük kızı sevdiler, anneyle şakalaştılar. Ardından kadın uzun uzun siparişini verdi. Kahve yapın ama sütü ısıtmayı unutmayın, suflenin sosu üzerinde değil yanında olsun ve hayır dondurma değil, taze krema ile servis edilsin falan filan. Bütün bu konuşmalar gerçekleşirken küçük kız başka bir dünyada gibiydi. Yavaşça koltuğa yerleşti ve önüne konan boya malzemelerine hiç pas vermeden pencereden dışarı bakmaya başladı.

Bir süre sonra kafenin çalışanlarından biri servisi yaptı. Sevimli genç bir adamdı bu. Anneye kahvesini uzattı. İstediği gibi olup olmadığını sordu. Olumlu cevap alınca gülümsedi. Sonra elinde bir parça çikolata ile küçük kıza yanaştı. Ama çikolatayı hemen vermedi. Önce bir öpücük istedi ondan. Hatta kendinden emin bir şekilde yanağını uzattı. Neden böyle şeyler yaparlar, bilmem. Huzur-

suz bir şekilde yerimde kıpırdandım. Kızın annesi de durumdan pek hoşlanmamış gibi görünüyordu. Ama o da oyuna katılıp, "Öp abiyi kızım," dedi. Herhalde kabalık olmasın diye.

Küçük kız çikolataya uzun uzun baktı. Sonra başını "hayır" anlamında birkaç kez salladı. Genç adam reddedildiği için çok şaşırmıştı. Annesine dönerek, "Çikolata sevmiyor mu yoksa?" diye sordu. Kadın hafifçe omuzlarını silkti. Bu durumdan bir an evvel kurtulmak ister gibiydi. Bir süre ağır aksak konuşmaya çalıştılar. Baktılar ki olmuyor, garson gitmeye yeltendi. Tam arkasını dönmüştü ki, "Seni sevmiyorum," dedi küçük kız. Yüzünde kararlı bir ifade vardı.

Genç adam neye uğradığını şaşırdı. Şakaya vurmaya çalıştı başaramadı. Gülmek istedi olmadı. Kız yüzünü çoktan pencereye dönmüştü bile. Konuşma bitmişti. Adam çikolatasını alıp gidebilirdi.

"Vay be!" dedim içimden. Dışımdan da söyleyebilirdim ama genç adamın duygularını incitmek istemedim. İnsan her gün üç-dört yaşındaki bir çocuktan ayar almaz. Aldıysa da etrafta seyirci olmasa daha iyi olur. Ben de hemen başımı kâğıtlarıma gömdüm. Biraz utançtan biraz da şaşkınlıktan.

Ama bu sahneyi unutamadım bir türlü. Eve dönerken, küçük kızın yüzündeki kararlı ifade bir kez daha aklıma geldi. Sevmediği şeyi ifade etmekte hiçbir sıkıntı duymamıştı. Kendisine dayatılan davranış biçimine karşı direnmiş ve kibarlık için bile olsa, bir bedel karşılığında hoşlanmadığı birine sevgi göstermeyi reddetmişti. Yetişkinler çikolatayı sevmiyor olabileceği olasılığı ile oyalanırken, o kendi iradesini ortaya koymuş ve bu yanılgıyı düzeltmişti. Sevmediği şey çikolata değil, gerekli gereksiz öpülmekti. Belki de sadece rüşvetten hoşlanmıyordu. Sonuçta itirazını tereddüde meydan bırakmayacak şekilde dile getirmişti.

Yolda yürürken, bu türden bir itaatsizliğin kimliğimizin en önemli parçası olduğunu düşündüm. Kendimde bunun izlerini aradım bir süre. Yetişkin olmak ne berbat bir süreçti! Önüme konan seçeneklerden birini seçmek zorunda hissettiğim veya kolaycılıktan, yorgunluktan ya da kibarlıktan teslim olduğum alanlar geldi aklıma. "Hayır," demenin getirdiği sorumluluk ayrı bir meseleydi. Sadece sorumluluktan kaçmak için itiraz etme özgürlüğümü askıda tuttuğum anları utanarak hatırladım. Çoğumuza aynı şey oluyordu. Birer yetişkin haline gelirken ne tür toplumsal uyum süreçlerinden geçiyorsak, düpedüz ehlileşiyor ve sıradanlaşıyorduk.

Bunları düşünürken, öğrenciyken okuyup etkisinde kaldığım metinlerden birini hatırladım. "Psikolojik ve Ahlâkî Bir Sorun Olarak İtaatsizlik" adlı denemesinde Erich Fromm, insanlık tarihini başlatan ve sürdüren şeyin aslında, "hayır" diyebilme özgürlüğü olduğunu söyler.[1] Fromm'a göre bütün insanlık bir itirazla başlamıştır. Eski Ahit'te *Cennetten Düşüş* hikâyesi ya da Yunan Mitolojisi'nde *Prometeus Efsanesi* buna örnektir. Fakat bu itirazın etkisi anlaşılan modernlikle birlikte aşınmaya uğramıştır: "Kurumlaşmış insan ya da kurum insanı, itaat etmeme yeteneğini kaybetmiştir; hatta bir itaat eylemi içinde olduğunun bile farkında değildir."

İtaatsizliğin, yani iktidar odaklarına, "Hayır," diyebilmenin, özgürlüğün temeli olduğunu söyler, Fromm. Ancak, bunun yanlış anlaşılmaması gerektiğini de ekler. İtaatsizlik başlı başına bir erdem sayılmamalıdır. Aynı şekilde itaat etmek de kendi başına kötü bir şey değildir. Çünkü insan iktidarın dayattığı anlayışa boyun eğmeyi reddederken, aslında kendi içsel ahlakına itaat etmekte-

1. Erich Fromm, *İtaatsizlik Üzerine: Özgürlük Neden Otoriteye "Hayır" Demektir?* çev. Nurdan Soysal, Say Yayınları, Ankara, 2014.

dir. Kalabalıkların ya da onları temsil eden iktidarın gücüne, "Hayır," demeyi başaran kişi, insan olmanın en temel yasasına, yani vicdanına, teslim olmaktadır.

Fromm, böylece içteki ve dıştaki yasayı birbirinden ayırır: Bir kişiye, kuruma ya da güce itaat ediyorsam, boyun eğiyorum demektir. Ama kendi akıl ve inancım doğrultusunda hareket ediyorsam, iç yasaya itaat ediyorumdur, yani bir onaylama eylemi içindeyimdir. İtaatsizlik de işte bu ayrım içinde anlam kazanır: "Bir kimse yalnız itaat gösterip itaatsizlik edemiyorsa bir köledir; eğer yalnız itaatsizlik gösterip hiç itaat etmiyorsa, bir isyankârdır (devrimci değil). Böyle biri öfke, düş kırıklığı ve pişmanlıkla hareket eder, ama hiçbir zaman bir inanç ya da ilke adına değil."

Sonuç olarak, inancım ve kararım beni ben yapan şeylerdir. Eğer onların peşinden gidersem, kendim olabilirim. Aksi takdirde, sahiciliğimi kaybederim ve kalabalıkların bir parçası haline gelirim. Bu anlamdaki itaatsizlik, özgürlüğümün ve dolayısıyla insan olarak kimliğimin yegâne garantisidir.

Elbette direnmenin türlü çeşitli şekilleri vardır. Geçen gün gördüğüm ilanda dediği gibi, "Her türlü rezistans bulunur." Ama bence itaatsizlik bunların en güzelidir.

Küçük kızın örneğine geri dönersek, bazan sadece, "Hayır," demek, bütün oyunu bozabilir. Toplumsal baskı ve beklenti hep kendi kalabalıklarını yaratacaktır. Ama küçük kız gibiler de her zaman var olacaktır. İnsanlık tarihini başlatanlar da yazanlar da onlardır çünkü.

PANDO'NUN ELLERİ

Üniversitedeki birinci yılımın sonunda bir bahar sabahı yataktan kalkamadım. Bir süre sonra yurt odası boşaldı. Herkes çıkıp derse gitti. Bense etrafımda olanları hayalle karışık izledim. O kadar çok ateşim vardı ki, pencereden giren rüzgârla hareket eden perdeyi canlı zannedip ona seslendim. Galiba su istedim ondan. Perde ruhsuz biriydi. Yanıma gelmedi.

Böyle kaç saat geçirdiğimi bilmiyorum. Bir zaman sonra beni yukarıdan çağırdıklarını duydum. Herhalde sıram geldi gidiyorum, diye düşünürken, birden anladım ki kapıdan ismimi anons ediyorlardı. Bunun iki anlamı olabilirdi. Ya annem telefon ediyordu. Ya da birisi beni görmeye gelmişti. Nasıl başardıysam kalkıp merdivenleri tırmandım ve titreye titreye ana kapıya çıktım. Kapıda bir arkadaşım vardı. Derse gelmediğimi görünce merak etmiş, bir uğrayıp yoklamak istemişti.

Aynı arkadaşım beni önce revire, oradan da Beşiktaş'taki evine götürdü. Eve giderken taksi tuttuk. Bir Murat 131 geldi. Bu bile olayların ciddi olduğunun işareti gibi göründü bana. Beşiktaş'taki evde bir-iki gün baygın bir halde yattım. Yataktan kalkacak hale geldiğimde, bizimkilerin tabiriyle, iğne yutmuş ite dönmüştüm. O kadar zayıf düşmüştüm ki, yürümekte bile zorlanıyordum.

İyileşir gibi olduğum günün sabahında, arkadaşım beni koluna takıp çarşıya götürdü. "Aslan gibi olacaksın," dedi giderken, "Bulgar'ın kaymağı ölüyü bile diriltir." "Sağ ol be," diye terslendim. "İçimi rahatlattın!" Minnetimi ifade edemeyecek kadar gençtim. Ama arkadaşım bunun bir tür teşekkür olduğunu anladı. Elini omzuma attı.

O güzel bahar sabahında ağır aksak yürüyerek kaymakçıya kadar gittik. İçeri girene kadar ne kadar aç olduğumu fark etmemiştim. Dükkânın içinde süt teknesinin buharı vardı. Pando bal-kaymağını önümüze atınca, hepsini hop diye yuttum. Bir de peynir isteyecektim ama arkadaşım beni kaş göz hareketleri ile durdurdu. Doğma büyüme Beşiktaşlıydı. Pando'nun huyunu suyunu iyi biliyordu. Bu yaşlı adamın kendince bir düzeni vardı. Öyle elinizi kaldırıp bir şey isteyemezdiniz. Sırası gelince, o size yanaşıp soracaktı. Biz de bekledik. Sabrımızın ödülü olarak hem peynir hem de yumurta kazandık sonunda.

Sonraları müdavimi olduğum bu dükkânın adabını böylece öğrenmiş oldum. Pando acele edenleri sevmiyordu. Bir şeyler ısmarlamak istiyorsanız, sıranızı beklemeniz gerekiyordu. Dükkânın eskileri bunu bilip ona göre davranıyorlardı. Yeniyetmeler de eskilere bakarak öğreniyordu. Arada bir densizin biri çıkıp da parmak şaklatırsa ya da Allah korusun, "Nerede kaldı benim yumurta?" diye bağırırsa, Pando'nun tepesi atardı. O zaman da mesela bir daha o adamdan tarafa hiç bakmazdı. Adam sonunda kendi kendine bağırıp çağırıp giderdi. Pando ise hınzırca güler ve işini bildiği gibi yapmaya devam ederdi.

Bir-iki sene önce, üç kardeş yine Pando'ya kahvaltıya gittik. Biz uslu uslu tabaklarımızı beklerken, yakınlardaki plazalardan birinde çalıştığı belli olan çıtı pıtı bir kız dükkâna girdi. Kaymak tezgâhının önüne geçip durdu. Yolu kapattığının farkında değildi. Aslında galiba kendisinden başka hiçbir şeyin farkında değildi. Yüksek topuk-

larının üzerinde bir süre sallandıktan sonra sıkıldığına dair işaretler vermeye başladı. Erkek kardeşim koluyla beni dürttü ve, "Seyret şimdi," dedi. "Pardon, bakar mısınız?" diye öttü kız. Üçümüz de nefesimizi tuttuk. Pando hiç oralı olmadı. "Peynir istiyorum," diye üsteledi kız. Sonunda bizimki yavaş yavaş döndü ve, "Bu peynir var," dedi. Elinde hayatımda gördüğüm en büyük kalıbı tutuyordu. Kız bir kalıba bir de Pando'ya baktı. "Kaç para bu?" diye sordu. Pando ona acayip bir rakam söyledi. Muhtemelen salladı. Kız önce, başka yerde daha ucuz diyecek oldu ama bir şey onu durdurdu. "Yarısını verin bari," diye karar verdi sonra. "Kesmiyoruz," dedi Pando. "Yarısını verin, alacağım," dedi kız. "Satmıyoruz," dedi Pando. "Adama bak ya!" dedi kız. Ardından beyefendili efendimli birtakım cümleler kurdu. Ama bizimkinin onunla işi bitmişti. Arkasını dönüp bal-kaymak tabaklarını hazırlamaya girişti. Kız bir süre daha söylendikten sonra topuklarını vurarak çıkıp gitti. Pando yine kıs kıs güldü. Sonra da bize dönüp eliyle, "Deli mi ne?" işareti yaptı. Biz de tedbirli bir şekilde sırıttık. Ne olur ne olmaz. İşin ucunda bal-kaymaktan olmak vardı.

Bu yaz hep uzaktaydık. İstanbul'a geri dönünce Beşiktaş'ta bir kahvaltı etmek istedik. Hem arkadaşlar da gelmişti. Hep birlikte güzel olurdu. Pando'yu dükkânın önünde gözü yaşlı bir şekilde otururken bulduk. "Biraz temizlik yapıyoruz. Dükkân şimdi kapalı," dedi bize. Beşiktaş'ın en eski esnaflarından biri olan Pando'nun tahliye edilme tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu duymuş ama inanmak istememiştik. Dükkânın içine şöyle bir göz atınca, masalarla sandalyelerin kaldırılmış olduğunu gördük. Süt teknesinden de buhar çıkmıyordu artık.

"Bizi göndermek istiyorlar," dedi Pando. Sonra titreyen eliyle uzanıp elimi tuttu. Her şey çok garipti. Senelerce önünde çekinerek durduğum bu yaşlı adam ile bir

süre âşıklar gibi el ele oturduk. "Doksan yaşına geldim," dedi bana. "Ama karım bana iyi bakıyor. Herhalde daha yaşayacağım." Burnuyla ileride bir noktayı işaret etti sonra. "Şu arkadaki sokakta doğdum ben." Diğer elinde bir deste para tutuyordu. Muhtemelen son hasılatıydı. "Şimdi gideceksin, diyorlar. Nereye gideyim?"

Pando'nun lekelerle kaplı kırış kırış olmuş ellerine baktım. Bu elleri kaymak koyarken, süt doldururken, peynir keserken ne kadar çok seyrettiğimi düşündüm. Hastalıktan kalktığım o günün sabahında dükkâna ilk girişim geldi gözümün önüne. Aynı ellerin önüme bıraktığı o ilk tabağı görür gibi oldum. Boğazıma bir şey oturdu. Halimi sezmiş gibi, ayrılırken elimi okşadı, Pando. "Dükkân şimdi kapalı. Bir dahaki sefere gelir yersiniz," dedi. "Bir dahaki sefere," dedim ben de. Belki de başka bir sefer olmayacağını bile bile.

Uzun süre uzak kaldıktan sonra eve döndüm diye seviniyordum. Sonra düşündüm de, eve dönmek benim için Beşiktaş'a dönmek demek. Kambur'da çay içemeyince, Pando'da kahvaltı edemeyince, sevdiklerini bıraktığı yerde bulamayınca, evine dönmüş sayılır mı ki insan?

BİR ÇEŞMENİN AKIP GİTTİĞİ...

Duino Ağıtları'nda Rilke der ki, "Hayvanların insanoğluna karşı bir üstünlüğü vardır." Biz insanlar bakışlarımızı bu dünyaya çevirmiş, hayvanları göz hapsinde tutarken, mahlukat ise "öteyi" gören gözlerle hep ileriye doğru bakar.

Biz daracık bir gerçekliğe sıkışıp kalmışızdır. Onun ötesini göremeyiz. Çünkü önümüz sonlu olduğumuzun bilgisiyle kapanmıştır. Ölümün bizi bekliyor olduğunu biliriz. Hangi köşeden çıkacağı belli değildir ama eninde sonunda bizi yakalayacaktır. Bunun ağırlığıyla hep veda eder gibi yaşarız hayatı. Bizim arızamız tam da buradadır, Rilke'ye göre.

Kim bizleri böylesine ters çevirmiş,
her ne yapsak yola çıkan
birini arıdırıyoruz? O nasıl
son tepeden bir daha görünce koyağını,
döner, duraklar ve oyalanırsa-,
öyle yaşıyoruz biz de, vedalaşıyoruz hep.[1]

Hayvanların durumu ise bambaşkadır. Onlar bu bilginin ağırlığını taşımazlar. Ölümün varlığından habersiz-

1. Rainer Maria Rilke, *Duino Ağıtları*, çev. Can Alkor, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2006.

dirler. Bunun için zamansızdırlar aslında. Hiçbir şeyden sakınmamaları da ondandır.

Hayvan özgürdür. Ölümü arkasında,
Tanrıyı önünde tutar. Ve göçüp gittiğinde akar
sonsuzluğa, tıpkı bir çeşmenin akıp gittiği gibi.

Mahlukatın üstünlüğü işte buradadır. "Onlar Tanrı'ya bizden daha yakındır. Gözleri bizim göremediğimiz bir derinliğe bakar. Bizse bunu olsa olsa onların yüzünden okuyabiliriz," diye hatırlatır Rilke. Sonsuzluğu ancak onların gözlerinden yansıdığı kadarıyla görebiliriz.

Bunun içindir ki, bir hayvanı incitmek, bizi Tanrı'ya bağlayan bağı zedelemek anlamına gelir. Onu ölüme terk etmek ise bu kutsallığı yok etmekle eşdeğerdir. Kendini ölümsüz zanneden bir yaratığın ölümünde dayanılmaz bir şey vardır çünkü. İnsanın onuruna dokunan bir şey vardır.

İstanbul'da hangi caminin avlusuna gitseniz, elinde torbalarla dolaşan yaşlıca birilerini görürsünüz. O torbalar ciğerle, yemek artıklarıyla ya da (yolunuz iyice yoksul bir semte düştüyse) iyice didiklenip kemik suyuyla papara edilmiş ekmekle doludur. Bunlar o semtin insanlarıdır. Sağda solda dolaşır, mahallenin kedilerini beslerler. Kimse onlara bunu yapmalarını söylemez. Bir amme hizmeti de değildir bu. Bu insanlar kedilerin köpeklerin gözündeki ebediyeti görenler, ona yakın durmak isteyenlerdir.

Kediler ve köpekler de bunu bilir. Size vefa borçlarını ödemek ister gibi, nereye gitseniz elinize ayağınıza sarılırlar. Selamsız sabahsız geçeni yoktur. İstanbul'da hangi parkta güneşli bir banka otursanız, bir kedi koşup gelir hemen yanınıza tırmanır. Neşeliyseniz oynar sizinle. Üzgünseniz göğsünüze yaslanıp kederinizi dinler sessizce. Köpekler kafalarını kibarca kucağınıza bırakırlar. Yalnız olmadığınızı bilin diye yaparlar bunu. Tanrı'nın yaratıklarıdır onlar, size onun elleriyle dokunur, gözleriyle bakarlar.

Aslına bakarsanız, onlarsız bir hayatın olabileceğini hiç düşünmemiştik. Ancak şimdi bu noktaya çok yakınız. Hükümetin evirip çevirip aynı kabul edilemez maddelerle yeniden önümüze koyduğu Hayvanları Koruma Yasası taslağı, sokaktaki sahipsiz kedi ve köpeklerin, şehir dışında kurulacak doğal hayat parklarına gönderilmesini öngörüyor. Şu anda yasada adı geçen "hayat parkları" ortada olmadığı gibi, bu hayvanları sokaktan toplayacak "tecrübeli" belediye ekipleri bile yok. Milyonlarca hayvanın toplanma ve yerleştirilme aşamasında yok edileceği, kalanların da açlıktan telef olacağı tahmin ediliyor.

Sonuçta, "kentsel dönüşüm" saçmalığının bir parçası olması muhtemel bu kararla, şehirlerde sokakta hiçbir hayvanın barındırılmayacağı steril bir hayatın temelleri atılıyor. Bunun için de, sokak hayvanlarının gruplar halinde katledileceği bir yasaya onay vermemiz isteniyor.

Bize diyorlar ki, bütün bu önlemler alındıktan sonra "medeni" olacağız. Tertemiz "bal dök yala" şehirlerimiz olacak. Peki ya ruhlarımız? Onlar da pırıl pırıl olacak mı? Başlarına gelecek felaketten tamamen bihaber binlerce masum hayvanı katlettikten sonra, dünyanın geri kalanıyla bağımız aynı kalabilecek mi?

Bir düşünün.

GÜNDÜZ GEZENLER

Oturabileceğim yerler azaldığından beri amaçsızca yürüyüp duruyorum. Bir süredir böyle bu. Bizim oralarda geçmediğim görmediğim sokak kalmadı. Çöp kutularının yerini bile ezberledim. Kaldırıma biçimsiz bir şekilde yerleştirilmiş çiçekliklerin de öyle.

Yürüyüşler bir yerde neticelenmeyince iyice anlamsız oluyor. Kimi insanlar spor olsun diye yürürler. Bizim memlekette ise, bir amacı yoksa yürümez insan. Sahilde bir çay içmek için aşağıya yürürsünüz, iki arkadaşınızla buluşmak için Beşiktaş'a yürürsünüz, sonra otobüse yetişmek için hızlı hızlı yürürsünüz falan filan. Aylaklığın bile gizli bir niyeti vardır. İlla ki bir yerde durup iki satır bir şeyler okuyacak ya da bir kahve olsun içeceksinizdir.

Ben de sokaklarda yürüyüp duruyorum şimdi. Bazan dalgınlıkla kahveye doğru gidiyorum. Kapandığını unutuyorum çünkü. Ya da ayaklarım unutuyor. Kim bilir belki de zihnimin bir tarafı umut etmeyi bırakmıyor. "Ya açıldıysa?" diyor kendi kendine. Çoğu kez dalgın dalgın yürüyorum. Sonra binanın önüne gelince birden uyanıyorum. Bakıyorum ki, her yer kapı duvar. İşte o zaman hatırlıyorum. Artık oturacak bir yerim yok benim.

Biliyorsunuz Laterne Kafe'yi geçen ay mühürlediler. Hepimizin halini hatrını soran, şakalarıyla yüzümüzü gül-

düren, sevdiğimiz reçelden kavanoza koyup yanımıza veren Şeker Teyze'yi de ağlatarak dükkânından kovdular.

Beşiktaş'ın bir numaralı çay bahçesi olan Kambur'un da canına okumuşlardı. Önce camekânlı saçma sapan bir mekâna çevirdiler orayı. En son uğradığımda o da kapanmıştı. Büfedeki çocuk, "Abla, orası zincir olacakmış," dedi. Laterne de sonunda bir zincirin parçası mı olacak acaba? Hepimizi boğacak olan o büyük zincirin?

Çok canım sıkılıyor. Onun için işte artık böyle yürüyüp duruyorum. Sokaktaki insanlara bakıyorum, bazılarının yüzünde benimkine benzeyen bir sersemlik görüyorum. Kimileri yollarda banklara oturuyor, kimileri sokakta duvara dayanıp sohbet ediyor, bazıları da tanıdık dükkânlarda soluklanıyor. Hepimizin üzerinde bir şaşkınlık var. Kaybolmuş insanların şaşkınlığı bu. Gündüz gezenleriz biz. Tanıdığımız kenti kaybetmişiz. Onu arıyoruz sokaklarda.

Geçenlerde yine böyle yabancı gibi yürürken, önümde yalpalayarak ilerleyen yaşlı bir çift gördüm. Adam çok daha iyi günler görmüş eski bir yelkenliye benziyordu. Üzerinde tiril tiril bembeyaz bir gömlek, başında yazlık bir kasket vardı. Karısına dayanarak yürüyor, arada bir soluklanmak için duruyordu. Kadın adamdan biraz daha gençti. Ama o da yaşlanıp küçülmüştü. Böyle gezmeler için alındığı belli olan ağırbaşlı bir elbise giymişti. Kolunu kocasına vermiş, adımlarını ona uydurmaya çalışarak ilerliyordu. Bir süre böyle durup kalkarak yürüdüler.

Üzerlerinde öyle kırılgan bir hal vardı ki onları bırakmaya gönlüm elvermedi. Biraz daha arkalarında kalmaya karar verdim. Akşamüstü Beşiktaş'ı dolduran kalabalığın içinde, delice akan bir nehirde savrulan iki yaprak gibi duruyorlardı. Acelesi olduğu her halinden belli olan bir delikanlı, neredeyse onların üzerinden atlayarak ko-

şup gitti. Bir satıcı kaldırımda ittiği tahta arabayı hırsla sokağa indirdi. Ağzının içinde tıslar gibi bir şeyler söyledi ama ne dediğini duyamadım. Telefonda konuşan bir kız, yanlarından geçerken kocaman çantasını savurup adamın omzuna çarptı. Ne yaptığını fark etmeden yürüyüp gitti sonra.

Adam yerinde şöyle bir sallandı. "Biraz duralım," dedi kadına. Eczanenin duvarına dayanıp beklediler. Onlarla beraber ben de durdum. Yakındaki vitrine bakarak oyalandım biraz. Eczaneden biri çıkıp adama bir iskemle uzattı. "Şuraya otur, amca!" dedi. Adam iskemleye çöktü. Kadın elini adamın omzuna koydu. Bir süre öyle kaldılar. Ben vitrine bakmaya devam ettim. Bir ayakkabıcıydı bu. Sandaletler çıkmıştı. Demek yaz gelmişti artık.

Derken kadının sesini duydum. Bir şey bulmuş gibi sevinçliydi. "Migros'a gidelim mi?" diyordu adama. Adam onu duymadı. Belki de duydu ama cevap veremedi. İki elini bacaklarına koymuş nefesini ayarlamaya çalışıyordu. Biraz rahatlayınca, "Ne dedin?" diye seslendi kadına. "Migros'a diyorum, evde bir şey kalmadı. Hem biraz dolaşmış oluruz." Adam şöyle bir etrafına bakındı, "Yok, eve gidelim, canım sıkıldı benim," dedi sonra.

Bunun üzerine kalktılar. Kadın eczaneye doğru seslenip teşekkür etti. Gençten biri çıkıp sandalyeyi içeri aldı. Biraz üstlerini başlarını düzelttiler. Sonra yine aynı tempo ile yürüyüp yan sokaklardan birine girdiler ve gözden kayboldular.

Köşeyi dönene kadar onları seyrettim. Kadının ayaklarını dışa doğru basışında, adamın karısına doğru hafifçe eğilerek yürüyüşünde bana tanıdık gelen bir şey vardı. Ama bunun ne olduğunu çıkaramadım.

Onlar gidince yoluma devam ettim. Bir süre nereye gideceğimi bilemeden dolaştım durdum. Migros'un önünden geçerken bu konuşma aklıma geldi. Hatta girsem

mi, diye düşündüm. Bizim evde de bir şey kalmamıştı. Ama sonra vazgeçtim. Eve gitmek en iyisiydi. Benim de canım sıkılıyordu çünkü. Çok sıkılıyordu hem de. Aynı o yaşlı adam gibi.

VIII

Başka Şehirler Başka Kıtalar

"ANIMSAR MISIN TOROS EKSPRESİ'NDEN İNMİŞTİNİZ..."

İnsan gençken bütün şairlerin kendisi için yazdığını sanıyor. Ben de sanırdım ki Edip Cansever, Turgut Uyar, Cemal Süreya, Can Yücel hep benim için yazmışlar. Rakı içerken içine karanfil düşen de, sevinip sevinip duraklarda göğe bakan da, 08.10 vapurunda sigara içmek için üst kata çıkan da, süpürge saçlı sidikli kontes de bendim sanki...

Ama varsa yoksa Cemal Süreya. Onu çok severdim. Şiir geceleri olup da herkes bir şeyler okuyunca, ben de kalkıp, "Saat Çini vurdu birden pirinççç..." diye başlardım. Bu şiiri çok fazla okumuş olmalıyım ki, arkadaşlar benim sıram geldiğinde, kalkıp çay falan koyarlardı.

Hızımı alamazsam okuduğum diğer bir şiir de, "Anımsar mısın toros ekspresinden inmiştiniz / Biletlerinizden ibaretti ikinizin de kimliği" diye akar giderdi. Ben de Toros Ekspresi'nde elimde biletimle hayal ederdim kendimi. Genellikle yalnız ve kaygısız olurdum hayallerimde. Çantam falan da olmazdı hiç, elimi kolumu sallayarak inerdim trenden. Hiç tereddüt etmeden. Hayallerimdeki bu tereddütsüz halimi pek severdim.

Bundan çok sonra, bir felsefe konferansına katılmak üzere Urfa'ya gitmem gerekti. Mevsim yazdı, hava çok sıcaktı. Ama ben trenle seyahat etmeyi başından beri ka-

fama koymuştum. Toros Ekspresi'ne binmeden önce Haydarpaşa Garı'nda aylak aylak dolaşırken, köşedeki kitapçıda gözüme Cemal Süreya'nın *Sevda Sözleri* ilişti. Bunu bir işaret olarak algıladım. Çok satan kitaplarla daha satılmadan rengi solmuş birkaç derginin arasında mahzun bir çocuk gibi öylece duruyordu. Evdeki kopya okunmaktan lime lime olmuştu. Yeni bir tane almak lazımdı zaten. Üstelik Toros Ekspresi'ne binerken insan yanına Cemal Süreya almaz da ne alırdı? Kitabı kapıp trene bindim.

Seyahat bir buçuk gün sürüyordu. Ama benim keyfim yerindeydi. Kendimi uzun yola hazırlamış, yataklı vagona iyice bir yerleşmiş, kâh okuyup kâh pencereden dışarı bakarak yolculuğun tadını çıkarıyordum. Sonra birden fark ettim ki, gitmekteyim. Sonunda Toros Ekspresi'ne binmişim, hep hayal ettiğim gibi yalnızım ve gidiyorum. Şiirdeki ikinci kişiyi yanıma almamışım. Yavaş yavaş ayırdına vardım ki, onsuz ve ondan uzağa gidiyorum. Hatta şiirin devamında dediği gibi, onu bir daha geri dönmemek üzere arkada bırakmışım.

> Anımsar mısın toros ekspresinden inmiştiniz
> Biletlerinizden ibaretti ikinizin de kimliği
> Bahçelerden geç parklardan köprülerden geç git
> Aşklar da bakım istiyor öğrenemedin gitti
> Seviş yolcu büyük sözler söyle ve hemen ayrıl
> Uçurumlar birleştirir yüksek tepeleri.[1]

Gaziantep'e varana kadar düşündüm durdum. Pencereden geçen görüntü durmadan değişiyor, uçurumlarla tepeler, bahçelerle köprüler birbiri ardından akıp gidi-

1. Cemal Süreya, *Sevda Sözleri: Toplu Şiirleri*, Can Yayınları, İstanbul, 1984.

yordu. Akşam oluyor, sonra yeniden güneş doğuyordu. Ben yataklı vagonda kafamı cama dayamış, aşklara nasıl bakım yapılabileceğine dair düşünüyordum.

Uzunca böyle gittik. Sonunda her şey durdu. Trenden yüreğimde bir ağırlıkla indim. Müterredit ve kuşkulu. Beni hiç kimse karşılamadı.

Urfa'ya doğru yola devam etmem gerekiyordu. Orada hekimlik yapan çocukluk arkadaşım beni bekliyordu. Onda kalacaktım. Ama bir yavaşlık çökmüştü üstüme.

Garda bir şeyler yiyip oyalandım. Dalgın dalgın çorbamı karıştırırken emin oldum: Aşk bitmişti. Boğazıma bir şey takıldı. Etrafımda dolaşan garsona işaret ettim. Çorbayı aldı. Hesabı ödeyip kalktım. Kalkarken, *Sevda Sözleri*'ni masanın üzerinde bıraktım. Ona bir süre intiyacım olmayacaktı.

Gardan çıkıp bir taksiye atladım. Şoför, nereden geldiğimi sordu. "Toros Ekspresi'nden şimdi indim," dedim.

Elimde biletimden başka bir şey yoktu.

"HAKİKİ SAHTE SAATLER"

Geçen kış, yıllardan sonra ilk kez Efes'e gittim. Sakin puslu bir havaydı. Ortalıkta pek fazla insan yoktu. Sadece bir-iki Japon turist grubu. Onlar da çok sessiz ve kibardılar. Bütün şehir bizimmiş gibi gezdik tozduk. Uzun uzun yürüdük, ağaçların altında oturup dinlendik, umumi tuvalete dair şakalar yaptık, kütüphanenin duvarlarına bakıp hayal kurduk.

Harabeler hep aynıydı tabii. Ama benim bu seferki tecrübem farklıydı galiba. Çocukluğumda defalarca gördüğüm bu mekâna ilk kez kendimi bu kadar yakın hissettim. Hatta bir ara, şehir canlıymış gibi geldi bana. Sanki bir köşeden togası ve sandaletleriyle soylu bir efendi çıkacak ve elimizi sıkıp bizi kent meydanına götürecekti.

Neyse ki böyle bir şey olmadı. Eski Yunancam berbattır çünkü.

Fakat başka bir şey oldu. Harabelerden çıktıktan sonra, çay içecek bir yer ararken, turistlere hediyelik eşya satan bir dükkânda şöyle bir tabela gördüm: "Hakiki Sahte Saatler"

Tabelanın önünde uzun uzun durdum. Böyle bir ifadeye tav olmamak mümkün değildi. Hem komik hem akıllı hem de doğruydu. Evet, adam sahte saat satıyordu. Ama bunu bizden saklamıyor, göstere göstere yapıyor-

du. Dükkânın önünde neşeyle kıkırdayan iki Japon turist vardı. Onlar da bu mesajı almış olacaklar ki, tabelaya işaret edip gülüşerek içeri girdiler.

Efes'te gördüğüm bu tabela sık sık aklıma geliyor şimdi. Çünkü hiçbir şeyin masumiyetini koruyamadığı bu dünyada, en azından kendi sahteliğinin farkında olan bir yerden konuşuyordu. Artık lekesiz ve pürüzsüz bir hakikatin talep edilemeyeceğini teslim ediyor ve hiç olmazsa bu tespit için takdir bekliyordu. Dürüst ve cesur bir tutumdu bu. Bir saat alarak onu ödüllendirmeyi düşünür müydük acaba?

O gün harabeleri dolaşırken görebildiğim kadarıyla, Japon turistler de tam olarak bunu yapıyorlardı. Okyanus ötesindeki evlerine üzerinde Efes görüntüleri olan duvar saatleri ile döneceklerdi. Ya da belki kendilerine "hakiki sahte" bir Rolex alacaklar ve memleketlerine gittiklerinde arkadaşlarına bu tabelayı gülerek anlatacaklardı. Onlar bu ilanın gerçek muhataplarıydı. Saati değil, tabelanın sattığı eğlenceli fikri satın alıyorlardı aslında.

Bense bunu yapmak için fazla Türk'tüm. En fazla gülüp geçecek ve, "Bravo valla adama!" diyecektim. Öyle de yaptım zaten. Fakat şimdi fark ediyorum ki, saati değilse de lafı almışım yanıma. Bir sene kadar sonra hatırlamak ve yeniden kafamda evirip çevirmek üzere.

Aslında elbette, bu lafı önemsemeyebiliriz. Onu sadece cin fikirli bir girişimcinin muzipçe planlayıp sahnelediği bir oyun olarak görebiliriz. Satışları artırmak için düzenlenmiş küçük bir numara, turistleri çekmek için düşünülmüş bir başka tuzak. Bunların hepsini söyleyebiliriz. Ve haklı da oluruz.

Fakat hakikatle kurduğumuz ilişkinin bir daha tamir olmamak üzere bozulduğu şu günlerde, bu lafın her zamankinden daha da anlamlı olduğunu düşünmeye başladım. Hiçbir şeyin sandığımız gibi olmadığı, bildiğimizi

düşündüğümüz hikâyelerin bile elimizde patladığı, tanıdığımızı umduğumuz insanların akıl almaz şeyler söylediği çılgın bir dönemden geçiyoruz.

Bundan önce aklımız başımızdaydı demek istemiyorum, yanlış anlaşılmasın. Hayatımız zaten matah değildi. Şehirlerde kısılmış olanlarımız, bir vakittir aynı sentetik hayatı sürdürüyoruz. Tavanı, gökyüzü hissi verecek şekilde aydınlatılmış alışveriş merkezlerine gidiyor, ahşap görünümlü plastik sandalyelerde oturuyor ve çaya benzeyen kehribar rengi sıvılar içiyoruz. Arada biri kalkıp, "Bu da çay mı yahu!" diyor. Ama sonra nasıl olsa unutuluyor. Yapay çimlerin üzerine yerleştirilmiş naylon çiçeklerle bezeli lokantalarda, tavuk olmayan tavuklar yiyoruz. Çocuklarımızı dört duvar arasında ekran karşısında büyütüyoruz. Başkalarının hayatlarını seyrettikçe onların da yaşamış kadar olacaklarını umuyoruz.

Bence bunların hepsi delice şeyler. Ama bize normal geliyor. Böyle yuvarlanıp gidiyoruz.

Fakat şimdi işler iyice zıvanadan çıktı. Sahtelik bile bambaşka bir boyut kazandı. Bazan birinin insan boyundaki karton modeli gerçeğinden daha çok prim yapabiliyor mesela. Hatta alkış bile alabiliyor. Demek derinlik sanıldığı kadar makbul bir özellik değil.

Gerçekten ölmek de öyle. Hiç tercih edilir bir durum değil. Bir televizyon dizisinde öldürülen evlat için günlerce yas tutanlar, gerçekten hayatını kaybeden bir başka çocuk için kıllarını kıpırdatmayabiliyor. Eğer yüzyıllarca önce şüpheli bir şekilde öldüyseniz, biri kalkıp sizin için suç duyurusunda bulunabiliyor. Ama gerçekten bir cinayete kurban gittiyseniz, sizi sevenlerin adaletin tecelli etmesini talep etmesi bir tür safdillik olarak algılanabiliyor.

Her şeyin görüntülerden ibaret olduğu, hiçbir şeyin gerçek olduğundan emin olamadığımız, çoğumuzun gün-

delik hayatını sosyal medya üzerinden gerçekleştirdiği bir hayat sürüyoruz. Sosyal medyada ortaya çıkan bir sahte isim bir-iki hafta içinde memleketin en tanınan kişilerinden biri haline gelebiliyor, yüz binlerce takipçi edinebiliyor, sözü dinlenip ciddiye alınabiliyor. Hatta o kadar popüler hale geliyor ki, onun bile taklitleri çıkıyor. Böylece görüntüler sonsuz sayıda çoğalıyor ve izlenemez hale geliyor.

Öyle bir zaman ki, neye elimizi atsak dağılıp gidiyor, ne tarafa yaslansak arkası boş çıkıyor, kopyaların böğründen başka kopyalar fışkırıyor. Bir dala tutunup nefes almak istiyoruz. "Bunu beğendim, gitmesin kalsın," diyesimiz geliyor. Ama nafile. Her şeyin cilası var. Söktüğünüz zaman altından hiç görmek istemediğiniz şeyler çıkıyor.

"Hakiki sahte saatler" meselesine gelince, bir daha Efes'e gidersek mutlaka bir tane alacağım. Neye güveneceğimizi bilemediğimiz bugünlerde bana bir sürü şeyden daha gerçek görünüyor.

BAYRAM HEDİYESİ

Bayramlarda yurtdışında olmanın hiç tadı yok. İnsana gereksiz bir hüzün çöküyor. Elinizi, kolunuzu nereye koyacağınızı bilemiyorsunuz. Eve telefon etseniz, arkadan telaşlı sesler geliyor, içiniz bir garip oluyor. Sıradan bir günmüş gibi yaşamak istiyorsunuz, onu da başaramıyorsunuz. Ne yapsanız o burukluk geçmek bilmiyor.

Bir süredir akademik işler nedeniyle Amerika'dayız. Chicago çok güzel bir şehir. Kalabalık, karışık, eğlenceli. Ama ne zaman buralara gelsem peşimi bırakmayan yabancılık duygusu arada bir yine yokluyor. Yüzlerce kişinin yaşadığı dev bir apartmanda kalıyoruz ve geceleri arka sokaktan gelen silah seslerini duyabiliyoruz. Yarı deli kadınlar sokaklarda kendi kendilerine söylenerek dolaşıyor. Kaldırımlarda sersefil uyuyanları herkes görmezden geliyor. Dün otobüste bir adam yere düştü ve kimsenin kılı bile kıpırdamadı. Adam patates çuvalı gibi olduğu yerde kaldı. İnsan elinde olmadan ürperiyor.

Bayram yaklaştıkça bu yabancılık duygusu artmaya başlamıştı ki, beklenmedik bir karşılaşma neşemi yerine getirdi.

Bir arkadaşımızı görmek için trenle yakın bir bölgeye gitmiştik. Mahallemiz o saatlerde pek tekin olmadığı için taksiyle dönmeye karar verdik. Araba bulamayınca

bir süre yürümek zorunda kaldık. Sonunda kara yağız bir adam önümüzde durdu. Biz de hemen koşup onun arabasına atladık.

Taksi şoförü, orta yaşlı oturaklı bir adamdı. Gideceğimiz yeri söyledikten sonra kendi aramızda konuşmaya başladık. Bir ara şoförün aynadan bizi izlediğini gördüm. Kendisine baktığımı fark edince, "Nerelisiniz siz?" diye sordu. Biraz daha konuşunca Türk olduğumuzu anladı. Sonra kendi memleketini tahmin etmemizi istedi. Bilemedik. Meğer Iraklıymış. Arabanın içindeki belli belirsiz tütün kokusunun nedeni böylece anlaşılmış oldu. Adamın kolunu hafifçe pencereden dışarı çıkarışı, kafasını bir yana eğerek konuşması, sesindeki kılçıklı tonlar... Bütün bu detaylar birden yerine oturdu.

Tanıdık bir mecraya girmenin rahatlığı ile sohbet etmeye başladık.

Dışarıda bir yaz akşamının tatlı serinliği vardı. Saat bayağı geç olmuştu. Bomboş caddede sallana sallana gidiyorduk. Sonradan isminin Haydar olduğunu öğrendiğimiz taksici, pencereyi sonuna kadar açmış derin nefesler çekiyor, bir yandan da konuşup duruyordu. Amerika'daki hayatından, oturduğu mahalledeki Müslümanların bağnazlığından, Irak'ın güneyindeki evinden bahsetti. Ardından Amerika'nın işgalinden sonra Irak'ın durumunu söyledi. İnsanların maruz kaldığı aşağılanmayı anlattı. Müzelerin talan edildiğini hatırlattı. Biliyorduk. Ama bir kez daha dinledik. Bir kez daha üzüldük. "Aynısı Türkiye'ye de olabilirdi," dedik. "Olabilirdi," dedi.

Eve geldiğimizde sohbet için teşekkür ettik ve taksi ücretini uzattık. "Koyun o parayı cebinize," dedi adam bize. İkimiz de neye uğradığımızı şaşırdık. Israr ettik, kabul etmedi. "Bu sizin işiniz. Böyle para kazanıyorsunuz. Almak zorundasınız," dedim ben. Öğretmen gibi çıkmasına uğraştığım bir sesle hem de. Bunun üzerine adam

bize dönüp gülümsedi. Sigaradan lekelenmiş dişlerine rağmen ışıl ışıl bir gülümsemesi vardı. "Ben paramı nasıl olsa kazanırım. Gece uzun," dedi.

Sersemlemiş bir halde arabadan indik. Kaldırımda durup taksinin arkasından baktık. Adam bizi bıraktıktan sonra arabayı yolun kenarına çekip bir sigara yaktı. Çakmağın alevi kısa bir an için yüzünü aydınlattı. Araba hareket ettikten sonra pencereden dışarı yayılan dumanı gördük. "Bir film sahnesi gibi," dedi kocam. Sonra ne yapacağını bilemediği için hâlâ elinde tuttuğu banknotu cebine koydu. Kapıyı açıp eve girdik.

Bayram sabahı yine aynı buruklukla uyanınca bu küçük hikâyeyi düşündüm. Belki de evden o kadar uzakta sayılmam, dedim kendi kendime. Bayram dayanışma ve ruh zenginliği demek ise, ben de bundan payımı almıştım. Her sene çorap ve mendil olacak değildi ya. Bu sene de Haydar Abi çıkmıştı karşımıza. Çocukken bayram harçlığı için biraz fazlaca sevindiğimde, bunu ayıp sayan babamın usulca eğilip, "Koy paranı cebine," deyişini hatırladım. Utanarak paramı cebime koyar ve ayaklarımı sandalyenin altına saklayarak otururdum.

Bu sene babam yanımda değildi belki ama bunu aynı cömertlik ve nezaketle söyleyecek biri çıkmıştı işte. İçimden Haydar Abi'ye büyük bir "Helal olsun!" çektim. Sonra ayaklarımı yine eskisi gibi sandalyenin altına kıvırarak sabah kahvemi içtim. Bayram güzel şeydi nitekim.

DENİZE BAKMAK

California'da bir-iki hafta içinde müthiş ilerleme kaydettim. Gurbette olmak mevzusuna hâkimim artık. Alışmak ne kelime, gören doğma büyüme buralı sanır. Bir defa ürkekliğim kalmadı hiç. Sokakta bir yürüyüşüm var, sanki bütün yollar benim.

Mesela arabalardan hiç korkum kalmadı. Fark ettim ki, onların üzerinde garip bir gücüm var. Ne zaman karşılaşsak donup kalıyorlar. Kırmızı ışıkta geçmeye kalksam bile, saygıyla yol veriyorlar. Bu bilgi beni bambaşka biri haline getirdi. Doğaüstü güçleri olan bir kahraman olduğuma inanmaya başladım. Koca kamyonların, otobüslerin üzerine üzerine yürüyorum. Bir işaretimle duruyorlar. Ben de elimi kaldırıp kutsuyorum onları: "Barış seninle olsun, kardeşim."

Buraya gelmeden uyarmışlardı, sokaklar tehlikeli olabilir diye. Hikâye! Sokaklar mis gibi. Gayet de emniyetli. Trafik açısından zaten bir sorun yok. Diğer suçlar ise belli saatlerde belli mahallelerde dolaşmazsanız kolayca bertaraf edilebiliyor. Tehlikeli olan sokaklar değil, başka şeyler.

Mesela kütüphaneleri hiç gözüm tutmadı. Cam gibi cilalanmış mermer zeminde yürümek maharet gerektiriyor. Bir de devasa çelik raflar var. Üstelik çarklarla işle-

yen bir mekanizma sayesinde kolayca ileri geri hareket ettirilebiliyorlar. Yani rafları kitap sayfaları gibi kapayıp açmak mümkün olabiliyor. Hiç hoş değil. Bunu keşfettiğim ilk andan beri, şunun olmasını bekliyorum: Ben eğilmiş bir kitabı ararken, uykusuzluktan zombi haline gelmiş bir yüksek lisans öğrencisi, dalgın dalgın rafları çevirmeye başlıyor. Sıranın sonundaki ışığa doğru koşuyorum. Fakat nafile. Raflar üzerime kapanıyor. Roman teorisi kitapları ile antolojiler arasında tost oluyorum. Soylu bir ölüm olduğu tartışılmaz. Ama istediğimin bu olduğundan emin değilim.

Bir başka tehlike de enerji sarfiyatıyla ilgili. Buraların insanları mütemadiyen bir hareket halinde. Hiç dur durak bilmiyorlar. Sabahları ortalık, koşan atlayan zıplayan insanlardan geçilmiyor. Genç yaşlı kadın erkek herkes spor yapıyor. Ben onlara bakarken bile yoruluyorum.

Herkesin ağzında aynı laf var. Kime sorarsan ya *Jim*'e gidiyor ya da gitmiş geri dönüyor. Önce bu *Jim*'i şehrin ileri gelenlerinden biri zannetmiştim. Hani kasabaların bir bilge kişisi olur, herkes onu görmeye gider falan. Öyle bir şey sanmıştım. Sonra anladım ki, jimnastik salonundan bahsediyorlar. "*Jim*" dedikleri oymuş meğer. Bu "*Jim*"lerden çok var burada. En güzel binaları hiç acımadan spor salonu yapmışlar. İçine birtakım aletler doldurmuşlar, toplu halde egzersiz yapıyorlar.

Diğer sporları bilemeyeceğim ama neden koştuklarını anlar gibiyim. Bu kentin sabahları çok soğuk oluyor. Her sabah puslu ve karanlık bir gökyüzüne uyanıyoruz. Öğleden sonra hava açıyor genellikle. Ama sabahlar çekilir nane değil. İnsanlar da koşuyorlar. Belli ki ısınmak için. Yapacak daha iyi bir şey yok tabii. Battaniyeme sarılıp çayımı yudumlarken, bunu niye daha önce düşünemedim diye hayıflanıyorum.

Ama hiç durmuyor olmaları beni tedirgin ediyor.

Mesela okyanusun kıyısına kurulmuş bir kentte, insanların denize bakmak için bile durmaması çok garip. Körfezde pek bir yerleşim yok zaten. Asıl hayat, kentin kara tarafında gerçekleşiyor. Deniz tarafında ise iyi kötü bir yol var. Ama oturmak ne mümkün! Deniz kenarına insan iki tane lokanta, bir çay bahçesi, hadi bilemedin en kötüsünden bir çardak falan kurmaz mı? Yok kardeşim! Varsa yoksa bir koşmak, paten kaymak, bisiklete binmek, sörf yapmak falan filan. Hep bir evecenlik, koşuşturma, bir heyecan, bir telaş. Hiç bana göre değil. Azıcık durmak istemez mi insan? Bir kahve bir çay içip soluklanmak istemez mi? Bir yere oturup düşüncelere dalmak istemez mi?

Burada boş boş oturup denize bakmak mümkün değil. Onun için ruhum dinlenmiyor. Ne yaparsam yapayım bir türlü sakinleşemiyorum. Günlerdir (galiba) Memduh Şevket Esendal'ın aşağıdaki sözleri dönüp duruyor kafamda:

"Türk insanı asla tembel değildir ama aceleciliği de sevmez – acelecilik şeytani, sabır rahmanidir. Türk, keyif dediği ve istemek ya da düşünmek zahmetine girmeden, bir bitki asudeliği içinde yarı uyur vaziyette geçirdiği dinlenme saatini asla feda etmez."

Doğulu olduğumu, dahası Türk olduğumu, böyle anlıyorum. Keyfe de efkâra da, hiçbir şey yapmadan baygın baygın denize bakmaya da ihtiyacım var.

Yoksa alıştım buralara. Alışmak ne kelime, gören doğma büyüme buralı sanır.

HAYALET AĞRI

Burada benden çok daha uzun zaman geçirmiş bir arkadaşım var. Geçenlerde hepimize memleket hasreti basmışken öyle oturaklı bir laf etti ki neye uğradığımı şaşırdım. "Türkiye hayalet kol gibi bir şeydir," dedi, "kendisi ortada olmasa da ağrımaya devam eder."

Hayalet (fantom) ağrı diye bir şey var, duymuşsunuzdur. Fantom ağrı, kesilen bir uzvun sanki yerinde duruyormuş gibi hissedilmesine deniyor. Bu durum, genellikle kol veya bacak kesilmesinden sonra ortaya çıkıyor. Uzvunu kaybeden hasta, onun yerinde olduğu hissiyle yaşıyor ve gerçek bir organ ne tür hisler yaşatıyorsa eli kolu varmış gibi bunları birer birer tecrübe ediyor.

Bu benzetme beni çok sarstı. Kendi kısacık tecrübemi bir tarafa bırakıp uzun süre memleketten uzak kalmış olanları düşündüm. Sürgünde olanlar, değişik sebeplerle ülkeye dönemeyenler ya da Türkiye'de olmasına rağmen yabancı muamelesi görenler.

Geçenlerde bir konferans için Los Angeles'a gittik. Orada bizi bir Ermeni arkadaşımızın babası karşıladı. Aile, bir zamanlar Maraş'ta yaşıyormuş. 1915'te mezalim başlayınca Kudüs'e sığınmışlar. Oraya doğru giderken yolda kundaktaki bebeklerini, soğuktan donan parmaklarını ve umutlarının büyük bir kısmını bırakmışlar.

Ama çileleri bununla bitmemiş, İsrail kurulduktan sonra, oradan da Beyrut'a sürülmüşler. Beyrut karıştıktan sonra da Marsilya'ya göç etmişler. Los Angeles son durakları gibi görünüyor. Yine de bilinmez tabii.

Amcamız bir rahip. Almanya'da ilahiyat okumuş. Ermenice, Arapça, Fransızca ve İngilizce biliyor. Ama bizimle anlaşmak için Türkçeyi tercih ediyor. Babasından duyarak öğrendiği kırık dökük bir Maraş şivesiyle konuşuyor. Lafları ağzında şeker gibi gibi yuvarlayarak söylüyor. Hiç Türkiye'de yaşamamış. Ama Türkiye'den "vatanım" diye bahsediyor. O böyle dedikçe, ne diyeceğimizi bilemiyor başımızı önümüze eğiyoruz.

Utanmamız boşuna değil. Bizi uzun süredir görmedikleri akrabaları gibi karşılıyorlar. Ne ikram edeceklerini, neleri göstereceklerini bilemiyorlar. Bütün gece konuşuyoruz. Durup durup Los Angeles'ın güzel bir yer olduğunu ama insan ilişkilerindeki mesafeye, donukluğa bir türlü alışamadıklarını söylüyorlar. Oysa senelerdir orada yaşıyorlar. Üç çocuklarından biri Amerika'da doğmuş, yaşamlarının büyük bir kısmını bu ülkede geçirmişler.

Yemeklerden, âdetlerden, şarkılardan bahsediyoruz. Hassas meselelere dokunmamaya çalışıyoruz ama olmuyor. Gecenin sonuna doğru soruyorum, İstanbul'a bizi görmeye gelecekler mi? Amcamız acı acı gülüyor. O gelmiş zaten. Sadece İstanbul'a mı? Maraş'a kadar gitmiş. Köylerini görmeye. Belki yine gidecek. Ama karısını ikna edebileceğimizi sanmıyor.

Karısı, ninesinin yanında büyümüş. "Ninem ömrü boyunca her gün ağladı," diyor bana, "gördükleri yakasını hiç bırakmadı çünkü." Konuşmakta zorlansa da, yutkuna yutkuna anlatmaya devam ediyor: "Hep eve dönmekten bahsederdi ama bir türlü olmadı. Türkiye'den getirdiği çiçekleri otları doldurduğu bir kesesi vardı, onu koklar dururdu. Öldüğünde o keseyi de yanına gömdük."

Bu hikâyeyi duyunca gözyaşlarımı tutamıyorum. "Benim içinse durum farklı," diyor teselli etmek ister gibi. "Evim olmadı ki özleyeyim!"

Bunun ardından bir süre sessizce oturuyoruz. Söylenecek pek bir şey yok gibi.

İkimiz de biliyoruz ki, insan en çok sahip olamadıklarının ağrısını çeker. Koparılmış bir kolu parmak uçlarına kadar hissedenler en fenasıdır. Onlar acıların en beterini yaşar. Kimse olmayan bir şeyin ağrısını dindiremez çünkü.

O zaman, arkadaşımın da dediği gibi, Türkiye böyle bir hayalet ağrıdır. Kayıp bir kolun ağrısı.

Yerinden yurdundan edilmiş tüm Ermeniler için.

TAŞRA YOLLARI TAŞLI...

Nurdan Gürbilek, *Yer Değiştiren Gölge* adlı kitabındaki hepsi birbirinden güzel makalelerinden birinde, taşraya ve onunla birlikte gelen ruh haline yepyeni bir anlam atfeder: "Taşra sıkıntısı adını verelim buna; taşra sözcüğüne yalnızca mekâna ilişkin bir anlam yüklemeden, yalnızca köyü ya da kasabayı kast etmeden; onları da, ama onların ötesinde, şehirde de yaşanabilecek bir deneyimi; bir dışta kalma, bir daralma, bir evde kalma deneyimini, böyle hayatları ifade etmek için..."[1]

Gürbilek'in bu tanımından sonra, "taşra" sadece kentin dışında kalan hayatı tanımlayan bir sözcük olmaktan çıkar. Taşralılık, mekândan bağımsızlaşır ve bir ruh halinin ifadesi haline gelir. Gürbilek bu tartışmanın devamında, bütün yoksunlukları ve hassasiyetleriyle çocukluğu da hayatın taşrası olarak görür mesela.

Memleketi terk ettiğimden beri, ben de çocukluğun taşrasına geri dönmüş gibiyim. Hâlâ kurallarına alışamadığım bu yeni dünyada, kendinden emin yetişkinler arasına karışmaya çalışan ve bunu başaramadıkça hırçınlaşan bir çocuk gibi saçlarım dimdik duruyorum. Bütün

1. Nurdan Gürbilek, "Taşra Sıkıntısı", *Yer Değiştiren Gölge*, Metis Yayınları, 1995.

bunlar bana Rilke'nin, "Malte Laurids Brigge"nin ağzından söylediği bir şeyi hatırlatıyor:

"Çocukluğumu yeniden bulabilmek için dua ettim ve sonunda geri geldiğinde fark ettim ki, her şey eskisi kadar zordu ve büyümenin hiçbir faydası olmamıştı."

Büyümenin bana da pek faydası olmamış ki, işte hâlâ aynı divanın üzerinde oturmuş pencereden dışarı bakıyorum. Dünya orada duruyor. Ama dokunamıyorum. Her şey önümden büyük bir hızla akıp gidiyor. Bense çocukluğun o yalnız ve sıkıntılı öğleden sonralarından birinde sıkışmış bekliyorum.

Divandan kalkmaya cesaret ettiğim zamanlarda da, dışarıdaki dünyayla ilişki kurabildiğim söylenemez. Hatta onu olduğu gibi görmekten bile âcizim galiba. Şöyle ki: San Francisco'ya yolu düşen her Türk, bir ara Golden Gate'e bakıp, "Aynı bizim Boğaz Köprüsü gibi!" der. Tamam. Bunu hepimiz yapıyoruz. San Francisco dik yokuşlarıyla, tramvaylarıyla ve renkli kalabalığıyla biraz iyi niyetli bir şekilde bakarsak İstanbul'u andırıyor gerçekten de. Fakat benimki orada bitmiyor ki! Berkeley tepelerine çıkıyoruz, "Aaaa, tıpkı Güzelbahçe," diyorum; Colorado Nehri'nin kıvrımlarında dolaşıyoruz, Düden Şelalesi'ni anlatıyorum; kızılçam ormanlarına dalıyoruz, yanımdakine dönüp, "Kaçkarlar'ı gördün mü sen?" diye soruyorum.

Bütün bunlar kabul edilebilir belki. Memleket özlemi ile açıklanabilir hatta. Ama sonunda öyle bir noktaya geldik ki, karşımızdaki parkta şarkı söyleyip dans eden Meksikalıları sıra gecesi yapan Urfalılara benzetince, silkinip düşünmek zorunda kaldım.

Taşralılık mı bu? Evet. Hem de en hasından.

Melankoli taşranın şanındandır. Benim için tanıdık bir şey. Çocukluğumdan beri peşimi bırakmayan bir dışarıda kalma, geç kalma, eksik olma duygusu. Buralara gelirken, tepeme çullanacağını biliyordum. Belki yine aynı

nedenle, dünyayı kalın bir camın arkasından seyrediyor olmak da beni hiç şaşırtmadı. Orada durmaya alışığım.

İyi de bu memleketçilik nedir şimdi? Kendimden böyle bir tutuculuğu beklemezdim işte. Sonra yavaş yavaş fark ettim ki, bu yaygın bir hastalık. Sebepleri de açık aslında. Bir şeylere hayret ediyor olmak taşralılığın bir numaralı işareti olarak görülüyor. İnsanın duygularını göstermesinin çocukluk olarak addedilmesi gibi. Ne kadar ifadesiz bir suratınız varsa, o kadar yetişkin sayılıyorsunuz mesela. O zaman, çocukluğun ya da yabancılığın taşrasını terk etmenin, yani ciddiye alınmanın yolu pek bir şeye şaşırmamaktan geçiyor. "Aynısından bizde de var", aslında tam da bu anlama geliyor. "Mevzuya hâkimim, dünyayı biliyorum," demiş oluyorsunuz.

Bunu düşününce babamın sevdiği bir fıkra geldi aklıma: Trakyalının köyden amcaoğlu geliyor. Birlikte İstanbul'u dolaşmaya çıkıyorlar. Birden karşılarına boyunlarında çanları, rengârenk püsküllleriyle, ağır ağır ilerleyen develer çıkıyor. Köyden gelen hayretler içinde kalıyor. Akrabasına develeri gösterecek ama adını da bilemiyor. Sonunda çareyi, "Neylere bak neylere?" demekte buluyor. Öteki de hayatında ilk kez deve görüyor ama şehre kapağı atmış bir kere, cahilliğini açık edecek değil ya! Bir müddet ıkınıp sıkındıktan sonra, elini savurup, "Öyledir onlar beya!" deyiveriyor.

Uzun lafın kısası, ben de bu Amerikaları çözdüm artık. Böyledir buralar beya!

KOMŞU

"Bir yaratık vardır ki tamamen zararsızdır. Önünüzden geçerken neredeyse görmezsiniz onu, sonra da hemen unutursunuz zaten. Ama gizlice kulağınıza yerleşir yerleşmez orada büyümeye, tabiri caizse, yuvalanmaya başlar, hatta öyle vakalar görülmüştür ki, tamamen beyne nüfuz etmiş ve bu organı mahvedecek kadar yayılmıştır – tıpkı köpeklerin burnundan girerek ilerleyen parazitler gibi.

Bu yaratık, insanın komşusudur."

Berkeley'deki komşularımla pek görüşmemiş olsam da, eve dönmemize pek az zaman kaldığı şu günlerde hayretle fark ediyorum ki, onları da yanımda götüreceğim. Yüzlerini değilse bile seslerini. Alt kattaki İranlı komşumuzu düşünüyorum. Ya da onun karşısında oturan Korelileri. Onlar ve diğerleri. Hepsi kulağıma yuvalandılar. Oysa ilk başta ne kadar zararsız görünüyorlardı, Rilke'nin yukarıda söylediği gibi.

Ne garip müessesedir şu komşuluk! Batı'da, belki Doğu'da olduğundan bile acayip. Sürekli bir gülümseme ve selamlaşma hali. Ama ondan ötesi hak getire. Hani bir akşam da birisi kalkıp üç-beş mücver, azıcık tatlı, komşuluk hakkı için bir gıdım reçel falan getirsin? Ya da kapı önüne bir sandalye atıp iki çift laf etsin? Yok öyle bir şey.

Varsa yoksa hep bir hal hatır sorma, özür dileme, yol verme. Ama sorsanız kimse birbirine dair gerçek tek bir şey bilmez. Hatta adını bile.

Belki biraz da bu nedenle bizim apartmanda hayat, görüntülerden çok, seslerden oluşuyor benim için. Her akşam merdivenleri tırmanırken bu sesleri dinliyorum. Adımlarım halıyla kaplı ahşap zeminde boğuk boğuk yankılanıyor. Yeşil sert bir halı bu. Sesi tamamen yutmuyor. Birinci katta tetikteyim. Basamaklardan biri, bedenimin ağırlığı altında sitemle gıcırdıyor. Yaşlı bir apartman bizimki. Yüzyılın başından kalma. Yukarı çıkarken dikkatli olmaya çalışıyorum. Ama işte hep aynı yerde, aynı basamak illa ki gıcırdıyor.

İkinci kata ulaştığımda, komşunun köpeği zıp diye kapının arkasında bitiveriyor. Bezgin bezgin bir-iki kez havlıyor. Muhtemelen âdet yerini bulsun diye. Küçük, sinirli bir hayvan. Ama her gün kim bilir kaç kişi geçiyor o kapının önünden. Onun için asabiyetten çok, görev duygusuyla hırlıyor galiba. Bazan onu kızdırmak için kapının önünde biraz miyavlıyoruz. Tamamen görev duygusuyla tabii.

Sonra tam tırabzana abanıp bizim kata doğru yaylanacakken, Korelilerin dairesinden gelen sesleri duyuyorum. Genellikle oğluna talimatlar veren genç annenin sesi geliyor. Kadını ürkütücü buluyorum. *Kill Bill*'deki kalabalık dövüş sahnesinden fırlamış gibi görünüyor. Onu hep elinde bir gürzle hayal ediyorum. Bir de hep emir kipiyle konuşuyormuş gibi geliyor bana. Sesini her duyduğumda hazır ola geçmek istiyorum. Oğlu da öyle yapıyor sanırım. Küçük elektrikli arabasıyla oynamadığı zamanlarda. Araba, tıraş makinesi gibi ses çıkarıyor. Biteviye vızıltısı çekilir gibi değil.

İranlı komşumuz bir yönetmen. Saçı başı dağınık, derbeder bir adam. O da bizim ahşap zeminde çıkardığı-

mız ayak seslerinden rahatsız oluyor olsa gerek ki, arada bir galeyana gelip süpürgenin sapıyla tavanı dövüyor. Biz de topuk vurarak cevap veriyoruz çaresiz. Sonra koridorda karşılaştığımızda birbirimizi kahve içmeye davet ediyoruz. Hiçbir şey olmamış gibi. Ortadoğuluların anlaşmak için kendilerine has bir dillerinin olması rahatlatıcı tabii. Aynı sorunu bir Amerikalıyla –ya da Allah korusun bir Avrupalıyla– yaşıyor olsaydık, Flamenko'ya karakolda devam etmemiz gerekebilirdi.

Flamenko dedim de aklıma geldi: Bazan güzel havalarda, alt kattaki oğlanın içtiği sigaranın kokusuyla beraber, çaldığı bas gitarın sesi de odamı dolduruyor. Pek iyi sayılmaz gerçi. Bir ara onu susturma hayalleri ile oyalandım ama sonra bu karanlık düşüncelerden vazgeçtim. Çocuk çok çalışıyor çünkü. Geçen gün bir soloyu baştan sona hatasız çaldı. Oysa geldiğimizde böyle miydi? Belli ki, zamanla her şey değişiyor. En karanlık düşünceler bile.

Komşular da işte kulağımızda gelişip büyümüşler. Biz farkına varmadan. Belli ki giderken onları yanımızda götüreceğiz. Bense geride bırakmak isterdim. En azından bazılarını.

Ama neyi gerçekten geride bırakabilir ki insan?

T-REX İLE ÖĞLE YEMEĞİ

Çocukluğumun keyifli kitaplarından biri, bir biliminsanı ve ekibinin eski bir elyazmasında buldukları şifrenin peşinde İzlanda'ya gidişlerini ve orada sönmüş yanardağ Sneffels'in kraterinden dünyanın merkezine inişlerini anlatır. Yolculuk boyunca, başlarından birçok macera geçer. Sonunda arzın merkezine ulaştıklarında, aslında zamanda bir yolculuk yaptıklarını fark ederler. Çünkü onları orada milyonlarca yıl önce yaşamış canlılar, dev bitkiler ve dinozorlar beklemektedir.

Arzın Merkezine Seyahat, Jules Verne'in en popüler romanlarından biri olmayabilir. Belki de yaptığı tahminlerde yanıldığı için böyledir bu. Yerkabuğunun derinliklerinde erimiş kayalardan başka bir şey bulunmadığını bilerek büyüyen bir nesil için, bu hikâye ilk anda saçma gibi görünebilir. Ama gitgide yükselen temposu ve birbiri ardına gelen sürprizleriyle gayet iyi bir macera romanıdır aslında. İlk okuduğumda bana uzun uzun hayaller kurdurduğunu hatırlıyorum.

Bütün çocukluğunu gözüpek kâşiflerin hikâyelerini okuyarak geçirmesine rağmen, büyüyünce benim kadar pısırık çıkan biri daha var mıdır acaba? Yaşım ilerledikçe çocukluğumdaki maceracı damarım kabarır belki diye bekliyorum ama nafile. Hiçbir şey olduğu yok.

Hatta daha da beter oluyorum. Şimdilerde gündelik olaylar bile bana dünyanın en büyük macerası gibi görünmeye başladı. Başka ülkede olunca bu işler iyice zor. Berkeley'de sonunda havuza kaydoldum. Eskiden beri yüzmeyi çok severim. Bir süredir de aklımdaydı. Sonunda gidip yazıldım. Ama bu basit iş bile büyük bir meseleye dönüştü.

İlk gün cesaretimi toplayıp spor salonunun karşısına dikildim. Baktım ki, bir sürü kapısı var. Girişi bulana kadar binayı birkaç kez tavaf etmek gerekti. Binanın içinde de bir-iki tur attıktan sonra, sonunda soyunma odasını buldum. Ve fakat o da nesi? Burası erkeklerin bölümüydü. Kendimi can havliyle dışarı attıktan sonra, bu sefer daha güvenli bir yöntem izlemeye karar verdim. Kızları takip edecektim. Elbette birisi beni istediğim yere götürecekti. Bu yöntemle önce soyunma odasına, ardından da havuza ulaştım. Ama dönüşte bir daha kayboldum. Bu da yetmezmiş gibi, dolabımın kilidini açamadım. Sağa 13, sola 25, sonra yine sağa... Birkaç kez denedim, olmadı. Şifreyi tutturamayınca, izlediğim banka soygunu filmleri aklıma geldi. Çoğunda kasayı patlatırlardı. Yok, bunu yapamazdım. Bir ara acaba üzerimdeki ıslak mayoyla eve doğru bir koşu tuttursam mı, diye düşündüm. Sonunda birisi halime acıyıp beni kurtardı. Dolabım açılınca derin bir nefes aldım. Çizgili gömleğim ve eski kot pantalonumu gördüğüme hiç bu kadar sevinmemiştim.

Bütün bunlar bir gün için çok fazlaydı. Yorulmuştum, acıkmıştım, gururum zedelenmişti. Bir sandviç alıp Paleontoloji Müzesi'nin önüne gittim. Merdivenlere çöküp sandviçimi kemirirken, bir yandan da şunu düşündüm: Hayat bu kadar zor olmamalıydı. Başkaları nasıl yapıyordu peki? Bütün bu merhalelerden yara almadan geçebiliyorlar mıydı? İlk kez girdiği binada aradığı odayı eliyle koymuş gibi bulan, yürüyen merdivene tereddüt

etmeden atlayan ya da tuvaletten kalkınca arkasında patlayan otomatik sifon sesini duyduğunda hiç istifini bozmayan insanlar nerede yaşıyordu?

Paleontoloji Müzesi'nin önünde değil herhalde. Çünkü orada sadece ben vardım. Bir de *T-Rex*.

Bir süredir öğle yemeklerimi *T-Rex* ile beraber yiyorum. Bana iyi geliyor. *T-Rex*, dev cüssesinden beklenmeyecek kadar yumuşak ve iyi huylu biri. Bir yemek arkadaşı olarak da mükemmel. Fazla konuşkan sayılmaz. Yaşlı, sessiz ve güvenilir. Düşünüyorum da, biraz kemikli olmasının dışında hiçbir kusurunu göremiyorum.

Arzın Merkezine Seyahat ile büyüyüp maceralarla dolu bir ömür geçirmeyi uman bir çocukken, sonunda kendimi bir müzenin önünde dev bir iskeletle arkadaşlık ederken bulmamın acıklı bir son olduğunu düşünenler olabilir.

Bense kendimi tümüyle yenilmiş saymıyorum. Sonuçta benim hikâyem de bir dinozorla bitiyor.

RUHUMUZUN AYARI

Doğu'dan çıkıp gelen herkes gibi ben de, Batı ile ilişki kurmanın şöyle sakin aklıbaşında bir yolu olmadığını sonunda idrak ettim. Ya yaka silkiyor ya ayılıp bayılıyor ya da –Allah göstermesin– ikisini birden yapıyorsunuz. Her şey uçlarda yaşanıyor. Dengeli, düzgün, makul bir ilişki yok.

Çok tanıdık bir hikâye bile olsa, kendiniz yaşayınca sanki yeni bir şeymiş gibi tecrübe ediyorsunuz. Öyle garip bir durum ki, iki omzunuzda iki şeytan oturuyor sanki. Biri Batı'nın sunduğu her kolaylığı körü körüne beğeniyle karşılıyor ve her cümlesini, "Abi, adamlar yapmış işte!" diyerek bitiriyorsa; öteki de, "Ama bizde de insanlık var, kardeşim!" diye devam ederek habire "memleket güzellemesi" yapıyor. Birincisi bizi sağlıksız bir hayranlığa ve teslimiyete davet ederken, ikincisi de gizliden gizliye milliyetçiliğe ve muhafazakârlığa göz kırpıp duruyor. Birinden kaçarken öbürüne tutuluyor, bu iki uç arasında savrulup gidiyorsunuz.

Hikâyeye başından başlamak gerekirse, önce şunu söylemeliyiz: Yolu Batı'ya düşen her Doğulu, ister araba fabrikasında bant işçisi olarak çalışmaya başlasın, ister bir konferansta makale sunacak olsun, önce "medeniyet" denen o yekpare duvara bütün şiddetiyle toslayıp –afe-

dersiniz– kaba etlerinin üzerine bir güzel oturur. Almanya'ya çalışmaya gidenlerin yakınlarına yolladıkları fotoğrafları bilir misiniz? Yarı mağrur yarı tedirgin birtakım insanlar suçüstü yakalanmış gibi garip bir şekilde gülümserler hani? Tedirginlikleri, yere düştüklerinde içlerine oturan acıyı unutmadıklarındandır. Mağrur durmaları da, en azından medeniyete kafayı koydum ya, diye içten içe sevinmelerinden gelir.

Sonuçta herkes dünyayı fethetmenin yolunun Batı'ya "başvurmaktan" geçtiğini bilir.

Ancak, Batı kollarını açmış sizi beklemiyordur elbette. Kim olursanız olun, sizi taşradan gelen uzak bir akraba gibi karşılayacaktır. Önceleri, tanıdıklarınıza sıkıntı vermiş gibi hissedersiniz. İlla ki bir yanlış yaparsınız. İlla ki utanırsınız. Oysa bilmemek ayıp değildir. Öğrenmemek ayıptır. Öyle söylemişlerdir size. Olsun, yine de çekinirsiniz. Birileri bir yerlere sizden önce gitmiş, sizden fazlasını görmüş, sizden daha büyük binalar yapıp daha esaslı romanlar yazmıştır.

Ne kadar zaman geçirirseniz geçirin, hep biraz yabancı kalacaksınızdır. Sonuçta uzun bir misafirliktir sizinki. Oradasınızdır ama dahil olamazsınız. Bir türlü rahatlayamazsınız. Siz kendinize itiraf etmeseniz bile –Cemal Süreya'nın lafıyla– hep bir "güvercin kuşkusu" içinde yaşarsınız.

Sonra bir gün artık rabıtalı davranamadığınızı hissedersiniz. Onlar gibi konuşmaya, gülmeye, kendi adınızı bile anlaşılsın diye eğip bükerek söylemeye başlamış olabilirsiniz. Ne de olsa uyum sağlamanın en kolay yolu taklit etmektir. Ama bunu yapmadıysanız, hemen sevinmeyin. Henüz darbe almadan bu işten sıyrılmış sayılmazsınız. Bu sefer de öteki şeytanın eline düşmüş olabilir misiniz? Bütün bunları bir tür hafiflik olarak görüyorsanız, muhtemelen öyledir. İçinizdeki itiraz sesinizin to-

nuna, ağzınızın kıvrımlarına sinmeye başlar. Üzerinize bir kibir gelir oturur. Buna kendiniz bile şaşırırsınız. Sesiniz alaycı çıkar. Bazan da öfkeyle yükselir. Bir de bakarsınız ki, herkesten daha fazla konuşur olmuşsunuz. Efendinin hoşuna mı gitmek istiyorsunuz? Orası belli değildir artık. Daha çok rahatı bozulsun istersiniz.

Bu öfkede bir hastalık gizlidir. Öyle bir hastalık ki, kimi zaman insanı tamamen sakatlayabilir. James Baldwin, "Yerli Bir Çocuğun Notları" adlı otobiyografik öyküsünde, Harlem'li bir rahip olan babasının, beyazlara beslediği hınca teslim olarak nasıl yavaş yavaş aklını yitirdiğini anlatır. Siyahlara yönelik ırkçılık yüzünden, hayatı boyunca kendi memleketinde bir yabancı gibi yaşamaya mahkûm edilmiş bu adam, sonunda dengesini tamamen kaybetmiştir. Her şeyde bir sahtelik kokusu alır. Her davranışta inceden inceye bir düşmanlık sezer. Bir "sahicilik" inadı tutturmuş gidiyordur. Ama belli ki kimse yeterince sahici değildir, kimseye sonuna kadar güvenilemiyordur. Sonunda ailesinden bile şüphelendiği için, zehirlenme korkusuyla yemek yemeyi reddeder ve kim bilir hangi zihinsel işkenceler içinde ölür gider.

Demem o ki, efendinin rahatı öyle kolay kolay bozulacak bir şey değildir.

Bozulan şey, olsa olsa sizin ruhunuzun ayarıdır.

DÖNÜŞ YOLU

Erich Maria Remarque'ın en iyi bilinen eseri, Birinci Dünya Savaşı'nda çarpışan bir tabur askerin hikâyesini anlattığı, *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* adlı romandır.

Bunun devam kitabı olan *Dönüş Yolu* ise, başka bir grup askerin savaşın bitiminde eve dönüşünü konu alır.

Okuyalı çok zaman oldu ama bu ikinci romanın ilkinden daha güçlü olduğunu düşündüğümü hatırlıyorum. Hem de çok alçakgönüllü bir tonda yazılmış olmasına rağmen. Hikâye basittir aslında: Savaş boyunca bir hendeğin içinde çamur ve kana bulanmış şekilde çarpışan askerlerden hayatta kalanlar, topluma yeniden ayak uydurmaya, bıraktıkları yerden oyuna geri dönmeye çalışırlar. Roman ilerledikçe anlarız ki, bu onlar için savaşmaktan bile daha zor olacaktır.

Dönüş Yolu'nda Remarque şunu der gibidir: Yolculuğun kendisi ne kadar eziyetli olursa olsun, aslında zor olan eve dönmektir.

Benzetmeyi mazur görürseniz, ben de Batı'da geçirdiğim senenin bir tür mücadele olduğunu söyleyeceğim. Bir dünya savaşı kadar sarsıcı değil belki. Daha çok, düşük yoğunluklu "iç" çatışma. Adına ne derseniz deyin, bu seneyi Remarque'ın romanındaki askerler gibi hendekte bekleyerek geçirdim. Neyi beklediğimi bilmeden ama

tetikte durarak geride bıraktığım koca bir sene. Daha önce de yazmıştım. Batı'da olmanın benim için özeti bu: Sonu gelmeyen bir tedirginlik hali.

Artık eve dönme zamanı gelmişken, size söyleyecek farklı bir şeyim olsun isterdim. Şahsi tecrübemi benzersiz kılan bir şey. Ama galiba herkesin başına ne geliyorsa, bana da o oldu. Batı Cephesi'nde yeni bir şey yok.

Her Doğulu gibi ben de kendi uyum sıkıntılarımı yaşadım. Kısa bir süre Batılı olabileceğim hayaliyle oyalandım. Azıcık taklit ettim, azıcık kanıksadım. Herkes gibi özlediğim Türk yemeklerini pişirmeye çalıştım. Kimi zaman dertlendim, bolca şikâyet ettim. Bu arada bir-iki şey de öğrendim. Hendekte beklemenin de ilginç yanları olabileceğini mesela. Ya da bir şeyin altından kalkamıyorsam yardım istemeyi. Bunu öğrenmek için buralara (ve bu yaşa) kadar gelmem saçma olsa da. Bir de lahana dolması yapmadan önce yaprakları biraz haşlamak gerektiğini öğrendim – ki bu da az buz bir bilgi değildi.

Dönüş yoluna koyulmadan evvel fark ettim ki, bu iş sandığım kadar kolay olmayacak. Bir defa bıraktıklarını koyduğu gibi bulamayacağını anlıyor insan. Bir şeyi seçince başka şeyleri seçmemiş oluyorsun. Seçmediklerin kendi yoluna gidiyor. Geri dönüp onları yeniden tutmak istediğinde bir de bakıyorsun ki, bambaşka bir şey olmuşlar.

Onun için, geriye dönmek diye bir şey yok aslında. Her şey aynı kalmış olsa bile, ben bir kere gitmeye cesaret ettim ya? Bundan sonra dünya bana hep hafifçe yerinden oynamış gibi görünecek. Tanıdık ama değişik. Oysa ben her şey aynı kalsın diye ne kadar uğraşmıştım.

Acayip bir kuş var burada. Saniyede neredeyse yüz kere kanat çırpabiliyor. İngilizce *hummingbird* diyorlar. Ben arıkuşu sanıyordum. Meğer bizdeki ismi kolibri imiş. Kolibri, küçücük telaşlı bir kuş. Fakat marifeti hızlı uçmakta değil aslında. O kadar enerjiyi genellikle havada

tek bir noktada durabilmek için sarf ediyor. Hiçbir şey yokmuş gibi yapabilmek için yani. Rüzgâr yokmuş gibi. Yerçekimi yokmuş gibi. Sanki her şey yolundaymış gibi.

California'daki bu seneyi kolibrileri seyrederek geçirdim. Onlar gibiyim, diye düşündüm bazan. Bütün gücümü, dengemi korumaya harcıyorum. Belki de gerekli değil bu. Ama başka türlüsünü bilmiyorum.

Bunun da iyi bir yanı olabilir gerçi. Ben de kolibriler gibi geriye doğru uçabiliyorumdur mesela. Dönüşe geçmek için her şeye arkamı dönmem gerekmiyordur. Bir gözüm orada, bir gözüm burada, geri vitese takıp gidebiliyorumdur belki.

Başka kuşlar yapamaz bunu. Bazı insanlar da.

SARI GÖMLEK, KENARA ÇEK!

Laf atılacak yaşı geçeli çok oldu. Yine de arada bir tanımadığım erkeklerin yüksek sesli ilgisine mazhar oluyorum. Geçenlerde bu ilginin nasıl ifade edildiği dikkatimi çekti.

Bizim memlekette erkeklerin laf atarken nasıl horozlandığını unutmuşum besbelli. Bir de tabii, insan durup düşünmüyor bile. Hep bir karşı kaldırıma geçme, yan sokağa sapma telaşı içinde olduğumuz için herhalde. Yeter ki başımız belaya girmesin. Halbuki laf atanları yaptıkları işin saçmalığı ile yüzleştirmek daha doğru bir hareket olabilir. Saçma çünkü biraz dikkat edince görüyorsunuz ki, sizden çok kendileriyle konuşuyor gibiler.

Tanımadığınız bir kadına yaklaşırken kendinize methiyeler düzmek ister misiniz? Hep bir eylem tarifi, bir beceriklilik iddiası, iktidar tasviri. Olay üç aşağı beş yukarı bu mecrada gerçekleşiyor. Arada birisi, karşısındaki kadının eli yüzü düzgün biri olduğunu ima etse de (ki genellikle "güzelsin"den daha yaratıcı bir şey gelmiyor akıllarına), bütün bu teşebbüsler laf atan tarafın kendi erkekliğini övmesiyle nihayete eriyor.

Oysa yer değiştirince görüyor ki insan, başka şeyler gibi, laf atma pratiği de kültürden kültüre büyük farklılıklar gösteriyor. Mesela Amerika'da bu tarif ve tasvir

kısmı genellikle kadınlara odaklanıyor. Belli ki her milletin kendine has bir asılma ve laf atma adabı var. Hatta bu durum, ırk, etnik köken ya da sosyal sınıfa göre de değişebiliyor.

Beyaz orta sınıf Amerikalılar biraz teorik kalıyor. Genellikle yanınıza yaklaşıp sohbet açmaya çalışıyorlar, bunu yaparken de habire birtakım tespitlerde bulunuyorlar. Ama mümkün olduğu kadar evrensel ve soyut bir dille. Övülen her ne ise, onun size dair bir şey olduğunu anlamanız zaman alabiliyor. Mesela California'daki ilk haftamda, adamın biri sokakta yanıma yanaşıp, "Kahverengi saça bayılırım," demişti. "Peki, ben bu konuda size nasıl yardımcı olabilirim?" diye cevap vermek gelmişti içimden. Neticede adam özel olarak benim saçımla ilgili bir şey söylememişti. Durumdan pay çıkarıp o alakayı benim kurmamı bekliyordu.

Meksikalılar ise ayrı bir hikâye. Onların da size asıldığını anlamayabilirsiniz. Çünkü bir kadından hoşlandıklarında, anlaşılabilir cümleler kurmak yerine dillerini şaklatarak birtakım acayip sesler çıkarmayı tercih ediyorlar. "*Ven chica, ven!*"[1] dediklerinde bile, vücut dillerini öyle bir şekilde kullanıyorlar ki, bir evcil hayvanı çağırdıklarını düşünebilirsiniz. Siz acaba hangi köpeğe sesleniyorlar, diye sağa sola bakınırken, muhtemelen onlar da pek zeki olmadığınıza karar verip gideceklerdir. İletişim bozukluğu diz boyu.

Uzakdoğuluların beğenilerini yüksek sesle ifade ettiklerine pek şahit olmadım. Onlar bir kadını beğeniyorlarsa, herhalde telefon numarasını ele geçirip mesaj yollamayı tercih ediyorlardır. Bu da işlemezse, teknolojinin diğer marifetleri ne güne duruyor? Karaokeli doğum

1. (İsp.) Gel güzelim, gel!

günü mesajı gönderenler, internet üzerinden ilan-ı aşk edenler, sevdikleri kız için film çekip yayınlayanlar gırla gidiyordur.

Laf atma adabı konusunda siyahlardan iyisini tanımıyorum. Bir defa edebî bir dil tutturuyorlar: Benzetme, anıştırma, ironi, ne ararsanız var. Beğendikleri kadını illa ki tarif ediyorlar. Hem de ne tarif! En ince detayına kadar. Önce kılık kıyafeti anlatarak başlıyorlar ki, kime asıldıkları belli olsun. Soğuk bir günde biraz büyükçe bir kazakla dışarı mı çıktınız? Daha bir-iki sokak gidemeden, caddenin karşısından, "Battaniyeni evde bıraksaydın!" diye bir laf yiyebiliyorsunuz. Bazan tarifler kıyafeti geçip ruh haline doğru ilerliyor. Başınızı öne eğmiş biraz düşünceli mi yürüyorsunuz? "Hey güzelim, başını dik tut! Sahip olduğun tek şey o!" diye ayar veriyor birisi. Bazan trafik polisi gibi istikamet belirtiyorlar: "Sarı gömlek, sarı gömlek, kenara çek! Sana diyeceklerim var." Kendinizi tutamayıp gülüyorsunuz.

Güldüğünüz zaman da konuşulabilecek bir alan açılıyor. Başarmış oluyorlar. Bir tür iletişim kuruluyor.

Diyeceğim şu ki, laf atmak her zaman taciz etmek anlamına gelmeyebilir. Bazan bir oyuna davet de olabilir. İstemezseniz katılmayacağınız bir oyundur bu.

Sokakta gözüne ilişen her kadını hoyratça kendi erkekliğine ikna etmeye çalışan adam sanmam ki buna oyun gözüyle baksın. Onun cinselliğini belirleyenler, belli ki çok daha sert koşullardır. Ama başka türlüsü de mümkün. Hatırlatayım dedim.

KADINLAR ŞEHRİ JUCHITÁN

Türkiye'de yetişmiş çoğu kadın gibi ben de, sokakta yürürken kendimi sakınmam gerektiğini düşünerek büyüdüm. Bizim memlekette kadınlar, kafalarını öne eğerek ve bedenlerini koruma altına alarak yürürler. Dışarıdan gelen herhangi bir tehdide meydan vermemek için yaparlar bunu. Hepimiz üç aşağı beş yukarı aynı beden dilini kullanırız. Omuzlarımızı kasar, gözlerimizi hedefe doğru diker ve mümkün olduğu kadar hızlıca ilerlemeye gayret ederiz. Kalabalık bir sokakta yürüyorsak, gereksiz temaslardan kaçınmak için sırtımızı duvara vermeye çalışırız. Sokak ıssızsa daha da kötü. Sürekli sağımızı solumuzu kontrol etmek, birilerinin etrafımızda dolaşmadığından emin olmak için dönüp bakmak zorunda kalırız. Onun için, çoğu zaman kötü bir Hollywood filminden çıkma gizli ajanlar gibi yürürüz dışarı çıktığımızda.

Artık hayal gücü eksikliği mi dersiniz, yoksa daha elle tutulur sosyolojik bir açıklama mı ararsınız bilmiyorum, dünyanın başka yerlerindeki kadınların da sokakta benzer şekilde davrandığına dair kuvvetli bir hissim vardı. Ta ki, Latin Amerika'yı görene kadar.

Meksika'da beni en çok şaşırtan, kadınların davranışları oldu. Kendilerini taşıyışlarında, vücut dillerini kullanışlarında, yere sağlam basarak yürüyüşlerinde daha

önce rastlamadığım bir şey vardı. Başlarını dik tutuyorlar, cinselliklerinden utanmıyorlar ve içlerinden gelen bir melodiye eşlik edermiş gibi yürüyorlardı. Kendi bedenlerinin içinde rahat görünen ve dişiliklerini gururla taşıyan kadınlardı bunlar. Yaşını başını almış teyzelerin ellerindeki pazar torbalarına aldırmadan, sokak orkestrasının çaldığı müziğe uyarak dans etmeye başladığını gördüğümde, kendisine laf atan adama pazılarını göstererek cevap veren bir genç kızla karşılaştığımda ya da, "Gel benim mangomdan ye!" diye bağırarak yoldan geçen genç erkeklere takılan bir kadın satıcı gördüğümde hayretler içinde kaldığımı hatırlıyorum.

Seyahatin bir noktasında kendimizi Oaxaca'da bulduk. Şansımıza o gün yaz festivali başlamıştı. Sokaklar renkli giysileri içinde yürüyen, dans eden, şarkı söyleyen insanlarla doluydu. Onların peşinden, nefesli sazlardan oluşmuş büyük orkestralar yürüyordu. Biz de bir süre onlarla beraber şehri arşınladık. Ama sonunda yorulduk ve meydana bakan masalardan birine kurulup yiyecek bir şeyler ısmarladık. Hava limonata gibiydi. Uzaktan müzik sesi gelmeye devam ediyordu. Keyfimiz yerindeydi. Gece ilerledikçe etrafımızdaki masalar doldu ve sağdan soldan neşeli sesler yükselmeye başladı.

Derken masamıza dalgalı kısa saçlarını renkli bir eşarpla bağlamış, gözlerinin içi gülen bir kadın yanaştı. Kırklı yaşlarının başında olmalıydı. Sanki içinde çok büyük bir kahkaha varmış da onu güçlükle zapt ediyormuş gibi duruyordu. "Ne içiyorsunuz?" diye sordu bize kırık dökük bir İngilizceyle. Elimizdeki bira bardaklarını gösterdik. "Burada bu içilmez!" dedi bir elini beline koyarak. Sonra içeride bir adama seslendi ve masamıza iki *mezcal* yollattı. "Bunlar benden," dedi yine gülerek. Bu bölgeye özgü olduğunu bildiğimiz ama daha önce hiç denemediğimiz bu içecek önümüze gelince birbirimize baktık.

"Korkmayın ısırmaz," diye takıldı bize. Arkadaki masada oturan arkadaşları bunu duyunca alkışlayıp tezahürat yaptılar. Çaresiz birer yudum aldık. Bunun üzerine, sonradan adının Lupita (Guadalupe'nin kısaltılmışı) olduğunu öğreneceğimiz bu cevval kadın, kendine de bir *mezcal* söyleyip bir hamlede kafaya dikti. "Böyle içilir," dedi ardından. Sonra da konuşmanın başından beri tutuyor gibi göründüğü kahkahayı patlattı.

O geceyi Lupita ve arkadaşlarının masasında bitirdik. Onların İngilizcesi çok kötüydü, bizim İspanyolcamız ise düpedüz berbattı. Ama Türk olduğumuzu anlayınca, bizi hemen evlat edindiler. Sonuçta o masada konuşmadığımız pek bir şey kalmadı. Memleketlerimizin halinden girdik, hiçbir hükümete güvenilmeyeceğinden devam ettik, *machismo*'nun fenalığından çıktık. Üstüne bir de şarkı söyleyip geceyi kapattık. Ya da ben öyle hatırlıyorum; çünkü üçüncü *mezcal*'den sonra ruhumu tatlı bir bulut sardı ve ayaklarım yere basmaz oldu.

Masadakilerin çoğu gibi, Lupita da gazeteciydi. *El Sur* adında bir yerel gazetede çalışıyordu. O gecenin sonunda, ertesi gün doğup büyüdüğü şehre gideceğini ve orada gazetesinin onuncu yıl kutlamalarına katılacağını söyledi. Onu ziyaret etmek ister miydik? Eğer kabul edersek bizi kendi evinde ağırlamak istiyordu. Ayrıca çok büyük bir *fiesta* olacaktı, bunu kaçırmak istemezdik. Aslında başka planlarımız vardı. Ama Lupita'ya "hayır" demek çok zordu. Onun için teklifini kabul ettik ve ertesi gün tam ismi Juchitán de Zaragoza olan bu Zapotek şehrine doğru yola çıktık.

Bu küçük şehre girer girmez başka türlü bir yere geldiğimizi hissettik. Juchitán'da kadınların yoğun varlığını fark etmemek mümkün değildi. *Zocalo* denen meydanı hemen hepsi kadınlardan oluşan satıcılarla doluydu. Tezgâhlar birbiri ardına dizilmişti. Kurutulmuş balık,

bölgenin tropik iklimine özgü çeşitli meyveler ve *atole* adı verilen mısırdan yapılmış bir içecek satıyorlardı. Lupita'nın evinin bulunduğu mahalleye vardığımızda, yine kadınlar ve çocuklar karşıladı bizi. Kadınlar evlerinin önüne oturmuş, Tehuantepec Boğazı'nın nemli havasından kurtulup biraz rahatlayabilmek için yelpazeleniyorlardı. Çocuklar, kapının önünde bir kedi bulmuş onunla oynuyorlardı. Lupita'yı görünce çığlıklar atarak ona doğru koştular. O da onlara cebinde taşıdığı şekerlerden verdi.

Sonradan öğreneceğimiz gibi, Orta Amerika'nın en eski yerli kabilelerinden biri olan Zapotekler anaerkil bir topluluktu. Kent ekonomisinin çoğunu kadınlar üstlenmişti. Küçük yaştayken çalışmaya başlıyorlar ve evi onlar geçindiriyorlardı. Erkeklerse ya daha geri planda roller benimsiyor ya da eşleriyle birlikte çalışıp ev ekonomisine katkıda bulunuyorlardı. Evde günlük hayat, annelerin ve büyükannelerin etrafında dönüyor, kadınların idare ettiği büyük aileler halinde yaşanıyordu. Toplumsal roller de bununla birlikte şekillenmişti. Kadınlar, sosyal hayatın her alanında aktif bir şekilde yer alıyor, kentin yönetimine doğrudan katılıyorlardı.

Lupita'nın evinin bulunduğu bölgede bir komün hayatı yaşanıyor gibiydi. İnsanlar birbirlerinin evine rahatça girip çıkıyor, eşyalarını ve yemeklerini paylaşıyordu. Hiç tanımadığımız birileri, bize hem yiyecek hem de bir vantilatör getirdi. *Fiesta* zamanına kadar o vantilatör sayesinde biraz nefes aldık. Sonra yıkanıp temizlendik ve seyahat çantasında bulabildiğimiz en iyi kıyafetleri giyip hazırlandık. Lupita bana şöyle bir göz attı ve, "Bu şekilde gidemezsin," dedi. Üzerimdeki yazlık elbiseye şüpheyle baktım. "Neden?" diye sordum. Cevap vermek yerine beni elimden tutup yakınlarda bir yerde oturan kız kardeşinin evine doğru sürüklemeye başladı.

Lupita'nın kız kardeşini mutfakta muz kızartırken bulduk. Tek başına yaşıyor ve dikiş dikerek geçiniyordu. Önce bana bir tabak kızarmış muz ikram etti. Sonra arka odada duran koca bir sandığın başına götürdü ve, "Seç!" dedi. Sandıktan renk renk etekler, işli bluzlar ve kurdeleler çıktı. İkisi bir olup beni bir güzel giydirdiler. Saçlarımı toplayıp çiçekler taktılar. Giyinme faslı bitince, Lupita bana şöyle bir baktı ve, "Şimdi oldu!" dedi. Kahkahası yine ağzının kenarında bir yerde duruyordu. "Kocam ne olacak peki," diye sordum ona. Onun kıyafeti *fiesta* için uygun muydu? "Erkekler önemli değil," diye cevap verdi bana, "beyaz gömlek nesine yetmez?"

Böylece sonunda partinin yapılacağı mekâna doğru yola çıktık. Fırfırlı eteğim ve işli bluzumla biraz fazla süslü olduğumu düşünüyordum. Ama alana girer girmez yanıldığımı anladım. Bütün kadınlar saçlarını kurdelelerle süsleyip örmüşlerdi. Genç kızlar saten kumaştan yapılma bluzlar ve eteklerini iyice kabarık gösteren dantel jüponlar giymişlerdi. Hepsinin parlak altın takıları vardı. Bilezikler, küpeler, kolyeler göz alıyordu. Saçlarına gerçek çiçekler takmış güzel bir kadın bana yanaşıp, "Hoş geldiniz!" dedi. Lupita kulağıma eğilip onun bir milletvekili olduğunu söyledi. Bir başkası *El Sur*'un editörüydü. Belediye Meclisi de neredeyse tamamen kadınlardan oluşuyordu ve tam kadro oradaydılar. Lupita bize Juchitán'ın 80'li yıllardan beri solcu bir yerel yönetim tarafından idare edildiğini anlattı. Bundan gurur duyduğu belli oluyordu.

Selamlaşma faslı bittikten sonra bizi en itibarlı masaya oturttular. Masamızda kadınlı erkekli bir grup vardı, neşeyle yiyip konuşuyorlardı. Müzik başladığı anda, konuşmalar kesildi. Orkestranın çaldığı neşeli şarkılarla birlikte, herkes kendini ortadaki piste attı. Kadınlar yine ortamın kayıtsız şartsız hâkimi gibi görünüyordu. Kaygı-

sızca flört ediyor ve erkekleri dansa kaldırmaktan çekinmiyorlardı. Yalnızca saçları kurdelelerle süslü genç kızlar değil, geniş kalçaları ve iri göğüsleriyle geçkince hanımlar da dans etmekten geri kalmıyor, piste doğru ilerlerken gözlerine kestirdikleri birini çekip yanlarında götürüyorlardı. Yelpazeler hızla çevriliyor, etekler savruluyor, müzik hiç kesilmiyordu.

Yanımda oturan yaşlıca bir bey de beni dansa kaldırdı ama çok beceriksiz bulmuş olmalı ki hızlıca kocama iade etti. Bir başkası bütün gece bana Zapotek kültürüne dair bir şeyler anlatıp durdu, arada bir de ağzıma zorla bir şeyler tıkıştırdı. Yarım yamalak İspanyolcam yüzünden anlattıklarının çoğunu anlamadım ama ayıp olur endişesiyle bana ikram ettiği yemekleri geri çevirmedim. Ta ki yediğim şeylerden birinin haşlanmış kaplumbağa yumurtası olduğunu anlayana kadar.

Sonunda müzik sustu ve ödül töreni başladı. Gazetenin editörü olan bey ile bizim de tanıştığımız milletvekili birer konuşma yaptılar. Lupita ile birlikte bir başka gazeteciye plaket verildi. En çok alkışı Lupita aldı. Bizim yanımıza geldiğinde, "Bu kâğıt parçası beni duygulandırıyor," dedi. Biraz düşündükten sonra, "Yine de bunun yerine biraz para verselerdi fena olmazdı," diye ekledi, "o zaman ben de İstanbul'a sizi görmeye gelebilirdim."

O gün Lupita'nın evinde geceledik. Gece acıkabiliriz diye, yanımıza yiyecek bir şeyler koydu. Ertesi gün bizi otobüs garına bırakırken ikimize de sıkıca sarıldı ve geldiğimiz için teşekkür etti. Kim bilir belki o da bir gün İstanbul'a gelirdi. Ama önce Oaxaca'daki evine dönüp kocasına iyi davranması gerekiyordu. Çünkü gazetenin ödül töreni yüzünden onu biraz ihmal etmişti. "Deli adamın teki!" dedi kocası için. Ama bunu sevgiyle söylediği belli oluyordu.

Lupita bizi otobüse bindirdikten sonra bir süre el

salladı. Sonra da bir elini kalçasına dayayıp yürüdü gitti. Bütün sokaklar onundu sanki. Ayaklarını yere sağlam basıyor, dimdik ve heybetli bir şekilde ilerliyordu.

Ardından öylece bakakaldık.

VAMOS ARGENTINA

Arjantinli yazar Jorge Luis Borges, *Borges ve Ben* adlı kısacık anlatısını bir ikilik üzerine kurar. Öykünün anlatıcısı, daha en başından olayların merkezinde duranın başka biri olduğunu söyler bize. Kendisi sadece izleyen, algılayan ve yaşayan kişidir. Öteki Borges ise, bizim anlatıcının yaşadığı her şeyi edebiyat haline getiren, ondan faydalanan ve bununla meşhur olan şahıstır.

"Ben kum saatlerini, haritaları, 18. yüzyıl baskılarını, kahvenin tadını ve Stevenson'ın düzyazılarını seviyorum. Öteki bu beğenileri benimle paylaşıyor ama onları bir oyuncuya özgü davranışlara dönüştürerek sahtekârlıkla yapıyor bunu. İlişkilerimizin düşmanca olduğunu söylemek biraz fazla olacak: Durum öyle ki ben yaşıyorum, yaşamı kabullenip sürdürüyorum, işte Borges böyle yaratıyor yazınını ve bu yazın benim varoluşumu doğruluyor."[1]

Böylece bir kez daha sanat ve hayat arasındaki karmaşık ilişkiye işaret eder, Borges. Bu hikâyeden anladığımız kadarıyla, sanat hayatın "kötü ikizi"dir. Onu bir gölge gibi takip eder ve ondan beslenir. Ama beslenmenin de çeşitleri vardır tabii. Borges'e göre, bu vampirik bir

1. Jorge Luis Borges, *Borges ve Ben*, çev. Celal Üster, Can Yayınları, İstanbul, 1995.

ilişkidir. Sanat, hayatın ışığını emer ve onu kendi malzemesine dönüştürür. Bu öyküde anlatıcının kendi sahiciliğini korumak için gösterdiği çaba acıklıdır. Tecrübe ettiği her şeyin bir bir elinden alındığını söyler bize. Çünkü anlatı haline geldiği andan itibaren, tecrübenin gerçekliğinden bahsetmek olanaksızdır artık. Her şey gibi o da, "kötü ikiz"in –yani yazar Borges'in– malzemesi haline gelmiş ve "abartılıp çarpıtılarak" sahiciliğini yitirmiştir.

Ani bir rüzgâr ile kendimizi Latin Amerika'da bulduğumuzdan beri, Borges'i ve bu hikâyeyi düşünüyorum. Bunun bir nedeni, hikâyenin anlatıcısı gibi, olayların başka bir kişinin başından geçtiği hissine kapılmış olmam ise, diğeri de bütün bunları sonunda yazmak zorunda kalacağımı bilmekten gelen rahatsızlık herhalde.

Mesele şu ki, çocukluğumdan beri görmek istediğim bu kıtaya sonunda ayak bastığıma inanmakta zorlanıyorum. Bazı hayallerin gerçekleşmesi, hiç gerçekleşmemiş olmasından daha sarsıcı olabiliyor. Ben de buna hazır değildim galiba. Onun için, kendi tecrübeme kıskanç bir şekilde yapışacağımı ve onu anlatmakta her zamanki kadar istekli olmayacağımı hissediyorum. Anlattıkça bozulacak çünkü. Benim olmaktan çıkacak.

Fakat yazma arzusuna direnmek çok zor; çünkü bu olağanüstü şehirde dolaşıyorum ve birçok şey görüyorum. Yüksek tavanlı kasvetli binaları, o binaların akıl almaz bir taş işçiliği ile süslenmiş girişlerini, demir kapıların zarif detaylarını zihnime kaydediyorum. Her şeyden önemlisi insanları izliyorum. Yazmazsam belki hepsini unutabilirim. Sonuçta Borges'in dediği gibi, ben de kendime ihanet ediyorum işte: "Uslanmak bilmez abartma ve yalan söyleme huyunun çok iyi ayrımında olsam da yavaş yavaş her şeyi açıklıyorum ötekine."

İstanbul'un keşmekeşini andırıyor olmasına rağmen, Buenos Aires çok daha yavaş bir şehir aslında. Belki de

bu benim gevşekliğimdir bilmiyorum. Alışkanlığı kırmanın kendine özgü bir yavaşlığı var. Sokaklarda amaçsızca dolaşmanın da öyle. Burada bunu yapmak için şansımız oldu. Buenos Aires'te hayat, Arjantin maçlarının olduğu saatler dışında, hep tatil havasında geçiyor gibi geldi bana. Evet, sokaklarda ellerinde evrak çantaları ile dolaşan insanlar var. Ama onlar bile gerektiği kadar hızlı bir şekilde yürümüyorlar. Soğuk ve yağmurlu havaya rağmen, herkesin üzerinde bir rehavet görüyorum. Yemekler uzun uzun ve sohbet eşliğinde yeniyor. Gençler sokak kahvelerinde aylaklık ediyor. Yaşlı teyzeler köpekleriyle bistrolarda oturuyor. Dükkânlar geç saatlere kadar kapanmıyor.

Bütün bunlara bakınca, burada ciddi bir ekonomik kriz yaşanmış olduğuna inanmak çok güç. Hâlâ sonuçlarını hissettikleri siyasi ve ekonomik sorunlara rağmen, Arjantinlilerin keyfi yerinde görünüyor. Bunu belki de Dünya Kupası'na borçluyuz. Tek başına Messi bile bütün ülkeyi kurtarabilir sanki. Buenos Aires'te her yerde Messi'nin dev fotoğrafları var. Dükkânların vitrinleri bayraklarla kaplı. Çoğunda büyük harflerle *Vamos Argentina* ("Yürü be! Kim tutar seni, Arjantin!" diye de okunabilir herhalde) yazıyor.

Arjantin-Belçika maçını, zorla yer bulduğumuz bir kafede her sınıftan ve yaştan insanla izledik. Kadınlı erkekli neşeli bir kalabalıktı. Önümüzde oturan, Arjantin bayrağına sarınmış amca, her gol pozisyonunda derin bir, "Ah!" çekip eliyle gözlerini kapatıyordu. Sonunda ekrana sırtını döndü. Muhtemelen kalp krizi geçireceğinden korktuğu için. Neyse ki, sonunda Arjantin kazandı. Amca da bayrağı ile kafenin içinde küçük turunu attı.

O gece ıvır zıvır bir şeyler almak için uğradığımız büfedeki adam, "Dünya Kupası için mi geldiniz?" diye sorduktan sonra azıcık böbürlenerek, "Zaten Arjantin

hep kazanır," dedi. Biz de, "*Si, si,*" falan dedik. Pek İspanyolca bilmiyoruz.

Arjantin hakikaten kazanıyor. Brezilya içinse aynı şeyi söylemek mümkün değil. Kupanın bu kadar yakınına gelmişti halbuki. Takımının Almanya karşısında yaşadığı hezimetten sonra, Rio'da yaşayan arkadaşımız Marco'ya çok üzüldüğümüzü söyleyen bir mesaj attım. "Hangisi daha kötü olurdu bilmiyorum," dedi, "kazanması mı, yoksa kaybetmesi mi?" Brezilya'da bunca yoksulluk varken, kupayı düzenlemek için harcanan paranın büyüklüğünden söz etti sonra. "Yine de böyle bir fiyaskoyu hak etmedik," diye ekledi. "Brezilya çok büyük takım. Yakında size bunu unutturur," dedim ben de. "Neyi unutturur?" diye bir cevap geldi. Böyle de komik bir arkadaşımızdır.

Edebiyatla başlayıp futbolla bitirdim. Kusura bakmayın. Bu coğrafyada başka türlüsü mümkün değil galiba. Hele de Dünya Kupası oynanıyorken.

DÜNYANIN EN UZAK UCU

Babamın taksitle aldığı *20. Yüzyıl Ansiklopedisi*'nin "Kim Kimdir?" cildini çocukken hep başucumda tutardım. Diğerleri de iyiydi ama ben bu cildi iyice eskitmiştim. Seyyah ve kâşiflerin hikâyelerini okumaya bayılıyordum çünkü. Marco Polo, Vasco de Gama, Macellan ve Kaptan James Cook'un maceralarını ezberlemiştim. Jules Verne romanları ve televizyondaki Kaptan Cousteau belgeseli ile iyice gazı aldığım bu dönemde, bütün derdim seyahate çıkmaktı. Denizden ya da karadan, hiç fark etmezdi. Maceralar beni bekliyordu. Dünyanın en uzak ucuna kadar gitmeliydim. Dünyanın sonunu da, çocuk aklımla, Güney Amerika olarak bellemiştim. Orada tam olarak ne bulmayı bekliyordum, bilmiyorum. Ama düşüncesi bile beni heyecanlandırmaya yetiyordu.

Uruguay'a vardığımızdan beri, gerçekten dünyanın sonuna gelmiş gibi hissediyorum kendimi. Yaklaşık 1,5 milyon insanın yaşadığı Montevideo çok şaşırtıcı bir kent. Özellikle yaşam biçimi açısından kesinlikle görmeye değer. Burada hemen her gün hiç alışkın olmadığım manzaralarla karşılaşmanın şaşkınlığı içindeyim.

Şehre indiğimiz ilk gün, merkezde dolaşırken bir gösteri yürüyüşüne rast geldik. Bir grup işçi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi talebi ile yürüyorlardı. Ortalıkta

tek bir polis bile yoktu. Göstericiler, sloganlar ve buraya özgü bir davul olan *candombe* eşliğinde anacadede "kuşlama" yaparak yürüyüp gittiler. Aynı gün polis de gördüm. Ama bambaşka bir yerde. Hamile bir polis, kocasının elinden tutmuş, vitrindeki bebek kıyafetlerine bakıyordu. Görevi yeni bitmişti herhalde. Üniforması hâlâ üzerindeydi çünkü. Ayıp olmasın diye fotoğrafını çekmedim ama bu görüntüyü zihnime kaydettim. *Fargo* filminin yanına koydum onu. Dünyanın sonuna kadar gittiğinizde, sevdiğiniz hikâyeler de gerçek oluyordur belki diye düşündüm sonra.

Burası, Buenos Aires kadar Avrupalı bir yer değil. İnsanları da Arjantinliler kadar kasıntı değil. Hatta bu iki ülke arasında zaman zaman muhalefetli bir ilişki var. Arjantin-Almanya final maçını seyrederken bunu yoğun bir şekilde hissettik. "Onlar bizim kardeşimiz tabii," dediler. "Elbette destekliyoruz," dediler. Ama anlaşılan Arjantin, Uruguaylıların gözünde bir kardeşten çok, sorunlu bir büyük ağabey. Seviyorlar ama belli bir mesafeden. Bunda da haklılar aslında. Çünkü Arjantin'in gösterişli yaşam biçiminin aksine, Uruguay'a hâkim olanın sıcakkanlı bir tevazu olduğu söylenebilir. Nereye gitseniz insanlar sizi dostlukla karşılıyor ve ellerinde ne varsa paylaşmaya hazır görünüyorlar.

Mate hariç tabii. Bu bölgenin yerel içeceği olan ve tropik bir bitkinin yapraklarından imal edilen mate, ev sahibimiz Senor Alvaro'nun dediğine bakılırsa, "tamamen kişisel" bir şey. Belki sevgilinizle falan paylaşabilirsiniz ama sonuçta herkesin matesi kendine. Kollarının altına sıkıştırdıkları termoslar ve ellerindeki mate taslarıyla dolaşan işçiler ve öğrenciler Montevideo'nun gündelik manzaralarından birini oluşturuyor. Mate üzerine su eklenerek türetilen bir içecek olduğu için bu termosları taşımak şart. Deriden yapılmış özel mate çantaları da

gördüm. Ama çoğu kişi bununla uğraşmıyor bile. En yakın dostuymuş gibi termosuna sarılıp yürüyor. Termos taşıma teknikleri üzerine bir kitap bile yazılabilir burada. Hatta belki çoktan yazılmıştır bile.

Bu güzel şehrin meydanlarında, geniş bulvarlarında ve aydınlık sokaklarında dolaşırken, yeni bir yerde bulunmanın heyecanı kadar, hiç yabancılık çekmiyor olmanın şaşkınlığını da taşıyorum. Burada her şey, hem uzak hem de biraz tanıdık. Mesela kokular. Şehrin merkezi şerbet ve kavrulmuş fıstık kokuyor. Çünkü her köşe başında, önce şekerli bir sıvıda kaynattıkları fıstıkları kavuran sokak satıcıları var. Bir de gül suyu olsa, "Mevlit ne zaman başlıyor," diye sorabilirsiniz. Kitapçılarda da, çocukluğumdaki kokulu silgilerin kokusu geldi burnuma. Bir de lastik oyuncaklar vardı eskiden. Onların hafif pudralı tatlımsı bir kokusu olurdu hani. İşte onlar gibi kokuyor bütün kırtasiyeciler ve fotokopiciler.

Sadece kokular değil, başka ayrıntılar da bana Türkiye'nin 70'li yıllarını hatırlatıyor burada. Bakımsız ama güzel binalar (eski mahalleler henüz ele geçirilmemiş), sokak lambalarının soluk ışıkları (elektrik çok pahalı), sokaklarda futbolcu kartları satan yaşlı amcalar (Suarez'in fotoğrafı en kıymetlisi) ve köhne kahvehaneler. O kahvelerden birine gidip oturdum geçen gün. Biraz kitap okudum, biraz yazıp çizdim. Yan masada adamın biri bana ters ters baktı ama hiç oralı olmadım. Pencere önünde aydınlık masa bulmuşum, hiç keyfimi bozar mıyım? Hatta ayrılırken çat pat İspanyolcamla garsona iltifatlar ettim, falan filan. Garson da kibarca oranın aslında meşhur bir yer olduğunu söyledi. Eve dönünce interneti açıp baktım neymiş bu kahve diye. Biraz araştırınca ne göreyim! Meğer onca saat Eduardo Galeano'nun masasında oturmuşum. "Hoşça kal Cafe Brasilero," dedim kendi kendime, "herhalde bir daha görüşemeyeceğiz."

Galeano'nun masasını kaptım. Ben de bu şans varken, Mujica'nın ekmeğini de gider ben alırım. Olmayacak şey değil gerçi. Uruguay'ın Devlet Başkanı José Mujica ya da buradakilerin söylediği şekliyle "Pepe" kolayca insan arasına karışan biri. Sağda solda, süpermarket sırasında, pazar alışverişinde falan görmek mümkün. Acaba biz de pazarda karşılaşır mıyız diye şakalaşırken, onu değil ama başka birini bulduk. Dün balık tezgâhının önünde ne alacağımıza karar vermeye çalışırken, Türkçe konuştuğumuzu duyan yaşlıca bir kadın atlayıp boynumuza sarıldı. Meğer ilk kocası Türk asıllıymış. Bize uzun uzun nasıl yaprak sarması yaptığını anlattı. İstanbul'u ve özellikle de sahlep içmeyi çok özlediğini söyledi. Sonunda oturup bir güzel ağladı. Señora Marta ile sarılıp öpüşerek ayrıldık. Eski bir akrabamızla vedalaşır gibi. Bize el sallarken gözlerinde hâlâ yaşlar vardı.

Montevideo, hakikaten çok güzel bir şehir. Bazı sabahlar, İzmir'in Kordon'unu andıran sahil şeridinde uzun uzun yürüyorum. Burnuma yosun kokuları geliyor. Palmiyeleri ve banklarda güneşlenen insanları seyrediyorum. Ben de bir banka oturup dinleniyorum. Önümden bisikletliler, koşucular, yürüyüşe çıkmış aileler geçiyor. Yolu denizden ayıran alçak duvarın üzerinde küçük bir kız yürüyor. Dengesini sağlayabilmek için kollarını yana açmış. Saçları rüzgârdan dağılmış. Yüzünde hem heyecan hem endişe var. Bir de sonunda başarmış olmanın mutluluğu.

O küçük kıza bakıp gülümsüyorum. O da dünyanın en uzak ucuna gitmeyi hayal ediyor mudur acaba? Tıpkı benim çocukken yaptığım gibi.

BÜYÜ NEREDEN GELİYOR?

Montevideo'da en büyük eğlencem, otobüse binip bir yerden bir yere gitmek. Böyle deyince sanmayın ki, her şey harika işliyor. Hayır. Otobüsler köhne ve yavaş. Çoğu kez deli gibi gidiyorlar. Ama kalabalığa rağmen insanlar kibar, trafik İstanbul'a kıyasla çok daha rahat ve en önemlisi, şehrin en uzak köşelerine bu şekilde ulaşmak mümkün. Üstelik okul saatleri içinde öğrencilere bedava.

Burada ulaşım, ağırlıklı olarak otobüslerle yapılıyor. Eskiden troleybüs de varmış. Ama elektrik pahalanınca onları kaldırmışlar. Şimdi işi bizim halk otobüslerine benzeyen birkaç şirket yürütüyor. 1980'lerde İstanbul'daki otobüs yolculuklarını düşünün. Düşündünüz mü? Hani yuvarlak hatlı, koltukları harap, biletçileri iyice suratsız otobüsler. O görüntüyü tutun şimdi. Sonra üzerine vapurlardaki seyyar satıcıları ekleyin. Tamam işte. Buradaki otobüsleri elde etmiş oldunuz.

Seyyar satıcılar başlı başına hikâye aslında. Burhan Pazarlama'nın otobüs versiyonundan tutun da, azizlerin renkli resimlerini satanlardan, çiklet ve şeker tutanlara kadar her cinsi var. Ama benim en çok hoşuma giden müzisyenler oldu. Montevideo için uzunca sayılabilecek bir mesafe (en fazla 30 dakika) kat edecekseniz, kendinizi müzisyenlerin inip bindiği bir hatta buluyorsunuz.

Gitarları ve bazan da bu kıtaya özgü telli bir çalgı olan *charango*'ları ile otobüse atlıyorlar. Şarkılar genellikle bir durak sürüyor. Eğer durağı kaçırırlarsa ne gam! Biraz daha söyleyip öyle iniyorlar. Hepsi şoförleri tanıyor. Hatta selamlaşıp hal hatır soruyorlar.

Sokak müzisyenlerine dair fark ettiğim şeylerden biri şu: Asla rekabete girmiyorlar. Gösteri için her zaman sıralarını bekliyorlar ve birbirlerine karşı çok anlayışlı davranıyorlar. Hatta bazılarının, kendi gösterileri bittikten sonra gelen yeni müzisyenlere topladıkları paradan birkaç kuruş verdiklerini gördüm. Sembolik bir şeydi tabii. Ama biz gidiyoruz, sizin şansınız bol olsun gibi bir anlama geliyordu belli ki. Dayanışma güzel şey.

Ulaşım sistemine geri dönmek gerekirse, Montevideo'da bir yerden başka yere gitmek öyle korkunç bir macera sayılmaz. Hele İstanbul trafiğine alışık biri için keyifli bir seyahat bile denebilir. Yine de buradaki ilk günlerimizde, metro var mı diye bir bakındık. Buenos Aires'te karanlık ve eski püskü metro istasyonlarında beklemeye alışmıştık. Burada da otobüs yerine metroya binebileceğimizi düşündük.

Böylece metroyu aramaya başladık. İlk gün başarısızlıkla sonuçlandı. Ben bir yerde bir harita gördüğümden neredeyse emindim. Hatta Buenos Aires Metrosu'nu çağrıştıran *Subte* tabelasını da hayal meyal hatırlıyordum. İkinci gün yine bulamayınca iyice meraklandım. Sonunda eve döndüğümüzde, internete girip bu meseleyi araştırmaya karar verdim ve böylece kendimi akıl almaz bir hikâyenin içinde buldum.

Bulduğum sayfalardan birinde şöyle yazıyordu: "Montevideo bugün dünyanın büyük başkentleriyle, Londra, Milano ya da Rio de Janeiro ile boy ölçüşebilecek bir metropoldür. İşte sonunda, Montevideo da kendi metro sistemine kavuşmuştur." Altında da bir imza vardı: Este-

ro Bellaco, Mühendis ve Montevideo Metro Şirketi'nin (CMM) Başkanı.

Montevideo Metrosu'nun açılış töreninde sarf edildiği söylenen bu sözlerin altında ise tafsilatlı bir metro haritası yer alıyordu. Uruguay'ın başkentinin önemli noktalarını, yeraltından giden bir raylı sistem ile birbirine bağlayan bu haritada tam 13 değişik hat vardı. Kırmızı Hat, kenti enlemesine kesiyor, Yeşil Hat ise, sahil kısmını boydan boya kat ediyordu. Bunun dışında kentin nispeten eteklerinde kalan yoksul bölgeler için de birer metro hattı düşünülmüştü. Bu haritayı daha önce bir yerde gördüğümü hatırladım ama nerede olduğunu çıkaramadım. Bunun dışında, bulduğum web sayfasında, başta kent merkezindeki olmak üzere değişik metro duraklarının fotoğrafları ve hatta metronun yer üstünde ve altında görüntüleri vardı.

Bütün bunlar harikaydı elbette. Metro sistemi gerçek olsaydı tabii.

Biraz daha okuduktan sonra bunun bir sergiden alınma görüntüler olduğunu fark ettim. Montevideo'da metro falan yoktu. Muhtemelen daha uzun bir süre de olmayacaktı. Çünkü bazı hükümetler zeminin çok yumuşak olduğunu, bazı başka hükümetler de çok sert olduğu için kazılamayacağını iddia etmişlerdi. Sonuçta, hiçbir idare çok masraflı olacağı belli olan bu projenin altına girmek istememişti. Montevideo'nun metro düşü de böylece rafa kalkmıştı. Fakat kendini dünyanın büyük başkentleri ile aynı ayarda görmek isteyen Montevideo anlaşılan bu kadar kolay pes edecek değildi.

Uruguaylı bir reklamcı olan Marco Caltieri de bu hayali paylaşıyor olsa gerek ki, Montevideo Metrosu'nun daha önce bahsettiğim haritasını hazırlamış, açılış töreni konuşmasını yazmış ve hatta kimi teknikler kullanarak şehrin metro ile nasıl görüneceğini fotoğraflarla da gös-

termiş. Bütün bunlar kentin merkezindeki bir yeraltı salonunda büyük bir sergide halka gösterilmiş. "Montevideo'nun zaten yeterince sorunu var. Onun için hep birlikte sanki bu metro varmış gibi yapsak harika olmaz mı?" diye sormuş Caltieri. Valla Uruguaylıları bilmem ama kıtanın geri kalanını ikna ettiği kesin. Yazılana göre Şilili bir üretici firma Caltieri'ye ulaşıp metro için asansör satmak istemiş.

Bunları okuduktan sonra haritayı bir kez gözden geçirdim. Çok güzel, çok kullanışlı bir haritaydı. O kadar ince detaylarla işlenmişti ki, gerçek olmayabileceği aklınızın ucundan bile geçmiyordu. Ama biraz dikkatlice baktığınız zaman, kentin doğu yakasına doğru giden tren hattının (U 32) son durağının adının *Atlántida* (yani Atlantis) olduğunu görebiliyordunuz.

Sonra bir de, "Büyülü Gerçekçilik" nedir diyorlar? İşte budur.

Şimdi, metrosu olmayan ama varmış gibi yapan bir kentte vakit geçiriyorum. Gerçek şu ki, metrosu olan ama hayal gücünü kaybetmiş bir şehirde yaşamaktan çok daha iyi geliyor bana. Bazan sadece insanlarla birlikte olmak istediğim için otobüse biniyorum. Seyyar satıcılar, müzisyenler ve ellerinde kitaplarıyla sahanlıkta durup gevezelik eden öğrencilerle şehrin merkezine doğru gidiyorum. Keyfim yerindeyse içimden de bir şarkı tutturuyorum. Güzel oluyor.

VALİZ

Geçenlerde elime çok güzel bir kitap geçti: Uruguaylı yazar Eduardo Galeano'nun kaleme aldığı ve İspanyol illüstratör Isidro Ferrer'in resimlediği *Helena'nın Rüyaları*. Bir kısmı daha önce Galeano'nun meşhur üçlemesi *Ateş Anıları*'nın bir parçası olarak da yayımlanan rüyalar, bu baskıda bir araya getirilmiş ve Altuğ Akın'ın sade ve güzel çevirisi ile Türkçeye kazandırılmış.

Kitabın başında Galeano, karısı Helena'nın her sabah kahvaltıda kendisine anlattığı rüyaları kıskandığını ve sonunda yazarak onlardan kurtulmaya karar verdiğini söylüyor. İşin içinde kıskançlık olmasa bile biraz gıpta var sanıyorum. Çünkü her gece uykusunda başka dünyalara giden ve rüyalar ülkesinden inanılmaz hikâyelerle dönen Helena, bir süre sonra yazarın hayal gücüne meydan okur hale geliyor. "Ben de intikamımı onun rüyalarını yazarak alıyorum," diyor Galeano. Rüyalar hakikaten harika. Kıskanılacak kadar var yani. Ressam Isidro ise, ayrı bir hikâye. Ben resimden grafikten pek anlamam. Ama şunu söyleyebilirim: Malzemeden çalmamış. Akla hayale gelmeyecek ne kadar materyal varsa onu kullanarak rüyaların anlamını kuvvetlendirecek bir görsel dil oluşturmayı başarmış.

Ben de iflah olmaz bir rüyacı olduğum için, kitaptan

çok etkilendim. Rüyaların hepsini okudum. Resimlere alıcı gözle baktım. Bazıları o kadar güzeldi ki, sayfaların üzerinde parmaklarımı gezdirdim. Bütün arkadaşlarını kucaklayabilmek için kollarını uzatınca kendisi ufacık kalan Cortázar çizimine bayıldım mesela. Bir göçmen gemisinde, torununun kucağında Buenos Aires Limanı'na ilk kez bakan büyükannenin hikâyesini okurken gözlerim yaşardı. Kaybettiği arkadaşı Pepa ile rüyasında yeniden karşılaşan Helena'nın acısını ise içimde hissettim. Arkadaşının dibi delik bir tencerede yemek pişirmeye çalıştığını görmüştü çünkü. Yemek pişmek bilmiyordu ve Pepa ölü olmaya hiç alışamamıştı.

Hiçbir şey rüyaların dili kadar acımasız olamaz. Herkes gibi Galeano da bunu biliyor. Rüyaları anlatırken Helena'nın diline sadık kalması ve bu kadar sade bir üslup kullanması da bundan.

Birinci turu bitirdikten sonra geri dönüp sevdiğim rüyaları bir kez daha okumak istedim. Derken gözüme bir detay takıldı. Sayfalardan birinin kulağı kıvrıktı. Benim yapacağım gibi yukarıdan işaretlenmemişti, aşağıdan bir yerden kıvrılmıştı. Sanki biri o sayfadaki rüyaya dikkatimi çekmek için özel bir çaba göstermişti. Galeano'nun "Sürgünün Sonu 1" adını verdiği bu kısa metni yeniden okudum. Helena rüyasında, valizini kapatmak istediğini ama bunu yapamadığını görmüştü. Ne kadar uğraştıysa bir türlü başaramamıştı: "Elleriyle bastırmış, dizleriyle yüklenmiş, valizin üstüne oturmuş, hatta ayaklarıyla üstüne basmış ama valiz hiç oralı olmamış. Valiz kapatılmaya izin vermemişti."

Birçok Latin Amerikalı aydın gibi, gençliklerinin büyük bir kısmını sürgünde geçirmek zorunda kalan Eduardo ve Helena'nın hayatında valizlerin önemli bir yer tutmamasına şaşırmadım. 1973'teki askerî darbe nedeniyle Uruguay'daki siyasi iktidar el değiştirince, Edu-

ardo Galeano'nun önce hapse atıldığını, sonra da sürgüne yollandığını biliyordum. Bunun üzerine Arjantin'e yerleşen yazarın, 1976'da orada gerçekleşen askerî darbenin sonucunda, bu sefer karısı Helena ile birlikte İspanya'ya gitmek zorunda kaldığını da okumuştum.

Senelerce süren bu sürgün hayatının, Galeano ve karısı Helena Villagra üzerinde derin izler bıraktığını görmek mümkün. Eduardo Galeano, kendisinin de bir keresinde söylediği gibi, hatırlamayı çok önemsiyor. Hatta neredeyse tümüyle hafızaya odaklanarak yazıyor. Onun elinden çıkan metinlerde geçmişi hatırlamak, insanın nereye ait olduğunu unutmamak için gösterdiği bir çaba halini alıyor. Helena'nın rüyalarının ana izleği ise, bir yolculuk hikâyesi aslında. Bir göçmen gemisi ile başlayan ve toplanıp boşaltılan valizlerle, bir türlü yerleşilemeyen odalarla, açılamayan kapılarla devam eden bir yolculuk bu.

Bunu bir işaret olarak gördüğüm için mi, yoksa bir zamandır gitmek üzerine kafa yorduğumdan mı bilmiyorum, Helena'nın valiz rüyası uzun süre benimle birlikte dolaştı durdu. Onu kafamda o kadar uzun süre evirip çevirdim ki, sonunda benim rüyalarımdan biri gibi oldu.

Önce geride bıraktığım evleri ve insanları hatırladım. Üniversite için İstanbul'a gelirken, annemin güzelce hazırladığı ve en üstüne benim için ördüğü kırmızı kazağı yerleştirdiği eski püskü bavulum. Ayrılırken annemin, "Bu bavul evden bir kere çıktı mı bir daha zor girer," deyişi. Bizimkilerden habersiz ilk evimi tutuşum. Eşyasız bir evde ne yapacağımı bilemeden valizin üstüne oturuşum. Sonra bir öğrenci evinden diğerine taşınıp dururken sadece bir bavulu dolduracak kadar eşyaya sahip olmakla övünüşüm. Gitmekten vazgeçtiğim için boşalttığım valizler, kalacağımı düşünürken toplayıp gittiklerim, istasyonlarda, otobüs garlarında, havaalanlarında

senelerce peşimden sürüklediklerim. Kitaplarla doldurduğum için külçe gibi olup yerinden kalkmayanlar, arkadaşların evlerinde unutulup çürümeye bırakılanlar, fermuarı bozulunca atılanlar. Ne çok valizim oldu. Ne çok gittim. Hepsini bir bir hatırladım.

Sonra geleceği hayal ederken buldum kendimi. O valizler bir daha o raflardan inecek, o dolaplardan çıkacak mıydı? Ben yine bütün hayatımı derleyip toplayıp bir valize tıkıştıracak mıydım? Eşyalarım artık bir bavula sığmayacak kadar fazlaydı. Gerçi eşya neydi ki? Bırakıp giderdi insan. Ama arkadaşlar öyle miydi? Onlar öyle kolay kolay derdest edilip toplanacak gibi değildi. Seneler içinde kişiler, yerler, ilişkiler biriktirmiştim. Hayatım dallanıp budaklanmıştı. Şehrin bir sürü köşesinde izler bırakmıştım. Ne zaman bu kadar kök salmıştım? Ne zaman bu kadar yerleşik, bu kadar kalabalık olmuştum?

Bütün bu anıları, bu insanları bir valize koysam kapanır mıydı? Hepsini alıp yanımda götürsem olur muydu? Koca İstanbul bu valize sığar mıydı?

Mümkün değil, diyordu Helena'nın sesiyle Galeano. Olmazdı, valiz bütün bunları almazdı. Bir şeyler mutlaka geride kalacaktı.

O zaman geride kalan ben olayım, dedim kendi kendime. En azından şimdilik. Valizi kapatmanın bir yolunu bulana kadar.

IX

Dur Biraz, Çok Güzelsin!

DÜNYAYI GÜZELLİK KURTARACAK...

Bu başlığı görünce, belki de bu yazıyı atlamak istediniz. Haksız değilsiniz. Şu aralar hiçbirimizin böyle "hülyalı" lafları duymaya tahammülü yok. Her gün insanların öldürüldüğü, şehirlerin kuşatma altında tutulduğu ve bu olanlara itiraz eden insanların hapse atıldığı ülkemizde, güzellikten söz etmek bir tür küstahlık bile sayılabilir. Yine de, ilk bakışta nafile bir teselli gibi görünen ve gerekli gereksiz tekrar edildiği için artık kulağa anlamsız gelen bu sözlerin, dünyanın gidişatına dair çok karamsar hisler besleyen bir romancının elinden çıktığını hatırlatmak isterim.

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, umut ve heves ilham eden bu lafı, İppolit Terentyev'e söyletir. *Budala*'nın unutulmaz kişilerinden biri olan bu veremli genç adam, keskin zekâsı, aşırı hassasiyeti ve akıl almaz derecede karmaşık kişiliği ile tipik bir Dostoyevski karakteridir. İvan Karamazov ya da Raskolnikov gibi onun da, Tanrı'nın kendisiyle değil, yarattığı dünyayla meselesi vardır. Ona göre, insanlar özünde zalim, dünya da adaletsiz bir yerdir. Yaklaşan vakitsiz ölümünü de bunun bir işareti olarak görür, İppolit. Heyecanlı, sivri dilli ve gururlu bir gençtir. Çok zamanı kalmadığının farkındadır. Bir insan olarak onurunu koruyabilmek için, kendisine kalan son özgürlü-

ğü kullanarak canına kıymak ister. Ama bundan önce, romanın ana karakteri Prens Mışkin'in de hazır bulunduğu bir toplulukta, veda mektubundan çok, bir manifestoyu andıran uzun bir konuşma yapar. İşte *Budala*'nın çok önemli sahnelerinden birini oluşturan bu konuşma, onun Prens Mışkin'e sorduğu şu soruyla başlar.

"Bir gün konuşurken, dünyayı güzellik kurtaracak demişsiniz, bu doğru mu?"

İnsanın dünyadaki yalnızlığı ve terk edilmişliği *Budala*'nın temel meselelerinden biridir. İppolit de romanda bu fikrin vücuda gelmiş halidir. Bunu en iyi hissettiğimiz sahnelerden biri, onun, Mışkin'in, "Bu resme bakan inancını kaybeder," dediği *Mezarındaki İsa* adlı bir tabloya dair söyledikleridir. Holbein'ın bu meşhur tablosu, İsa'nın çarmıhtan indirilip tabuta konduğu ânı resmeder. İsa'yı çarmıhtayken bile Tanrı'nın kutsal ışığının güzelliği altında resmetmek yolundaki genel eğilimin tersine, bu tablo dövülmüş, yaralanmış ve çeşitli işkencelere maruz bırakılarak öldürülmüş bir insan bedenini en acınası haliyle temsil eder. Bu İsa'nın en insan halidir. Ölü bedeninde güzellikten en ufak bir iz bile yoktur. Kardeşlerinin zalimliğine maruz kalmış ve babası tarafından ölüme terk edilmiş bir adamın resmidir aslında. İppolit intihar notu olarak yazdığı uzun mektubu okurken bu tablodan şöyle söz eder:

"Bu tabloda belki de, özellikle, herkesin boyun eğdiği ve sizi de ister istemez etkisi altına alan o karanlık, küstah, anlamsız-sonsuz güç canlandırılmış. Ölünün çevresinde yer alan ve hiçbirini tabloda görmediğimiz insanlar o akşam bir anda bütün umutlarını, hatta belki de inançlarını paramparça eden korkunç bir acıyı ve kuşkuyu yaşamış olmalıydılar. Asla kurtulamayacakları bir düşünceyi de içlerinde götürerek her biri bir yana dağılıp gitmişti belki de. İsa da öldürülmeden önce kendisinin şu tablodaki halini görebilseydi, çarmıha kendiliğinden çıkar ve şimdi

olduğu gibi ölür müydü? Tabloya baktığınızda işte bu soru da karşınıza dikiliyordu."[1]

Dostoyevski, *Budala*'nın ana karakteri güzel ruhlu, Prens Mışkin'in karşısına bu genç ve asi delikanlıyı yerleştirerek, her zaman yaptığı gibi yine bir çatışma ile çıkar önümüze. Dünya bir nihilistin baktığı yerden göründüğü gibi karanlık ve umutsuz bir yer midir? Yoksa insan için bir kurtuluş umudu var mıdır? Eğer varsa bu neden güzellik olsun?

Bu soruyu düşünmeye değer cehennemin öteki dünyada değil, burada yanı başımızda olduğuna inanan İppolit, insan olmanın tanım itibarıyla acı çekmek anlamına geldiğini ve bunun ötesinde pek de bir şey beklememiz gerektiğini söyler bize. O zaman, "dünyayı güzellik kurtaracak" ifadesi sadece bir safsata mıdır? Kulağa hoş geliyor, diye söylenmiş bir şey midir? İlk olarak Prens Mışkin'in ağzından çıktığına göre, bu sözler bir budalaya mı yoksa bir peygambere mi aittir?

Bu sorulara en güzel cevabı, 1970 senesinde Nobel Ödülü aldığında yaptığı konuşmada Aleksandr Soljenitsin verir. Bu meşhur konuşmasında, Soljenitsin uzunca bir süre Dostoyevski'nin bu sözlerinin pek de derinliği olmayan bir laf salatası olduğunu düşündüğünü söyler önce. Sahi, ne demektir, "Dünyayı güzellik kurtaracak?" Güzelliğin insanın ruhunu yücelttiği doğrudur belki. Sanat çoğu zaman algımızı keskinleştirir, hayata bakışımızı derinleştirir. Ama dünyayı kurtarmak? O tamamen bambaşka bir şeydir. Dünyanın kan gölüne döndüğü, milyonlarca insanın bir hiç yüzünden yok edildiği, kişisel hırsların ülkeleri savaşlara götürdüğü yakın tarihimize bakmak bile bunun doğru olmadığını görmek için yeterlidir. Güzellik bu vakte kadar kimsenin hayatını kurtarmamıştır.

1. Fyodor Mihailoviç Dostoyevski, *Budala*, çev. Mazlum Beyhan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

"Ancak," der Soljenitsin, "güzellikte –ya da onun sanat şeklinde tezahür eden halinde– karşı koyamayacağımız bir kuvvet vardır. Gerçek bir sanat eserinin ikna gücü inkâr edemeyeceğimiz kadar büyüktür. O kadar büyüktür ki, onun dile getirdiği fikre karşı olanların bile önünde diz çökmesini sağlayabilir."

Oysa, mesela siyasi iddiası olan bir fikir eserine karşı çıkmak mümkündür. Onu yerden yere vurabilir, tamamen karşı görüşler dile getirerek çürütebiliriz. İnsanlar bir konuda farklı taraflar seçebilir ve tümüyle uzlaşmaz fikirlere sahip oldukları için, sonsuza dek ayrı kamplara düşebilirler. Bir makaleyi birkaç mantık hatası yüzünden çöpe atabilirsiniz. Bir siyasi argümanı, sizin görüşlerinize ters düştüğü için, kökünden reddedebilirsiniz. Bir sanat eseri ise, yalnızca aklınızla kavrayabileceğiniz bir şey değildir. Sizi savunduğunuz fikirlerin ötesinde bir yerden yakalayacak ve sunduğu güzelliğin büyüklüğü ölçüsünde kendine tabi kılacaktır. Üzerinizde yarattığı etki de, bu nedenle, akıllıca yapılmış bir siyasi konuşmadan ya da iyi yazılmış bir makaleden çok daha kuvvetli olacaktır.

Dostoyevski'nin bu sözü için, "Dikkatsizce söylenmiş bir laf değil, bir kehanettir bu," der Soljenitsin. Bu büyük romancı, karakteri Mışkin'e atfettiği cinsten bir aydınlanma ânında belki de, bütün dünyayı böyle bir güzelliğin ışığı altında görmüştür ve onu söylemektedir bize.

Budala'nın başlarında bir yerde, sara krizi geçiren Prens Mışkin, kutsal bir yükselme ânı yaşar ve kendini ancak "zamansız bir güzellik" olarak tarif edebileceği bir ânın içinde bulur. Mışkin burada, gündelik hayatın ve belki de aklın sınırları içinde kaldığı sürece asla ulaşamayacağı bir yere dokunmuş ve varlığından şüphe edilemeyecek bir hakikatin karşısında durduğu hissiyle donup kalmıştır.

Dostoyevski, bu sahneden hemen sonra Prens Mışkin'in ağzından, "İnsan hakikatin karşısında ne yapabilirdi

ki?" diye sorar bize. Böylece onun nezdinde hakikat ile güzelliğin tamamen aynı olduğunu anlarız. Belli ki, Soljenitsin'in okuması isabetlidir. Dostoyevski, "Hakikat, İyilik ve Güzellik" şeklinde özetlenebilecek antik üçlemeyi, tek bir fikirde birleştirmiş ve bu fikre Prens Mışkin'in kişiliğinde can vermeyi tercih etmiştir.

Ne yazık ki, Holbein'in İsa'sı gibi, Mışkin de romanın sonunda taşıdığı ışığı kaybeder ve sıradan bir insanın çaresizliği içinde bulur kendini. Kimseyi kurtarmayı başaramamış, başkalarının acılarına çare olamamıştır. Her şey bittiğinde onu Rogojin'in yanında görürüz. Arkadaşını, düşmek üzere olduğu dipsiz uçurumdan kurtarmaya çalışırken, hem âciz hem de acınacak haldedir. Güzelliğini ve diğerleri üzerindeki gücünü yitirmiş, sonunda zavallı bir budala haline gelmiştir.

O zaman, Dostoyevski'nin romanın başında Mışkin'in ağzından bize sunduğu "Dünyayı güzellik kurtaracak" kehaneti yerle bir mi olmuştur? Mışkin'in yıkılmasını bu umudun sonsuza kadar yok olması olarak mı anlamalıyız?

Mışkin yıkılmıştır belki. Ama *Budala* hâlâ ayaktadır. Dostoyevski'nin romanı, edebiyatın karşı konulmaz güzelliği ile hâlâ kalbimize dokunmakta ve bize başkalarının acılarına kayıtsız kalamayacağımızı hatırlatmaktadır.

"Kalbe dokunmayanı tekrar etmenin anlamı yoktur," der Soljenitsin.

O zaman sanatın gücünü teslim edelim. Dünyayı değiştirecek olan güzelliktir. Çünkü güzel olanın önünde hepimiz aynı saygıyla eğileceğiz bir gün. Kendimizden daha büyük bir şeyin karşısında olduğumuzu bilerek yapacağız bunu. Zamansız bir şeyin önünde olduğumuzun farkında olarak duracağız orada. Çünkü güzel olan aşkın olandır. Kendi küçük dertlerimizden çıkıp dünyanın acısına doğru ilerlememizi sağlayandır.

YAŞLI RUS'UN ROMANI: *ANNA KARENINA*

Herkesin hayatta bir akıl hocası ve ilham kaynağı olur. Benimki de dedemdi. Tanıdığım bildiğim ve hâlâ severek okuduğum birçok yazarla beni o tanıştırmıştır. Bunların hepsinin hayatımda yeri var elbette. Ama birisi var ki, onu unutmam mümkün değil.

Üniversiteye gideceğim sene, bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra vedalaşmak üzere dedeme gittim. Kütüphanesini karıştırdı ve içinden tozlu bir *Anna Karenina* çıkardı. (Dedem Tolstoy'u çok severdi. "Yaşlı Rus" derdi ona. Benim esas sevgilim ise Dostoyevski idi. Hatta sonraları bu aramızda bir şaka haline gelmişti. "Hep göklere bakıyorsun," derdi dedem bana, metafiziğe olan düşkünlüğümü kastederek. Kendisi inanmış bir komünist ve materyalistti. Dostoyevski'nin arada bir nükseden imanı ona biraz fazla geliyordu.) Dedem kitabı elime tutuşturdu ve, "Kendinden utanmayacağın şekilde yaşa!" dedi bana.

Dedem öğüt vermekten pek hoşlanmazdı. Onun için biraz şaşırdım. Hem de bana neden bu kitabı vermişti acaba? Fakat bunun üzerine çok fazla düşünecek zamanım yoktu. Kafam başka şeylerle meşguldü. Hayat heyecan verici bir hal almıştı. O zamanlar bir televizyon reklamından duyduğum yapışkanlı bir laf zihnimde dö-

nüp duruyordu: "Maceranın ve özgürlüğün tadı" beni bekliyordu. Sonunda İstanbul'a gidiyordum. Dedemle vedalaştım, *Anna Karenina*'yı valizime koydum ve üniversite yoluna düştüm.

Romanı hemen okumadım. Kitap büyük ve lezzetli görünüyordu gerçi. Ama hayat daha büyüktü. Her şey yeni ve şaşırtıcıydı. Her gün beni oyalayacak ve düşündürecek bir şeyler oluyordu. Etrafımda olup biteni anlayabilmek için zaman gerekiyordu. Ben de –belki de hayatımda ilk ve tek kez– zamanımı okumaktan çok, yaşamak için kullandım. Arada bir dedemin söylediği lafı hatırladığım oldu ama benim için yaşlı bir adamın söylediği büyük bir laf olarak kaldı uzun süre.

Sonra bir gün, elimdeki özgürlükle baş edemez hale geldiğimi fark ettim. Hayatım iyice sarpa sarmış, insanlar ve ilişkiler bana çok kalabalık ve yorucu görünmeye başlamıştı. Bunun üzerine, kendimi eve kapatıp okumaya gömüldüm. Okumak iyi geldi. İyi geldikçe daha çok okudum. Okudukça iyileşir gibi oldum. Bir gün kütüphaneden aldığım kitapları halletmiş, okuyacak başka bir şeyler ararken, rafta dedemin verdiği *Anna Karenina*'yı gördüm. Kalındı, güzeldi. Dişime uygun göründü. Hemen oturup okumaya başladım.

İstanbul da kar kış vardı. Evden çıkmak pek mümkün değildi. Kitabı birkaç gün içinde okuyup bitirdim. Böylece, edebiyatın belki de en büyük aşk hikâyesi ile tanışmış oldum. Sadece ait olduğu sınıf nedeniyle değil, ruhen de soylu bir kadın olan Anna Karenina, hiç beklemediği bir anda genç ve yakışıklı Vronsky'ye tutularak toplum içindeki konumu başta olmak üzere, sahip olduğu her şeyi bir bir kaybediyordu. Ama benim için ilk bakışta önemli olan romanın konusu değildi. Kitapta ilk dikkatimi çeken şey, karakterlerin canlılığıydı. Anna, Vronsky, Levin, Kitty... Tolstoy'un bütün kişileri sanki

yanı başımda duruyor, benimle beraber yiyip içiyor konuşuyor gibiydiler. Kendi başına var olabilen ve böyle bir gerçeklik duygusu uyandırabilen karakterleri nasıl olup da yaratabildiğini düşündüğümü hatırlıyorum.

Bundan seneler sonra, Nabokov'un, *Anna Karenina* üzerine yazdığı bir makaleyle karşılaşacak ve onun Tolstoy'un zaman algısına dair yazdıklarını okuduktan sonra bu gerçeklik duygusunun sebebini anlar gibi olacaktım. Nabokov'a göre, yaşlı Rusların akşam çayı sohbetlerinde Anna ile dans etmiş ya da Oblonski ile bir lokantada yemek yemiş gibi konuşmalarının sebebi, bambaşka bir zamanda yaşasalar bile, kendilerini bütün bu karakterler ile aynı zamanda hissediyor olmalarındandı. Ben de aynı nedenle, İstanbul'daki küçük öğrenci evinden kar yüzünden çıkamadığım için peynir ekmekle idare etmeme rağmen, Vronsky ya da Karenin ile birlikte sofraya oturmuş ve zengin bir Rus yemeği yemiş gibi hissediyordum.

Hissettiğim doygunluk hissi, yalnızca bundan ibaret değildi elbette. Dedemin tedrisatından geçmiş bir okuyucu olarak, iyi edebiyatla karşılaştığımda onu tanıyacak kadar beceri kazanmıştım. Tolstoy'un kalabalık sahneleri yönetmekteki becerisi, en az romanın ana kişileri kadar derinlikli yan karakterler yaratabilmesi (bir Dostoyevski romanından fırlamış gibi duran Nikolay'ı ya da Kitty'nin güzel ruhlu arkadaşı Varvara'yı kim unutabilir?) ve de en önemlisi hiçbir karakterini okuyucunun önüne yem olarak atıp ahlaki yargılarla hırpalamaya kalkmaması (sevimsiz bir insan olan Karenin'in bile insanca tarafını gösterir) bana gerçekten büyük bir yazarın huzurunda olduğum hissini vermişti. Roman bitince, ayağa kalktım ve "Yaşlı Rus"un önünde saygıyla eğildim. Evet, Tolstoy belki bir Dostoyevski değildi. Olanaksız olanın hikâyesini anlatmıyordu o. Tanrısal olanla baş etmeye de kalkışmıyordu. Ama kendi alanının, yani inanılabilir gerçekliklerin, tartışılmaz hâkimiydi. Bunun için de saygıyı hak ediyordu.

Romanı bitirdikten sonra, dedemin sözü yeniden aklıma geldi: "Kendinden utanmayacak şekilde yaşa!" Bana bunu söylerken ne demek istemişti acaba? Anna'nın kocası olmayan bir erkeğe âşık olduğu için cezalandırılması gerektiğini mi ima etmişti? Bunun utanılacak bir şey olduğunu ve Tolstoy'un karakterinin bu utançla baş edemediği için mahvolduğunu mu söylemek istemişti? Böyle bir ahlak dersini dedeme bir türlü yakıştıramadım. Bunu ancak Karenin söyleyebilirdi. İnsan ruhundan anlayan ve tanıdığım en açık görüşlü kişilerden biri olan dedemi, Anna'nın kocası ile aynı safta hayal etmeye gönlüm elvermedi.

Dedemin öğüdünün ne anlama geldiğini kitabı ilk okuyuşumdan senelerce sonra anladım. Anna kendinden utanacağı bir şey yapmış mıydı? Evet, evli bir kadındı ve başka birine âşık olmuştu. Ama düşündükçe onun romanın en dürüst kişisi olduğuna karar verdim. Anna kendini hiçbir zaman aldatmamıştı. Onun meselesi toplumun buyruklarına itiraz etmiş olmasıydı. Ona sunulan riyakârca yaşam biçimini reddetmiş ve kendi içsel ahlakını takip etmeyi tercih etmişti. İstese bir yandan evliliğini sürdürüp bir yandan da gizli bir aşk ilişkisini yürütebilirdi. Romanda böyle evlilik dışı serüvenlere giren birçok karakter vardı. Hiçbiri Anna gibi bir trajediye sürüklenmemiş kendi küçük hayatlarını alçakça bir kandırmaca içinde devam ettirmişlerdi. Anna böyle bir oyunu oynayabilecek biri değildi. O, hayatına ve aşkına sahip çıkmıştı. Toplumun buyrukları geçiciydi, kişiyi yanıltabilirdi. Esas olan insanın kendine sadık kalması, yani sahici olabilmesiydi.

Bu utanılacak bir şey değildi. Utanılacak olan insanın sahiciliğini kaybetmesi ve kendi değerlerine ihanet etmesiydi. Dedem, Anna Karenina'daki bu karmaşık ahlak dersini önüme koyarak bana bunu anlatmak istemiş-

ti. Asıl hatırlanması gereken toplumun ikiyüzlülüğü ve kalabalıkların zalimliğiydi. Anna'yı kurban eden onlardı. Mutlaka birisini yargılamak gerekiyorsa yüzümüzü onlardan tarafa dönmemiz gerekirdi.

Bunu ancak romanı ikinci kez okuduğumda anladım. Dedem öleli birkaç sene olmuştu. Bense artık Anna'nın yaşına gelmiştim. Hayat bir süredir "özgürlüğün ve maceranın tadı" olmaktan çıkmıştı. Daha derinlikli ilişkiler, daha gerçek insanlar ve kendim gibi olabileceğim bir hayat ister olmuştum. Sadece kendi arzularımı tatmin etmek için yaşayamayacağımı biliyordum zaten. *Anna Karenina* ile farkına vardığım başka bir şeydi: Kendimden utanmayacağım bir hayat, toplumun buyrukları ile değil, kendi vicdanım ve ahlakım ile belirlenmiş bir hayat olabilirdi. Ancak kendime sadık kalabilir, ancak o zaman sahici olabilirdim.

Dedeme ve "Yaşlı Rus"a bu çok önemli ders için hâlâ minnet duyarım.

BURUN

Gogol'ün "Burun" adlı garip öyküsü, "25 Mart'ta Petersburg'da pek tuhaf bir olay oldu," diye başlar ve şube müdürü yardımcısı Kovalev'in burnunun bir gün nasıl onu terk edip kendi kaderini tayin etmeye karar verdiğinin hikâyesini anlatır.

1836'da yazılmış olan "Burun", birçok eleştirmene göre sürrealist öğeler taşıyan, hatta bundan bir yüz yıl sonra ortaya çıkacak "büyülü gerçekçilik" akımının öncüllerinden sayılması gereken bir öyküdür. Ancak edebiyatçılar, Kovalev'in burnunun neden yürüyüp gittiği konusunda fikir birliğine varamazlar bir türlü. Kimi bunun Freud'yen bir perspektiften okunması gerektiğini ve aslında bir kastrasyon hikâyesi olduğunu söyler. Kimi ise, absürd bir öyküde mana aramanın abesle iştigal olacağı konusunda ısrarcıdır.

Halbuki, hikâyenin kahramanı tam da o mânânın peşindedir. Öykünün büyük bir kısmı, Kovalev'in başını alıp giden burnunun peşinde oradan oraya koşturması ve olanlara bir anlam verebilmeye çalışmasıyla geçer. "İki dakika sonra, burun yeniden göründü. Efendinin sırtında sırma işlemeli, dik yakalı bir giysi; ayağında güderi bir pantolon; belinde de bir kılıç vardı. Tüylü şapkasından Danıştay üyesi olduğu anlaşılıyordu."

Bu delice öyküde, belki de en çılgın yer burasıdır. Hadi burun kaçmıştır kaçmasına ama bu üniforma da neyin nesidir? Neden üst düzey bir devlet görevlisine dönüşmüş, Petersburg sokaklarında dolaşmaktadır? Kovalev, çok kızgın olmasına rağmen, önce pek çekingen davranır burnuna karşı. Onun bu yeni kimliğinin karşısında rahat değildir. Neticede yükselme hırsıyla dolu sıradan bir memurdur o. Daha önce kendi burnu olmuş olsa bile, pırıltılı üniformasının içindeki bir Danıştay üyesi ile boy ölçüşemez.

Gogol bu unutulmaz öyküde bize şunu der gibidir: Nasıl görünürse görünsün iktidar tedirginlik yayar. Önemli olan kişiler değil, toplum içindeki konumlarıdır.

Aslında sadece bu mesajla bile idare edebiliriz. Ama Gogol öykünün sonunda bir numara daha yapar ve burnun ait olduğu yere, yani Kovalev'in suratının tam ortasına, geri dönmesini sağlar. Kovalev'le, o pek çekindiği burnunun aslında aynı şey olduğunu anlayıveririz böylece. İkisi de, farklı yönlere doğru gidiyormuş gibi görünseler bile, başında ima edildiği üzere, aynı organizmanın parçalarıdır.

Devletin organları arasındaki iktidar savaşı, bana bu öyküyü hatırlatıyor hep. Bizde de, burun kaçalı çok oldu. Apayrı bir kişilik edinip hükümet kurdu, iktidara geldi. İktidarı da pek sevdi üstelik. Halbuki kaçarken, Kovalev'in burnu gibi, o da öncelikle kendi kimliğini oluşturma peşindeydi. "Ben farklı bir şeyim," diyordu bize, "o yeknesak bütünün bir parçası değilim." "Ayrı bir kimliğim, farklı beklentilerim var." "Halkçıyım, demokratım, özgürlükçüyüm."

Oysa görüyoruz ki, bu organ da diğerleri gibi aynı bedene aittir. Sonuçta ait olduğu yere dönecek, o beden ne yaparsa, o da onu yapacaktır. Ne zaman ki ekmek istensin, ne zaman ki adalet istensin, o devasa vücut hep

birlikte hareket edecek, parıltılı üniformasının üzerindeki tozları silkeleyerek hep aynı şeyi söyleyecektir: "Böyle oyunlara gelmeyelim," diyecektir bize, "birlik ve bütünlüğümüzü bozmayalım."

Hükümet de mütemadiyen aynı şeyi söylüyor. Burundan gelen bir sesle.

DUR BİRAZ, ÇOK GÜZELSİN!

Alman edebiyatının belki de en çok alıntılanan dizesi, *Faust*'tandır:

Verweile doch, du bist so schön![1]

Goethe'nin meşhur oyununda, Faust şeytanla bir anlaşma yapar. Ona ruhunu satacak, Mefisto da bunun karşılığı olarak bu hırslı bilimadamının bütün isteklerini birer birer yerine getirecektir. Buraya kadar, korkunç da olsa adil bir anlaşma gibi görünür bu. Ama şeytanın bir koşulu daha vardır. Faust, herhangi bir tecrübe için yukarıdaki cümleyi söyler ve yaşamının bir ânında demir atıp kalmak isterse, orada hayata veda edecektir.

Mefisto bu maddeyle, hem Faust'la hem de Tanrı'yla mücadeleye girer. Bir taraftan, Faust'un dünyaya duyduğu açlığı ona karşı kullanırken, bir yandan da özgürlük kadar değerli bir şeyi, melekler dururken insanların eline bırakan Tanrı'ya hata yaptığını göstermek ister. İnsan zaaftan ibarettir. Özgürlüğü taşıyamaz. Mefisto'ya göre Faust, kendisine sunulan dünyevi zevklere kanacak ve doymayacaktır.

Oyun boyunca, Faust'un ağzından bu lafın dökülmesini bekleriz. Fakat o, hayatının sonuna kadar bir tec-

1. (Alm.) Dur biraz, çok güzelsin!

rübeden bir diğerine koşar. Başka insanları kendi arzularına oyuncak eder ve bundan kendini alamaz. Margaret'e tutulduğunu sandığı anda bile aklındaki tek şey, onu ele geçirmek, ona sahip olmaktır.

Beklediğimizi bize ancak oyunun sonunda verecektir Faust. Ölmeden önce, zaaflarına göğüs gerebilecek kadar güçlü bir insanlık düşler. Öyle bir insanlık ki, ölüm ânına kadar cesaretle ayakta kalacak, sonluluğunun bilincine rağmen tanrısal olanı kendinde bulacaktır. Ancak böyle bir dünyaya, "Dur biraz, çok güzelsin!" diyebileceğini hayal eder. Ve bunu hayal ettiği anda da ölür.

Bu cümle, Goethe'nin dâhiyane buluşudur. Yalnızca Faust'u değil, hepimizi anlatmak için kullanır onu. Modern insan tatminsizdir. İleriye, daha ileriye, hep daha ileriye gitmek ister. İçinde bulunduğu ânın farkında değildir. Mutlu olsa bile, bunun ayırdına varamaz. Çünkü daha ilerideki bir zamana, daha büyük bir hazza, daha ağız sulandırıcı bir lokmaya dikmiştir gözünü. Modernlik, büyük bir açgözlülüktür. Dev bir mide, kösnül bir ağız, kocaman bir egodur. Her gün yarına ötelendiği için, "şimdi" çoktan kaybedilmiştir. Elimizde kalan, sadece ne olduğu belirsiz bir gelecek vaadidir.

"Şimdi"nin kaybedilmesi, Goethe'nin çok iyi anladığı gibi, mutluluğun kaybedilmesi demektir. Mutluluğun yerini haz doldurur. Hazla mutluluğu karıştıran insan, hep daha fazlasını ister ve Faust gibi doyurulamaz bir açlık içinde, bir deneyimden bir başkasına savrulur. Oysa hazla beslenen, hep aç kalır. Çünkü haz, her zaman kendinden daha büyük bir boşluk bırakır geride.

Mutluluk ise, "Dur biraz, çok güzelsin!" dediğimiz andadır. Ama Mefisto'nun umduğu gibi değil. Hazla dolduğumuz andaki gibi değil. Çünkü o ânın hep bir ertesi vardır. Mutluluk, ertesi olmayan bir andır. Sonsuz bir "şimdi"dir o. Hep içinde kalmak istediğimiz zamandır.

O zaman, "Dur biraz, çok güzelsin!" belki de basit bir şeydir. Mesela, bir kış gecesi soğuk bir mutfakta yapılan sıcak bir sohbettir. Ayaklar alta toplanır, eller çay bardaklarında ısıtılır. Bazan konuşulur, bazan uzun uzun susulur. Çaydanlık fokurdar, pencereler buğulanır. Gece uzayıp gider. Ertesi olmasın istediğimiz an budur belki. Sessizliklerle bölünen o sohbetin yarattığı dostlukta sonsuza kadar kalmak isteriz. İki insanın yakınlığında tanrısal bir şey vardır çünkü. "Ben"in sınırlarının zorlandığı, insanın kendi derisinden çıkıp ötekinin bedenine girmeye en çok yaklaştığı andır bu.

Ama bir düştür elbette. Zaman orada durmayacak, kimse başkasını tümüyle anlamayacak, hayat yine aynı telaş içinde devam edecektir. Yine de, konuşurken o düş gerçek olur. Yalnızca bir an için.

İşte o anda durmak isteriz.

Faust gibi bu düşe "evet" deyip bencilliğimizden sıyrılmak ve ruhumuzu şeytanın elinden çekip almak isteriz.

ÜZÜCÜ BİR OLAY

Bir yazar türü vardır, sanki çatapatlarla, kızkaçırarlarla, patlangaçlarla dolaşır sürekli. Her türlü kelime oyununu sever, dramatik sahnelere bayılır, karakterlerine illa ki büyük büyük laflar ettirir. Ne tür artistlik yapsa gözü doymak bilmez. İster ki metinlerini önce baştan sona, sonra sondan başa, ardından bir de çaprazlama okuyalım. Hem de her seferinde başka anlamlar bulalım.

Bunların kaldırdığı toz duman dağıldıktan sonra, arka sırada mahcup duran bir başka tür yazar görürüz. Bu ikinci grup tantanayı sevmez. Onlar sadece dikkatli gözler için yazarlar. Gündelik hayatın sızısından, sıradan insanların tükenmişliğinden, kalp kırıklıklarından bahsederler. Bunlar herkesin baktığı ama pek az insanın görebildiği inceliklerin hikâyecisidir.

İrlandalı yazar James Joyce, bu iki gruba da giriyor olması açısından ilginç bir vaka teşkil eder. *Ulysses*'de mesela, sıradan bir adamın olağan bir gününü, olabilecek en tantanalı şekilde anlatır. *Ulysses* büyük bir romandır elbette. Fakat ben seçmek zorunda kalsam, dönüp dolaşıp yine gider *Dublinliler*'i alırım. Kenarda köşede kalmış küçük ayrıntılara düşkünlüğümün payı vardır bunda elbet. Yine de esas neden *Dublinliler*'in bir düş kırıklığı ansiklopedisi olmasıdır. Joyce bu kitapta, kırılan umutla-

rı, gerçekleşmemiş hayalleri, boşa geçmiş hayatları hikâye eder.

Bunlardan birini hiç unutmam. Belki de bana her zaman bir uyarı gibi göründüğü için.

"Üzücü Bir Olay" adlı hikâyenin kahramanı, James Duffy adında yalnız yaşayan bir adamdır. Hayatını en ince ayrıntısına kadar tanzim etmiştir. Düzensizliğe tahammülü yoktur. Beğenmediği şeyleri kıyasıya eleştiren ve kusurları kolay affetmeyen biridir. Belli ki dünyasındaki her şey tanımlıdır. Tanımlı olmayanları ise yaşamından çıkartmak konusunda tereddüt etmez.

Hikâye de bunun üzerinedir zaten. Duffy, bir gün konserde Bayan Sinico adında biriyle tanışır. Kadının zeki bakışlarından etkilenir. Birkaç kez daha karşılaşınca, sessiz bir anlaşmaya uyar gibi, her hafta görüşmeye başlarlar. Kadın evlidir ama belli ki mutsuzdur. Coşkulu bir arkadaşlıktır onlarınki, kitaplardan müzikten ve daha birçok şeyden söz ederler. Heyecanlı bir konuşmanın ertesinde, bir gece Bayan Sinico adamın elini tutkuyla kavrayıp yanağına bastırınca bu konuşmaların sonu gelir. Duffy, böyle bir hamleye hazırlıksızdır. Bir yakınlığın olasılığı onu irkiltir. Beceriksizce vedalaşır ve kadınla görüşmeyi derhal keser.

Bu olaydan dört yıl kadar sonra, her gün gittiği lokantada lahana ve sığır etinden oluşan yemeğini yerken (Joyce böyle ayrıntılara bayılır), gazetede bir ölüm haberi görür, Duffy. Ölen kadın Bayan Sinico'dur. Bir akşam raylardan geçmeye çalışırken trenin altında kalmıştır. Kızı onun son zamanlarda geceleri içki satın almak için sokağa çıktığını söylüyordur. Annesini bu kötü alışkanlığından vazgeçirmeye çalışmış ama başaramamıştır.

Bu haberle sarsılan Duffy, okuduklarına bir anlam verebilmek umuduyla yürümeye başlar. "Evli bir kadınla gülünç bir ilişkiye mi girseydim," diye sorar kendi kendine.

Hayır, o her zamanki gibi doğru olanı yapmıştır. Fakat hayat bir garip görünmektedir şimdi. Eksik ve soğuk. Her zamankinden daha karanlık. Birden anlar ki, yarın ölse kimse onu hatırlamayacaktır. Kimse ismini sevgiyle anmayacaktır ardından:

"Yaşantısının tavizsiz doğruluğunu gözden geçirdi; hayatın şöleninden kovulmuş biri olduğunu hissetti. Tek bir insan onu sever gibi olmuştu ve o da hayatı ve mutluluğu esirgemişti ondan."

Joyce'un becerisi, Duffy gibilerin lanetini bu kadar incelikli bir şekilde anlatabiliyor olmasındadır.

Bu insanlar iyi birer yurttaştırlar. Her sabah işyerine zamanında gider, arabalarını nizami park ederler. Komşularıyla iyi geçinir, sorumluluklarını yerine getirir, cenazelerde arka sıradaki yerini alırlar. Her zaman tedbirli, saygılı ve dikkatlidirler. Her konuda bir fikirleri vardır. Kafaları karışmaz, bir kere bile tökezlemezler. Sorsanız, hiç hata yapmadıklarını söyleyeceklerdir.

Mesele de budur ya zaten. Onlar doğruları yaparken zaman geçmiş, hayatları da köhneyip sönüvermiştir.

Çoğu bunun farkına bile varmaz. Oldukları yerde çürüyüp giderler. Kullanılmadan eskiyen mobilyalarla dolu loş bir misafir odası gibi.

SİRENLERİN SESSİZLİĞİ

Odysseia'yı *İlyada*'dan daha çok severim. Çünkü *İlyada* bir olayı naklederken, *Odysseia* bir kişinin hikâyesini anlatır. Bu haliyle, bir destandan çok, bir romana benzer. Daha tanıdık, daha anlaşılır gelir bana.

Homeros, *İlyada*'nın devamı olan bu destanı yazarken, tek bir karakterin yolculuğunda tüm insanlığın dünya üzerindeki macerasını anlatmak ister gibidir. Öykü, Odysseus'un Troya'nın düşüşünden sonra vatanı İthaka'ya dönmek üzere yola çıkışıyla açılır. On yıl süren savaştan sonra denize açılan Odysseus, yolda da bir on yıl daha geçirecek ve kendisini bekleyen sadık karısı Penelope'ye ancak yirmi yıl sonra kavuşabilecektir. *Odysseia*, bu maceralı yolculuğun hikâyesidir.

Odysseus yolda bütün engelleri aşar, bir sürü zorluktan geçer. Laistrygon adı verilen dev yamyamlardan tutun da, büyücü Kirke'ye kadar birçok tehlikeyi bertaraf eder. Hatta İthaka'ya nasıl varabileceğini kâhin Teiresias'a sormak için Hades'e gittiğinde "Gölgeler Ülkesi" diye anlatılan ölümden geri dönmeyi bile başarır.

Yine de benim en çok hoşlandığım epizot, Odysseus'un Sirenlerin baştan çıkarıcı şarkılarından korunmak için kendisini geminin direğine sımsıkı bağladığı bölümdür. Burada onun kendine duyduğu inançtan her seferin-

de etkilenirim. Bir kulaç zincirle bu güçlü düşmanı yenebileceğine bütün kalbiyle inanır Odysseus. Oysa Sirenler, bu meşakkatli yolculuğun belki de en zor noktasıdır. Hiçbir ölümlünün taşıyamayacağı bir sırrın şarkısını söylerler. Varoluşun hikâyesidir anlattıkları.

Kafka da bundan etkilenmiş olmalı ki, *Odysseia*'daki bu bölüme dair bir küçük hikâye yazar. "Sirenlerin Sessizliği" adlı bu hikâyede, Odysseus bu doğaüstü yaratıkların gücünü bilir ve onların her şeyin içine işleyebilen şarkılarına direnebilmek için kendini teknenin direğine zincirlemekle kalmaz, kulaklarını da bir avuç balmumu ile tıkar.

Oysa Sirenlerin şarkılardan çok daha ölümcül bir silahları vardır, o da sessizlikleridir.

İnsan birinin şarkılarından kurtulabilir, der gibidir Kafka ama ya sessizliğinden? Odysseus yanlarından geçip giderken, Sirenler şarkı söylemezler. Odysseus ise, kulaklarında bir avuç balmumu ile geçer gider onların yanından; Sirenlerin sessizliğini işitmez:

"Onların şarkı söylediklerini ancak bunu kendisinin işitmediğini sandı. Bir an için çıkıp inen gırtlaklarını, şişip duran göğüslerini, yaşla dolmuş gözlerini, yarı açık dudaklarını gördü; ve bütün bunların, çevresinde yankılanıp sönen ve işitmediği nağmelerin eşlikçileri olduğunu düşündü."[1]

Eğer Sirenlerin bilinçleri olsaydı, der Kafka, o anda yok olup giderlerdi. Anlarız ki, ölümlü olsalardı bunun anısı ile yaşayamazlardı. Sessizliklerinin duyulmamış olduğunun bilgisini taşıyamazlardı. Ama Sirenlerin hatıraları, duyguları, düşünceleri, benlikleri yoktur. Onun için Odysseus'un sağırlığı onları yok etmez. Saçlarını rüzgâra

1. Franz Kafka, *Bütün Öyküler*, çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul 2010.

verip kayalara döner ve yeni bir yolcu boy gösterene kadar beklerler.

Oysa insanlar ne ölümsüz ne de hafızasızdır. Bir bilinçle lanetlenmiştir onlar. Varlıklarının bir başkası tarafından tanınmasına ihtiyaç duyarlar. Seslerinin duyulmasını isterler.

Biri sessizliğinize kulak tıkadığında, bunun için acı çekersiniz. Neden sustuğunuz önemli değildir. Belki yalnızca sessizlikle başa çıkılabilecek bir durumda kalmışsınızdır. Ya da Odysseus gibi balmumu ve zincirlerinden başka hiçbir şey düşünmeyen biri çıkmıştır karşınıza ve onun kendinden bu kadar memnun olduğunu görünce şarkı söylemeyi unutuvermişsinizdir. Belki de söylenebilecek bir şey kalmamıştır da ondan susuyorsunuzdur. Sonuçta ne kadar yaman bir şarkıcı olursanız olun, sessizlikte karar kılmışsınızdır.

Sessizliğin gücü ise yalnızca duyabilenlere işler. "Sağırlar" için, şarkınız gibi sessizliğinizin de bir anlamı yoktur.

Kafka'nın dünyasında, Odysseus'un hikâyesinin böyle bir hal almasına şaşırmayız. Anlamın ve iletişimin mümkün olmadığı sessiz bir dünyadır bu. Sözün kendisi gibi yokluğu da bir mesaj olarak yerine ulaşmaz, alıcısını bulmaz.

Yine de öyküyü, tam kendisinden beklenecek şekilde, garip bir dönemece sokarak bitirir Kafka. "Derler ki," diye devam eder Odysseus için, "öylesine kurnaz, öylesine tilkinin biriydi ki, yazgı tanrıçası bile zırhını delemedi. Hani insan anlayışının ötesinde ama, belki de o, Sirenlerin sessiz olduğunu gerçekten fark etti ve yukarıda anlatılan numarayı hem onlara hem de tanrılara karşı bir çeşit kalkan olarak kullandı."

Kim bilir, belki de hikâyenin aslı budur.

ALBERTINE'İN ÖPÜCÜĞÜ

İki kişinin arasındaki ideal mesafe nedir?

Bu konudaki duygularım hep çok karışık olmuştur. Birine çok yakınlaşınca, bir süre sonra koşarak olay yerinden uzaklaşmaktan başka hiçbir şey düşünemez olurum. Uzaklaşınca da tam tersi olur: Hep birlikte olalım, sabahlara kadar hiç durmadan konuşalım isterim. Garip bir şey işte. İzah etmesi zor.

Yakınlıktan korkmanın anlaşılabilir bir tarafı vardır aslında. Bu sadece birinin yakınlığında kendi alanınızı kaybetmekle ilgili değildir. Mahremiyeti korumaktan başka kaygıları da olabilir insanın. Birine çok yakından baktığınızda, ona dair esas şeyi kaçırabilirsiniz mesela. Hatlar bulanıklaşır, detaylar kaybolur, insan yüzü anlamsız girinti ve çıkıntılara dönüşür. Uzun uzun keyifle seyrettiğiniz güzel bir yüz, iyice yaklaştığınızda koca bir burundan ya da şakaklardaki mavi damarlardan ibaret kalabilir. Bu kadar yakından baktığınızda, onu neden bu kadar sevdiğinizi hatırlamakta zorlanabilirsiniz.

Bunu düşününce, *Guermantes Tarafı*'nda (*Kayıp Zamanın İzinde*) Proust'un anlatmaya doyamadığı şu meşhur öpücük sahnesi geldi aklıma. Esas adamımız Marcel, Albertine'i beklemiş, arzulamıştır. Onu öpeceği ânın hayaliyle uzun uzun oyalanmıştır. Sonunda, genç

kız bizimkini odasında ziyaret ettiğinde, yatakta karşılıklı otururlar. Böylece hep beraber bu gecikmiş öpücüğü beklemeye başlarız. Oysa Marcel, Albertine'i öpmek için ona doğru yaklaştığında, tanıdığı ve hayranlıkla seyrettiği o güzel yüzün yerine, kendisini bambaşka bir coğrafyanın beklediğini fark eder:

boynu, yakından bakıldığında, sanki bir büyüteç altındaymış gibi gözenekli bir dokuyu ortaya koyuyor, bu da yüzünün bütün karakterini değiştiriyordu."[1]

Marcel, Albertine'e yaklaştıkça, biz de onunla birlikte sabırsızlanırız. Ama öpücük gelmek bilmez bir türlü. Onun yerine, bir miktar mizahla birlikte düş kırıklığı metne sızmaya başlar:

"... dudaklarımın yanağına yaklaştığı o kısacık anda, önümde on ayrı Albertine duruyordu; bu haliyle birkaç başı olan bir tanrıçayı andırıyordu ve ne zaman bu kafalardan birine doğru hamle etsem, bir diğeri ile yer değiştiriyordu."

Bundan sonra da, tahmin edeceğiniz gibi, işler pek iyi gitmez. Aslına bakarsanız, bu öpücük hikâyesi tam bir felakete dönüşür. Burunlar çarpışır, dudaklar yerini bulamaz, ortalık karışır. İnsan yüzü öpüşmek için düzenlenmemiş diye isyan eder Marcel. Burun delikleri, gözler, dudaklar hep yanlış yerlere konmuştur. Sonuçta, o kadar hasretle beklenen bu öpücük tam bir fiyaskoyla sonuçlanır.

Yakınlık mutluluk getirmemiş, tam tersine uzaklaşma isteği ile neticelenmiştir. Marcel, varlığından o kadar mutluluk duyduğu Albertine'den bir an evvel kurtulmak ister. Neredeyse daha öpüşme faslı bitmemişken, "Ne zaman gidecek bu kız!" diye düşünmeye başlamıştır bile.

1. Marcel Proust, *Kayıp Zamanın İzinde*, çev. Roza Hakmen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

"Albertine'in Öpücüğü", çoğu okuyucunun kabul edeceği gibi, idealize edilmiş bir aşkın gerçekleşmeye yüz tuttuğu andaki çaresizliğini anlatır. Hepimiz için tanıdık bir sahnedir bu aslında. Lisede uğruna şiirler yazdığımız oğlan, sinemada elimizi tutmak yerine mısır patlaklarını avuçlayıp ağzına tıkmayı tercih etmiştir. Üniversitede bir sene kantinde göz göze geldiğimiz çocuk sonunda ağzını açtığında, Kant'ı bir tür çay, Mahler'i bir Alman futbolcusu, Bosch'u da bir buzdolabı markası zannettiği ortaya çıkmıştır. Bu liste böyle uzayıp gider. Birisini bütün zaaflarına rağmen sevebileceğimiz vakit gelene kadar, hepimiz kimi romantik ve erotik düşlerle oyalanırız.

Ama hepsi bu değildir bence. Proust, bu bölümü yazarak biraz da mesafe tayini yapar aslında. Yakınlık her zaman pek hoş bir şey olmayabilir. Nedir o ideal uzaklık o zaman? Kendimizi en iyi hissedeceğimiz yer? Karşımızdakini en güzel haliyle görebileceğimiz mesafe? Bir kol boyu mu? Yan oda mı? Karşı sokak mı? Komşu şehir mi?

Hangisi olursa olsun, insanın kolayca aşabileceği bir mesafe olsun derim ben. Uzanıp da dokunabileceği bir uzaklık olsun. Çünkü fazlaca yakınlıktan daha fena tek şey vardır hayatta: o da kimsenin ulaşamayacağı kadar uzakta olmak.

Bazı küçük, koyu renk cevizler vardır hani? Çetin ceviz. Ağacın tepesinde öyle tek başına dururlar. İçten içe kurtlanıp çürürler sonra. Bir gün hafif bir rüzgâr indirir onları. Toprağa onlar gibi düşmek istemezsiniz. Kapalı ve sessiz.

"AH BARTLEBY! AH İNSANLIK!"

Herman Melville'in *Kâtip Bartleby* adlı hikâyesi, 19. yüzyılın sonunda New York'taki bir hukuk bürosunun ofis işlerini yapan garip bir adamı anlatır. Temize çekilmesi ya da kopyalanması gereken resmî yazılar ve üst üste yığılan evraklar arasında sessizce oturan bir kâtiptir Bartleby.

Bu öyküde Melville, Wall Street'in yüzyılın başındaki karanlık atmosferini çok başarılı bir şekilde aktarır. Bartleby'nin erken kapitalizmin kurbanlarından biri olduğunu düşünürüz. Ancak bir Dickens karakteri değildir o. Kendisini bir kurban olarak görmemize izin vermeyecektir. Aksine, etrafını saran bunaltıcı dünyaya iştirak etmemek konusunda inatçı bir kararlılık gösterecektir. Hikâye boyunca istemediği şeyleri bertaraf etmek için tekrar ettiği, "Yapmamayı tercih ederim," lafı tam da bu kararlılığın ifadesidir.

Öykünün sonunda Melville, edebiyat tarihinin sıra dışı kahramanlarından biri olan Bartleby'nin geçmişine dair bir ipucu verir bize. Bartleby, bir zamanlar Sahipsiz Mektuplar Dairesi'nde çalışmıştır. Kimsenin istemediği mektupları okumuş ve sonra imha edilmelerini sağlamıştır. Bu mektupların içinden çıkan ufak tefek özel eşyayı ayıklarken, nice insanlık hallerini görüp iç geçirmiştir belli ki.

Sahipsiz Mektuplar Dairesi, karanlık bir yerdir. Böyle bir yerin varlığı bile, insanoğlunun çabalarının boşa gittiğini, aslında her şeyin anlamsız olduğunu anlatır gibidir. Artık hayatta olmayan insanların umutla güldükleri eski fotoğraflara bakarken kapıldığımız hissi hatırlatır bize. Zarfların içinden çıkan yüzükleri, kol düğmelerini takanlar, birbirlerine aşk dolu satırlar yollayanlar, pusulalar gönderenler nerededirler şimdi?

Sahipsiz Mektuplar Dairesi'ndeki mektuplar, özlenen insanların eline geçmemiş, pusulalar yerine ulaşmamıştır. Bir mesaj varsa eğer, o da kaybolmuş ve yolda yitip gitmiştir.

Melville'in öyküsünün tümü etkileyicidir. Ancak Bartleby ile ilgili bu son detay, yani Sahipsiz Mektuplar Dairesi'nde çalışan bu garip adamın öyküye damgasını vuran son görüntüsü, onun sahipsiz mektupların üzerine eğilmiş çelimsiz bedeni, anlatıcıyı olduğu gibi okuyucu da yerine mıhlar.

İnsanlığın hikâyesi bu mudur? Hayat, yerine ulaşmayan haberlerden ve netice alınamayan çabalardan mı ibarettir?

"Ah Bartleby! Ah insanlık!" diye bitirir Melville hikâyesini. Bu serzenişin içinde, o vakte kadar gündelik hayatın işleyişinden başka hiçbir şeyi önemsememiş olan anlatıcının, insanlık durumuna dair tespiti vardır. Tek bir kişiyi bile kapıldığı girdaptan kurtarmaya gücü yetmemiş birinin, bütün bir insanlığın acıları karşısında eğilişi ve bunun getirdiği çaresizliği kabullenişi vardır.

Her açlık grevi haberi geldiğinde, Bartleby'yi düşünür oldum. Grevcilerin sessiz direnişi ve geri adım atmamak konusundaki kararlılığı, insanı başka bir şey düşünmekten ya da yazmaktan alıkoyuyor. Ancak günler ilerledikçe endişe de artıyor. Biz dışarıdakiler, açlık grevleriyle ilgili bütün çabalarımızın, içeridekilerin sesini du-

yurmak konusundaki teşebbüslerimizin boşa gittiğinden korkar oluyoruz. Bu ikincisi bana, Sahipsiz Mektuplar Dairesi'nin yaydığı umutsuzluğu hatırlatıyor. Mesajların yerini bulmadığını, çağrıların muhataplarına bir türlü ulaşmadığını düşünüyorum.

Gözümün önüne hep sahipsiz mektupların üzerine eğilmiş Bartleby'nin kambur gölgesi geliyor.

Açlık grevindekiler, Bartleby'nin durduğu yerden konuşuyorlar. Onlar da, bütün kurumları ve araçlarıyla üzerlerine gelen sisteme aynı cevabı veriyorlar:

"Yapmamayı tercih ederim."

Bu basit ama etkili yanıtın gücünü anlıyorum. Ama bazan dünyanın karanlığı üzerime çöküyor. Bütün bunların, insanlık durumuna, eşitsizliklere, adaletsizliklere, yanlışlıklara bir çözüm olup olamayacağını sorarken buluyorum kendimi. Bu yolda kim bilir daha ne kayıplar vereceğimizi düşünüp karamsarlığa kapılıyorum.

İşte o zaman, Melville'in öyküsünün anlatıcısı olan avukatın sesi kulaklarımda çınlıyor:

"Ah Bartleby! Ah insanlık!"

MEURSAULT'UN BİLİNCİ

Camus'nün *Yabancı*'sında hiç unutamadığım sahnelerden biri, Meursault'nun hapishanedeki hücresinde zaman geçirebilmek için evindeki eşyaların zihinsel bir listesini çıkarmaya çalıştığı bölümdür. Romanın bütün yoğunluğu bu küçücük detayda saklıymış gibi gelir bana hep.

Meursault, Cezayir'de bir cinayet işlemiş ve tutuklanmıştır. Buraya kadarı sıradan bir hikâyedir aslında. Ancak romanın başkişisinin, kendisini ölüme götürecek bu süreci insanın kanını donduran bir kayıtsızlıkla izlemesi işin rengini değiştirir. Çarklar döner, Meursault'nun hayatına son verecek olan mekanizma kusursuz bir şekilde işler. Oysa o, "Her şey benim dışımda gerçekleşiyor," diye düşünür, "söyleyecek hiçbir şeyim yok."

Meursault'nun kayıtsızlığının altında yatan şey teslimiyet değildir. Buradaki varlığımızın doğasıyla ilgilidir daha çok. Ölümlü olduğumuzu fark ettiğimiz noktada, bunun bilgisi ile sarsılırız. Ama en az bunun kadar önemli bir şeyi daha fark ederiz: Biz öldüğümüzde dünya sona ermeyecektir. Onun için Meursault'ya göre, yaşamak için gösterdiğimiz onca çaba gereksizdir. Ne zaman öldüğümüz de mühim değildir. Çünkü bu ölümlü olduğumuz gerçeğini değiştirmeyecektir. Üstelik, hangi yaşta

ölürsek ölelim, birileri bizden sonra hayata devam etme küstahlığını gösterecektir: "Kadınlar ve erkekler yine yaşayacak ve bu böyle senelerce hiç sona ermeden devam edecek"tir.

Bu durum varlığımıza anlam verebilmeyi zorlaştırır. Oysa biz varlığımıza sahip çıkmak, onu kendimizin kılmak isteriz. Yaşadığımız hayatın, bizim olduğu kadar bir başkasının da hayatı olabileceğini düşünmek istemeyiz. Bunu düşündüğümüz andan itibaren "eşsiz" olmaktan çıkarız çünkü. Yeri doldurulabilir biri haline geliriz.

Meursault da bunun farkındadır bence. Anonim olmak korkutur onu. Onun için, içten içe hayatını başkalarınınkinden ayıran şeyi bulmak ister. Bir birey olarak kendini kalabalıktan ayırmak, dünyaya baktığında bulamadığı anlamı kendi eliyle kendine vermek ister. Bunu başaramadığı ölçüde de yabancılaşır.

İşte belki tam da bu nedenle, işlediği cinayet yüzünden hapse atılmadan önce yaşadığı o mütevazı odadaki her bir detayı hatırlamaya çalışır Meursault. Sanki hepsini hatırlayabilirse, dünya onun olacak, hayatı üzerinde yeniden bir hak iddia edebilir hale gelecektir. Oysa bütün bu ayrıntıları hatırlamaya çalışırken şunu fark eder: İnsan dışarıda tek bir gün geçirse bile, hapishanede onu yüz yıl boyunca oyalayacak kadar hatıra biriktirebilir.

Bu ilk anda iyi bir şey gibi görünebilir; ama değildir. Ağır bir bilgidir bu. Bilincin dünya karşısındaki güçsüzlüğü karşısında ürpeririz. Bizi başkalarından ayıracak tek şey odur çünkü. Bir şeyi bizim baktığımız noktadan sadece biz görebilir, o açıyı sonra bir tek biz hatırlayabiliriz. Böyle bakıldığında, her kişi eşsizdir. Ama bir kişinin bilinci, dünyanın çeşitliliğine karşı nedir ki? Bütün bir hayatı bir yana bırakın, yalnızca bir günü bile tüm detaylarıyla hatırlayacak kadar güçlü değildir.

Meursault yenilir. Hiçbir zaman evindeki eşyaların

tümünü hatırlayamaz. Dünyanın envanterini çıkaramaz, anıların ve nesnelerin kataloğunu tutamaz. Çünkü her zaman daha fazlası vardır. Her nesne bir başkasını hatırlatır, her anı bir diğerine bağlanır. Bu böyle sonsuza kadar gider. Tek bir günün çetelesini tutmak bile olanaksız bir iş haline gelir.

O zaman belki de hayatlarımız bir Cronenberg filmidir. Hepimiz elimizde birer valizle usul usul bir şeyler mırıldanarak hayatın kenarında dolaşıyoruzdur. *Örümcek*'in şizofren karakteri Mister Cleg gibi, bütün derdimiz bir günün detaylarını birleştirip anlamlı bir hikâye oluşturabilmekten ibarettir. Herkes notlar tutar, ipuçlarını biriktirir, kendi ağını örmeye çalışır. Bilincin sınırlarını zorladığımız can yakıcı bir yolculuktur bu.

Oysa ne yaparsak yapalım, dışarıdaki dünyayı kendimizin kılmak mümkün olmayacaktır. Biz ne kadar sonluysak, dünya da bir o kadar sınırsızdır. Onu tüketmek mümkündür belki – ama bu şeref bize verilmemiştir.

Öyleyse, Meursault'nun da gayet iyi anladığı gibi, "mesele ölüm değil, hayatın ta kendisidir"

ÖZÜNDE İYİ BİRİ...

Tess D'urberville ya da Türkçe çevirisindeki adıyla *Kaybolan Masumiyet*, Thomas Hardy'nin en iyi romanı değildir belki. Mesela *Adsız Sansız Bir Jude* varken, *Tess*'e de ne oluyor, diyenler olabilir. Onlara sonuna kadar hak veririm. Ama okuduğum ilk romanı olduğu için mi, yoksa hayata dair hissiyatım henüz pamuk helva kıvamında iken, Nastassja Kinski'nin başrolünü oynadığı Polanski filmine maruz kalıp da darmadağın olduğum için mi, *Tess*'in yeri ayrıdır benim için.

Hardy, insanın boğazında yumrular oluşturmayı çok iyi bilir. Düş kırıklığının virtüözü, can yakıcı sahnelerin uzmanıdır. Öyle çokbilmiş ve burnu havada İngiliz yazarlarına benzemez. Ailesinin fakirliği yüzünden üniversiteye gidememiş, daha çocuk yaşta bir inşaatçının yanına çırak olarak verilmiştir. Ama birçok eğitimli yazara taş çıkarır Hardy. Unutulmaz sahneler yazmıştır, kolayca unutulabilecek insanlara dair. Kenarda köşede kalmış karakterlerin yazarıdır o. Kimsenin aldırmadığı, taşralı ve yoksul insanların hikâyesini yazar.

Tess de böyle biridir. Küçük bir köyde büyür. Romanın başında bir yanlış anlama nedeniyle, kendini akrabası zannettiği zengin insanların yanında hizmetçi olarak bulur. Evin beyi Alec D'urberville onu baştan çıkarır. Bu iliş-

kinin sonunda bir çocuğu olur ama çocuk ölür. Bu korkunç olayın ardından ismi gibi meleksi bir genç adamla, Angel'la tanışır Tess. Ona âşık olur. Ama geçmişini öğrenirse Angel'ın kendisini terk edeceğini düşünür. Yine de bunu saklamayı kendine yediremez. Sevgilisine başına gelenleri anlatan bir mektup yazar ve kapısının altından atar. Ama mektup gidip halının altına sıkışır. Böylece, Angel mektubu hiç okumadan Tess'le evlenir. Tess ise kocasının onu her şeye rağmen sevdiğini düşünüp sonunda mutlu olmaya hakkı olduğuna inanır.

Bir Hardy karakteri için en büyük hata da budur zaten: Mutlu olabileceğine inanmak.

Bunu takip eden sahnede, ikisini evlerinde sofranın başında görürüz. Angel, karısına bir itirafta bulunmak istediğini söyler. Onunla evlenmeden önce olgun bir kadınla ilişkisi olmuş ve daha sonra bundan pişmanlık duymuştur. Tess de bundan cesaret alıp mektupta yazdıklarından söz eder ona. Ama mektubun varlığından haberi bile olmayan Angel, bunu duyunca öfke krizi geçirir ve lekelenmiş bir kadın olarak gördüğü Tess'i iyice bir hırpaladıktan sonra çekip gider.

Mektubunun yerine ulaştığını ve koşulsuz bir şekilde sevildiğini düşünen Tess'in şaşkınlığı ve onu izleyen hayal kırıklığı unutulur gibi değildir. Onunla beraber ben de hayret ederim. İki dakika önce benzeri bir nedenle Tess tarafından affedilmeyi bekleyen, onun kucağına yatıp pişmanlık gözyaşları döken Angel, nasıl bu kadar acımasız bir adam haline gelebilmiştir?

Bu sahne, kendi hayatımda yerine ulaşmayan mektupları hatırlattığı için olacak, beni incitir her seferinde.

Angel gibi insanlardan korkarım. Bunlar kendilerine bir ahlaki saflık, bir güzellik, bir incelik biçerler. Oysa herkes gibi onların da günahları vardır. Ama lekesiz olduklarını düşünmek isterler. Hatta buna inanırlar. Hal-

buki onlar, belki herkesten daha çirkindirler. Kendilerine gösterdikleri hoşgörüyü başka kimseye tanımazlar. Çünkü bu "ince ruhlu" insanlar tavizsiz ve tahammülsüzdür aslında. Hemen inciniverirler, dünya yaralar onları. Dayanamazlar. Yazık!

Bu insanların öfkesine maruz kalanlar, belki de başka bir şey söyleyemedikleri için, "Özünde iyi biri," diye tarif ederler onları. Oysa "özünde" iyi olmak yeterli değildir. İyilik başka insanları da ilgilendiren bir şeydir. İlişkisel bir şeydir. Öyle evinizde tek başına duvarlara bakarak "iyi biri" olamazsınız. Önemli olan, bir ilişkinin içindeyken iyi kalmayı başarıp başaramadığınızdır.

Onun içindir ki, Angel gibiler belki de en "kötü" insanlardır. Değil mi ki, bomboş dünyalarında meleksi hayaller kurmakla kalmayıp tepemize yargıç kesilmişler ve bize iyi olanı vaaz etmişlerdir.

Gönül indirip biz günahkârlar arasına inseler, belki bunu yüzlerine bile söyleyebiliriz.

KOSKOCAMAN KANATLI ÇOK YAŞLI BİR BEY

Başka birçok yazarla olduğu gibi, Gabriel García Márquez'le de beni dedem tanıştırmıştı. Bir gün okuldan döndüğümde, elime ince bir roman tutuşturdu ve, "Çok yetenekli bir yazar," dedi. Dedemin böyle bir huyu vardı. Kendini çok yaşlı gördüğünden olacak, dünyanın en büyük yazarlarına, bestecilerine, düşünürlerine hayatlarının başında genç adamlar gibi davranır, onlardan öyle söz ederdi. O kadar ki, Lenin'e, "Heyecanlı bir delikanlı," falan dese, ailecek hiç şaşırmayacaktık. Márquez de Nobelli meşhur bir yazar olabilirdi. Ama dedemin dünyasında "istidatlı bir genç" muamelesi görüyordu.

Dedemin bana verdiği kitap, Türkçede *Kırmızı Pazartesi* adıyla basılan ama aslında "Önceden Bilinen bir Cinayetin Vakayınamesi" diye çevrilebilecek uzun ama çekici bir ismi olan Márquez romanıydı.

Kolombiyalı yazar Gabriel García Márquez 1982 senesinde Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldıktan sonra dünyada bir edebiyat fenomeni haline gelmiş ve eserleri birçok dile çevrilmişti. Türkçe de bu dillerden biriydi. Can Yayınları, *Kırmızı Pazartesi* başta olmak üzere Márquez'in romanlarını birer birer basmaya başlamıştı. Dedem de bu küçük ama ilginç kitaba bu şekilde ulaşmıştı.

Kırmızı Pazartesi, sonradan hepimizi serseme çevi-

recek olan *Yüzyıllık Yalnızlık* kadar hacimli bir roman değildi ama çok iyi anlatılmış bir hikâyeydi. Okurken heyecanlandığımı hatırlıyorum. Muhtemelen büyük bir yazar karşısında olduğumu hissettiğim için. Onca toyluğuma rağmen, dedemin bana verdiği bu kitaptaki benzersiz sesi duymuştum. İçimdeki tecrübesiz ama şevkli okuyucu, bambaşka bir dünyaya girdiğini fark etmiş ve bu büyüleyici edebî varlığın huzurunda hafifçe reverans yapmıştı.

O günden sonra Márquez, yazdığı her satırı sevinçle karşılayacağım yazarlardan biri olacaktı.

Kırmızı Pazartesi'nin basit ama sarsıcı hikâyesinde beni etkileyen şey, Márquez'in sıradan insanların gündelik hayatlarında bulduğu şaşırtıcı detaylardı. Daha sonra *Yüzyıllık Yalnızlık*'ı okuduğum zaman görecektim ki, bu daha hiçbir şeydi. Bu romanla birlikte, o zamana kadar toplumsal gerçekçi romanlarla şekillenmiş ruh dünyam, birden sınırlarının dışına çıkacak ve bambaşka bir dünya ile tanışacaktı. Şimdi düşününce, yerden kuvvet alarak zıplayıp havalanıvermişim gibi geliyor bana. Çünkü Márquez'in anlatı tekniği tam da böyle bir şeydi. Yerden, yani toplumsal gerçeklikten, kuvvet alıyor ama onunla sınırlı kalmayıp uçup gidiveriyordu.

Yüzyıllık Yalnızlık'la beraber anlamıştım ki, dünya sadece çamurdan, taştan ve eziyetten oluşmuyordu. Her yerde renk, ışık ve müzik vardı. Çünkü dünya hikâyelerle doluydu. Acılar ve sıkıntılar da vardı elbette. Ama onların karşısında da edebiyat duruyordu. Hikâyenin gücü buradaydı. Kirli bir su birikintisinde gökkuşağının yansımasını görebiliyor, karanlık bir odanın nemle ıslanmış duvarlarında çekici bir desen bulabiliyor, gıcırdayan iskemlelerin ritminde bir senfoninin ilk seslerini duyabiliyordu. Dünya büyüyle doluydu. Önemli olan bunu görebilmekti.

Yüzyıllık Yalnızlık'taki sahnelerden biri, bize gündelik hayattaki büyünün nasıl bir şey olduğunu çok güzel bir şekilde gösterir. Romanın bir yerinde çocukları, José Arcadio'ya panayıra gitmek için yalvarırlar. Bütün dertleri Çingenelerin kasabanın ortasına kurduğu çadıra girmek ve oradaki acayiplikleri, yani dünyanın değişik harikalarını, görmektir.

"Öyle direttiler ki, sonunda José Arcadio Buendia 30 reali bastırıp onları çadıra soktu. Çadırda gövdesi kıllarla kaplı, saçları kazınmış, burnuna bakır halka, ayağına ağır bir demir zincir takılı dev gibi bir adam, bir korsan sandığının başında nöbet tutuyordu.

Dev, sandığı açınca ortalığa bir serinlik yayıldı. Sandıkta, içindeki iğneciklerle güneş ışığını yansıtıp binlerce renkli yıldıza dönüştüren, kocaman saydam bir kütle vardı. Çocukların kendisinden hemen bir açıklama beklediğini bildiği için telaşa düşen José Arcadio, ağzının içinde bir şeyler geveledi.

'Bir elmas bu,' dedi. 'Dünyanın en büyük elması.'

'Hayır,' diye karşılık verdi Çingene. 'Buna buz derler.'"[1]

Márquez'in becerisi işte budur. Bizi büyünün ve ışıltının vaadiyle heyecanlandırır ve sonra karşımıza gündelik hayatın sıradan nesnelerinden birini çıkarır. Onu okurken, Çingene'nin çadırına giren çocuklar gibi oluruz hepimiz. Márquez'in elinde sıradan bir nesne büyülü ve gizemli bir hale gelmiştir. Ya da tam tersini yapar bazan, tanıdık bir şeye yakından bakmamızı ister ve ardından, onu bu dünyanın gerçekliği ile açıklamayacak bir şekilde görmemizi sağlar. Yine *Yüzyıllık Yalnızlık*'ta, bütün evi idare eden büyükanne Ursula'nın yaşlanınca

1. Gabriel Garcia Márquez, *Yüzyıllık Yalnızlık*, çev. Seçkin Selvi, Can Yayınları, İstanbul, 2005.

küçülüp "kiraz sapı" kadar kalmasını, hatta torunları tarafından kundağa sarılıp bebek muamelesi görmesini, sonra da tam ölecekken yeniden dirilip evdeki iktidarı ele geçirmesini ancak böyle açıklayabiliriz. Ya da bu dünyaya ait olamayacak kadar iyi biri olan Güzel Remedios'un bir gün çamaşır asarken rüzgâra kapılıp asamadığı çarşafla birlikte uçup gitmesini bu şekilde anlamlandırabiliriz.

Sonradan "Büyülü Gerçekçilik" adını alacak bu anlatı biçimi, toplumsal olayların katı ve acıtıcı gerçekliğini bize renkli bir prizmadan geçirerek göstermesi ile bilinir. Hiçbir şey göründüğü gibi değildir. Bazan bir buz kalıbı en büyük elmastan daha çekici olabilir, etrafında ondan çok daha fazla büyü yaratabilir. Márquez bu tür anlatıların yaratıcılarından ve ustalarındandır. Bu tekniği, iyi bir kılıç ustası gibi, maharetle ve incelikle kullanır.

Yazarlar iki gruba ayrılır derler: İyi yazarlar ve kötü yazarlar. Márquez ikisi de değildir. Dâhi yazarlardan biridir. O kadar dışarıdan bir yerden konuşur ki, buralı olduğuna inanmakta bile zorlanırız bazan. Dünyaya düşmüş garip bir yaratık gibi gelir bize.

Kendi unutulmaz hikâyesinde dediği gibi:

"Koskocaman kanatlı çok yaşlı bir beydir o. Bize uzak büyülü bir gezegenden gönderilmiştir. Sonra zamanı geldiğinde, Macondo'nun her daim yağmurlu semalarına doğru uçup gitmiştir."

Arkasında benzersiz bir dil ve yüzlerce hikâye bırakarak.

ÇAY TEPSİLERİ, FİNCANLAR VE BİR EV KAZASI OLARAK CORTÁZAR

İnsanları, sevdikleri Latin Amerikalı yazara göre kişilik analizine tabi tutmak mümkündür. Márquez'ciler maceracı, Borges'çiler felsefeye yatkın, Fuentes'çiler romantik, Amado'cular sosyal meseleler konusunda hassas, Cortázar'ı tercih edenler de biraz nevrotiktir.

Ben bütün bu yazarlara yer yer yakınlık duysam da, bir tanesini seçmem gerekirse hiç düşünmeden Cortázar'ı alırım. Arjantinli yazar Julio Cortázar, incelikli mizah duygusu ve okuyucuyu her seferinde şaşırtma becerisiyle beni hep heyecanlandırmıştır. Bir Cortázar öyküsünde hiçbir şey beklediğiniz gibi gitmez. Hiçbir şey yerli yerinde değildir. Ve her an her şey olabilir.

Evler özellikle tehlikeli mekânlardır. Şöminenin önündeki koltuğunuza yayılmış rahatça kitabınızı okurken, tamamen kurgusal bir karakter tarafından sırtınızdan bıçaklanabilirsiniz. Görünmeyen yaratıklar evinizin odalarını birer birer işgal edip sizi sokakta bırakabilir. Ya da ailenizin diğer fertlerinin yanı sıra salonunuzda serbestçe dolaşan bir kaplanla yaşamak zorunda kalabilirsiniz.

Başkalarının evlerine misafir olduğumda, bazan kendimi bir Cortázar öyküsünde gibi hissederim. Hani bazı insanlar vardır, gittikleri eve hemen uyum sağlar, mutfağa girip çay falan yapmaya başlarlar. Ya da sofrayı topla-

mak gerektiğinde neyin nereye konacağını bilir, hiç yabancılık çekmeden tabak çanağı istif eder, kaldırırlar.

İşte ben o insanlardan değilim.

Gittiğim her evde uzaydan gelmiş gibi bir kenarda dururum. Sakar olduğum için bir şeyi kırıp dökmekten zaten hep korkarım. Ama hepsi bu da değildir. Evin düzenini bozmaktan çok çekinirim. Kutsal bir mekânda yersiz davranışlarda bulunmaktan endişe etmeye benzer bu his. Kazara ev sahibine yardım etmeye falan kalkışırsam sonu hep hüsranla sonuçlanır. Neyi tutsam elime yapışır. Elimdekileri her zaman götürüp en yanlış yere koyarım. Ya da biri beni bu durumdan kurtarana kadar, elimdeki üç-beş fincanla çaresiz bir şekilde ortalıkta dolanıp dururum. Yanlış bir şey yapma korkusu beni neredeyse felce uğratır. Ev ne kadar düzenli ise, bu his de o kadar kuvvetli olur.

Böyle zamanlarda, aklıma hep Cortázar'ın "Paris'teki Genç bir Hanıma Mektup" adlı hikâyesi gelir. Öykünün anlatıcısı, bir süre Paris'te kalacağı için evini kendisine bırakan arkadaşı Andrea'ya, o gittikten sonra olanları anlatan bir mektup yazmaktadır. O da eve gelir gelmez benimki gibi bir korkuya tutulmuştur. Bir mabede izinsiz girmiş gibi hissetmektedir:

"Bir kadının kendi zarif apartman dairesine getirdiği o tumturaklı düzenin karşısında olmak, ama yine de varlığının her zerresiyle o düzene kayıtsız şartsız boyun eğerek onu kabul etmek ne kadar da zordur."

Bu endişeyle, evdeki tek bir şeyi bile yerinden oynatmamaya karar verir; çünkü böyle yaparsa dünyanın düzenini bozacağına dair bir hisse kapılmıştır. Kitaplarını yerleştirmek için masanın üzerindeki bir tepsiyi azıcık kıpırdatmayı aklından geçirmekle beraber, bunun olanaksızlığını hemen idrak eder:

"O tepsiyi yerinden oynatmak evdeki tüm ilişkile-

rin, bir eşyayla ötekinin, her bir eşyanın ruhuyla evde olmayan sahibelerinin ruhu arasındaki bağın gidişatını değiştirir."

Oysa felaket kapıdadır. Öykünün bu kısmında bile, yazar alttan alta olabilecekleri hissettirir. Bizi tam olarak neyin beklediğini kestiremeyiz ama bu düzenin böyle devam etmesinin olanaksız olduğunu biliriz. Cortázar bu noktada, her zamanki çılgınca hamlelerinden birini yapar ve öyküye akıl almaz bir detay ekler. Sonunda tamamen tahrip olmuş bir evle baş başa bırakır anlatıcıyı. Böylece, mizahi bir tonda açılan öykü, dokunaklı bir şekilde sona erer.

Cortázar, bu öyküde yalnızca başka birinin mekânında tedirgin olan bir karakterin hikâyesini anlatmaz. Bir yandan da, dünyaya yerleşemeyen, dünyayı kendinin kılamayan, orada bir ev bulamayan birinin öyküsünü yazar.

Andrea'nın dünyeviliği ile ona mektup yazan anlatıcının evsizliği karşı karşıya konduğunda, kendimizi bütün umudu ve çabasına karşın o düzeni tutamayan anlatıcının yanında buluruz.

Ve anlarız ki, hepimizin hali budur aslında. Dünya evimiz değildir. Ne kadar yerleşmek istesek de, hep biraz yabancı kalırız.

X

Ateşiniz Var mı?

TANPINAR ZAMANI

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*'un başlarında, romanın başkişisi Mümtaz'ın ağzından şunu söyler:

"Şark oturup beklemenin yeridir. Biraz sabırla behemahal her şey ayağınıza gelir."[1]

Bu yalnızca artık orada olmayan bir Doğu'nun değil, kaybolmuş bir zamanın da ifadesidir. Modern hayatın telaşında, hayal etmekte bile zorlandığımız bir zamanın ifadesi.

Bu satırları arada bir hatırlarım. Onlarla beraber bir de resim gelir gözümün önüne. Bir fotoğraf. 17 Mayıs 1992'de *Cumhuriyet* gazetesinde Galata Köprüsü'nün yandığı haberini veren hikâyenin üzerinde kullanılan ve Köprüaltı'nın en eski esnaflarından Erzurum Çay Evi'nin sahibi Recep Baba'yı bir kenara yığdığı marpuçlar arasında elini şakağına dayamış dertli dertli otururken gösteren o fotoğraf. Köprüaltı'nın en yaşlı ve saygı gören kişiliklerinden biri olduğu için, herkes tarafından "Baba" diye çağrılan Recep Amca'nın yüzündeki o ifadeyi unutamam bir türlü: kaygı, keder ve kabullenme. Recep Baba, bolca gülümsediği için derin çizgilerle bezenmiş se-

1. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011.

vecen yüzünü bu sefer düşürmüş, kocaman aksaçlı başını avucuna dayamış, artık sonu gelmiş bir zamanın ardından bakar durur.

Bana acı verse de, o resmi kesip sakladım. Benim için bir dönemin sonunu işaret ediyordu. Recep Baba'yla beraber, ben de yanıp giden köprü için yas tuttum. Uzunca bir süre oradan geçmedim ve yeni köprüye senelerce ayak basmadım. Neden gideydim ki? Eskisinin küçücük bir izi bile yoktu. Tanıdık hiçbir şey yoktu.

Oysa Köprüaltı'ndaki o kahve evimizdi bizim. Birbirine benzemeyen bir sürü insanın gelip gittiği, nargile içtiği, tavla oynadığı, ahbaplık ettiği bir yerdi. Kimler kimler yoktu ki orada? Başta bizim gibi okuldan kaçmayı marifet sayan tıfıl öğrenciler olmak üzere, neredeyse herkes: her daim başköşede oturan müdavimler, nargile adabının kitabını yazan emekliler, yazarlar çizerler, Babıâli'den aşağıya sallanıp inivermiş gazeteciler, sert suratlı gemiciler, alımlı turist kızlar, işsiz olup da iş bulmayı umanlar, işsiz olup da borç bulmayı umanlar, işsiz olup da sadece yatacak bir yer arayanlar ve daha aklıma gelmeyen bin çeşit insan.

Âdet olduğu üzre, hemen yan tarafındaki merdivenden kahveye doğru inerken, aşağıyı şöyle bir kolaçan ederdik. Kimler var kimler yok bakıp ona göre davranırdık. Güzel turist kızlar varsa, yanımızdaki oğlanlar hemen saçlarına başlarına çekidüzen verirler, biraz sonra tavla oynamaya başladıklarında da her zamankinden daha yüksek sesle konuşup gülerlerdi. Hiçbir şey demezdi Recep Baba. Bir kere bile kalbimizi kırmadı. Oysa, Allah bilir bütün o yaşlı nargileci amcaların yanında ne kadar toy, ne kadar densiz, ne kadar sersemdik. Ama hiçbir gün kötü bir muamele görmedik. Kahve bizim evimizdi.

Orada buluşur, önemli şeyleri orada konuşur, sıra sıra dizilmiş balıkçıları seyrederek hayata dair atıp tutar-

dık. Büyük adamlar gibi. Hafif ve mutlu olduğumuzu hatırlıyorum. Bizim de kendimize göre sıkıntılarımız vardı elbette; ama kahvede geçirilen günbatımlarında her zaman insana kendini iyi hissettiren bir şeyler olurdu. İyimserdik. Her şeye bir çözüm bulunabilirmiş gibi geliyordu bize. Çay sigara eşliğinde yapılan uzun muhabbetler (cebimizdekini son kuruşuna kadar harcadığımız için) genellikle yürüyerek kat ettiğimiz okul yolunda söylenen şarkılarla nihayete erer, laflar hiç bitmediği için yurdun kapısında zorla vedalaşılırdı.

Cep telefonu elbette bilimkurgu gibi bir şeydi o zamanlar. Bize birisi söylese, "James Bond mu bu?" deyip gülerdik herhalde. Birçoğumuzun öğrenci evinde telefon bile yoktu. Buluşmak gerektiği zaman, günler öncesinden haberleşmek gerekirdi. Fakat haberleşmediyseniz eğer, öyle çok da dert etmezdiniz. Öyle bir zamandı ki, birini görmek istiyorsanız belli bir mekâna gidip bir müddet beklemeniz yeterliydi. Mekânlar belliydi. Kimin nereye gittiği bilinirdi. O biri mutlaka çıkar gelirdi. O gün değilse bile daha sonraki bir vakit görüşürdünüz. Eninde sonunda buluşulurdu.

Beklemenin kabul edilemez bir şey olmadığı, tam tersine tatlı bir kaşıntı gibi yaşandığı bir dönemdi. Şikâyet etmek düşünülemezdi.

Sonraları, hayatımız sonu gelmeyen bir koşuşturma haline geldiğinde anladım ki, ucundan yakalamış bile olsak, eski köprünün üzerindeyken aslında "Tanpınar zamanı"nda yaşıyorduk. Geniş ve yavaş bir zamandı bu. Biraz sabırla her şey bize geliyordu. Tek yapmamız gereken şey yeterince beklemekti.

ATEŞİNİZ VAR MI?

Sait Faik "Dört Zait" adlı hikâyesinde kendisinden sigara yakmak için ateş isteyebileceğimiz insanları tarif eder. Hep bir telaş içinde öyle oradan oraya koşturan adamlardan ateş alınamaz mesela, ya da çenesini havaya dikip azametle yürüyenlerden, pabuçları pırıl pırıl boyalı olanlardan, lokantaların kapısında dolma parmaklarını göbeklerinin üzerinde gezdirerek sohbet eden kerli ferli beylerden. Onlar fazla meşgul, fazla "düzgün" fazla hatasızdırlar. Onlarla, tabiri caizse, "ateş kardeşliği" kuramayız.

Ateş alabileceğimiz insanlar, ufak tefek kusurları olanlar, bize benzeyenler, onun için gözümüze daha "insan" görünenlerdir. Belki etekleri sökülmüştür, belki ceketlerinin kolları parlamıştır kullanılmaktan, belki paçalarında çamur vardır, belki de sadece aylak aylak dolaşıyorlardır. İlla ki, bir şey vardır.

Artık sigara içmiyorum. Bırakalı neredeyse iki sene oluyor. Eskiden ne zaman birinden ateş almam gerekse hep Sait Faik'i hatırlardım. Acıyla fark ettim ki, sigarayla beraber hayatımdan Sait Faik'in bu öyküsü de çıkıvermiş. Geçenlerde, bir başka sebeple *Mahalle Kahvesi*'ni karıştırırken, bir de baktım ki, "Dört Zait" orada öyle duruyor.

Sait Faik, samimiyetinden hiç şüpheye düşmeyeceğimiz yazarlardandır. Hep aynı tevazuyla insanlık halle-

rini anlatır. Yazı dili olabildiğince sadedir ama asla basit değildir. Yalnızlığımızın farkındadır ama bunu hınçla yüzümüze vurmak yerine zaruret yüzünden iade edilmiş bir paket gibi kibarca kucağımıza bırakıverir. Yalnızlığımızda ve efkârımızda bile paylaşılabilir bir şey vardır sanki. Onun elinden çıkmış bir-iki satırı okuduğumuzda, elimizi yanımızdakinin omzuna atmak ve bir sigara yakmak isteyişimiz bundandır.

"Dört Zait"i yeniden okuyunca, yalnızca Sait Faik'i değil, edebiyatı da neden bu kadar sevdiğimi hatırladım. Edebiyat, bize insana dair incelikleri gösterir, onun kusurlarını anlatır. Kusursuz olan sıkıcıdır, tekdüzedir ve anlatılmaya değmez. Hiç acı çekmemiş bir insanın ruh dünyası nasıl hantal ve kabaysa, ateş almayı istemeyeceğimiz insanların hikâyeleri de muhtemelen aynı derecede sası ve tatsızdır.

Tolstoy'un, *Anna Karenina*'ya, bütün mutlu ailelerin birbirine benzediğini ama her mutsuz ailenin benzersiz olduğunu söyleyerek başlaması boşuna değildir. Hatta oyunun tezi düşünüldüğünde ironik bir hal alsa bile, Brecht'in, "Sezuan'ın İyi İnsanı" Shen Te'ye, "Pabucundaki delikleri görünce daha çok sevdim onu," dedirtmesi de bundandır. Çoğumuzun kalbini kırmak pahasına, Dostoyevski'nin sulugözlü melodramlar yazmak dışında hiçbir becerisi olmadığını iddia eden Nabokov, belki de bundan hiç hoşlanmayacaktı ama, aslında *Lolita*'nın başkişisi Humbert Humbert'ı sahici kılan neyse, Karamazov'ları unutulmaz kılan şey de odur: Bütün bu karakterler zaaflarıyla boğuşur.

Bu hiç birbirine benzemeyen iki yazarın, karakterlerinin zayıflıklarını okuyucuya aktarmak konusunda tutumları ve bununla ilişkili olarak tutturdukları üslup farklıdır elbette. Ama bu durum şu gerçeği değiştirmez: Bütün iyi yazarlar gibi, onlar da kusurları nedeniyle inan-

dırıcı bulacağımız ve gerçek hayatta karşılaşma şansımız olsaydı "ateş almayı" hayal edebileceğimiz karakterler yaratmak isterler.

İşte Sait Faik "Dört Zait"te bize, hem hayata hem de edebiyata dair bu önemli noktayı hatırlatır. İster yaşamda ister romanda olsun, kişiler incinebilir olmadığı sürece gerçek değildir.

Şöyle bir düşündüm de, sevdiğim bütün karakterlerden hiç çekinmeden ateş alabilirdim: kavgacı ve hırçın Dimitri Karamazov'dan, takıntılı Humbert'tan, son sigarasını bir türlü içemeyen kaygılı Zeno'dan, Haziran'ın 16'sında ekim ayından beri yıkanmadığını kabul eden Stephen Dedalus'tan, kusurları üzerine kafa yormayı başlı başına bir kusur haline getirmiş Selim Işık'tan, okumadığı kitapları okumuş gibi yapan Turgut Özben'den, içinde hep bir sıkıntıyla dolaşan Hayri İrdal'dan, hatta zamanla bana kendini sevdirmeyi başarmış küskün polis Behzat Ç.den bile.

Bütün bu karakterlerden ateş alabilirdim...

Tabii sigarayı bırakmamış olsaydım...

YAĞMURLARLA TOPRAKLAR

Her yaz İzmir Mordoğan'a, babamı görmeye gidiyorum. Bu sene yolda bir arkadaşıma uğramak için mola verdim. Urla'da geçirdiğim güzel hafta sonunun ertesinde sarılıp vedalaşırken, arkadaşım elime bir kitap tutuşturdu: *Yağmurlarla Topraklar.*

Kitabı yeniden elime alana kadar aradan birkaç gün geçti. Yaz bitti. Eylül ayı geldi. Necati Cumalı'nın *Tütün Zamanı* üçlemesinin ikinci kitabı olan bu romanı okumaya başladığımda, artık havada sonbaharın izleri hissediliyordu. Bahçedeki salıncağa kuruldum. Serince esen rüzgârla ürperdiğim için ayaklarımı altıma alıp ilk sayfayı çevirdim. İlk bölümün üzerindeki tarihi görünce kendi kendime gülümsedim. Kitap 1951 senesinin 5 Eylül'ünde adli yılın açılması ile başlıyordu. Bizim evde de takvim aynı günü gösteriyordu: 5 Eylül.

Romanla birlikte bir-iki gün önce geçtiğim yollara, sokaklara, Urla'nın meşhur meydanına geri döndüm. Küçük bir kasabanın ileri gelenlerine, belediye başkanına, doktoruna, savcısına ve hikâyenin kahramanı olan Avukat Nihat'a yakından baktım. Hepsi bana çok tanıdık geldi. Havadaki sonbahar kokusu bile aynıydı sanki.

"Yaz böyle biter işte! Bir gün durduğunuz yerden gözleriniz kamaşmadan bakarsınız göğe. Çitlembikler, iri

ağaçlar yazın bol ışığını emer, toprağa çekerler. Akasyalar salkımlarını dökmeye başlarlar. Bir sabah denize diye evden çıkar ama gitmezsiniz. Ertesi gün denize gitmeye üşenir, bir-iki gün daha geçmeden denizi büsbütün unutursunuz. Daha sıcakların ardı kesilmeden kapalı bir gömlek giyer, kravat takarsınız. Avukatsanız ceketiniz cüppeniz sırtınızda adliyenin bir köşesinde bulursunuz kendinizi..."[1]

Tütün işçileri, zeytin bahçeleri, dalları komşu tarlalara uzanan ağaçlar, bu ağaçlar yüzünden açılan davalar ve yağmurlar yağmurlar yağmurlar... Bunların hepsi aynıydı. Ama asıl ilginç olan, romanın arka planını oluşturan siyasi gelişmelerdi. Şu anda memlekette olanlarla, 1951 yılında Demokrat Parti iktidarı altında Ege'nin küçük bir kasabasında yaşananlar arasında bu kadar büyük benzerlik görmeyi beklemiyordum.

Roman açıldıktan kısa bir süre sonra tanıştığımız ve Avukat Nihat'ın daha başından beri vurgun olduğu (ama utangaç olduğu için hemen açılamadığı) Perihan Öğretmen'in bir yerde içini çekerek söylediği gibi, 50'li yılların başında "bütün ülkeye bir sakillik hâkim olmuş"tur. Birbirlerinden tamamen habersiz olmalarına rağmen, nasıl oluyor da bu kadar benzer çirkinlikleri yaratabiliyorlar, diye sorar bir yerde. Nihat'ın buna verecek yanıtı yoktur.

Ama Perihan gibi Nihat da bu küçük kasabada hayatlarının gitgide zorlaşacağının farkındadır. İkisi de Urla'da büyük gözaltında yaşadıklarını bilirler ve ona göre davranırlar. Tutuculuk ve sakınma hızla artmaktadır. Demokrat Parti'nin kendisi gibi düşünmeyenlere tahammülü yoktur. Hükümete karşı olduğu düşünülen gençler

1. Necati Cumalı, *Yağmurlarla Topraklar (Tütün Zamanı: 2)*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2016.

hakkında yürütülen soruşturma ve takibatın haddi hesabı kalmamıştır. Bu tedirginlik yavaş yavaş hikâyenin her tarafına yayılır.

Yine de romanın en çarpıcı sahnelerinden biri, bir kovuşturma hikâyesi değil, Demokrat Partili yeni belediye başkanının Urla'yı dönüştürmeye karar verdiği bölümdür. Hiçbir şeyden haberi olmayan ve aşkı başına vurduğu için evden uçar adımlarla çıkan Nihat, meydana yaklaşınca önce balta sesleri duyar, sonra köşeyi dönünce gördüğü şey yüzünden ağlayacak gibi olur:

"O sokağın içinde kasabanın en büyük çınarlarından biri vardı. Kökleri sokağın altından dereye iner, dalları sokağın iki yanında sıralanan esnaf dükkânlarını altına alır, gölgelerdi. O koca köprüyü gövdesi üzerinde tuttuğunu, çınarın köprünün ayaklarından biri olduğunu sanırdınız. Çınarın altı üstü kaynıyordu. Ellerinde baltalar, keskiler, nacaklar, yedi-sekiz kişi ağacın dalları arasına dağılmıştı. Halatlar urganlarla, ayrıca yedi-sekiz kişi de aşağıdan yukarıdakilerin baltayla nacakla inceltip üst yanından bağladıkları dalları asıla asıla yere indirmeye çalışıyorlardı. Uykudaki Güliver'i bağlamaya çalışan cücelere benziyorlardı tümü. Yaptıkları çirkin işe sevinçle dalmış görünüyorlardı."

Belediye başkanının parayla tuttuğu adamlardır bunlar. Ne yaptığını bilmeyen bu cahil insanların çınarı kesmek için gösterdikleri hevesi uzun uzun anlatır, Cumalı. Nihat'ın bu konudaki şaşkınlığının ve hayal kırıklığının okuyucuya geçmesini sağlar. Romanın başından beri lafı edilen, Urlalıların yaz boyunca gölgesinde oturduğu, koca kovuğunda bir kunduracının yaşadığı bu efsanevi ağacın kesilişini hikâyenin kahramanıyla beraber acıyla seyrederiz.

Aslında Nihat gibi biz de bir çözüm bulunacağını umar, belki de ağacın kesilmeyeceğini duymak isteriz.

Ama belediye başkanı, bütün önemli kararların ertesinde olduğu gibi kasabayı terk etmiş ve İzmir'e gitmiştir. Sonuçta kasabanın geleceği böyle girişimlere bağlıdır, o da kendisine düşeni yapmış ve kararını vermiştir: Meydanın yüzü değişecek, kalkınma gerçekleşecektir. Yenilikçilik ve demokratlık böyle bir şeydir.

Yağmurlarla Topraklar, 1951'in Eylül ayından 1952'nin Ağustos'una kadar neredeyse bir senelik bir zamana yayılır. Belli ki Necati Cumalı, hikâyesini mevsimlerin döngüsü üzerine yerleştirerek anlatmak istemiştir. Roman boyunca ışık değişir, gökyüzü renkten renge girer, toprak yağmurlarla ıslanır. İnsanlar savaştan döner, işsiz kalır, âşık olur.

Yazar, doğa ile ilişkisini hiç kesmeden nakleder bütün bu olayları. Buna şaşırmayız: California'nın Steinbeck'i neyse, Ege'nin Cumalı'sı da odur çünkü. Onun yarattığı roman kişilerinin bir kolu bir ağacın beline sarılmış, bir eli orağa yapışmıştır. Toprağa yakın insanlardır hepsi.

Hikâyenin bir yazdan bir yaza uzanmasının bir başka nedeni de, Cumalı'nın ülkenin bir sene içinde maruz kaldığı siyasi dönüşümü anlatmak istemesidir. Bu kadar kısa bir süre içinde bile, Urlalıların Demokrat Parti idaresi altında yaşadıkları değişimi görebiliriz. Bu küçük ve sevimli kasabanın nasıl el değiştirip yozlaştığına şahit oluruz.

O zaman, yağmurlarla topraklar işin yalnızca bir kısmıdır. Esas mesele muhterislerle fırsatçılardır.

Ne diyelim? Necati Cumalı bu konuda da Steinbeck'le kardeş sayılır.

SALINCAK

Rüyamda gökyüzünde asılı dev bir salıncakta ayakta durduğumu gördüm. Yanımda başkaları da vardı. O kadar yüksekteydik ki başım döndü. Korkuyla iplerden birine sıkı sıkı yapıştım. Ama salıncak gitgide hızlandı. Sonunda durduğum yerden fırlayıp aşağıya yuvarlandım.

Düşmekten korkarım. Yüksek yerlerden de öyle. Bu konuda yalnız olmadığımı biliyorum. Bolca yazılıp çizildiğine göre, bayağı kalabalık olmalıyız hatta. Benim gibilerin endişeye yatkın karakterler olduğu ve bir tür panik atak geçirdikleri düşünülür. Yükseklik korkusunun temelinde kendini aşağıya atma arzusu olduğu gibi, uçma korkusunun da yer alabileceği söylenir.

Çok akıllı laflar tabii. Ama sonuçta bunların hiçbiri işe yaramaz. Yüksek bir yere çıktığınızda bütün bu açıklamalar uçar gider. Yukarıda tevatüre yer yoktur. Korkunuzdan başka her şeyi aşağıda bırakıp çıkarsınız oraya. Bir gün korkuyu da geride bırakacağınızı umarak.

Fakat her seferinde aynı şey olur. Dizlerinizin bağı çözülür. Gözleriniz buğulanmaya elleriniz terlemeye başlar. Nabzınız yükselir. Şakaklarınızdaki basıncı hissedersiniz hale gelirsiniz. Bir süre sonra boylu boyunca yere uzanmaktan başka hiçbir şey düşünemez olursunuz.

Düşmekten korkan biri için, Galata Kulesi'ne çık-

makla evde bir sandalyenin tepesinde perde asmaya çalışmak arasında çok büyük fark olmayabilir. Yükseklik farklıdır ama yarattığı etki benzerdir. Bilmeyenler bunu anlamaz. "Bir düşünsen ne kadar saçma bir şey olduğunu hemen anlayacaksın," derler. Öyle ya, sandalyeye çıkmanın neresi korkunç olabilir?

Halbuki orada düşünceye yer yoktur. Sadece sonsuz bir şimdi vardır. Her şey el ayak ve nabız olmuştur. Her an düşebilecek olmanın "şimdi"sidir bu.

Salıncaklı rüyada da aynı "şimdi"nin gerilimi vardı. Bir trapez artisti gibi salıncakta ayakta duruşumu, ipe umutla sarılışımı ama sonra salıncak hızlanınca fırlayıp uçuşumu yeniden görür gibi olup irkildim.

Bu imge beni yakınlarda yeniden okuduğum bir Bilge Karasu öyküsüne geri götürdü. "Usta Beni Öldürsene", biri usta diğeri çırak iki cambazın ilişkisini anlatır. Yaşlanan ustasının hata yapıp düşeceği endişesi ile attığı adımları saymaya başlayan çırağın felaketi davet etmesinin hikâyesidir bu.

Cambaz ve çırağı şunu bilirler: İp cambazlarının hayatı, ipten ibarettir. Onların dünyasında düşüncelere, endişelere, korkulara yer yoktur. Geçmişe üzülemez, geleceğe dair umut besleyemezler. Düşüncenin ağırlığı ile dengelerini bozma riskini göze alamazlar. Hayatta kalmak istiyorlarsa soru sormamaları gerekir:

"Cambazlık, insanın ölmek istemiyorsa bütünüyle kendini ipe, halkaya, ustaya, adıma, ele, göze vermesini gerektiren bir iştir."

Öykü ilerledikçe anlarız ki, esas mesele ustayla çırağın yaptıkları işin tehlikeli oluşu değil, aralarından birinin düşünmeye başlamış olmasıdır. Şüphe etmeye başladığı andan itibaren çırak, yıllardır aynı doğallıkla süren bu dansın adımlarını bozacak ve öykünün sonunu belirleyecek olan felaketi çağıracaktır.

Karasu'nun, buradaki varlığımızı anlatmak için bulduğu imgeye hayranlık duymamak elde değil. Hayat dediğimiz şey, zaten böyle bir ip cambazlığı değil midir? Biz de ipten ipe, halkadan halkaya kendimizi atıp duruyoruz. Bilincin ağırlığı sırtımızda. Herkes bir gün düşer tabii. Ama bazıları gökyüzüne asılmış o salıncağın üzerinde daha uzun kalır. Düşmemeye çalışmanın o korkunç "şimdi"sinde salınarak.

Tek tesellimiz şudur. Karşımızdaki cambaz sevdiğimiz biridir. Yıllardır yüzüne baktığımız, elini tuttuğumuz, acılar gibi sevinçleri de paylaştığımız biridir.

Trapezin ipini bırakıp boşluğa doğru fırladığımızda, arkamızdan atılıp bizi havada yakalayacaktır. Elleri bileklerimizi kavrayacak ve bizi başka bir ipe başka bir halkaya taşıyacaktır.

Orada durup nefeslenelim diye.

Şimdilik.

CEHENNEM ÇİÇEĞİ

Devam filmleri, seri romanlar, üçlemeler... Bütün bunlar bende bir kaşıntı uyandırır. Merak ve endişeden oluşan bir kaşıntıdır bu.

Sevdiğim bir filmin devamını görmek istediğimden hiçbir zaman yüzde yüz emin olamam. Aynısı romanlar için de geçerlidir. Hayal kırıklığına uğramaktan korkarım. Yazarlar da benzeri bir hisle dolu olmalı ki, edebiyat tarihi ikinci kitabını hiç bitirememiş romancılar, bir türlü tamamlanamamış seriler ve birinci ciltten sonra yavaşlayıp dağılmış üçlemelerle doludur.

Onun için seri romanlardan her ne kadar hoşlansam da, onlara elimi atmadan önce şöyle bir duraksarım: Ya birincisi kadar iyi değilse? Bu soru lanetli bir fısıltı gibi insanın zihninin bir kenarında durur. Eski arkadaşlarla yeniden buluşmak neden zorsa, devam romanı okumak da aynı sebeple risklidir. Senaryo farklı olsa da bir şeyler fena halde tanıdık gelir. Ve bu her zaman iyi bir şey olmayabilir.

Alper Kamu maceralarının ikinci kitabı olan, *Cehennem Çiçeği*'ni de bu hislerle aldım. Alper Canıgüz'ü ilk kitabı, *Tatlı Rüyalar*'dan beri yakından takip ediyorum ama, itiraf etmeliyim ki, bu hikâyenin bende ayrı bir yeri var. Canıgüz'ün çocuk karakteri Alper Kamu'ya bir sabık

okuyucunun sarsılmaz sadakatiyle bağlıyım. Onun için, uzun süredir çıkmasını bekliyor olmama rağmen, romanı alır almaz okuyamadım. Ertelenen bir buluşmanın heyecanı ile bir süre yanımda taşıdım durdum. Sonunda geçen hafta, serin ve rüzgârlı bir öğle sonrasında divanın üzerine kurulup hepsini bir solukta okuyuverdim.

Romanı bitirdiğimde akşam olmuştu. Üzerime bir türlü kurtulamadığım ağır bir melankoli çökmüştü. İçeriden adımın seslenildiğini duydum. Hiç aldırmadım. Hâlâ okuduğum kitabın etkisi altındaydım. Neden bunu yaşamama izin verilmiyordu? Düpedüz kızgındım. Galiba biraz da sinirlerim bozulmuştu. Çünkü beş yaşındaki bir roman karakterine âşık olmuştum ve bu konuda ne yapacağımı bilmiyordum.

"Sabık okuyucuyken sapık okuyuculuğa terfi ettim," dedim kendi kendime. Bir bu eksikti!

Ne var ki, Alper Kamu'ya kayıtsız kalmak olanaksızdı. Serinin ilk kitabı olan, *Oğullar ve Rencide Ruhlar*'ı okuduğumda, benzersiz bir karakterle karşı karşıya olduğumu zaten biliyordum. Çelimsiz çocuk bedeninde, orta yaşlı bir erkeğin ruhunu taşıyan bu lanetli karakteri o zaman da sevmiştim. Ama o zaman ilişkimiz bu seviyede değildi. Ancak ikinci kitabı okuduktan sonra, onun bir kişi olarak canlanıp hayata karıştığını hissettim.

Alper Canıgüz'ü tebrik etmek lazım. *Cehennem Çiçeği*'nde, anlatının sadeliği ve kurgusu açısından en az bir önceki romanda olduğu kadar iyi bir iş çıkarmış. Ve bu edebiyat tarihinde pek sık rastlanan bir durum sayılmaz. Devam romanları genellikle yazarların ikinci kitap sendromu nedeniyle dağılır giderler. Bu ise düpedüz parlak bir roman.

Ancak romanın çekiciliği, kurgudan ya da dilden ziyade, karakterin derinliğinden geliyor. Alper Canıgüz, bu sefer karakterini daha iyi tanımamıza izin vermiş. Onun

iç çatışmalarını ve varoluşsal hesaplaşmalarını yakından görmemizi istemiş. Böylece, önceki hikâyede, belki de mizahla yüklü sahnelerin gölgesinde kalmış oldukları için, o kadar yoğun bir şekilde hissetmediğimiz hüznüne şahit oluyoruz. Birinci kitapta böyle bir derinliğin işaretlerini vermiş olan Alper Kamu, bu romanda sadece eğlenceli ve hazırcevap kişiliği ile değil, dokunaklı iç dünyasıyla ve hatta rüyalarıyla karşımıza çıkıyor:

"Toprak yolun bittiği noktada, önümde sarı bir deniz uzanıyor. Dizlerimin üstüne çöküp sudaki aksime bakıyorum. Bu yüz, benim yüzüm. Bu gözler, benim gözlerim. Ellerim, benim ellerim... Hep kendim kalacağımı idrak ediyorum o zaman. Tanrım, bu nasıl bir lanet? Derimi yırtmak, gözlerimi oymak, dişlerimi sökmek bir işe yaramaz. Kendime mahkûmum. Ağlasam, gözyaşlarım benim gözyaşlarım. Ben cehennemde değilim, cehennem benim içimde."[1]

Oğullar ve Rencide Ruhlar'ın bir polisiye komedisi gibi okunduğunu hatırlıyorum. Bu edebî türün klişelerini alıp gülünçleştirdiği için böyle bir muameleye maruz kalmıştı. Canıgüz, ikinci kitapta da bu tarz gülmece öğelerini kullanıyor. Demir yumruklu ama yumuşak kalpli dedektif tipinden beslenen polisiye roman türü ile diyaloğunu sürdürüyor. Bir dönemin çocuklarının bir numaralı arzu nesnesi olan "Düldül" ile Hollywood usulü bir kovalamaca sahnesi yazmak ancak Canıgüz'ün yapabileceği bir şey mesela. Köyden gelmiş çocuk bakıcısından birinci sınıf bir *femme fatale* yaratıp onunla Alper Kamu arasında cinsel tansiyonu yüksek kara film diyalogları kurgulamak da öyle.

1. Alper Canıgüz, *Cehennem Çiçeği*, April Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Hepsi çok eğlenceli. Yine de Alper Canıgüz'ün romanını unutulmaz kılan bunlar olmayacak.

Cehennem Çiçeği sıra dışı güzellikte bir dedektif romanı. Bence daha uzun seneler okunacak. Bütün iyi hikâyeler gibi o da, kurgusundaki incelikler ya da eğlenceli sahnelerden çok, bizi kendine âşık edecek kadar gerçek bir karakter yaratmayı başarabildiği için hatırlanacak.

SİNEK ISIRIKLARININ MÜELLİFİ

Barış Bıçakçı zarif ayrıntıların, küçük pürüzlerin, ilk bakışta fark edilmeyen inceliklerin yazarı. Ne zaman okusam, elimden tutmuş bana etrafı gösteriyor gibi gelir. Her seferinde şaşırırım buna.

Yeni romanının kahramanı başarısız yazar Cemil de hikâyesini ayrıntılar üzerinden anlatıyor. Bıçakçı, karakterinin bu haliyle eğlenmek ister gibi, romana, *Sinek Isırıklarının Müellifi* ismini yakıştırmış. Bununla kitabın kahramanından pek büyük işler beklemememiz gerektiğini, onun "gündelik kırıntıların" ve "manasız fazlalıkların" yazarı olduğunu söylüyor.

Ancak okudukça fark ediyoruz ki, hayat aslında yazarın "sinek ısırıkları" diye tarif ettiği anlatılmaya değmez bu küçük detayların bir araya gelmesinden ibarettir. Günlerimizi dolduran, bizi oyalayan şeyler hep bunlardır. Büyük olaylar bitip söndüğünde, hayatımızı yeniden işgal edecek ve art arda birbirlerinin üzerine yığılacaklardır.

Barış Bıçakçı'nın becerisi, yaşantımızın hoyratlığı içinde fark etmediğimiz bu gündelik detayları oldukları yerden çekip çıkarması ve önümüze koymasıdır. Bu kitabında da, bize müthiş bir incelikle derlediği bu ayrıntıları gösteriyor. Hep olduğu gibi, onunla beraber dolaşırken biraz yavaşlıyoruz. Eğilip dünyaya alıcı gözle bakıyoruz.

Yalnızca gözlerimiz değil, bütün duyularımız keskinleşiyor. İki yüz elli gram fındığın kavanoza boşalırken çıkardığı "bebek kahkahasına benzeyen" sesi duyuyor, çilek reçelinin üzerinde yüzen beyaz köpüklere yakından bakıyor, parkta dalgın dalgın dolaşan ve önlerine biri çıkınca korkup, "Hih!" diye minik ayaklarının üzerinde sıçrayan kirpilerle karşılaşıyoruz.

Barış Bıçakçı, bunları fark etmeden geçip gitmemize izin vermiyor. Sorumluluğunun farkında. O olmasa, kim bahsedecek bize babasının gücünü iyice sıkılmış musluklarda hisseden çocuğun güveninden? Eski masa saatinin bir daha asla insanın annesi hayattayken olduğu kadar yuvarlacık ve güzel görünmeyeceğini kim söyleyecek? Kim duyuracak bize cam bir kâse içinde ıslanmaya bırakılmış nohutlardan gelen "Çıt!" sesini?

"Yazmak anlamsız olanı anlamlı kılmaya cüret etmektir," diyor zihninde editörüyle konuşup duran Cemil. Esas olan, esasa dair hikâyenin dışında kalanlardır. O zaman en sıradan, en basit, en küçük detayları anlatmak gerekir. En çok onlar hak ederler anlatılmayı.

Garip olan şudur ki, bütün bu ayrıntıları göstermek için bizi elimizden tutup parklarda bahçelerde gezdiren, toplu konutların dairelerinde dolaştıran yazar, aslında yapmaya çalıştığı şeyin imkânsız olduğunun farkındadır. Çünkü o istediği kadar anlatsın, dünyayı tümüyle onun gösterdiği gibi görmemiz mümkün olmayacaktır.

Romanın ortalarında bir yerde, genç bir çiftin ilişkisini anlatır bize Cemil. Berkan ve Şeyda aynı anda aynı rüyayı gördüklerini düşündükleri için birbirlerine âşık olurlar. İkisi de koşan bir kaplan görmüştür. Pırıl pırıl gözleriyle dönüp bakan vahşi bir hayvan. Cemil, kızın iri ela gözlerine bakarken böyle birinin rüyasında kaplan görmesinin kaçınılmaz bir şey olduğunu düşünür:

"Onun rüyasına giren kaplan vahşi ve erotikti, bir

atılışta kendisini görene dönüşmeye hazırdı. Berkan'ın gördüğü kaplansa büyük ihtimalle desenli battaniyelerin kaplanıydı."

Cemil, dünyanın böyle yanlış anlamaların üzerinde durduğunu bilir. Yazarla okuyucunun ilişkisi de bundan farklı değildir. Aynı rüyayı gördüğünü zanneden iki kişi, anlık bir büyülenmeyle birbirinin kucağına düşer. Bu büyülenme hali bir süre devam etse de, gerçek eninde sonunda gerçek ortaya çıkacaktır. Aynı yöne baksalar bile, iki kişinin aynı şeyi görmesi mümkün değildir.

Öyleyse, *Sinek Isırıklarının Müellifi* anlatmayı neden sürdürür? Neden sessiz bir inatla bize kenarda köşede kalmış ayrıntıları gösterip durur? Dünyayı onun gösterdiği gibi görmemiz mümkün değilse, aynı anlamı bulamayacaksak, aynı yere bakıp aynı şeyi göremeyeceksek, neden hâlâ kitaplar yazmaya devam eder?

Bunun cevabı basittir. Cemil, umudunu yitirmemiştir. Bilir ki, aşkta olduğu gibi edebiyatta da iki kişinin arasındaki mesafe aşılabilir. Aynı yerden bakabilir, aynı sesi duyabilir, aynı kaplanı görebilir insan. Küçücük bir an için bile olsa. Geriye kalan her şey yalan bile olsa.

Toplu konutlar can sıkıntısı üzerine yükselse, yaşlı kadınlar kapatıldıkları odalarda korku içinde ölse, babalar muslukları artık eskisi gibi kuvvetle sıkamaz olsa da, bu ihtimalin sıcaklığı yayılır Bıçakçı'nın romanlarına.

"Aşağısı hep cinayet"tir belki. Ama biz yukarıda umut etmeye devam edeceğiz, der.

Barış Bıçakçı'yı sadece bunun için bile sevebiliriz.

BİR MİNÖR EDEBİYATÇI OLARAK MURAT UYURKULAK

"Bütün güzel kitaplar bir tür yabancı dilde yazılmıştır."

Edebî metinler üzerine denemelerini bir araya getirdiği *Kritik ve Klinik* adlı kitabında Gilles Deleuze, bize aslında Proust'a ait olan bu sözü hatırlatır.

Deleuze'e göre, iyi yazarların tümü anadillerinin içinde başka bir dil yaratırlar; yani "major" bir dilde "minör" bir dilin oluşmasına yol açarlar. "Minör" edebiyatçılar, dili alışıldık yollardan saptırır ve "yeni dilbilgisel ya da söz dizimsel güçleri gün ışığına çıkarır." Deleuze'un "kekeleme" ya da "sabuklama" dediği bu hal, yazmanın temel halidir aslında. Bu olmadan hâkim dilin dışına çıkmak ve yeni bir şey söylemek mümkün değildir. Melville böyle yazar. Kafka böyle yazar. Joyce kesinlikle böyle yazar. Hepsi dil içinde kendi özel alanlarını yaratır, oradan konuşurlar. Bunun içindir ki, onların elinden çıkan metinler, bize bambaşka bir mecraya girdiğimiz duygusunu verir. Alışık olduğumuzdan farklı bir alana ayak bastığımızı hisseder, bu yeni dünyanın kurallarını anlamak için çaba sarf ederiz. Tanımadığımız bir dilbilgisini çözmek gibidir bu. Yabancı bir dille ilk karşılaşmadır. Heyecan verir insana.

Bizim yazarlarımız arasında da "minör" edebiyatçı-

lar var elbette. Sayıları çok değil. Ama varlar. Oğuz Atay, Bilge Karasu, Leyla Erbil ilk aklıma gelenler arasında.

Tehlikeli Oyunlar'ı, *Göçmüş Kediler Bahçesi*'ni ya da *Cüce*'yi eline alıp da yeni bir kapının eşiğinde durduğunu hissetmeyen yoktur herhalde. Kimi bu daveti kabul etmez ve o kapıdan girmez. Bunlar sapa yolları seçmeyenler, anadilden şaşmayanlardır. Yabancı dil bir yana, herkes her lehçeyi de konuşamaz. Ama bu kapılar hep vardır ve yepyeni yerlere açılırlar. Oraya doğru yürümeye cesareti olanlar gelir ve içeri girerler.

Yeni nesil romancılar arasında da bizi arka sokaklara sokup daha evvel geçmediğimiz yollara çıkaranlar var. Mesela, son on yılın bir numaralı "minör" edebiyatçısı kim diye sorarsanız, hiç tereddüt etmeden söyleyebilirim: Murat Uyurkulak.

Onu ilk kez okuduğumda, Kafka'nın yüzme şampiyonuna söylettiği ve Deleuze'ün de pek beğendiği şu lafı hatırlamıştım:

"Sizinle aynı dili konuşuyorum ve yine de söylediklerinizin tek kelimesini bile anlamıyorum."

Kitapçıda elimde Uyurkulak'ın ilk romanı *TOL*'u tutuyor ve hayretler içinde bakıyordum: sözcükler benim de bildiğim sözcüklerdi ama böyle bir araya getirildiklerine daha önce hiç tanık olmamıştım. (Deleuze yanı başımda durup omzumun üzerinden bakıyor olsa, üslup denen şeyin tam da bu olduğunu söylerdi herhalde.) Hemen orada bir sandalyeye çöküp okumaya başladım. Okudukça kalbim çarptı, heyecanlandım. Bu tren daha evvel gitmediğim bir yere doğru gidiyordu.

Roman ilerledikçe, dil de katmer katmer açıldı. Uyurkulak anlatılamayacak olanı anlatmanın yolunu bulmuştu sanki. En zor olanı bile söyleyebiliyordu. Hem de hiç bayağılaştırmadan, sıradanlaştırmadan, içini boşaltmadan. Kenarda duranların, kaybedenlerin, dünyayı değiş-

tirmek isterken kendilerine o dünyada küçücük bir yer bile bulamayanların hikâyesini anlatıyordu oysa. Acı vardı, evet. Hem de çok. Ama bu kitapta kendine yepyeni bir dil buluyordu:

"Çocukları kulaklarından, kadınları saçlarından, birbirlerini damarlarından tutup sağa sola fırlatan bütün o erkeklerinse, öyle öfkeli ve çarpılmış yüzleri var ki, dokunsan ağlayacaklar, cılız gövdeleriyle öyle bir kasıntı üzre yürüyorlar ki sokaklarda, fiske vursan dağılacaklar."[1]

Kendi becerisinin farkında bir yazarın hince buluşlarından, ya da Uyurkulak'ın daha çok hoşuna gidecek tabirle, "tilkiliğinden" kaynaklanmıyordu bu üslup. Bir "şıklık" olsun diye yapılmamıştı. Bundan çok farklıydı. Dünyayı başka bir ışık altında görmek gibi bir şeydi. Eşyaya yeniden isim vermek gibi bir şeydi. Kalbim çarpmasın da, ne yapsındı?

Kitabın dönüm noktası olan 12 Eylül'e geldiğimde, yazarın, bu kadar ağır bir tecrübeyi aktarmak için ne tür bir dil kullanacağını merak ediyordum. Bulduğu dili görünce, nefesimi tuttum. Çünkü bu dil tanıdık bir yerden başlıyor ama tansiyon arttıkça şirazesinden çıkıyor ve dağılıyordu. Uyurkulak, telefon mesajlarından ve internetten tanıdığım bir ifade biçimini alıyor ve onu bambaşka bir şeye dönüştürüyordu. Bu dilin, anlattığı hikâyeyle bir araya geldiğinde yarattığı karşıtlık öyle güçlüydü ki, neredeyse fiziksel olarak sarsıldığımı hatırlıyorum:

"Ve sabahı ezip geliyorlar. toplarıyla, tüfekleriyle, kasaturalarıyla, hınçlarıyla geliyorlar. hepsi çok iri, hepsi çok haki. başlarına yeşilli sarılı bezler sarılı, yüzlerine siyah yağlar sürülü, postalları kocaman, bir karış eninde palaskaları, kn kırmızı madalyonları, yüzkleri, kn dondran gülşleri...

1. Murat Uyurkulak, *TOL: Bir İntikam Romanı*, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Vhşi bir dörtgn çiziyorlr... Komutahne, şkenchan, myhne, tecavzha...

Yakaladkları gnçlri kurşn diz... Esmr'i, Sle'i, KMam'yı, Brc'yu ve dğerlern mydna sürkl... parç... soyy... sryla... dflrc... dövrk satlerc... bcklrnn arsndan kn... ggslr lm lme...

Şr srünerk çıkıyor şknchndn... Biri klna giryor, Salih, *kamyonet* az ileride... hadi... Hd... Şr bakı... Esm... ğzndn kn kn... gözleri bembeyaz... gzlr bmbyz...

Aaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa....."

Üstelik metin boyunca kullanmadığı sesli harfleri, bu bölümün sonuna uzun bir çığlık halinde koymuş, bir tokat da oradan çakmıştı. Deleuze'ün "kekeleme" dediği şey bu değilse neydi? Afallamıştım.

İkinci roman *HAR* çıkınca da devam etti bu şaşkın halim. Bu sefer biraz daha hazırlıklı, biraz daha soğukkanlı olabileceğimi düşünüyordum. Ama yine gafil avlandım. O üslup beni yine yerime mıhladı, yine kitapçıda rafların önünde dikilip okurken buldum kendimi:

"Kardeşimin vefatından önce, parklarda dolanırken çitlediğimiz çekirdek ailemizi muadillerinden ayıran hiçbir özellik yoktu. Bir kalıp teneke peynirine benzerdik, öyle bildik, ak, delik ve peynirin kalıbını aşan sıfatlarla sürünür giderdi cümle ailemiz: Babam, annem, ben, kardeşim erkek... Âlem yaygarasına karşı teksesli ve kederli bir kuartet..."

Böyle başlayan bir romanı kapatıp yerine bırakabilir misiniz? Yeniden aldığınız rafa koyabilir misiniz? Koymayın da zaten. O zaman gidip kendinize bir-iki roman alın. Ama dikkat edin aralarında mutlaka Uyurkulak'ınkiler de olsun.

Çünkü o, edebiyatımızın "Kekeme Çingene"sidir. Zurnanın ucundaki yepyeni Çingene.

ERKEN KAYBEDENLER

İlkokuldayken en büyük kâbusum ufak tefek hırçın bir oğlandı. Her fırsatta saçımı çeker, teneffüslerde kalem kutuma hamamböcekleri bırakır, akşam okuldan eve doğru yürürken çelme takıp beni düşürmeye çalışırdı. Arada bir oğlanlarla kızlar arasında kavgalar olurdu. O zaman en önde durur ve özellikle beni hedef alarak kafama mevsimine göre erik ya da kestane yağdırırdı.

Boş zamanlarında benimle uğraşmayı bir eğlence haline getirmişti. Aynı mahallede oturuyorduk, aynı okula gidiyorduk ve aynı sınıftaydık. Hiç kurtulma şansım yoktu. İsmimi bile söylemiyordu. En çok gücüme giden de buydu. Diğer çocuklar kadar atak değildim. Aslında düpedüz hanım evladıydım. Bunu en önce o fark etmişti: Bana, "Korkak tavuk!" diyordu.

Bir gün, üzerime yapışmış bu yaftadan kurtulabilmek için gözümü karartıp bir hamle yapmaya karar verdim. Alt sokaktaki inşaatın birinci katından atlayacaktım. Bütün çocuklar bunu yapıyordu. Bir ben yapmamıştım. Ayrıca aşağıda düşüşün şiddetini hafifletecek bir kum yığını vardı. Hafifçe salınıp kendimi bu tepeciğin üzerine bırakmak yeterli olacaktı. Korkudan bacaklarım titreyerek inşaata çıktım. Herkes aşağıdaydı. O da oradaydı. Diğer oğlanları toplamış, onlarla beraber gıdaklı-

yor ve artık takma ismim haline gelmiş tamlamayı bağırıp duruyordu. Bu ses kulaklarımda uğuldarken, gözümü kapatıp atladım. Nasıl düşeceğimi planlayamadığım için kumun üzerinden kaydım ve kafa üstü yere çakıldım. Yüzümün bir tarafını kaplayan ve haftalarca geçmeyen yaralarla ömrüm boyunca yakamı bırakmayacak yükseklik korkusunu da böylece edinmiş oldum.

Garip olan şuydu ki, o gece aynı çocuk arada bir tüneyip sokağı seyrettiğim pencerenin altında saatlerce boşuna beklemiş ve anneannem onu yollayana kadar da evine gitmemişti. Halbuki ben iyileştikten sonra okulda karşılaştığımızda, tek kelime bile etmedi. Eve dönerken geride kalıp başka çocuklarla yürüdü. Okulda yemeğimi alıp kaçan iriyarı bir oğlanla kavgaya tutuşup sıkı bir dayak yedi. Ve birkaç ay sonra, biz taşınıp giderken bir elektrik direğinin arkasına saklanarak ağladı.

Erkeklere dair düşünmeye bu olaydan sonra başladım. Pek acayiptiler. Hoyrattılar. Kavgacıydılar. Birbirlerine caka satmak için yapmayacakları yoktu. Seni itip kakıyorlar, sonra da oturup ağlıyorlardı. Anlaşılır gibi değildi. Dertleri neydi bunların? Erkeklerle ilgili kariyerimin daha sonraki aşamalarında da üç aşağı beş yukarı bu noktada takılıp kaldım, daha derinlikli bir algıya ulaşamadım.

Geçen hafta Emrah Serbes'in yeni çıkan öykü kitabı *Erken Kaybedenler*'i okuyunca, uzunca bir süre kafa yorup sonra içinden çıkamayarak rafa kaldırdığım bu soruya geri dönmek zorunda kaldım.

Emrah Serbes'i, ilk kitabı, *Her Temas İz Bırakır* çıktığından beri ilgi ve heyecanla izliyorum. İlk iki kitabıyla hem iyi bir romancı olduğunu kanıtlayan hem de küskün polis komiseri Behzat Ç.yi yaratarak Türk polisiyesindeki bir boşluğu başarılı bir şekilde dolduran yazar, erkeklerin iç dünyasını insanın içine dokunan bir duyar-

lılıkla anlatma becerisine sahip olduğunun işaretini romanlarında da vermişti.

Son kitabında, erkeklik hallerinin daha erken bir aşamasıyla ilgilenmeye karar vermiş gibi görünüyor. Öykülerindeki oğlanların hepsi, Behzat Ç.nin çocukluğu gibi sanki. Hepsinin hikâyesinde bir kırgınlık, bir tutulma, bir başaramama hali var. Emrah Serbes, bütün bu oğlanların, çocukluktan erkekliğe geçerkenki kırılma hallerini anlatıyor. Hemingway'in öykülerindeki genç erkekler gibi, Serbes'in karakterleri de çoğu kez erkeklik modelleriyle hesaplaşıyor ve bu hesaplaşmadan yenik çıkıyorlar.

Bu öykülerin hepsi bir bakıma benimki gibi birer "düşüş hikâyesi", kumu tutturamayıp kafa üstü taşa çakılmanın hikâyesi.

Erken Kaybedenler'i (özellikle de "Korhan Ağbi'nin Kardeşi" adlı o nefis öyküyü) okurken, ilkokul yıllarımın korkulu rüyası haline gelen o oğlana dair bir şeyleri anlar gibi oldum. Fark ettim ki, o gün yere çakılan sadece ben değildim. Ben yüzüstü yere indiğimde, o da benimle düşmüştü aslında. Kapıda beklemeler, başka oğlanlara dayılanmalar, direk arkalarına saklanıp ağlamalar hep bundandı.

Benim yüzümdeki yaralar çoktan geçti. Emrah Serbes'in öykülerini okuduktan sonra oturup uzun uzun düşündüm: Onunkiler ne oldu acaba?

ATMOSFER YARATMAK

Rus hikâyeci ve oyun yazarı Anton Çehov, "Doktor" adlı kısa öyküsüne derin bir sessizlik içinde duyulan bir sinek vızıltısını anlatarak başlar. Taşrada yoksul bir evin yatak odasıdır burası. Yatakta bir çocuk ateşler içinde yatmaktadır. Annesi oğlunun başında sessiz sessiz gözyaşı döker. Doktor ise pencereden dışarı bakarken, umutsuz bir şekilde cama çarpıp duran sineği görür. Onunla birlikte biz de sineğin yeniden ve yeniden cama vuruşunu izleriz.

Bu küçücük sahne ilk anda gereksiz gibi görünebilir. Ama bütün öyküyü anlamamızı sağlayacak detay budur aslında. Öykü açıldıkça, yatakta ölmekte olan çocuğun kendi oğlu olduğundan şüphelenen ama bundan bir türlü emin olamayan doktorun kısılmışlığını fark ederiz. Odadan koşarak çıkmak istediğine hiç şüphe yoktur. Ama bu şüphe, onu ömrü boyunca kovalayacak, o küçük ve bunaltıcı odada yaşananlardan hiçbir zaman kaçamayacaktır. Bu açıdan, kafasını umutsuzca cama vuran o sinekten hiçbir farkı yoktur aslında.

Bir öykünün atmosferi işte böyle kurulur.

Çehov bu meselenin feriştahıdır. Atmosfer yaratmakta üzerine yoktur. Bu becerisiyle hayranlık uyandırır insanda. Alıştığınızı, anladığınızı zannedersiniz ama son-

ra önünüze öyle bir sahne ile çıkar ki, her seferinde bir kez daha şaşırır kalırsınız.

İyi hikâyecilerin hepsi bu hassayı taşırlar. Çünkü sonsuz zamanları, sonsuz mekânları yoktur. Hepsi sınırlı bir alan içinde tek bir hikâye anlatıyor olduklarının farkındadırlar. Hiçbir fazlalık hoşgörülemez. Bunu bilirler. Onun içindir ki, laf söylemek konusunda biraz cimrice davranırlar. Ama bize anlatmadıkları şeyler, en az anlattıkları kadar önemlidir. Onları bulup çıkarmak da okuyucunun işidir.

Çehov'dan devraldığı mirası layıkıyla taşıyan yönetmen Nuri Bilge Ceylan da, bu anlamda hikâyeciliğinin doruğuna ulaşmış. *Bir Zamanlar Anadolu'da*'yı çekerken kullandığı sinema diline aşinayız elbette. Bunu daha önceki filmlerinde de gördük. Ama kendi adıma konuşmam gerekirse, onu bu kadar mahirce kullandığına ilk kez tanık oluyorum. Öyle ki, her bir detay incelikle düşünülmüş planlanmış: Yalnızca imgeler değil kişiler, diyaloglar, hatta sessizlikler bile atmosferi oluşturacak (ya da güçlendirecek) şekilde düzenlenmiş.

Hıncal Uluç'un, "Çıkarıp atın, kimse fark etmez," diyerek veryansın ettiği yuvarlanan elma sahnesine dair Ali Arıkan, "Gökten Bir Elma Düştü" başlığı altında harika bir cevap yazmış. O sahnenin nasıl da filmin bütününe ışık tuttuğunu gayet güzel anlatıyor. Onun için bu ayrıntıya burada bir daha değinmeye gerek görmüyorum.

Fakat en az onun kadar önemli ve onun kadar uzun bir başka sahneden söz etmek isterim. Filmin ortalarına doğru bir yerde, Komiser Naci (Yılmaz Erdoğan), Savcı Nusret (Taner Birsel) ve Doktor Cemal (Muhammet Uzuner), bir cesedin nereye gömüldüğünü bulmaya çalışırken, bir ara umutsuzluğa kapılıp yanlarındaki cinayet zanlılarıyla birlikte bir köyde mola veriyorlar. Hepsi yorgun, aç ve uykusuz. Yemekten sonra kalkacakları anı bek-

lerlerken, üzerine gecenin karanlığı çökmüş bu adamların tepesinde bir ışık beliriyor. Bir süre sonra anlıyoruz ki, bu ışık onlara çay getirmek için gelen muhtarın kızıdır.

Nuri Bilge Ceylan, katilinden savcısına bütün karakterlerin bu meleksi kızın elinden çay alırkenki ifadelerini gösteriyor bize. Uzun yakın planlar bunların hepsi. Pırıl pırıl parlayan idare lambasının ışığında gördüğümüz yüzlerde ayrı birer hikâye okuyoruz. Bu gencecik kız filmdeki aydınlık tek şey, onu anlıyoruz. Her biri değişik mutsuzluklarla boğuşan bu adamlara çay değil umut dağıtıyor sanki. Oysa umut etmeyi çoktan bırakmış onlar. Bu kız unuttukları şeyleri hatırlatıyor. Hatırlamak da can acıtıyor.

Hani bir şiir okurken herkes başka bir şey düşünür ya? Kimi geride bıraktığı sevgilisini, kimi toprağa verdiği bir yakınını, kimi işlediği günahları, kimi ise işlemediklerini. Bu sahne de işte öyle bir şiir gibi açıyor bütün karakterlerin ruhunu, en derin yerlerine dokunup en saklı şeyleri çıkarıyor. Hem de neredeyse hiçbir şey söylemeden yapıyor bunu.

İnsan hayatta böyle tek bir sahne çekse, huzur içinde ölebilir bence. Uzunmuş kısaymış, kimin umrunda!

Bir Zamanlar Anadolu'da gerek hikâyesi, gerekse bu hikâyenin aktarılış biçimi açısından sinemamızın mihenk taşı olacak filmlerden biri. Sinemayı görsel edebiyat olarak algılayanlardan olduğum için, bu filmin Türk edebiyatının da tarihî anlarından birine işaret ettiğini düşünüyorum.

OZANIN ÖLÜMÜ

Neredeyse bir asır önce, Toros Dağları'nın Fırat'tan ayrılan kolunun eteklerinde bir çocuk dünyaya geldi. Adını Kemal koydular. Doğarken öyle uzun ve nameli bir çığlık atmıştı ki, bütün köy duymuştu sesini. Gürbüz topaç bir bebekti. Anasının memesine sarıldı. Çukurova'nın bin türlü illetine rağmen hayatta kaldı.

Dünya ona iyi davranmadı halbuki. Babasını bıçakladılar. Namaza durmuş adama biri yanaştı ve onu kalbinden hançerledi. "Küt" diye düştü babası caminin zeminine, bedeni son kez secde eder gibi yere kapanıp kaldı.

Bu cinayet Kemal'i hiç terk etmedi. Nereye baksa önce oradaki şiddeti gördü, haksızlığı fark etti.

Okulda da şansı yaver gitmedi pek. Aslında gidecekti de gidemedi. Kemal Kürt'tü. Üstelik yetimdi. Babasının ölümünden sonra iyice içine kapanmıştı. Anılarını anlattığı kitapta şöyle diyordu:

"Onun ölümüne uzun yıllar inanamadım ve mezarına hiç gitmedim. Uzun yıllar mezarın yanından bile geçmedim. Öldüğünden dolayı da ona derinden kırıldım, küstüm."[1]

1. Abdi İpekçi, Yaşar Kemal ile Söyleşi: "Halka Kim Zulmediyorsa Onun Karşısındayım", *Milliyet*, 1971.

Olanaksızlıklar içindeydi ama yine de ortaokula kadar okudu Kemal. Sonra öğretmen vekilliğinden kâtipliğe, traktör sürücülüğünden kütüphane memurluğuna kadar türlü çeşitli işe girip çıktı. Ama kitaplarla tanışmıştı bir kere. Onlarla arasını hiçbir şey bozamadı. Girip çıktığı işlerde umutlarını taze tuttu hep. Belki de bir gün kendisinin de kitaplar yazacağını bildiği için.

Seneler geçip de yağız bir delikanlı olduğunda, Osmaniye'den çekip gitmek istedi. Köyündeki çeltik tarlalarında ırgat başı olarak da kalabilirdi. Ama yerinde duramadı artık. Onu dürten içindeki edebiyattı. Belli ki ta o zamandan zihninde büyük hikâyeler mayalanıyordu. Haksızlıklar göğsünü dolduralı çok olmuştu zaten. Çıkmak için bir yol arıyorlardı. O yolların biri nasıl olduysa hapishaneye çıkmıştı. Daha 17 yaşındayken tanıştı davalarla, yargıçlarla, mahpuslukla. Oysa sadece güzel bir ülkenin peşindeydi. Haksızlıkların, katillerin, hırsızların olmadığı bir ülkenin hayalini kurmuştu. Çukurova ona dar geliyordu şimdi.

Böylece yürüdü gitti Kemal ve sonunda büyük kente vardı. O dönemde taşradan gelen hemen herkes gibi o da herhalde Haydarpaşa'da trenden indi. Muhakkak etrafına şöyle bir baktı. Belki de tahta valizini bir elinden ötekine geçirdi. Gördü ki, bu şehir başka şehirlere hiç benzemiyor. Ama bu şehrin insanları dünyanın en kanı sıcak, en cana yakın insanları değil. Fukarası bol, zengini zalim. Bereketi ise yalnızca bir masaldan ibaret. Bir zamanlar güzelliğin hüküm sürdüğü, altın ışıltılarıyla kubbelerin güneşin altında parladığı o masal kenti şarkılarda kalmış. Onun yerine insanın insana kastettiği, fabrikaların solur gibi adam yediği, gece kuytularda kanlı cinayetlerin işlendiği bir şehir bu.

Yirmili yaşların başındaydı bu olduğunda. Onu ilk seferinde Çukurova'ya geri döndüren de bu muydu aca-

ba? Yine de Kemal yazmaktan vazgeçmedi. Küçük dergilere yollanan hikâyeler, İstanbul'a ikinci gelişinde *Cumhuriyet* gazetesine yazdığı tefrika edilmiş röportajlara dönüşecek, daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşacaktı. Sonradan, *Bu Diyar Baştanbaşa* adı altında toplanacak söyleşiler, Türkiye'nin dört bir yanından insan manzaraları naklediyor, akıcı dili ve akılda kalıcı hikâyeleri ile, konuşulan bir dizi yazı haline geliyordu. Maya tutmuştu. 50'li yılların ortalarında *Yanan Ormanlarda 50 Gün*, *Çukurova Yana Yana*, *Peri Bacaları* basıldı.

Kitaplar birbiri ardından çıkıyor, Kemal yavaş yavaş ünleniyordu. Üslubu oturmuş, okuyucu onun "her şeyi gören gözü" ile tanışmıştı.

İlk büyük romanı olan *İnce Memed*'i yazdığında, ne tür bir yazar olduğunun ilk işaretleri de ortaya çıkmış oldu. Kemal herhangi bir romancı değildi. Kadim bir geleneğin sözcüsü, yok olmaya yüz tutmuş bir lisanın son ustasıydı o. Anadolu'nun en eski halklarının hikâyeleri birleşmiş onun ağzından bir nehir gibi üzerimize akıyordu. Sanki büyük ozanlardan biri mezarından kalkmış ve ona el vermişti. Sanki "Al gözüm seyreyle, Kemal" demişti. Yoksa tek bir adamın zihninde dolaşan bu kadar sözcüğü, bu kadar rengi ve ışığı nasıl açıklayabilirdik?

Yaşar Kemal, insanın insana yaptığı fenalığı görüyordu. Kan davalılar, fesatlar, katiller, çıkarı için gık demeden anasını bile kesebilecek tefeciler, zulmün kitabını yazmış beyler, devlet kapısından beslenen zorbalar, ağanın önünde eğilmekten sırtı kamburlaşmış ırgatlar, marabalar, köylüler. Bunların hepsi Kemal'in iyi bildiği şeylerdi. Ama fenalığın yazarı değildi o. İnsanlığın dönüştürücü gücüne, halkların kendi kaderini tayin edebileceğine, en zayıf görünen kişilerin soylu duygulara sahip olabileceğine inanıyordu. *Demirciler Çarşısı Cinayeti* gibi her sayfası kötülükle dokunmuş bir romanda bile, karşı-

mıza Kambur Tellal gibi bir karakter çıkarabiliyordu mesela. Hayatı boyunca adam yerine konmamış Kambur Tellal, zalim Kurtboğa'ya kafa tuttuğu zaman, çaresiz olduğunu sandığımız bu küçük insanların içindeki direnci görüp umutlanıyorduk. Sadece tek bir kişinin hikâyesi değildi bu. Kemal, Çukurova insanının hayatından yola çıkarak bütün ezilenlerin, bütün yoksulların, bütün aşağılananların destanını yazıyordu.

"Ben iki şeye inanırım," diyordu bir konuşmasında, "iki şeyin sonsuz gücüne, sonsuz yaratıcılığına, sonsuz değişimine: halk ve doğa." Yani dağın taşın, otun kuşun, börtü böceğin de yazarıydı o. Sanki Çukurova'nın deresi tepesi senelerdir onu beklemişti dile gelmek için. Uzun tasvirleri yüzünden ona çok yüklendiler. Bir bal arısının kanadından yansıyan güneşi anlatmak için üç sayfa harcadığını söyleyip ondan yüz çevirdiler. Ama Kemal aldırmadı buna. Dünyayı bir bütün olarak görüyordu çünkü. Arının kanadını fark etmeyen, güneşin parladığını da göremiyor demekti. Bu kadar basitti. Onun için arıları anlatmaya devam etti. Sadece arıları mı? Pampallardan pabuç incirlerine, kadife çiçeklerinden üçgül pembelerine her türlü çiçeği bıkmak usanmak bilmeden saydı döktü. Hepsinin bir bir kaybolacağını, bir gün onları göremez olacağımızı bildiği için yaptı bunu. Ve haksız çıkmadı. Hiç haksız çıkmadı.

Yazmaya karşı büyük bir iştahı vardı. Hep daha çok yazması gerektiğini düşünüyordu. Uzun bir hayat yaşadı. Ama ona yetmedi. Çünkü istediklerini yapabilmesi için bundan daha fazlası lazımdı. Sadece yazmak için değil, eğer ona bakmazsak doğanın bize küseceğini insanlara anlatmak için de uzun yaşamak istiyordu:

"Dünyamız gün geçtikçe boşalıyor. Dünyamız gittikçe fukaralaşıyor. Bunu göremeyenler, trajediyi sanat olarak yaratmayanlar ve ne yaparlarsa yapsınlar kimse

onların yüzüne bakmaz. Bir gün bakarlar, iki gün bakarlar, sonra? Kendimden memnun muyum, daha çok çalışmalı, daha çok yazmalı, insan insan dolaşıp insanlara, doğa yok olunca bizim de soyumuzun kuruyacağını anlatmalıyım."

Bütün bunları yapmak için insanın bir değil, birkaç ömrü olması gerekiyordu. Kemal'in ise çok hikâyesi vardı ama yalnızca bir tek hayatı oldu. Onu da bildiği gibi yaşadı. Sözünü sakınmadan. İfade özgürlüğünden Kürt meselesine kadar her konuda fikrini söyleyerek. Ve yazarak. Coşkun bir ırmak gibi hiç durmadan yazarak.

Bir sabah artık gitme vakti geldiğinde, güzel bir ülkenin hayali göründü gözüne. Orada çayırlar renk renk çiçeklerle doluydu, toprak ekinlerden görünmüyordu. Bir de atlar vardı ki, insan gözünü alamıyordu: "Küheylan, seklavisi, cins cins, don don. Dorusu doruların en parlağı, alı kırı, kulası, abeşi, demirkırı, yağızı da öyle." Orada konuksever insanlar, her sözleri cana can katan kişiler vardı. Kendisini çok eski bir dostu yeniden görmüş gibi selamladılar.

Kemal ölüyor olduğunun farkındaydı. Ama bu ülkede ölüm bile güzel göründü gözüne. Onun için hiç endişe etmedi. Yavaşça kalabalığa karıştı. Baktı güneş çoktan çekilmiş. Torosların eteklerindeki gölgeler derinleşiyor. Fırat Nehri kabarmış, arkasından son suyunu döküyor. Vakit tamam, dedi kendi kendine.

O iyi insanlarla birlikte o güzel atlara bindi ve ufka doğru gözden kaybolup gitti.

XI

Okurlar, Kütüphaneler, Editörler

KURTLAR VE ASLANLAR

Okumayı sevenler ikiye ayrılır: Aslan okuyucular ve kurt okuyucular. Aslanlar, önlerine ne gelirse yalayıp yutarlar. Yerde bir kâğıt parçası görünce okumadan geçemeyenler, lokantaya gittiklerinde önlerine gelen menüye sonu "tatlı" biten bir kısa hikâye muamelesi yapanlar, gazeteleri kıyıda köşede kalmış, en küçük haberlere kadar hatmedenler hep bunlardır.

Her iyi okuyucu, hayatının bir döneminde aslan okuyucu olur ama çok azı aslan olarak kalmayı başarır. Çünkü aslanlık "bakir okuyuculuk"tur bir yandan da. Her sevgilide nasıl ilk aşkınızdan bir iz buluyorsanız, okumayı öğrendiğinizde yüreğinizi titreten o ilk heyecan da sevdiğiniz her yazarla tekrarlanır durur. Onun içindir ki, yorganın altında gizli gizli Jules Verne okurken uyuyakalıp rüyasında arzın merkezine inen çocukla, bütün Iris Murdoch romanlarını arka arkaya okuduktan sonra Akdenizli mizacını bir kenara koyup İngiliz usulü sıkıntılar yaşamaya başlayan bir yetişkin arasında aslan okuyuculuk açısından pek bir fark yoktur.

Kurtlar ise böyle değildir. Aslanlar gibi iştahla saldırmak yerine, önlerine gelen her kitabı önce iyice bir koklarlar ve öyle her şeyi okumaya tenezzül etmezler. Hepsinin ayrı ayrı hassasiyetleri vardır. Bazısı kelime oyunla-

rına tahammül edemez, bazısı samimiyet krizlerine girer, bazısının da dille ve üslupla ilgili alerjileri vardır. Kimi doğuştan böyledir, kimi yaşlandıkça kurtlaşır, huysuzlaşır, seçici olmaya başlar. Aslında kurtluğun yaşlanmakla ilgisi, edindiğimiz ince zevklerin bizi birer "gurme" haline getirmesinden de ziyade, şu gerçeğin kafamıza dank etmesindendir: Kısa ömrümüzün dünyadaki bütün kitapları –hatta yalnızca iyi kitapları bile– okumaya yetmeyeceğini fark ederiz ve bunu hissettiğimiz andan itibaren elimizi öyle her kitaba atamaz oluruz.

Gençken hiç ölmeyecekmiş gibi yaşar ve okurken, ölümsüz olmadığımızı keşfettiğimiz andan itibaren sadece yaşamak konusunda değil, gönlümüzce okumak konusunda da tutulur kalırız. İronik olan şudur ki, bir kurt okuyucu her zaman "yeniden okuyan" biridir. Kurtların hepsi eninde sonunda daha önce okudukları kitaplara yeniden el atarlar. Bunca iyi kitap ve bu kadar az zaman varken, insanın satır satır bildiği bir kitabı yeniden okuyor olması bir lükstür aslında. Hem de çok büyük bir lüks. Bunu kimse kurtlardan daha iyi bilemez.

Aslan okuyuculuğun en fena tarafı oburluktur. Aslanlar, daha fazla hep daha fazla ister ve doymazlar bir türlü. Daima bir sonraki hamleyi merak ederek, okudukları kitaplarda, olay örgüsünün cazibesine kapılır giderler. Polisiyelerin bir kısmı aslan tarafımıza hitap eder ve yalnızca bu zevki verir (iyi polisiyeler bunun ötesine geçebilenlerdir): Tam öykünün içinde kaybolduğumuzu düşünürken, yazar elimizden tutup bizi kendi kurguladığı labirentten çıkarır. Böylece, yolun sonunu görmüş olmaktan kaynaklanan anlık bir haz duyarız. Ama bir daha o kitabı elimize almak gelmez içimizden; çünkü bu tür kitaplarda aslolan yolun kendisidir ve biz o yoldan geçmişizdir artık. Şimdi başka yollar isteriz.

Kurt okuyucuyu aslan okuyucudan ayıran en önem-

li özellik, ikinci bir kez okumayı istemeyeceği her kitaba şüpheyle bakmasıdır. Onun ilgilendiği kitaplarda önemli olan yolun kendisi değil, o yolda nasıl yüründüğüdür. Bu soruya yanıt bulabilmenin verdiği zevki, bir bilmecenin çözülmesinden aldığı anlık hazza tercih eder. Yeni bilmeceler sunan ortalama bir kitabı okumaktansa, tanıdık iyi bir hikâyeye dönmek istemesi de bundandır. Çünkü her okuyuşunda bir başka cümle aydınlanır, bir başka tasvir dikkatini çeker, ya da daha önce pek de önemsemediği bir yan karakterin, hiç de sandığı gibi silik biri olmadığını fark ediverir.

Onun içindir ki, bir kurt okuyucuysanız eğer, eliniz mutlaka daha önce okuduğunuz kitaplara uzanır. Sonra bir de bakarsınız ki, senelerdir tanıdığınız ama sizi hâlâ şaşırtabilen birkaç iyi dostla söyleşir gibi hep aynı romanları okuyup duruyorsunuz.

ÇAKAL OKUYUCULAR

Aslan ve kurt okuyuculardan söz etmişken, çakalları da unutmamak lazım. Uzaktan çok farklı görünseler de şüpheci kurtlarla açgözlü aslanların ortak bir yanı vardır: İkisi de tadını çıkararak kitap okurlar. Hikâyenin sürükleyip götürdüğü zamanlar dışında pek aceleci oldukları da söylenemez. Çakal okuyucular ise diğerlerinden işte burada ayrılır. Okudukları metnin ne olduğuna pek aldırmazlar. Onlar tamamen faydacıdır. En kısa yoldan netice almak isterler. İlkokulda okuma yarışmasını kazananlar, hızlandırılmış okuma kurslarına yazılanlar, uykuda dil öğrenme programlarına katılanlar hep onların arasından çıkar. Öyle uyanıktırlar.

Çakallar bir metni okurken önce şunu düşünürler: En fazla şeyi en kısa sürede nasıl öğrenebilirim? Bu tür okuyucu için her kitap bir telefon rehberi sayılır. Eline ne verirseniz verin, bir isimler kataloğu ya da ilişkiler envanteri niyetiyle bakacak ve öyle okuyacaktır.

Agatha Christie polisiyelerinin girişinde romandaki kişilerin sıralandığı bir bölüm olurdu hani? Çakal okuyucuların seveceği şeylerden biridir bu mesela. Metni nasıl okuyacağına dair bir rehberdir çünkü. Kapağı çevirince karşınıza şöyle bir şey çıkar: "Böğürtlenli Kekin Esrarı", Yazan: Agatha Christie, Romanda Adı Geçen Önemli Ki-

şiler: Körk Nikols (Adadaki büyük evin sahibi), Lusi Oven (Genç ve güzel bir öğretmen), Maykıl Barley (Emekli bir yargıç), Doktor Armstrong (Çok yakışıklı, orta yaşlı bir adam: Lusi'ye ilgisi olduğu bilinmektedir), Toni Spitter (Uzun boylu, genç bir serüvenci: Lusi'nin çocukluk arkadaşı), Emma Kurtis (Altmış beş yaşında bir ihtiyar kız), Uşak Rogers (Konukları odada karşılayan adam), Bayan Rogers (Uşağın karısı), Herkül Puarot (Meşhur Belçikalı dedektif).

Bir çakal buna bayılır. Çünkü daha bu girişten adadaki büyük evde oturan Bay Nikols'un mevta olacağını kestirebilir. Polisiyelerde mal mülk edinmek iyi bir fikir değildir nitekim. Ayrıca doktor ve uzun boylu serüvenci arkadaş da, Lusi yüzünden kitabın ortalarında bir yerde muhakkak kapışacaktır. Kız kurusu Emma ise, onların dedikodusunu yapmaktan vakti kalırsa, brandileri birbiri ardına yuvarlayan yargıçla azıcık kırıştırmanın yollarını arayacaktır. Katil elbette uşaktır. Uzun süre konuk karşılamanın insanı katil edebileceğini herkes bilir.

Çakal okuyucudan bunlar hiç kaçmaz. Sadece bunlar mı? Haritalar, grafikler, aile ağaçları. Hepsine bayılacaktır. Her biri birer anahtar sunar çünkü. Çakallar da, aslanlarla kurtlardan farklı olarak kapının kendisinden çok, anahtarla ilgilenirler. Bütün çakal okuyucular üç aşağı beş yukarı aynı ruh haliyle okur. Belli sözcükleri aradıkları için, metni tarayarak ilerleyen "avcı-toplayıcılar", soldan sağa gitmek yerine çapraz okuma yaparak zaman kazanmaya çalışan "yengeçler", paragrafların ilk ve son cümlelerine bakıp gerisini atarak okuyan "süpürgeciler" ve diğerleri. Bunlar karşılaştıkları her kitabı aşılması gereken bir engel gibi görürler. Kitabın bir roman mı, bir şiir kitabı mı olduğu önemsizleşir bir zaman sonra. Mühim olan onu bir an evvel okuyup kenara koymaktır.

Akademik bir metin okuyorsanız ya da ansiklopedik

bir bilgi arıyorsanız hoş görülebilecek bu yöntemlerin yanı sıra, bir de okurlar âleminde "yasadışı" sayılabilecek başka yollar vardır ki, esas çakallar bunlara başvuranlar arasından çıkar. Bir kitabın önsözünü okumanın yeterli olduğunu düşünenlerden tutun da, yalnızca özetine bakıp ahkâm kesenler, ya da bir-iki eleştiriye göz atıp idare edenlere kadar kimi öğrenciler bu gruba girer. Ancak, okumaları gereken metinleri başkalarına okutup anlattıranların kalbimde apayrı bir yeri vardır. Olayı bambaşka bir boyuta taşımışlardır çünkü.

Hepsi içinde en yaratıcı olanlar onlardır. Ellerine iki satır olay örgüsü verin, onu allayıp pullayarak sayfalar doldurabilirler. Çakallıkta son nokta budur. Bütün son noktalar gibi bu da bir sınıra işaret eder. Burası artık okuyucunun yazara dönüştüğü yerdir. Onun içindir ki, bu gruba "yazıcılar" ya da, sözlü edebiyat geleneğinden beslendikleri gerçeğini göz önünde bulundurarak, "masalcılar" diyoruz.

Masalcılar çok eğlenceli hikâyedir. Onları böyle bir-iki satırla harcamak haksızlık olur. Onun için isterseniz başka bir yazıya bırakalım.

MASALCILAR

Çakal okuyucuları tarif ederken, okurlar dünyasında "yasadışı" sayılabilecek yollara başvuranlardan bahsetmiş ve sınırlı bilgi ya da algısına rağmen, bir metne dair uzun uzun konuşabilenlerden oluşan bir başka kategori olduğunu söylemiştim.

"Masalcılar"ın çoğu, çakal okuyucular gibi hinlik peşinde değildir aslında. Bir kısmının derdi daha çok, okuduğu metinle ilişki kuramamak ya da yanlış ilişki kurmaktır. Bazısı okuduğu metni anlamaz ya da düpedüz yanlış okur. Çoğu kez bu o kadar temel bir algı kaymasıdır ki, yapacak pek bir şey yoktur. Bir arkadaşımın annesi, kocasını kaybettikten sonra kendini okumaya vermişti. Ona kitap yetiştiremiyorduk bir türlü. Bir gün arkadaşım suratında garip bir ifadeyle çıkageldi ve annesinin, *Dönüşüm*'ü çok beğendiğini söyledi. Gregor Samsa için, "Bayılıyorum bu çocuğa," demiş. Verdik diğer Kafka'ları da. Ne yapalım!

Bazısı ise, kendi gündemi çok ağır bastığı için olacak, ne okursa okusun hep aynı şeyi görür. Bu tip okuyucu da konuşmayı sevenler arasındadır. Ama önüne ne koyarsanız, size hep aynı şeyi anlatacağı için, bir zaman sonra yorucu olabilir. Yine de bunun neşeli örneklerini görmüşlüğüm vardır. Mesela eski bir öğrencim, Platon okunan bir dersin sınavında aynen şunları yazmıştı:

"Bütün düğünler kötü birer kopyadır. İdeal düğün diye bir şey olamaz. En azından bu dünyada."

İlginç bir örnek seçimi. Ama tam puan verdim, gitti. Sonuçta meselenin özünü kavramıştı.

"Masalcılar"ın bir başka türü, okuduğu şeye dair değil de, okuma eyleminin kendisine dair konuşmaktan hoşlananlardır. Bunlar sizi yakalar yakalamaz, okumanın ne kadar güzel bir alışkanlık olduğundan, mutlaka çocuk yaşta edinilmesi gerektiğinden ve her koşulda okumayı başardıklarından söz açacaklardır. "Hobilerim arasında müzik dinlemek ve okumak..." diye sayıp dökenleri de bu gruba dahil edebiliriz. Bunlar anlamazlar ki, okuyucunun hası sabah akşam okumanın erdemine dair konuşmaz. Onun yerine okuduğu kitapla ilgili bir-iki şey söylemeyi tercih eder belki. Ya da oturup düşünür, ne bileyim!

Ama en güzeli, okumadığı kitaba dair konuşmak zorunda kalanlardır. İşte asıl beceri ve sanat burada yatar. "Masalcılar"ın en eğlenceli türü olan bu grubun ayırt edici özelliği, elindeki en küçük bilgiyi bile çekiştire çekiştire yufka gibi açıp bir kompozisyon haline getirebilmesidir. Daha önce de yazdığım gibi, hepsi arasında en yaratıcı olanlar onlardır. Ellerine iki satır olay örgüsü verin, onu allayıp pullayarak sayfalar doldurabilirler. Ben ne virtüozler gördüm, siz bilmezsiniz! Öyle beceriklileri vardır ki, onlara sadece öykünün adını verin, oturup dört başı mamur deneme yazarlar. Elleri bile titremez.

Bu grup için amaç, sayfayı bir şekilde doldurmaktır. Fakat herkesin yöntemi farklıdır elbette. Kimileri kategorilere başvurur: "Bu öyküdeki karakterler ikiye ayrılıyor: Kadınlar ve Erkekler." Kimileri totolojileri tercih eder: "Buzzati'nin 'Yedi Ulak' adlı öyküsünde tam yedi ulak vardır." Bazıları duygusaldır, okurken hıçkırıkları duyar gibi olursunuz: "Bu karakterin başına gelen kabul edile-

mez bir şey! Kim olsa isyan eder." Bazıları doğuştan heyecanlıdır, Borges'in öyküsünden bahsederken kendini kaybeden şu öğrenci gibi: "Babil Kütüphanesi'nin duvarları bir harika!"

Başka bir grup ise, hangi konudan bahsedecek olursa olsun, insan tecrübesinin açıldığı ilk noktaya, hatta mümkünse zamanın başladığı âna geri dönmek ister: "İnsanlar özgürlük meselesini yüzyıllardır düşünüp durmaktadır." Bazısı ise çözümü aynı fikri değişik şekillerde tekrarlamakta bulur:

"Zihin-Beden İkiliği Descartes'ın sorunudur. Sorunudur Descartes'ın Zihin-Beden İkiliği. Ki sorsanız Descartes'a, o da size aynı şeyi söyleyecektir."

Kimi çaresizliğe kapılır ve bunu yansıtır:

"Bu öyküde karakterin bir arayış içinde olduğunu görüyoruz. Kendini bulmak için uzun bir yolculuğa çıkmış. Ama bence pek bir şey bulamamış."

Kimi de son çare olarak yazara göz kırpar:

"Zamanımızda küçücük bir öykü bile yazmak ne kadar zordur, ne kadar çok çaba ister!"

O da olmazsa hocaya pas atar:

"Sevgili hocamızın derste söylediği gibi, Hemingway'in üslubu üslupsuz olmasındadır."

Senelerdir sınavda yapılan hataların arşivini tutuyorum. Bu örnekler de o arşivden. Umarım eski öğrencilerim bana kızmazlar. Ne de olsa bunların hepsi artık birer anı. Ayrıca ben "Masalcılar"ı seviyorum. Beni eğlendiriyorlar. Gerçek şu ki, onlar olmasa her dönem yüzlerce sınav kâğıdını asla okuyamazdım.

Siyasetin masalcıları içinse, aynı şeyi söyleyemeyeceğim. Sahneyi bir an evvel terk etmeleri hepimiz için yeğdir. Komik bile değiller çünkü.

KLASİKLERİ NEDEN OKUMALIYIZ?

İtalyan edebiyatının büyük yazarlarından İtalo Calvino, "Klasikleri Neden Okumalıyız?" başlıklı yazısında bu soruya, on dört maddeden oluşan bir liste ile yanıt verir.

İlk madde bir sebepten çok, bir tespittir aslında; hatta belki de bir tanımdır: Calvino'ya göre klasikler, genellikle insanların "okuyorum" demek yerine 'yeniden okuyorum" dedikleri kitaplardır; çünkü kimse dünya klasiği sayılan bir eseri ilk kez okuyor olduğunu itiraf etmeyi kendine yediremez.

Calvino, böyle eğlenceli bir saptamayla başladığı yazısına, klasiklerin niçin okunması gerektiğine dair birçok sebep daha göstererek devam eder. Mesela, gençken okuduğumuz romanlar o yaşlara özgü bir tutkuyla beslenirken, olgunluk çağındaki okumalarımızda ise daha önce fark etmediğimiz pek çok ayrıntının farkına varabilir, metnin derinliklerine inebiliriz. Ama Calvino'nun klasiklere dair söylediği en önemli şey, bu eserleri "bir görev ya da saygıdan ötürü" değil, "yalnızca aşkla" okumamız gerektiğidir. Hangi yazarı neden sevdiğini anlattığı vakit anlarız ki, bunu kendisi zaten yapmaktadır.

"Öncelikle Stendhal'i severim, çünkü yalnızca onda bireysel ahlaki gerilim, tarihsel gerilim, yaşam atılımı bir bütün oluşturur: Romanın çizgisel gerilimidir bu. Puş-

kin'i severim, çünkü berraklık, ironi ve ciddilik demektir. Hemingway'i severim, çünkü yalınlık, abartısızlık, mutluluk arzusu, hüzün demektir. Stevenson'u severim, çünkü sanki uçar. Çehov'u severim, çünkü gittiğinden daha öteye gitmez. Conrad'ı severim, çünkü derin sularda seyreder ve batmaz. Tolstoy'u severim, çünkü kimi zaman 'hah, şimdi anlıyorum nasıl yaptığını' duygusuna kapılırım, oysa bir şey anladığım yoktur."

Bu liste böyle devam eder gider. O kendi sevdiği yazarları anlatırken, biz de Calvino'yu neden sevdiğimizi anlamış oluruz.

Calvino'nun bu yazısına dair düşünürken, bir zamanlar öğrencim olan (şimdi kocaman bir adam oldu) Yusuf'un, ergenlere özgü bir ukalalıkla karşıma dikilip, "Neden kitap okuyayım ki? Ne işime yarayacak?" diye soruşunu hatırladım. O vakitler çiçeği burnunda bir öğretmen olduğum için, bu soruya bayağı alınmış ve klasikleri okumanın iyi bir şey olması gerektiği yolunda küskün küskün bir şeyler gevelemiştim.

Oysa, on üç yaşındaki bir oğlan çocuğuna söylenecek şey değildi bu. Ona göre, bütün bu yazarlar "edebiyat yapıyordu" ve anlaşılan, bu öldüresiye sıkıcı bir şeydi. Şimdiki aklım olsa ona derdim ki, klasikler yalnızca "hikâye" değildir. Onlardan hayatta kalmamızı sağlayacak bir sürü şey de öğreniriz.

Okuduğu romanlardan bu tür şeyler de öğrendiği anlaşılan bir tanıdığım, geçenlerde şakayla karışık, bir grup genç insanı bir tiyatro faaliyeti etrafında organize edebilmek için Dostoyevski'nin *Cinler*'de sözünü ettiği örgütlenme modelini kullandığını anlattı. Ben de ona bir dahaki sefere Steinbeck'i denemesini öğütledim. Çünkü, bu örgütçülük işlerinde kimse Steinbeck'in eline su dökemez. "Grev nedir, nasıl yapılır?" gibi soruların yanıtı olabilecek *Bitmeyen Kavga* bu konuda bir rehber kitap

ayarındadır. Mesela, bir grev örgütlemeye niyetliyseniz, sigara içmiyorsanız bile bir an evvel başlamanız gerektiğini bu kitaptan öğrenirsiniz; çünkü yazarın dediğine göre, işçilerle ilişki kurmanın yolu "ateş almaktan" geçer. Tabii, bununla da kalmaz daha bir sürü pratik bilgi edinirsiniz: Dikkatli bir okuyucu, genç bir kadına ahırda doğum yaptırması gerekirse araba farlarının ışığından yararlanabileceğini ya da çocuk doğduktan sonra bebek bezi ihtiyacı hasıl olduğunda bu sorunu işçilerden paçavra toplayarak çözebileceğini bir kenara yazar. Bu iş için toplanan bezlerin gereğinden fazla olduğunu fark eden grev liderinin bunları geri dağıtmayı reddetmesi de ayrı bir derstir aslında. Bu davranış, bize dayanışmanın kimi zaman ihtiyaçlardan daha önemli olabileceğini öğretir. Bez veren herkes, bebek için bir şeyler yaptığını düşünecek, bu katılımından dolayı mutluluk duyacak ve davayı sahiplenecektir.

Steinbeck'in romanı örneklerden yalnızca biri. Aslında, bütün klasikler, okuyucuya verdikleri edebî zevkin yanı sıra, hayata dair ıvır zıvır bir sürü bilgiyle doludur. Hepsinden umulmadık bir sürü şey öğrenirsiniz.

Hemingway'den, eğer ihtiyar bir adamsanız balığa çıkarken mutlaka yanınıza yedek bir zıpkın almanız gerektiğini; Flaubert'den, çok pahalı kumaşlar almamayı ama yanılıp da aldıysanız o zaman kumaşçınıza olan borcunuzu vaktinde ödemenizin hayati bir önem taşıyabileceğini; Dostoyevski'den, diş ağrısından haz alınabileceğini; Gogol'den, kışın St. Petersburg'da asla paltosuz dolaşmamak gerektiğini; Mann'dan, şezlongda yatarken battaniyenizi nasıl yerleştirirseniz üşümeden uzun sure uzanabileceğinizi; Çehov'dan, eğer kırk yaşından sonra âşık olmak istemiyorsanız küçük köpekli kadınlardan sakınmanızın yerinde bir davranış olacağını; Woolf'tan, bir parti düzenliyorsanız nelere dikkat etmek lazım geldiği-

ni; Joyce'dan, Eski Yunan'da yapılmış heykellerin kıç deliğinin olmadığını; Faulkner'dan da, eğer yalnızca bir çift pabucunuz varsa onu kâğıda sarıp taşımak ve ancak şehre geldiğinizde giymek gerektiğini öğrenirsiniz.

Calvino'nun söylediklerine ek olarak, klasikleri işte bütün bunlar için de okumalıyız.

EJDERHALARA İNANMAK

Her okuyucu her metinle kanat açamaz. Kimileri bilimkurguya, ütopyaya, fantastik edebiyata kapalıdır mesela. Hani şöyle bir insan türü vardır: birlikte *Avatar* seyredersiniz ve çıkışta gözlerini devirerek, "Bu film hiç gerçekçi değil!" deyiverir. Bununla, filmde tanımlanan dünya içinde bir tutarsızlık olduğunu söylemekten ziyade, sivri kulaklı mavi yaratıkların kendisine pek de "inandırıcı" görünmediğini, içinde yaşadığı dünyaya uymadığını anlatmaya çalışmaktadır aslında.

Çok sevdiğim bir oğlan var. Bir arkadaşımın oğlu. Diğer çocuklarla arası pek iyi değil. Daha çok yetişkinlerle vakit geçirmekten hoşlanıyor. Akıllı bir çocuk. Duyarlı. Farklı. Ve farklı olduğunun farkında olduğu için de biraz melankolik. Aslında tam benim tipim. Ama maalesef sadece sekiz yaşında. O yaşta bir erkeğe göre olgun davranıyor ama yine de benim için biraz genç sayılır.

Gerçi dostluğumuz baki. Birbirimizi özlüyor, soruyoruz. Geçenlerde babası onun için endişelendiğini söyledi. "Hayal gücü zayıf bizim oğlanın," dedi, "okuduğum hikâyelere inanmıyor. Böyle şey olmaz, diye kestirip atıyor." "Ne okuyorsunuz?" diye sordum. "Cadılar, sihirbazlar, ejderhalar, öyle şeyler işte," dedi.

Bu bana Coleridge'in kurmaca metinlere dair söyle-

diklerini hatırlattı. İngiliz şair ve eleştirmen Samuel Coleridge, bir edebî metinle karşı karşıya geldiğimizde, yazarla sessiz bir anlaşma yaptığımızdan söz eder. Yazar, bize tamamen hayal ürünü bir şey anlatıyor olmasına rağmen, gerçek bir öykü aktarıyormuş gibi yapar. Biz de kurmaca anlaşmasını kabul eder ve onun anlattıkları gerçekten olmuş gibi davranırız. Coleridge, yazarla okuyucu arasındaki bu anlaşmaya "inançsızlığın askıya alınması" adını verir ve bunun bir anlatı metniyle ilişkiye girmenin temel kuralı olduğunu söyler.

Bu çok da yerinde bir tabirdir. Bu anlaşma olmazsa eğer, hepimiz çocukların yaptığı gibi, "Yalan söylüyorsun!" diye bağırmak isteyebiliriz. Bu anlaşma olmazsa, ne Ursula K. LeGuin okuyabiliriz, ne ejderhalara inanabiliriz, ne de herhangi bir kurmaca metniyle ilişki kurabiliriz.

Aslına bakarsanız, bu anlaşma olmasa âşık bile olamayız. Çünkü farkında olmasak da, ilişkiler de romanlar gibi kurmacadır. Her kurmaca metinde olduğu gibi, yaşamın içinde de aynı kuralı uygularız. Her yeni ilişki, Coleridge'in yasasını çağırır. Çünkü her insan başlı başına bir anlatıdır. Onunla kanat açıp açmayacağımıza karar vermeden önce, anlatısına inanıp inanmadığımızı gözden geçirmemiz gerekir. Eninde sonunda bütün ilişkiler bu kuralla test edilir.

Birine bağlandığımızda, onunla bir anlaşma yapmış sayılırız. Yani, inançsızlığımızı askıya alıp onun anlatısına, daha da önemlisi birlikte kurduğumuz anlatıya, teslim oluruz. Anlatının kendi içinde tutarlı olması yeterlidir. Dünyanın geri kalanı ile uyumlu olması gerekmez.

Her kurmaca metinde olduğu gibi, aşkta da gerçeklikle çelişen noktalar vardır. Olanaksızlıklar, uyumsuzluklar, yalnızca hayal gücü ile gidilebilecek yerler vardır. Ama bu anlatıyı kuranlar kendi kurallarını yaratırlar. Gerçekliğe uymasa da, bu iki kişilik anlatıyı bazan dışa-

rıdaki dünyanın kendisinden bile daha inanılır ve gerçek kılarlar.

Aşk gerçekliğin kapılarını zorlar. O âna kadar tümüyle tanımlı olduğunu düşündüğümüz dünyayla çelişen bambaşka ve yepyeni bir anlatı kurar. Gündelik hayatımızın kurallarını ve mantığını yerle bir eden bir anlatıdır bu.

Onun içindir ki, âşık olmak ejderhalara inanmaya benzer çoğu kez. Olanaksız olanın mümkün olabileceğine inanmazsanız, âşık olamazsınız.

YAŞAYAN BİR ADAM...

Çoluğa çocuğa karışmış arkadaşlarımdan biriyle yemek yiyordum geçen gün. Biz sohbet ederken çocuklar sıkıldı. Bir süre sonra yanımızdan ayrıldılar. Baktım arkadaşımın küçük oğlu eline bir kitap almış sayfaları çeviriyor. Henüz beş yaşında olmasına rağmen üzerinde ağırbaşlı bir hava var. Koltuğa yaslanışı, okuduğu bölüme yoğunlaşmak ister gibi kaşlarını çatışı, sayfaları yavaş ve dikkatli bir şekilde çevirişi insana tecrübeli bir okuyucu ile karşı karşıya olduğunu düşündürüyor.

"Ozan okumayı öğrendi mi?" diye sordum. "Yok canım!" diyerek omuzlarını silkti annesi. Kendisi hakkında konuştuğumuzu fark edince, Ozan yanıma gelip kitabını gururla bana gösterdi. Bunun üzerine aramızda şöyle bir konuşma geçti:

"Ne okuyorsun?"

"Dördüncü bölüme geldim ben..."

"İyi de ne okuyorsun?"

"Kitap."

"Nasıl bir kitap?"

"Hiç resim yok." (Muzip bir şekilde gülümsüyor.)

"Anladım. Biraz resim fena mı olurdu?"

(Kafasını hayır anlamında sallıyor. Resimli kitabı bebekler okur tabii. Haklı.)

"Peki. Ne okuyorsun?"

(Suratıma dikkatle bakıyor) "Kitap."

"Ama ne hakkında?"

"Yaşayan bir adam hakkında..."

"Adam ne yapıyor?"

(Bir daha suratıma bakıyor. Muhtemelen salak olduğuma karar verdi.) "Yaşıyor."

"Dördüncü bölümde ne oluyor peki?"

"Yaşamaya devam ediyor."

Nasılsa gülmemeyi başarıyorum. Ozan'ın duygularını incitmek istemem. Zaten sonradan anlaşıldı ki, bizimki bu kitap meselesini çok ciddiye almış. Ablası okurken, kendisi okuyamıyor diye dertleniyormuş. Hatta geçenlerde uyumadan önce annesine şöyle demiş: "Okuyorum ama okuduklarımı anlayamıyorum. Bana bir gözlük alırsan belki anlayabilirim."

Üstelik çocuğa hak vermek lazım. Dördüncü bölümde adam hâlâ hayatta ise, işler iyi gidiyor demektir. Ortada gülünecek bir şey yoktur. Keşke biri bana roman taslaklarını yollayan çiçeği burnunda yazarlara da söylese bunu: Genç yazar, birinci vazifen karakterlerini birkaç bölüm boyunca hayatta tutmaktır. Herkesin sapır sapır ölüp gittiği romanlar yazamazsın. Yazarken şunu düşünmekte fayda var: Bu kadar drama bir kitap için fazla olabilir mi?

Yine de Ozan'ın kitabında asıl hoşuma giden, bu meselenin halledilmesi değildi. Hikâyenin "yaşayan bir adam hakkında" olmasından etkilendim daha çok.

Çünkü roman dediğimiz şey aslında gündelik yaşantı ile alakalıdır. Eğer bir karakterin bir gününü nasıl geçirdiğine dair ayrıntıları anlatmayı başaramıyorsanız kendinize romancı diyemezsiniz. Hikâyeniz solar kalır. Ya da birtakım ukalaca tespitlerle, inandırıcı olmayan diyaloglarla, sonu gelmeyen sıkıcı tasvirlerle dolar taşar.

Karakter bir türlü ortaya çıkamaz. Öykü açıldıkça hayat bulacağına, gitgide düzleşir, sığlaşır, cansızlaşır.

Gatsby'nin herkese "Ahbap"[1] demesi, Leopold Bloom'un sabah sabah böbrek kızartması yapması, Tom Sawyer'in düşen süt dişinin bıraktığı boşluktan mükemmel bir şekilde tükürebiliyor olması, ya da Raskolnikov'un dönüp dolaşıp kendini kentin merkezindeki Saman Pazarı'nda bulması... Bunların hepsi gündelik hayata dair ayrıntılardır. İlk bakışta anlamsız gibi görünseler de, onları hâlâ hatırladığıma göre, gerçeklik duygusu oluşturmakta başarılı olmuşlardır.

Roman Sanatı adlı kitabında E.M. Forster, bazı roman karakterlerinin gerçek insanlardan daha gerçek göründüğünü söyler. Çünkü yazar karakterin günlük hayatına dair detayları bize aktarmayı başarmıştır. Böylece onun yaşantısına dair bütünlüklü bir bilgi edinebilmiş ve onu iyiden iyiye tanımışızdır. Yani roman kişisi bir karton karakter olmaktan çıkmış ve "yaşayan biri" haline gelmiştir. Forster'ın roman kişilerini gerçek hayattaki kişilerden daha gerçek bulması da bundandır. Gerçek hayattaki kişilere dair bilgimiz sınırlıdır. Halbuki yazarın bize sunduğu ayrıntılar ölçüsünde bir roman karakterinin iç ve dış dünyasını bütünüyle bilebilir, yaşantısına dair fikir edinebiliriz.

O zaman şunu söyleyebiliriz: Gündelik yaşantı bir edebiyat türü olarak romanın esas malzemesidir. Karakterler de ancak bu hayatın içinde şekillenir ve anlatılabilir hale gelir.

Yani sonuçta Ozan haklıdır. Bütün iyi romanlar "yaşayan" adamlar ve kadınlar hakkındadır.

1. *Old Sport.*

OKUYUCUNUN BİR DEDEKTİF OLARAK PORTRESİ

Dedektif romanlarını oldum olası sevmişimdir. Çocukken Enid Blyton'un *Afacan Beşler* ve *Gizli Yedililer* serileriyle başlayan polisiye maceram, önce Sherlock Holmes hikâyeleriyle sonra da Agatha Cristie'lerle devam etti. (Blyton'un kitaplarını, ben uyuduktan sonra başucumdan yürüten annem de gizli gizli okuyordu.) Lise yıllarımı, cinayetleri zarafet ve incelikle çözen karakterlerle dolu İngiliz usulü polisiyelerle geçirdikten sonra, üniversiteye geldiğimde Sam Spade ve Phillip Marlowe gibi zekâlarının yanı sıra, arada bir yumruklarına da başvuran dedektifler yaratan Dashiel Hammett ve Raymond Chandler'ı keşfettim. Amerikalılar müthiş diyaloglar yazıyorlardı ve ben bu sert dedektiflerin soğuk sarışınlarla çapkınca flörtleşmelerine bayılıyordum.

Sonra arkası çorap söküğü gibi geldi: Her şeyi katilin gözünden anlatmayı akıl eden ve bunu bir virtüöz edasıyla yapmayı başaran Patricia Highsmith, en karanlık suç hikâyelerini kılını bile kıpırdatmadan anlatan Leo Mallet, alışkanlık yaratan karakteri Easy Rawlins'in kişiliğinde "kara" edebiyatı en iyi siyahların yapacağını kanıtlayan Walter Mosley, hırsız-dedektif Bernie Rhodenbarr ve alkolik polis eskisi Mathew Scudder'ı yaratarak bu edebî türün altında yer alan her iki ekole de selam

çakan Lawrence Block, kadın karakterleri ve onlar arasındaki ilişkileri öne çıkararak kalbimizi çalan Minette Walters, dünyanın en sevilesi kadın dedektifi olan Kinsey Millhone'u bize hediye eden Sue Grafton ve daha niceleri birer birer hayatıma girdiler.

Hâlâ nerede polisiye görsem atlayıp okuyorum. Çıkan her kitabı almaya çalışıyorum. Alamazsam da aklım kalıyor. Neyse ki, iki kardeşim de bu konuda benimle tamamen aynı heyecanı taşıyor. Böylece, aldığımız kitapları sürekli aramızda döndürüp duruyoruz. Benim bulamadıklarımı onlar alıyorlar, onların eline geçmeyen bende oluyor: tıpkı çocukluğumuzdaki *Gizli Yedililer* teranesi gibi, bir polisiye muhabbeti sürüp gidiyor.

Polisiyeleri neden bu kadar çok sevdiğimi düşünürken, bir okuyucu olarak kariyerimin bu romanlardan bağımsız düşünülemeyeceğini fark ettim. Yalnızca okuyuculuğum polisiyelerle başladığı için değil, aslında daha çok okuyuculuğun kendisi bir tür dedektiflik olduğu için. Bu "meraklı" hikâyelere duyduğum ilginin, okuma alışkanlığı edinmeme mutlaka katkısı olmuştur ama asıl önemli olan, beni iyi bir okuyucu yapan şeyi, detayları birbiriyle ilişkilendirmeyi sağlayan analitik düşünme becerisini tetiklemiş olmalarıdır.

Öyledir de gerçekten. Roman okumak dedektiflik yapmaya benzer. Yazarlar size her zaman her şeyi söylemez. Sizin ipuçlarını değerlendirerek olayın kendisini bulmanız, karakterlerin neler hissediyor olabileceğini kestirmeniz, öykünün gidişatına dair bir fikir edinmeniz ve hatta kimi zaman roman bittikten sonra neler olmuş olabileceğini hayal etmeniz gerekir. Kimse bunları hazır bir paket olarak kucağınıza bırakmaz. Sizin de okuyucu olarak aktif bir şekilde metnin oluşumu sürecine dahil olmanız, yani tabiri caizse, vakayı çözmeniz gerekir.

Bunun içindir ki, her roman bir cinayet mahallidir

aslında. İyi bir yazar da, elbette, mükemmel bir cinayet işlemeyi başarmış bir katile benzer.

Böyle düşünürsek, metinlerini birer bilmeceye dönüştüren Nabokov, oyun oynamaktan hoşlanan bir seri katil olarak değerlendirilebilir. Ya da kısacık öykülerine üç-beş roman tutacak duygu yoğunluğunu sığdırmayı başaran Hemingway, sınırlı malzemeyle cinayet işlemeyi kendine şiar edinmiş ekonomik bir katil olarak sınıflandırabiliriz. Çehov, cinayet aletini öyle iyi saklar ki, kırk defa okusanız bile, onun elinden çıkmış herhangi bir metnin sizi neden cin çarpmışa çevirdiğini bir türlü anlayamazsınız.

Oysa mesela Orhan Kemal, yufka yürekli bir katildir: Belki detayları görmemişizdir diye endişe ederek, elimizden tutup onları bize birer birer gösterir. Ahmet Mithat Efendi, bize cinayet aletinin yerini göstermekle kalmayıp bu bilgiyi üç-dört sayfada bir tekrar etmeyi kendine görev edinir. Yaşar Kemal romanları birer "töre cinayeti" havasında geçerken, Orhan Pamuk'unkiler o kadar iyi planlanmıştır ki, "taammüden cinayet" olarak kayda geçilmeleri gerekir.

Karakterler ise apayrı bir meseledir. Lawrence Durrell'in romanlarında şahitler başka başka ifadeler verip ortalığı karıştırırlar. Cortázar'da şahitlere asla güven olmaz, deli bile çıkabilirler. Borges işini bilir: Olaya muhakkak intihar süsü verecektir. Márquez'de herkesin katil olduğu eninde sonunda ortaya çıkar, John Fowles romanlarında ise katilin yazarın kendisi olması ihtimali yüksektir.

Sonuçta bütün bu yazarlar cinayet mahalline bir işaret bırakırlar. Kimi bir gül, kimi bombalı pankart. Ne olursa olsun, biz dedektif okuyucular olarak onları bu işaretlerden tanır, metinleri bu sayede çözümleriz.

YANLIŞ OKUMALAR

İtalyan yazar Umberto Eco; Ortaçağ uzmanı, göstergebilimci, felsefeci, edebiyat eleştirmeni ve şu anda aklıma gelmeyen daha bir sürü şeydir. Ama ben onu en çok bir yergici olarak severim. Yergi söz konusu olduğunda, Eco'nun üstüne yoktur gerçekten.

Yazarın bu konudaki becerisinin en iyi örneklerinden biri, 1959-1961 yılları arasında *II Verri* adlı bir edebiyat dergisi için kaleme aldığı bir dizi yazıdır. Eco, bu yazılarda her şeyi fazla entelektüel bir hale getirerek tamamen anlaşılmaz kılan akademisyenlerle gönlünce dalga geçer. Çok eğlenerek yazdığı belli olan bu denemeleri 1963 senesinde *Diario Minimo (Yanlış Okumalar)* adı altında bir kitapta toplamıştır.

Yanlış Okumalar, birbirinden farklı birçok fragmandan oluşur. Kimileri gerçekten eğlencelidir. Amerika kıtasının keşfi, ayda atılan ilk adım tadında naklen anlatılır ("Denizciler için küçük ama Katolik Efendimiz için dev bir adım"); Nabokov ve Robbe-Grillet gibi kimi yazarların parodileri yapılır; içlerinde *İncil* ve *Kapital*'in de bulunduğu kimi kitapların yayınevleri tarafından yetersiz bulunarak geri çevrilişini belgeleyen birtakım hayalî ret mektupları listelenir vs.vs. Ama benim için en unutulmaz olanı, gelecekte bir vakitte uzaylı bir akademisye-

nin, dünyadaki uygarlıktan geriye kalan ıvır zıvırı değerlendirerek yeryüzü kültürüne dair fikir yürütmeye çalıştığı, elindeki malzemenin yetmediği yerlerde de hayal gücüne başvurduğu o müthiş bölümdür. Bu antropolog-tarihçinin eline "Günümüzün ve Geçmişin Hit Şarkıları" adlı eserden bir bölüm de geçmiştir. Geleceğin akademisyeni, ünlü Hollywood müzikali *Singing in the Rain* için aynen şunları yazar:

"Öyle görünüyor ki, bu şarkılar, doğaya yakarıların dile geldiği bereket ayinlerinde yağmur duası olarak kullanılıyordu: '*I'm singing in the rain... it's a glorious feeling...*'[1] Genç kızlardan oluşan bir koronun bu ilahiyi söylediğini hayal etmek hiç de zor değil."

Yanlış Okumalar, şöyle der gibidir aslında: Bir metin değişik şekillerde okunabiliyorsa ve tek bir doğru okumadan söz etmek mümkün değilse, o zaman yorum sınırsız bir şey midir? Eco, bu kitapta şakacı bir edayla sorduğu bu soruya, neredeyse otuz sene sonra yazdığı, *Yorum ve Aşırı Yorum*'da ciddi bir yanıt verir ve yorumun sınırsız olabileceğine dair görüşleri çürütürken, her metnin bir "doğası" olduğu ve "meşru" sayılabilecek her yorumun mutlaka bir şekilde bu doğayı aydınlatma teşebbüsünde bulunması gerektiğini söyler. Eco'ya göre, kimi okumalar yetersiz, kimi okumalar da diğerlerine göre daha aydınlatıcıdır. Aynı sebeple, kimi okumalar da metinle ilişki kurmakta tamamen başarısız oldukları için, düpedüz yanlış sayılmalıdır.

Sınav kâğıtları ile boğuştuğum şu günlerde, Eco'yu ne kadar muhabbetle andığımı söylememe gerek var mı? Her dönem öğrencilerimin bir kısmı, tek ve mutlak bir okumadan söz edilemeyeceğini anladıkları andan itiba-

1. (İng.) Yağmurda şarkı söylüyorum... harika bir duygu...

ren, kendilerini relativizmin bulanık sularına bırakırlar. Okudukları metne dair söyleyecekleri her şeyin "doğru" olabileceği hissine kapılıp işkembe-i kübradan sallamaya başlarlar. Sonuçta sınav kâğıtlarında her zaman Eco'nun *Yanlış Okumaları*'nı aratmayacak nitelikte bir şeyler olur: Hemingway'in tasvirden daha kolay diye diyalog yazdığını iddia edenlerden tutun da, Faulkner'ın Güneyli bir kadın olduğunu zannedenlere; bol isimli Çehov kişilerinin her ismine ayrı ayrı birer karakter analizini layık görenlerden, Kafka'nın bir hayvan hakları savunucusu olduğunu düşünenlere kadar ne ararsanız bulunur.

Senelerdir sınavlarda yapılan bu gafları listeleyip sınıfa yolluyorum. Beraberce gülüyoruz. Hatta bu listeye girmenin ayrıcalıklı bir durum olarak algılandığına bile şahit oldum. Ama ben bu "özgün yorumları" sadece eğlenelim diye toplamıyorum. Çok öğretici de oluyorlar aslında. Hemen hepsi edebiyat dışındaki disiplinlerden gelen öğrencilerime, bir metni okumanın kuralları olduğunu ve onların sandığı gibi "serbest okuma" yapılamayacağını anlatmama yardımcı oluyorlar.

KİTAPLARDA NE BULURUZ?

Kitaplar seyir defteri gibidir. Kendilerini okuyanların hikâyesini anlatırlar.

Bunun içindir ki, okunmuş kitap severim ben. Kitaplarımın çoğu sahaflardan alınmıştır. Kütüphaneyi de bu nedenle sık sık kullanırım. Başkalarının elinin değdiği kitaplar daha ilginç, daha canlı gelir bana.

Neler çıkmaz ki kitapların içinden! Siyah beyaz fotoğraflar, kurutulmuş çiçekler, sinema biletleri, konser programları, biniş kartları, gönderilmemiş mektuplar, ders sırasında arkadaşlara yazılmış notlar, hesap pusulaları, hatta kimi zaman bir kenara sıkıştırılıp unutulmuş üç-beş lira...

Kütüphaneden kitap aldığım zaman ilk önce şöyle bir karıştırır, benden önceki okuyuculardan kalan izleri ararım. Yemek izleri her zaman gülümsetir beni. Çünkü ben de kitap okurken yiyenlerdenim. Bunu en son söylediğimde, bacak kadar bir oğlan çocuğu, "Çok okuduğun belli oluyor," demişti. Herhalde bu tecrübeden ders alıp şöyle demeliyim: "Ben de yerken okuyanlardanım." Fena bir şey değildir. Diyelim ki tek başınıza bir öğle yemeği yiyorsunuz, hemen kitabınızı tabağınızın bir kenarına sıkıştırır ve bir yandan ağzınıza bir şeyler doldururken bir yandan da okumaya devam edersiniz. (Ağzınızı tut-

turmak önce biraz zor olur, çatalı gözünüze sokmaya kalkabilirsiniz; ama sakın yılmayın, zamanla alışırsınız.) Tabii kitapta birtakım lekeler oluşur. Benim çocukluk kitaplarımda bolca zeytinyağlı barbunya lekesi vardır mesela. O zaman da çok sevdiğim bir yemekti nitekim.

Arada bir eski bir kitabımı elime aldığımda, sayfalarının arasında öğrenciliğimden kalma bir şeyler bulduğum olur. Geçenlerde bir nedenle Ibsen'in oyunlarına el attım ve karşıma en esaslı arkadaşımın bende geçirdiği bir gece ertesinde yazıp masamın üzerine bıraktığı bir not (eskilerin deyimiyle, pusula) çıktı. Yaptığım yemeği övüyor, uykum ağır diye benimle dalga geçiyor, beyaz hırkamı ödünç almak zorunda kaldığını söylüyor ve notu şöyle bitiriyor:

"Sizinle tekrar görüşmek beni çok memnun edecek, şayet siz de benim bu temiz duygularıma karşılık verebilirseniz."

Yine bir sahaftan aldığım ve iki cildine bir sürü para saydığım Maupassant öykülerinin içine bir elektrik faturasının fotokopisini koymuş ve arkasına da, "Bu kitapları aldığım için ödeyemediğim faturanın resmidir," diye yazmışım (Bu olaydan hemen sonra bir Frankofon arkadaşım, kendisine okulda zorla okutulan Maupassant için elektriksiz kalmayı göze alıyor olduğumu görünce dehşete düşecek ve faturamı ödeyerek beni endişeden kurtaracaktı.).

Bir ders kitabının içinden, 1988 senesinde İstanbul Müzik Festivali'ne gelerek büyük heyecan uyandıran Modern Jazz Quartet'in konser davetiyesi çıktı. Konserden çok o dönem IKSV'de çalışan ve bu davetiyeyi bana ayarlayan arkadaşımı hatırlıyorum. Ona karşı hayatımın en büyük gaflarından birini yapmıştım. Konserde o kadar iyi vakit geçirmiştim ki, yemedim içmedim ve teşekkür etmek için hemen ertesi sabah onu aradım. Telefonu babası

açtı. Eski usul terbiye görmüş efendiden bir adamdı. Karısıyla beraber geç sayılabilecek bir yaşta edindikleri tek çocuklarının üstüne titriyorlardı. Arkadaşımın hiç de âdeti olmamasına rağmen bir önceki gece eve gelmediğini söyledi. Endişeliydi. Ama nezaketi elden bırakmayıp ona bir mesajım olup olmadığını sordu. Ben de mümkün olan en kibar sesimle, "Dün gece harikaydı! Hemen teşekkür etmek istedim. Oğlunuza bunu iletir misiniz?" deyiverdim. Ahizenin öbür ucunda anlam veremediğim bir sessizlik oldu. Sonra bir şeyler geveleyip kapattık. Nasıl bir saçmalık yaptığımı neden sonra fark ettim. Fakat olan olmuştu tabii. Temiz duygularına karşılık isteyen esas arkadaşım, bu salaklığıma aylarca gülmüştü ama ben çok utanmış, oğlanın yüzüne bir daha bakamamıştım. Davetiyeyi seneler sonra yeniden görünce ateş bastı, o günkü gibi kıpkırmızı oldum.

Yine de en iyi hatırladığım anlar, kitapların arasından çıkan fotoğraflarla mektuplara dair olanlardır. Bir keresinde sahaftan alınmış bir felsefe kitabının içinde 1941 senesinde Berlin'den İstanbul'a yollanmış bir telegraf bulmuştum. Mesajı yollayan, İstanbul'daki kuzenlerine ailesiyle birlikte Amerika'ya göç edeceğini bildiriyor, vardığı zaman onlara haber ulaştıracağının sözünü veriyordu. O aile Amerika'ya varabilmiş midir hâlâ merak ederim.

Fotoğraflar ise en beklenmedik anlarda, en umulmadık yerlerden çıkar. Bir-iki gün önce kütüphanede uzun süredir gözüme kestirdiğim bir Doris Lessing romanını arıyordum. Romanı sonunda elime geçirdim diye çocuk gibi sevindim. Yıpranmış cildine bakılırsa bolca el değiştirmişti. Eski alışkanlıkla, kitabın arkasını okuduktan sonra sayfaları şöyle bir karıştırdım. İçinden bir fotoğraf düştü. Tanıdık bir yüz. Bir kadının yüzü. Hep gülerken görmeye alışık olduğum bir arkadaşımın, azıcık mahzun ama insanın yüreğini burkacak kadar güzel çehresi.

Muhtemelen bir dalgınlık ânında kitabın arasına sıkıştırılmış ve orada unutulmuştu. Fotoğrafı olduğu yerde bıraktım.

Sahibinden habersiz çıktığı bu yolculuğa hakkı var gibi görünüyordu. Ona engel olmak istemedim.

FAYDASIZ ÇABALAR MÜZESİ

Açık kütüphane sisteminin erdemlerinden biri, bir kitabı ararken ötekilere de dokunabiliyor olmaktır. Böyle olunca hedefe doğru şaşmadan yürümek yerine, dolambaçlı bir yoldan ilerlersiniz. Kimi zaman ona ulaşmaya pek az kalmışken yolda bir sürprizle karşılaşırsınız. Gözünüze ilişen kitaplardan biri aklınızı çeler, orada takılırsınız. Sonra bir de bakarsınız ki, aradığınız her ne ise onu çoktan unutmuş, elinizde bambaşka bir kitapla kütüphaneden çıkıyorsunuz.

Bu bana çok olur. Geçen gün yine oldu. Bir şeyler arıyordum, sonra dikkatim dağıldı. Ardından ismine vurulup baktığım bir kitabı kapıp pencerenin önündeki koltuklardan birine yerleştim. Sayfaları karıştırdıkça bu önsezimde pek de haksız olmadığım ortaya çıktı. Elimde Cristina Peri Rossi'nin, "Faydasız Çabalar Müzesi" başlığı altında toplanmış öykülerini tutuyordum. Ve kitap ballı badem lezzetindeydi.

Cristina Peri Rossi Uruguaylı. Latin Amerika'nın alametifarikası olan "büyülü gerçekçilik" yazdıklarına damgasını vurmuş. Ara ara Borges'i andırıyor. Bazan da diğerlerini. Peri Rossi, bütün iyi öykücüler gibi, dar mekânda at koşturabiliyor. Birkaç sihirli kalem darbesiyle bir duyguyu aktarabiliyor, bir paragrafta atmosfer ku-

rabiliyor. İnsanı bir-iki satırda eski bir müzenin tozlu raflarının arasına sokuveriyor mesela.

Kitaba adını veren "Faydasız Çabalar Müzesi" adlı öykü, isminin de işaret ettiği gibi, insanlığın netice getirmemiş çabalarının büyük tozlu arşivlerde saklandığı bir müzeyi anlatıyor. Bu çabalar senelere göre tasnif edilmiş ciltlerde tutuluyor. Bazan da türlerine göre sınıflandırılıyorlar: kimi acıklı, kimi gülünç, kimi korkutucu.

Müzede kayda geçirilmiş faydasız çabalar arasında on sene boyunca köpeğine konuşmayı öğretmeye çalışan adam, bütün hayatını boyunu uzatacak bir doktor arayarak geçiren cüce, var olmayan yerleri aramakla ömürlerini tüketen kâşifler ve yirmi seneyi aşkın bir süreyi bir kadının sevgisini kazanmak için harcadıktan sonra umutsuzluğa kapılıp intihar eden bir âşık var.

Bazı çabalar güzel, bazılarıysa dokunaklı. Üstelik neticesiz olsalar da hepsi muhakkak tekrar ediliyor: Kanat takıp uçmayı deneyen hayalciler, başka bir iş bulmaya çalışırken heba olup giden fahişeler, resim yapmak için uğraşan yeteneksizler ve korkularının üstesinden gelmek isteyenler.

Peri Rossi'nin anlatıcısının ismini, cinsiyetini ve yaşını bilmiyoruz. Bütün bunlardan ari görünüyor. Ona dair bildiğimiz tek şey, müzenin müdavimlerinden biri olduğu. Her gün belli bir saatte müzeye geliyor ve tozlu rafların arasında dolaşıp arşivleri karıştırıyor. Onun faydasız çabası da bu olsa gerek: müzedeki bütün faydasız çabaları birer birer okuyup bitirmek.

Öyküyü bitirdikten sonra içimi bir hüzün kapladı. Şimdiye kadar deneyip başaramadığım şeyleri hatırladım. Korktuğum için hiç denemediklerimi de tabii. Elimden kaçıp giden bütün fırsatlar, hiç önüme çıkmayanlar, görüp de fark etmediklerim. Gitmediğim şehirler, özlediğim insanlar, aradığım kitaplar geldi aklıma. Onla-

rı hiç bulabilecek miyim? Oralara hiç varabilecek miyim?

Ben ki kütüphanede bile aradığı kitaba doğru gitmeyi başaramayan biriyim. Belki diğerleri böyle değildir, dedim kendi kendime. Sonra düşündüm de, bir amaca doğru ilerlediğini zannedenler yanılıyor aslında. Bence onlar da benim gibi arada bir tozlu raflar arasında kayboluyordur. Bütün kitapları okumak isterken, "bazılarını" okumak için bile yeterince uzun bir ömürleri olmadığını fark edip düş kırıklığı içinde içlerini çekiyorlardır.

"Faydasız Çabalar Müzesi"nin isimsiz anlatıcısı, en çok tekrar edilen çabaları sıralarken, "Ölümsüzlük arayanlar başta geliyordu," diye anlatıyor. Bunu söyler söylemez, "yani herkes," diye ekliyor, "hemen herkes ölümsüz olmayı istedi ya da sanki öyleymiş gibi yaşadı."

O zaman belki de hedefe doğru yürüyenler ve yolundan şaşanlar arasında bir fark gözetmemeliyiz.

Buradan bakınca, hepimiz "Faydasız Çabalar Müzesi"nde değil miyiz?

TUTARSIZ BİRİ

Önümüzdeki bir-iki hafta boyunca bir grup öğrencimle birlikle Dostoyevski'nin *Budala*'sını okuyacağız. Bu konuda bayağı heyecanlıyım. Onun için, geçen hafta hummalı bir telaş içinde bir yandan romanı okumaya başladım, bir yandan da konuyla ilgili makaleleri toparlamaya çalıştım. Kimi zaten evde vardı, sorun olmadı. Ama bazıları için kütüphaneye gitmek gerekti.

Bunlardan bir tanesini uzun uzun aradım. Birisi, makalenin bulunduğu kitabı almış ama aldığı yere koymak ya da iade raflarından birine bırakmak yerine, kafasına göre bir köşeye sokuşturmuştu. Sonunda bir tesadüf eseri bulup çıkardım onu. Ama çok zamanımı aldığı için canım sıkıldı.

Söylene söylene kitabı alıp çıktım. Bir yere oturup romanla ilgili bölümü bulmaya çalıştım. Aradığım bölümü bulunca, sinirim iyice tepeme çıktı. Çünkü birisi hiç üşenmemiş satır satır bütün makalenin altını çizmişti. Makul yerleri çizse neyse. Kimi sayfalarda neredeyse işaretlenmemiş cümle bırakmamış, hatta bazı yerlerde hızını alamayıp satırların altını iki kere çizmişti.

Ne biçim insanlarlar var, dedim kendi kendime. Belki fotokopi çektirip sınıfa yollarım diye düşündüğüm bölüme şöyle bir göz gezdirdim. Tamamen okunmaz

hale gelmişti. Olayın tek iyi tarafı, hezeyanlar içindeki bu okuyucunun kitabı çizerken kurşunkalem kullanmış olmasıydı. Bir süre, iyi bir silgim olsaydı belki kitabı temizleyebilirdim diye düşünerek oyalandım. Ama sonra, bu projenin imkânsızlığı ortaya çıktı. Rakibimi küçümsemekle hata ettiğimi anladım. Sayfalar ilerledikçe anlaşıldı ki, bu kitabı temizlemek için yalnızca iyi silgi değil on saat bıkmadan çalışabilecek şevkli ve pazulu kişiler gerekiyordu.

Sonra garip bir şey oldu. Sayfalardan birinin kenarında küçük bir not gördüm. Dostoyevski karakterlerinden biriyle ilgili bir analizin yanına, yine kurşunkalemle şöyle yazılmıştı: "Tutarsız biri."

Bu küçük nota hayretler içinde bakakaldım. Yazıyı tanımıştım. Benim elyazımdı. Senelerce önceki ve belki en ham haliyle. Benzetiyor muyum acaba, diye düşündüm önce. Ama "z"nin göbeğine attığım çizgiyi, "t"lerin birer harften ziyade "+" işaretine benzer halini tanımamak mümkün değildi. Kitabı yüzüme yaklaştırıp bir de yakından baktım. Hiç yanılma payı yoktu. Bu bendim.

Kendi gençliği ile sokakta karşılaşmış birinden pek farkım yoktu. Uzun uzun sayfaları çevirdim. Demek bu bölümü mahveden bendim! Belki başka izler de bırakmışımdır diye bütün kitabı gözden geçirdim. Bunun dışında bir şey bulamadım. Anlaşılan, o zaman da sadece *Budala* ile ilgili bölümü okumuştum.

Yine de bu kitabı aldığıma, bu bölümü okuduğuma dair bir anı uyanmadı zihnimde. Yazının acemiliğine bakılırsa, öğrenciliğimin erken yıllarında olmalıydı. Belki de bölüme başladığım ilk sene. On dokuz-yirmi yaşlarındaki "ben"in nasıl biri olduğunu hatırlamaya çalıştım. Aklıma pek bir şey gelmedi. Kitabın inatla çizilmiş sayfalarına bakarsanız, bildiğiniz vandaldı. Tutarlı vandal. Metin bize başka bir şey söylemiyordu.

Bariz bir küçümsemeyle yazılmış o küçük nota yeniden gözüm takıldı: "Tutarsız biri." Bunu yazan kişiyle aramda bir bağ olup olmadığını anlamaya çalıştım. Fakat bütün dünyadan tutarlılık bekleyen bu şahısla kendi aramda bir ilgi kurmayı başaramadım. Bu kişi her an değiştiğimizi, dönüştüğümüzü ve bunun yaşamın en temel yasası olduğunu bilmiyor muydu? Asla kendisiyle örtüşemeyecek bir Dostoyevski karakterinden tutarlılık beklemenin abesle iştigal etmek olduğunun farkında değil miydi?

Kütüphane kitaplarını karalayan, sayfaların kenarına ukalaca yorumlar yazan bu kızı tahammül edilmez bulduğuma karar verdim. Dünyayı anladığını sanması iyice sinirime dokunuyordu. O yaşta ve o berbat kurşunkalemle mi?

Sonra düşündüm de, o benimle karşılaşsaydı ne olurdu acaba? Zamanın çizgisel ve geleceğe dönük akışında mümkün değildi bu belki. Ama ya mümkün olsaydı?

Bütün hayatımı şöyle bir gözden geçirdim. Yeniden okumak istediğim bölümü ararken elimdeki kitabın sayfalarını çevirdiğim gibi. Hızlı hızlı. Çokça tereddüt, bir sürü hata, bir kısmı yarım bırakılan işler, bazı geri dönüşler ve hiç gidemeyişler. On dokuz yaşında kendinden beklediklerinin bir kısmını gerçekleştirememiş, diğer kısmını da zaten gülünç bulup çöpe atmış biri. Kim bilir kaç kez parçalanıp yeniden birleşmiş, her seferinde bambaşka bir insan olarak yoluna devam etmiş biri.

Öteki ben'in bunlara aldırmayacağından eminim. Dudak bükerek sırtını döndüğünü görür gibi oluyorum. Belki de elinde kurşunkalemiyle çoktan yürüdü gitti. Ama köşeyi dönmeden kısaca durduysa eğer, o da mutlaka, "Tutarsız biri," demek içindi.

AYRAÇ

1990 senesinde, Kitap Fuarı için büyük hayaller kurmuştuk. O sene kazandığımız bütün parayı biriktirecek ve yıl boyu beklediğimiz ne kadar kitap varsa hepsini alacaktık. Ama olaylar umduğumuz gibi gelişmedi. Yazın paralar suyunu çekti. Bir kısmını tatile harcadık, geri kalanı da sonbaharda okul masraflarıyla uçtu gitti.

O zamanlar Ankara'da yaşayan bir sevgilim vardı. O ufak tefek işler yapıyordu, ben de özel dersten kazandığım parayla geçiniyordum. Özel ders verenler bilirler, eylül ve ekim en kötü aylardır. Eski öğrenciler zaten adam olup gitmiştir. Yeniler de henüz ortaya çıkmamıştır. Ekim gelip de ilk notlar alınmadan, kimse çocuğuna özel ders aldırmayı düşünmez. En zayıf çocukların anneleri bile, "Belki bu sene kendi kendine çalışır," diye bir umuda kapılır ve ilk sınavların geçmesini beklerler.

Bana da her sene aynı şey oluyordu. Fakat o sene işler iyice kötü gitmişti. Kasım ayı geldiğinde henüz ufukta bir öğrenci belirmemişti ve durum pek parlak görünmüyordu. Kasımın ilk haftasında, en fakir zamanlarımızdan birine girdiğimizi resmî olarak kabul etmek zorunda kaldık. Evde zeytinyağlı pırasa ile mercimek yemeği pişiyor, o zamanlar yeni çıkmış olan filtreli Bafra sigarası içiliyor ve arada bir çaysız bile kalınabiliyordu.

Kirayı denkleştirip verebildiğimiz için kendimizi şanslı sayıyorduk.

Ama işte Kitap Fuarı gelip çatmıştı. Sevgilim bir yolunu buldu ve Ankara'dan kalkıp geldi. Önce uzun uzun mercimek yemeğini nasıl geliştirebileceğimize dair konuştuktan sonra (o, havuç ve patates eklemeyi öneriyordu, bense Erzurumlu bir arkadaşımdan mercimekli bulgur diye bir şey öğrenmiştim), sonunda beklenen an geldi ve Kitap Fuarı meselesi açıldı.

Fuar, o dönemde hâlâ Odakule'deki eski yerindeydi. Gitmek sorun değildi yani. Ama o kadar parasızdık ki, ikimiz de hiç kitap alamayacaktık. Birinin bunu söylemesi lazımdı. Ben sonunda dayanamayıp söyledim.

"Olsun," dedi, "biz de kitaplara bakarız. Bunu bir ön çalışma gibi düşün. Sonra nasıl olsa hepsini alacağız."

O sene bir sürü yeni kitap basılmıştı. Hepsini çok iyi hatırlamıyorum. Ama bir-ikisi aklımda. Orhan Pamuk'un *Kara Kitap*'ı o sene Can Yayınları tarafından basılmıştı mesela. Ben henüz alamamıştım. Iris Murdoch'ları Ayrıntı basıyordu ve *Kesik Bir Baş* kısa bir süre önce Serdar Kırkoğlu'nun çevirisi ile çıkmıştı. Onu da daha almamıştım. AFA Yayınları, bütün dünyadan kadın yazarların kitaplarını çevirtip basmaya o yıllarda başlamıştı. Sonradan çok sevdiğim Margaret Atwood ve Fay Weldon'la böyle tanışmıştım.

Fakat Kitap Fuarı'nın asıl numarası, birtakım dergi ve kitapları toplu bir şekilde alabilmek ihtimaliydi. O sene de herkesin gönlünde yatan bir aslan vardı. İletişim Yayınları bir-iki sene önce *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*'ni çıkarmıştı. Tam sekiz cilt. Şahane bir şey. Sevgilimin derdi onları ele geçirmekti. Bense daha çok *Metis Çeviri*'leri almak istiyordum. Onları da takım halinde ve indirimli satıyorlardı. *Metis Çeviri*, o dönemin en iyi dergilerinden biriydi. İçinde ağırlıklı olarak edebiyat çevi-

rileri olduğu gibi, bir de her sayının sonunda hepimizin bayıldığı "Eşek Arısı" bölümü vardı. Bu bölüm çeviri hatalarından bahsediyordu ama bunu o kadar eğlenceli bir şekilde anlatıyordu ki, *Metis Çeviri*'nin bir kısmını artık mizah dergisi niyetine okumaya başlamıştık.

İşte bunları konuşa konuşa evden çıktık, vapura binip karşıya geçtik. Kitap Fuarı'nın önüne geldiğimizde, yaptığımız şeyin garipliği hafif hafif kendini hissettirmeye başladı. Kapının önünde uzun bir kuyruk vardı. "Boş ver girmeyelim," diyecek gibi oldum ama buraya kadar gelmiştik artık. Bu noktadan sonra dönmek mümkün değildi. Bir müddet bekledikten sonra içeriye girebildik. Her şey aynen bir önceki sene bıraktığımız gibiydi. Havasızlık, kalabalık, gürültü. Aynı insanlar aynı köşelerde duruyordu sanki. Biz de onlarla birlikte, yayınevlerinin masaları arasında yavaş yavaş sürüklenmeye başladık.

Önce İletişim'i geçtik. Ansiklopedi orada duruyordu. Karıştırmaya izin vardı. Biraz oyalandık. Metis'e geldiğimizde, *Metis Çeviri*'leri gördük. Ama *Defter*'lerin de orada olacağını hesap etmediğimizi fark ettik. Evet, bir de *Defter* dergisi vardı. Üstelik varlığından haberdar olmadığımız daha bir sürü kitap çıkmıştı. Alt katta merdivenlerin hemen sonunda sağda AFA vardı. Oradan da ayrılmak zor oldu. Çünkü rafta gıcır gıcır bir *Bozkırkurdu* duruyordu. Yepyeni bir çeviri. Tamamen zararsız gibi görünen Altın Kitaplar'ın önünden geçmek bile bir meseleydi; çünkü orada da Mina Urgan'ın *İngiliz Edebiyatı Tarihi* vardı.

Bir süre sonra, ben daha fazla devam edemeyeceğimi anladım. Durumumuz pek vahim bir hal almıştı. Lokantanın camekânına gözlerini dikmiş yutkunup duran kılıksız çocuklar gibiydik. Tam pes ediyordum ki, sevgilim elinde bir tutam kitap ayracıyla çıkıp geldi. Metis'in kargalarından kendine bir buket yapmıştı. "Bak, ne kadar güzeller," dedi bana, "hadi, gidip diğerlerinden de alalım."

Bunun üzerine, aynı yoldan geri döndük ve bir sürü ayraç topladık: Metis'in kargası, Ayrıntı'nın dinozoru, İletişim'in kirpisi, Cem Yayınları'nın güvercini. Küçük bir hayvanat bahçesi. Sonunda o kadar çok ayracımız oldu ki, yayınevlerinden biri bize onları taşımak için torba verdi. Eve iki torba ayraçla ve mutlu bir şekilde döndük.

Ertesi sene gidip bütün *Metis Çeviri*'leri aldık. Artık mezun olmuştum ve para kazanıyordum. Ama öğrenciliğimin kaygısızlığı ve rahatlığı geride kalmıştı. Bir dönem bitmiş ve bir başka dönem başlamıştı. Ve bunun iyi bir şey olduğundan pek emin değildim. Hep meşguldüm, hep yorgundum. Büyümüş ve sıkıcı biri olmuştum sanki.

Metis Çeviri'ler taşınmalardan birinde yağmur altında kalıp küflendi. Ayraçlar hâlâ bir yerlerde duruyor. Bazan eski kitapların arasından çıkıveriyorlar. Onları görünce gülümsüyorum. Patatesli mercimeğe talim ettiğimiz, çayları haşlayarak içtiğimiz ve her zaman gülecek bir şeyler bulduğumuz o seneyi hatırlatıyorlar bana. Hayatımın önemli sayfalarından birine işaret koymuşlar sanki. Gençliğin tasasızlığını ve neşesini, geri kalan her şeyden ayırıyorlar.

ARKA KAPAK YAZILARI

2001'de basılan *The War Against Cliché* (Klişe ile Mücadele) adlı inceleme ve denemelerden oluşan kitabında, İngiliz yazar Martin Amis, edebiyatın en önemli görevinin sıradanlıkla savaşmak olduğunu söyler.

Kitaba adını veren deneme, James Joyce'un romanı *Ulysses*'e yazılmış bir övgü kasidesi sayılır. Amis, Joyce'un romanının "klişeye karşı yürütülmüş bir kampanya" sayılabileceğini iddia ettikten sonra şunları söyler:

"En ideal haliyle, yazma eyleminin tümü, klişeye karşı bir kampanya sayılır. Sadece kalemden çıkan klişe değil, zihinden ve kalpten çıkan klişe de söz konusudur burada. Bir şeyi eleştirirken, genellikle kullandığı klişelere değinirim. Bir şeyi överken de aksini yaparım: Yani metin tazeliğinden, enerjisinden ve sesinin geride bıraktığı titreşimlerden söz ederim."[1]

Ne yazık ki klişeler edebiyatın her yanına yayılmış durumdadır. Hatta bu sıradanlaşmış ve kalıplaşmış ifadeler, kitapların içleri kadar dışlarını da tehdit eder.

Kitap tanıtımlarında ve arka kapak yazılarında kullanılan dil bunun en güzel örneğidir.

1. Martin Amis, The *War Against Cliché*: Essays and Reviews 1971-2000, Vintage, Londra, 2002.

Geçenlerde, bir kitapçının "Yeni Çıkanlar" rafındaki kitapları karıştırırken, arka kapak yazılarının ne kadar eğlenceli olduğunu fark ettim. Bir süre sonra o kadar hoşuma gitti ki, başka raflara da uzanıp elime geçen bütün kitapların arkasını çevirdim ve tanıtım yazılarını bir bir okumaya başladım.

Birinin arkasında şöyle yazıyordu: "Tarihin acılarından kaçarken aşka tutunan bir kentin çarpıcı öyküsü..." Bu herhalde kabaca şöyle bir şey demekti: Bolca siyasi entrika, birtakım kılıçlı ve miğferli adamlar, karanlık dehlizlerde kovalamaca sahneleri ve uçuşan ipek elbiseleri ile erotik dokunuşlar yaratan soylu kadınlar.

Bir başkası ise, "Ölmeden Önce Okumanız Gereken Binbir Kitaptan Biri!" olduğunu iddia ediyordu. Hem de kalın siyah harflerle. Kitabı elimde şöyle bir evirip çevirdim. Bu haliyle ilk binin içine girmesi imkânsız, diye düşündüm. Sıralamaya bin birinci kitap olarak girmiş olsa gerekti.

Elime aldığım bir diğer kitabın arkasında aynen şu yazıyordu: "Philip Roth, Milan Kundera ve James Joyce Esintileri Taşıyan Bir Roman." Dur ne yapıyorsun, diye sormak geldi içimden. Hem Roth hem Kundera? Bunların üzerine bir de Joyce, ha? Bu üç yazar hangi evrende bir araya gelebilir ki? Hadi onlar geldi diyelim, eğer romancı bütün bunları kitabına koyduysa, kendini nereye sığdırmış olabilir? Bu arka kapak yazısını yazan kişiyi merak ettim doğrusu. Kitabı aynı derecede merak ettiğimi söyleyemeyeceğim.

"Son On Yılın En İyi Çıkış Yapan Romanlarından Biri!" diye bağıran kapak yazısı, kafası karışık genç biri tarafından yazılmış kafası karışık genç insanlar hakkında bir roman okuyacağımız duygusunu uyandırırken, "Özgün bir roman!" ifadesi de muhtemelen doğru dürüst bir olay örgüsü olmayan garip bir hikâye ile karşılaşacağımızı ima ediyordu.

Bir diğeri "sıcacık ve yürek burkan bir hikâye" anlattığını söylüyor, bunun "ruhumuza işleyeceğini" iddia ediyordu. Bunu görünce, kitabın küçük bir İrlanda kasabasında geçtiğini, kişilerinin yoksul insanlar olduğunu ve en az birinin öykü esnasında aramızdan ayrılacağını düşündüm. Çünkü daha fazla kişi ölecek olsa, arka kapak yazısını hazırlayan kişi böyle demez, "Sarsıcı bir roman!" "Derinden etkileneceksiniz!" "Unutulmaz bir final!" falan gibi bir şeyler söylerdi herhalde.

"Elinizden bırakamayacaksınız", "Sırlarla dolu karanlık bir anlatı" ya da "Doludizgin bir macera!" gibi ifadelerle süslü kitapları hızlıca geçtim. Çok satanlar kendilerini hemen belli ediyordu. Ama yazarın samimiyetinden dem vuran bir kapak yazısı görünce, elimde olmadan duraksadım. Aklıma Nabokov'un o şeytani lafı geldi:

"Eğer bir eleştirmen bir yazarı 'samimi' diye tarif ediyorsa, ya eleştirmen safdillik ediyordur ya da yazar."

"Etnik tınılarla süslü bir öykü" diye kitabını tanıtan editöre yüksek sesle bir "Pes!" çektim. Kitabın satış grafiğini yükselteyim derken, onu sonsuza dek lanetlemişti. İyi bir hikâye olsa bile, bu tanıtımdan sonra evrensellik iddiası taşıyamayacak ve büyük ihtimalle, "Dünya Edebiyatı" başlığı altında arka raflarda çürümeye terk edilecekti. "Otantik" ya da "etnik" diye tarif edilen bir kitabın ancak yemek kitabı olarak bir geleceği olabilirdi çünkü.

Yine de arka kapak yazıların insana hiç fikir vermediğini söylemek haksızlık olur. Yukarıda lafını ettiğimiz yazıların her biri bize kitaba dair bir şeyler söyler. Hatta bazıları hızını alamayıp kitabın konusunu olduğu gibi anlatmakla kalmaz, katilin uşak olduğunu da laf arasında kulağımıza fısıldayıverir. Yine de tanıtım yazıları eğlencelidir. Hatta bir gün arka kapak yazılarından oluşan bir roman bile yazılabilir. Onun da arkasına şöyle yazarlar herhalde:

"Benzersiz bir roman! Kategorileri zorluyor."

Fakat bütün iyi okuyucular bilir ki, bir kitaba dair fikir edinmenin en isabetli yöntemi, onu açıp okumaya başlamaktır. İlk birkaç sayfadan sonra hâlâ okumak istiyorsanız, o kitap sizinle gelecek demektir. Kapağında ne yazarsa yazsın.

EDİTÖRÜM, ÇOK YAŞA!

Umberto Eco'nun, *Foucault Sarkacı*'nda yarattığı eşsiz karakter Jacopo Belbo'nun roman boyunca aldığı notlardan çıkarılacak ders şudur: Editörler sanıldığı gibi düş kırıklığına uğramış "rate" yazarlar değil, aslında metinlerin arkasındaki gizli kahramanlardır.

Sarkaç'ta çok sevdiğim pasajlardan biri, Belbo'nun, *Hamlet*'in ilk kopyasına dair Shakespeare ile konuştuğunu hayal ettiği bölümdür. Belbo, güya amatör bir oyun yazarı olan Shakespeare'in kendisine verdiği elyazmasını okumuş ve birtakım aksaklıklar bulmuştur. Konuşma boyunca, metni ufak ufak düzeltir ve bildiğimiz haline getirir. Karşısında mahcup, edilgen ve hafif bön bir Shakespeare hayal eder. Ne kadar iddialı ve yetenekli olursa olsun, editörünün önünde boynu kıldan ince olan yazarın resmidir bu.

William S. ile görüşülecek.

"Çalışmanıza göz attım, fena değil. Gerilim, düşgücü, dramatik öğe var. İlk yapıtınız mı?"

"Hayır, daha önce başka bir trajedi yazmıştım, Veronalı iki sevgilinin öyküsünü..."

"Bu yapıtınızdan söz edelim, Bay S. Neden Danimarka'da değil de Fransa'da? Sözgelimi söylüyorum; büyük bir çaba gerektirmez, iki üç adı değiştirmek yeter: Châ-

lons-sur-Marne şatosunu, Elsinore şatosu yapabilirsiniz örneğin... Kierkegaard'ın gölgesinde, Protestan bir kuzey ortamında, bütün bu varoluşsal gerilimler..."

"Belki de haklısınız."

"Sanırım. Ufak tefek biçimsel düzeltmeler de gerekebilir: bir iki küçük dokunma, berberinizin ensenize ayna tutmadan önce, bir iki makas çırpması gibi... Örneğin, babanın hortlağı. Niçin oyunun en sonunda beliriyor? Ben olsam başa alırdım. Öyle ki, babanın uyarısı, genç prensin davranış biçimine hemen egemen olup annesiyle çatışmaya itsin onu."

"İyi fikir bence; yalnızca bir sahnenin yerini değiştirmek yeter."

"Tastamam. Son olarak, biçem. Rastgele bir bölümü alalım; işte genç adamın sahne üzerine çıkıp eylemle eylemsizlik üzerine düşünmeye başladığı yer. Bu bölüm gerçekten güzel, ama yeterince güçlü gelmiyor bana. 'Eyleme geçmek ya da geçmemek? Benim sorunum bu! Düşmanca yargıya boyun eğmeli miyim yoksa...' Niçin benim sorunum? Ben olsam, 'sorun bu', dedirtirdim ona: sorun bu, anlıyorsunuz, değil mi? Onun kişisel sorunu değil, varoluşun sorunu. Olmakla olmamak arasındaki seçenek, yani."[1]

Bu bölümü gülümsemeden okumak mümkün değildir. Belbo, dünyanın bütün editörleri adına, şunu söyler gibidir: Editörler olmasaydı, *Hamlet* bile sıradan bir oyun olarak kalır, unutulur giderdi. Bir esere en son halini veren ve onu mükemmelleştiren editörlerdir. Metni bütün çapaklarından ayıklamak, acemiliklerini yok etmek, hatta kimi zaman tamamen yok olup gitmesine engel olmak editörlerin görevidir.

1. Umberto Eco, *Foucault Sarkacı*, çev. Şadan Karadeniz, Can Yayınları, İstanbul, 1988.

Kafka'nın editörü Max Brod olmasaydı, şu anda elimizde herhangi bir Kafka metni olmayabilirdi. Max Brod, yalnızca Kafka'nın yazmaya devam etmesini sağlamakla kalmamış, onunla bir ömür boyu sadakatle mektuplaşmış, kimi eserlerinde kimi bölümlerin yerinin değiştirilmesini önererek üslubuna katkıda bulunmuş ve son olarak yazarın vasiyetini yerine getirmeyip eserlerini yakmayı reddederek hepsinin bugün elimize ulaşmasına vesile olmuştur.

Aynı şekilde, kendisi de bir yazar olan A.J. Liebling, bir gün kapısına dayanan orta yaşlı bir kadının zorla eline tutuşturduğu yemek lekeleriyle bezeli elyazmasını reddetmediği için, harika bir roman olan *Alıklar Birliği* bugün dünyanın dört bir yanında okunuyor. Romanının basıldığını göremeden umutsuzluğa kapılıp intihar eden John Kennedy Toole gencecik yaşta ölüp gitti. Ama romanın benzersiz karakteri Ignatius Reilly, işini bilen bir editör sayesinde hâlâ aramızda yaşıyor.

İşini bilen editör dedim ama böylesi çok nadir bulunur aslında. Çünkü çok zor zanaattır editörlük. İğneyle kuyu kazmaya benzer. İyi bir kitabı kötüsünden ayırt edebilecek beceriye sahip olmak yeterli değildir. Aslında bu işin en kolay kısmıdır: Bir kitabın basılamayacağına karar verirsiniz ve olur biter. Peki basılabilecek kitaplar? İşte bu kitapları okuyucuya sunulabilir hale getirmek için geçilmesi gereken zorlu bir süreç vardır. Neler çıkarılacak, neler olduğu gibi bırakılacak, neler eklenecek, değil mi ama? Bunların hepsine editörler karar verir. Üstelik metni değiştirilecek diye ödü kopan, hatta arada bir sinirleri zayıflayıp histeri krizleri geçiren egosu büyük yazarlara rağmen yaparlar bunu. Cesurdurlar da yani. Ya da iyi bir editörün öyle olması gerekir en azından.

Çoğu kadar jiletçidir ki, kendileri yazmaya soyunamazlar bir türlü. Çünkü kendi metinlerini de kesip biçip

paramparça edebileceklerini bilirler ve buna gönülleri razı olmaz. Bu nedenle, "En iyi yazarlar, hiç yazmayanlardır," diyenin bir editör olması kuvvetle muhtemeldir. Ve kıskançlığından değil, olsa olsa mükemmeliyetçiliğinden demiştir bunu.

Fakat gerçek bir editör yine de bir tür yazar sayılır bence. Belbo'nun da dediği gibi, editörler aslında başkalarının kitaplarını yeniden yazan insanlardır. Sadece bunun böyle olduğunu sağda solda söylemezler. Çünkü geride durmak bu mesleğin şanındandır.

Kitaplarla iç içe geçmiş denemeleri okumak uzun sürer. Yıllar önce okuduğunuz kitaplar, elinizdeki denemelerle birlikte yeni boyutlar kazanır, derinleşir, zenginleşir. Okumadıklarınız yepyeni ufuklara çağırır. Bu nedenledir ki, okumadıklarınızı okumak, okuduklarınızı yeniden karıştırmak için sabırsızlanır, elinizdekini bırakır, "öteki metinler"le avarelik edersiniz.

Meltem Gürle'nin denemelerini de okumanız uzun sürecek, ara vereceksiniz, döneceksiniz, yeniden durup yeniden başlayacaksınız. Oturacaksınız, kalkacaksınız, araya başka kitaplar girecek. Elinizdeki kitabın kopyası eskiyecek ama okuduklarınız değil. Bu denemeler kendileri eskimeyecekleri gibi eskiden okuduklarınızı da tazeleyip yenileyecek.



#denemeler #ayrılık #çocukluk #ilkgençlik #direniş #ölümsüzlük #insanlıkdurumu

can

47,5 TL

canyayinlari.com | f | canyayinlari

deneme

ISBN: 978-975-07-3311

9 789750 733079